

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
Π.Μ.Σ. ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

«ΤΑ ΕΘΙΜΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ ΤΗΣ ΔΕΡΟΠΟΛΗΣ»

Νικηφόρα Πόλιου

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΚΑΨΑΛΗΣ Δ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ,
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ Δ.Ε. ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΜΕΛΗ: ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΣΜΑΡΑΓΔΑ, ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΠΑΝΑΚΗ ΜΑΡΙΑΝΑ, ΕΠΙΚΟΥΡΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΝΗΣΙΑΓΩΓΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2021

*Στον σύζυγό μου Χρήστο και
στην κόρη μου Αφροδίτη*

Πίνακας περιεχομένων

Περίληψη	7
Abstract.....	8
Εισαγωγή	9

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	12
1.1 Στόχος της έρευνας.....	12
1.2 Ερευνητική μεθοδολογία.....	12
1.3 Το δείγμα της έρευνας.....	13
1.4 Χρόνος διεξαγωγής της έρευνας.....	13
1.5 Περιγραφή και δομή της συνέντευξης.....	13

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΦΟΡΑ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗΝ ΑΛΒΑΝΙΑ ΚΑΙ Η ΔΕΡΟΠΟΛΗ	15
2.1 Σύντομη ιστορική αναδρομή της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας στην Αλβανία.....	15
2.2 Η Δερόπολη.....	19

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΤΑ ΕΘΙΜΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ ΤΗΣ ΔΕΡΟΠΟΛΗΣ, ΠΡΟΞΕΝΙΟ - ΑΡΡΑΒΩΝΑΣ	25
3.1 Α΄. ΤΑ ΠΑΝΤΡΟΛΟΓΗΜΑΤΑ - ΤΟ ΠΡΟΞΕΝΙΟ.....	26
3.1.1 Η εκλογή της νύφης	26
3.1.2 Το προξενιό	26
3.1.3 Η προίκα.....	27
3.1.4 Τα πατήματα.....	28
3.2 Β΄. Η ΤΕΛΕΤΗ ΤΟΥ ΑΡΡΑΒΩΝΑ.....	29
3.2.1 Μετά τον αρραβώνα.....	33
3.2.2 Η διάλυση του αρραβώνα.....	34

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΟΙ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΕΣ ΚΑΙ Η ΤΕΛΕΤΗ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ Ή ΤΗΣ «ΧΑΡΑΣ».....	35
4.1 Α΄. Η ΕΒΔΟΜΑΔΑ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΟΝ ΓΑΜΟ Ή ΤΗ «ΧΑΡΑ».....	36
4.1.1 Η Δευτέρα, η Τρίτη και η Τετάρτη πριν από τον γάμο.....	36
4.1.2 Η Πέμπτη πριν από τον γάμο	36
4.1.2.1 Τα προσκλητήρια ή καλέσματα του γάμου ή τεσκερέδες.....	36
4.1.2.2 Το «γιούκι» ή προίκα ή το/α προικιό/ά της νύφης	37
4.1.3 Η Παρασκευή πριν από τον γάμο	41
4.2 Β΄. ΤΟ ΣΑΒΒΑΤΟ, ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ	41
4.2.1 Το «μπαργιάκι» ή «μπαϊράκι» ή το «φλάμπουρο».....	41

4.3 Γ'. Ο «ΓΑΜΟΣ» (ΤΡΑΠΕΖΙ-ΓΛΕΝΤΙ) ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΗΣ ΝΥΦΗΣ ΤΟ ΣΑΒΒΑΤΟ.....	42
4.3.1 Τα «κανίσκια» και ο «κελαρτζής».....	42
4.3.2 Τα «Βιολιά» ή τα «Λαλούμενα».....	43
4.3.3 Ο «Τσέλιος» ή «Τσιέλιος»	45
4.4 Δ'. Η ΚΥΡΙΑΚΗ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ	48
4.4.1 Το στόλισμα της νύφης	48
4.4.2 Το καμάρωμα της νύφης	50
4.4.3 Νυφική στολή και στολίδια.....	51
4.4.3.1 Οι διαφορές στις νυφιάτικες παραδοσιακές στολές της Άνω και Κάτω Δερόπολης	52
4.4.4 Ανδρική γαμπριάτικη φορεσιά	54
4.4.5 Το «ξύρισμα» και το ντύσιμο του γαμπρού	54
4.4.6 Το ξεκίνημα για τη νύφη. Το «νίκι».....	56
4.4.6.1 Το σύνθημα του βλάμη για το ξεκίνημα.....	57
4.4.7 Το «πάρσιμο» της νύφης.....	58
4.4.8 Η «παράδοση» της νύφης στον γαμπρό	62
4.4.8.1 Το «βγάλσιμο» της νύφης.....	63
3.4.8.2. Το «κλάψιμο της νύφης»	65
4.4.9 Από το σπίτι της νύφης στην εκκλησία.....	66
4.4.9.1 Το σκληρό «παζάρι» και η «αγορά» της νύφης	66
4.5 Ε'. ΣΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΣΤΕΨΗ (ΣΤΕΦΑΝΩΜΑΤΑ).....	68
4.5.1 Το στεφάνωμα	68
3.5.2. Μάγια του γάμου/Φυλαχτό.....	68
4.6 ΣΤ'. ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΟΥ ΓΑΜΠΡΟΥ ΜΕΤΑ ΤΗ ΣΤΕΨΗ.....	70
4.6.1 Η υποδοχή των νεόνυμφων στο σπίτι του γαμπρού	70
4.6.2 Το «ρίξιμο» (ρίψη) του ρυζιού στη νύφη από την πεθερά της.....	71
4.6.3 Το «ρίξιμο» (ρίψη) της νυφικής κουλούρας από τη νύφη	72
4.6.4 Τα «τάγματα» (τάματα) και το «ξεπέζεμα» της νύφης.....	73
4.6.5 Το μέλι.....	74
4.6.6 Το «καμάρωμα» της νύφης	76
4.6.7 Το «ξεμπούλωμα» της νύφης	76
4.7 Ζ'. Ο ΔΕΙΠΝΟΣ (ΤΡΑΠΕΖΙ-ΓΛΕΝΤΙ) ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ ΤΗΝ ΚΥΡΙΑΚΗ	77
4.7.1 Το μοιρολόι.....	78
4.7.2 Τα ντολιά (η (ε)ντολή, πρόποση).....	81
4.7.3 Το γλέντι.....	83
4.7.4 Αποχώρηση των συμπεθερών.....	91

4.7.5 Αποχώρηση νούνου/ας.....	92
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ	
Η ΛΗΞΗ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ	94
5.1 Α΄. Η ΔΕΥΤΕΡΑ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΓΑΜΟ	94
5.2 Β΄. ΤΑ ΦΙΛΕΜΑΤΑ Ή (Ε)ΠΙΣΤΡΟΦΙΑ Ή ΓΥΡΙΣΜΑΤΑ (ΑΝΤΙΧΑΡΑ)	96
4.3. Η ζωή μετά τον γάμο	96
4.3.1. Ο πρώτος εκκλησιασμός.....	96
5.3.2 Τα καλέσματα σε δείπνο μετά τον γάμο.....	97
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ	
ΟΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΤΩΝ ΕΘΙΜΩΝ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΤΗΣ ΔΕΡΟΠΟΛΗΣ, ΤΟΥ ΠΩΓΩΝΙΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΣΑΡΑΝΤΑ	98
6.1 Οι διαφορές των εθίμων του γάμου μεταξύ των περιοχών Δερόπολης - Πωγωνίου - Αγίων Σαράντα	98
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ	
ΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΙ ΧΟΡΟΙ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑΣ	104
7.1 Τα δημοτικά τραγούδια.....	104
7.2. Οι παραδοσιακοί χοροί	112
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΟΟ	
Η ΔΕΡΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΝΥΦΙΚΗ ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ	119
8.1 Η μορφή της νυφιάτικης ενδυμασίας.....	120
8.1.1 Φούστα – ρουτί ή φουστανέλα.....	120
8.1.2 Πουκάμισο	120
8.1.3 Γιλέκι (γελέκι) ή κατωγίλεκο	121
8.1.4 Λαιμαριά ή τιρτίρα	121
8.1.5 Προυμάνικα.....	121
8.1.6 Ποδιά	122
8.1.7 Διπλάρι.....	122
8.1.8 Σαγιάκι ή σίτα	122
8.1.9 Φανέλα ή βρακί	123
8.1.10 Ζώνα ή ζουνάρι	123
8.1.11 Ασημοζώναρο	123
8.1.12 Τσαρούχια ή κοντούρες.....	123
8.1.13 Κάλτσες, καλτσούνια και πατούνες.....	124
8.1.14 Κεφαλόδεσμος.....	124
8.1.15 Σκούφια.....	125
8.1.16 Μπούλωμα: το μπαρμπούλι	125
8.1.17 Κοσμήματα.....	125

8.2 Η σημασία της νυφικής ενδυμασίας της Δερόπολης.....	126
8.2.1 Δεροπολίτισσα γυναίκα.....	126
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	128
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	129
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	133
Παράρτημα 1. Κατάλογος πληροφορητών	133
Παράρτημα 2. DVD με το αρχείο των παραπάνω μαγνητοφωνημένων συνεντεύξεων	134

Περίληψη

Ο γάμος διαχρονικά είναι ένα σημαντικό γεγονός για κάθε οικογένεια. Έχει ένα τελετουργικό το οποίο ακολουθείται από την πλευρά της νύφης και του γαμπρού, αλλά και με τη συμμετοχή όλων των συγγενών.

Ωστόσο, τα έθιμα του γάμου διακρίνονται για τον πανηγυρικό τους χαρακτήρα και ταυτόχρονα το μεγάλο κοινωνικό βάθος τους. Είναι διαβατήρια έθιμα και διαφέρουν απ' όλα τ' άλλα, επειδή σε αυτά υπάρχει ένας διπλός κύκλος φάσεων που ακολουθούν και οι δύο πλευρές των οικογενειών.

Σκοπός, λοιπόν, της διπλωματικής εργασίας με θέμα: «**Τα έθιμα του γάμου της Δερόπολης**» είναι η προσέγγιση και η ανάδειξη των εθίμων του γάμου στην περιοχή της Δερόπολης της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας στην Αλβανία. Στην εργασία αυτή θα αναφερθούμε ενδελεχώς στα έθιμα και στις τελετές του γάμου, τονίζοντας τα στάδια της προετοιμασίας και των τελετουργιών του που είναι: το προξενιό, ο αρραβώνας, η εβδομάδα πριν από τον γάμο, η τελετή του γάμου και η εβδομάδα μετά τον γάμο. Καθώς, επίσης, στις αντιλήψεις και στις δεισιδαιμονίες κατά τη διάρκεια του γάμου.

Γενικότερα, θα λέγαμε πως οι σημαντικότερες τελετές του γάμου (προξενιό-συνοικέσιο, αρραβώνας (από συνοικέσιο ή αγάπη), γάμος και «φιλέματα» ή «πιστρόφια») χαρακτηρίζονται από μια σειρά εθίμων, που αποτελούν το γάμο και κάθε έθιμο αναπτύσσεται μέσα από συγκεκριμένο κύκλο τραγουδιών και θρησκευτικο-μαγευτικές ενέργειες και πράξεις, πράγμα που καθιστά τον γάμο, κατά την παράδοση, ένα πολυήμερο γιορταστικό γεγονός με αποκορύφωμα τις γαμήλιες εκδηλώσεις το Σαββατοκύριακο και τη Δευτέρα. Διότι απ' την ημέρα που ξεκινούσε ο γάμος έως και την ημέρα που ολοκληρωνόταν, τα έθιμα τελούνταν με μεγαλοπρέπεια και αυστηρή εθιμοτυπία και έδιναν την εντύπωση μιας καλλιτεχνικής παράστασης.

Λέξεις κλειδιά: προξενιό, αρραβώνας, γάμος, φιλέματα

Abstract

Marriage over time is an important event for every family. It has a ritual which is followed by the bride and groom, but also with the participation of all relatives.

However, the customs of the wedding are distinguished for their festive character and at the same time their great social depth. They are passport customs and differ from all the others, because in them there is a double cycle of phases that follow both sides of the family.

So, the purpose of dissertation about “The customs of wedding of Deropolis” is to approach and highlight the usual rites of a marriage in the region of Deropolis of the National Greek Minority in Albania. Here we analyze in detail the traditions and ceremonies of marriage, emphasizing on the stages of the preparation of marriage and its rituals. These mainly are: the matchmaking, the engagement, the wedding ceremony and the week after the wedding. As well as in perceptions and superstitions during marriage.

In general, we could say that the most essential ceremonies (such as an arranged wedding, an engagement either because of a matchmaking or love, a wedding and a custom that is called "treats" (when you give gifts or food) are characterized by a series of customs, which compose the meaning of the wedding and each custom is developed through a specific cycle of songs and religious magical energies and acts, which makes the wedding, according to tradition, a multiday festive event culminating in wedding events on weekends and Mondays. Because from the day the wedding started until the day it ended, the customs were performed with magnificence and strict etiquette and gave the impression of an artistic performance.

Keywords: matchmaking, engagement, marriage, "treats"

Εισαγωγή

Τα ήθη και έθιμα είναι η ιστορία ενός έθνους, η οποία δίνεται ως παρακαταθήκη στις επόμενες γενιές και ως έννοιες εμπεριέχουν σημειολογικές αξίες, οι οποίες επιχειρούνται να κρατηθούν αναλλοίωτες στον χρόνο, καθώς η μια γενιά διαδέχεται την άλλη. *«Τα ήθη και τα έθιμα ορίζουν αξίες, σχέσεις, συμπεριφορές. Αποτελούν ένα είδος κανόνων και νόμων, μια μορφή δικαίου, που μπορούμε να το ονομάσουμε εθιμικό, για να το διακρίνουμε από το νομοθετημένο δίκαιο ενός οργανωμένου κράτους».*¹

Γενικά, τα έθιμα και οι παραδόσεις είναι κοινωνικές πρακτικές, οι οποίες συμπορεύονται με το εκάστοτε πλαίσιο της εποχής και με όλες τις μεταβολές που συμβαίνουν σε μια κοινωνία. Οι παραδόσεις, τα ήθη και έθιμα είναι ένα ζήτημα ευρείας σημασίας, διότι αποτελούν τη βάση κάθε κοινωνίας ή διαφορετικά την ταυτότητα ενός έθνους ή μιας περιοχής. Μελετώντας τα ήθη και έθιμα στο χώρο της παράδοσης μπορεί εύκολα κάποιος να αναφερθεί στον θεσμό του γάμου, ο οποίος αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα διατήρησης αξιών μέσα στον χρόνο.

Ο γάμος ως εθιμική εκδήλωση εντάσσεται στην κατηγορία των διαβατηρίων τελετών και σηματοδοτεί τη μετάβαση δύο ατόμων από μια κοινωνική κατηγορία και θέση σε μία άλλη.² Επισφραγίζει την κοινή συμβίωση δύο ατόμων και ενώνει τις ζωές τους σε μια κοινή κατεύθυνση. Τα έθιμα του γάμου στο πλαίσιο της παράδοσης αποτελούν έναν ευρύ κύκλο, ο οποίος επεκτείνεται σε μερικές φάσεις και καλύπτει ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, διότι ο γάμος για τη λαογραφία είναι από τα σημαντικότερα θέματα μελέτης, αφού αποτελεί «κέντρο» εθίμων και παρουσιάζει πλούτο από ενέργειες και δοξασίες φόβου, προφύλαξης και μαγικών επιδιώξεων. Οι μικροτελετουργίες αυτές είναι κρίκοι στην ενιαία αλυσίδα του όλου γάμου. Από την πρώτη αρχή της προξενιάς ως την ώρα, τουλάχιστον, της εκκλησιαστικής ευλογίας, αλλά και πολύ αργότερα, ως την πρώτη τεκνοποιία, οι κίνδυνοι είναι πολλοί. Ο εχθρός (μεταφυσικός και ανθρώπινος) καιροφυλακτεί να κάνει το κακό και να εμποδίσει τους τρεις βασικούς σκοπούς του γάμου: την ευτυχή ένωση των δύο ατόμων (και οικογενειών), την οικονομική ευημερία τους και την καλή τεκνοποίηση. Έτσι, ο όρος «γάμος» παραπέμπει σε δύο ταυτόχρονες έννοιες, πρώτον στο θεσμό της νόμιμης ένωσης δύο ατόμων διαφορετικού φύλου σύμφωνα με τους κανόνες κάθε κοινωνίας και δεύτερον στην εθιμική διαδικασία, στην τελετουργία, με την οποία διεκπεραιώνεται και επικυρώνεται αυτή η ένωση.³

Ο γάμος είναι το οικογενειακό και κοινωνικό γεγονός, που οδηγεί τα άτομα από τη μία οικογένεια στην άλλη, αφού πρώτα περάσουν από το στάδιο της κοινωνικής ελευθερίας, αλλά και του κοινωνικού ελέγχου. Διαφέρουν οι συνθήκες της ελευθερίας αυτής και του ελέγχου για τον άνδρα από εκείνες της γυναίκας, αναλόγως με τις κοινωνικές αντιλήψεις του τόπου και τις οικογενειακές παραδόσεις. Έτσι, ο γάμος είναι θέμα οικογενειών, κάτω από κοινωνικό έλεγχο, καθώς και η ένωση των οικογενειών, που γίνεται για λογαριασμό και όφελος της κοινωνίας, διότι το κοινωνικό σύνολο δύσκολα λειτουργεί χωρίς την οικογενειακή ομάδα.

Κατά τη διαδικασία του γάμου, τα τραγούδια ως αναπόσπαστο μέρος του είναι ιδιαίτερα συγκινητικά, ειδικά, όταν η νύφη αποχωρίζεται την οικογένειά της με το κλίμα να γίνεται βαρύ και να είναι συναισθηματικά φορτισμένο. Ο Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αργυροκάστρου Π. Μπάρκας αναφέρει για τον αποχωρισμό αυτό πως *«...το άγνωστο που περίμενε τη μέλλουσα νύφη, οι συμπεθεριές μέσα από συμφέροντα,*

¹ Μ. Μερακλής, *Ελληνική Λαογραφία*, Ήθη και Έθιμα, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1986, σ. 117.

² Παναγιώτης Ν. Μπάρκας, *Τα Λαογραφικά*, εκδ. shblu, Τίρανα 2007, σ. 205.

³ Παναγιώτης Ν. Μπάρκας, *ό.π.*, σ. 214.

έκαναν, ώστε ο αποχωρισμός να αντιμετωπίζονταν ως ένας πραγματικός «θρήνος».⁴ Αυτό το συναίσθημα του αποχωρισμού το βλέπουμε και στο παρακάτω τραγούδι όπου γίνεται μία εξωτερίκευση των συναισθημάτων και από τις δύο πλευρές, της νύφης και των γονέων:

«Κλαίν' οι πέτρες τα λιθάρια,
κλαίν' τον καημό.
Έκλαιγα κι εγώ ο καημένος,
τον ξεχωρισμό!»

Ο Γεώργιος Δ. Καψάλης, Καθηγητής στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, στο βιβλίο του «Αναζητώντας τα δύο αδέρφια» αναφέρει για τον γάμο τα εξής: «...ακούς σιγανές φωνές, ομαδικές, συντροφικές, φωνές που παντρεύεται, για την κόρη που ξενιτεύεται, ίσως και στο διπλανό χωριό. Γάμος, χαρά, ευτυχία...»,⁵ ενώ για τα συγκινητικά τραγούδια που τραγουδιούνται κατά τον αποχωρισμό της νύφης από τους γονείς, τα αδέρφια, τους συγγενείς και τους φίλους της, τα οποία μας συγκινούν ιδιαίτερα και πονούν την καρδιά και την ψυχή μας αναφέρει πως ο «...γάμος, ήταν χαρά ή μήπως ήταν πόνος, συμφορά, σπαραγμός, έτσι που πονούσαμε και έτσι που αγαπούσαμε βαθιά από την καρδιά μας!»⁶

Αντικείμενο μελέτης της παρούσας μεταπτυχιακής εργασίας είναι τα έθιμα του γάμου στη Δερόπολη της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας στην Αλβανία και στόχος της η λεπτομερής καταγραφή και αναφορά των εθίμων αυτών, όπως αυτά διαδέχονται το ένα το άλλο σύμφωνα με την εθιμοτυπική σειρά: προξενιό-συνοικέσιο, αρραβώνας, γάμος και «φιλέματα» ή «πιστρόφια» ή «γυρίσματα».

Στο **πρώτο κεφάλαιο** γίνεται μία αναφορά στη μεθοδολογία της έρευνας, όπου διατυπώνονται η αναγκαιότητα και η προβληματική της έρευνας και αναφέρονται ο σκοπός, οι στόχοι και τα ερευνητικά ερωτήματα, καθώς και οι λόγοι επιλογής της μεθόδου, το δείγμα, ο χρόνος διεξαγωγής της έρευνας και η δομή της συνέντευξης. Επίσης, υπογραμμίζονται τα μεθοδολογικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια της έρευνας για την περάτωση της μεταπτυχιακής αυτής εργασίας, η οποία βασίστηκε στη βιβλιογραφική επισκόπηση και στην εθνογραφική έρευνα, που έλαβε χώρα μέσα από τη συμμετοχική παρατήρηση και την επιτόπια έρευνα, μέσω των συνεντεύξεων, απ' τις οποίες καταγράφηκε οτιδήποτε έλειπε από τις γραπτές πηγές τονίζοντας και αναδεικνύοντας τη νοοτροπία και την ιδιοσυγκρασία των ντόπιων κατοίκων της περιοχής της Δερόπολης.

Στο **δεύτερο κεφάλαιο** ακολουθεί μία σύντομη ιστορική αναφορά στην Εθνική Ελληνική Μειονότητα στην Αλβανία, καθώς και στην περιοχή της Δερόπολης του Νομού Αργυροκάστρου.

Στο **τρίτο κεφάλαιο** γίνεται λόγος για το προξενιό ή αρραβώνας (ή οι αρραβώνες ή τ' αρραβωνιάσματα) που αποτελεί την πρώτη φάση, από τις τρεις φάσεις, των εθίμων του γάμου ή της «χαράς» στην περιοχή της Δερόπολης.

Στο **τέταρτο κεφάλαιο** γίνεται μία εκτενής και λεπτομερής καταγραφή των εθίμων του γάμου της Δερόπολης που αφορούν κυρίως την εβδομάδα πριν από τον γάμο, όπου υπογραμμίζονται οι προετοιμασίες κατά τη διάρκεια της εβδομάδας πριν από τον γάμο, όπως τα προσκλητήρια, το γιούκι κ.λπ. και τονίζεται ο γάμος, το τραπέζι στο σπίτι της νύφης με το γλέντι, τα κανίσκια, τα βιολιά, το έθιμο του

⁴ Παναγιώτης Ν. Μπάρκας, *ό.π.*, σ. 215.

⁵ Γεώργιος Δ. Καψάλης, *Αναζητώντας τα δύο αδέρφια*, εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα 2005, σ. 100.

⁶ Γεώργιος Δ. Καψάλης, *ό.π.*, σ. 101.

Τσέλιου (Τσιέλιου) κ.ά. Έπειτα, γίνεται λόγος για τον γάμο («χαρά») που λαμβάνει χώρα σε όλο του το μεγαλείο την Κυριακή σύμφωνα με τα πατροπαράδοτα έθιμά του, όπως το στόλισμα της νύφης με την παραδοσιακή ενδυμασία, το «ξύρισμα» του γαμπρού, το ξεκίνημα για το σπίτι της νύφης (όπου το «ψίκι» (γαμήλια πομπή) ξεκινάει να «πάρει» τη νύφη από το πατρικό της), η υποδοχή του γαμπρού από τη μάνα της νύφης στο πατρικό της νύφης, το «πάρσιμο» της νύφης (το «βγάλσιμο» της νύφης και η «παράδοση» της νύφης στο γαμπρό), το στεφάνωμα στην εκκλησία, η υποδοχή των νεόνυμφων από τη μάνα του γαμπρού στο σπίτι του γαμπρού μετά τη στέψη, το «ρίζιμο» (ρίψη) του ρυζιού από τη μάνα του γαμπρού και το ρίζιμο της νυφικής κουλούρας από τη νύφη, τα «τάγματα» (τάματα) στη νύφη και το «ξεπέξεμα» της νύφης, το έθιμο με το «μέλι», το «καμάρωμα» της νύφης, ο δείπνος και το γλέντι του γάμου με τα φαγητά, το/τα μοιρολόι/για, τα τραγούδια, τους χορούς και τα ντολιά στο σπίτι του γαμπρού και τέλος, η αποχώρηση των συμπεθερών, του/ης νούνου/ας, καθώς και όλων των συγγενών από το γάμο στο σπίτι του γαμπρού.

Στο **πέμπτο κεφάλαιο** γίνεται λόγος για την εβδομάδα μετά τον γάμο, δηλαδή τη Δευτέρα μετά τον γάμο (την Κυριακή) με τα εθιμοτυπικά φαγοπότια και ιεροτελεστίες των εθίμων της, καθώς και τα φιλέματα ή (ε)πιστρόφια ή γυρίσματα που αποσκοπούσαν στην καλύτερη γνωριμία των νεόνυμφων με τους συγγενείς τους.

Στο **έκτο κεφάλαιο** υπογραμμίζονται οι διαφορές των εθίμων του γάμου μεταξύ των περιοχών της ΕΕΜ στην Αλβανία Δερόπολης - Πωγωνίου - Αγίων Σαράντα.

Στο **έβδομο κεφάλαιο** γίνεται μνεία κυρίως για τα δημοτικά τραγούδια του γάμου και τους λαϊκούς χορούς της ΕΕΜ, ενώ στο **όγδοο κεφάλαιο** μία ενδελεχής περιγραφή των εξαρτημάτων της Δεροπολίτικης νυφικής ενδυμασίας.

Τέλος, η μεταπτυχιακή αυτή εργασία ολοκληρώνεται με τα **συμπεράσματα**, ενώ παρατίθεται και η **βιβλιογραφία** μαζί με το **παράρτημα** με τον κατάλογο των πληροφορητών και το CD/DVD με το αρχείο των μαγνητοφωνημένων συνεντεύξεων.

Με τη μεταπτυχιακή αυτή εργασία διασώζονται τα έθιμα του γάμου της Δερόπολης και αναδεικνύεται η παράδοση και ο πολιτισμός των Ελλήνων της ΕΕΜ και φέρνει στο προσκήνιο πλήθος πολύτιμων πληροφοριών και φωτογραφιών για κάθε έθιμο του γάμου ξεχωριστά συνοδευόμενο με δημοτικά τραγούδια για κάθε περίπτωση.

Καταθέτοντας την παρούσα εργασία, αισθάνομαι την ανάγκη να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου σε όλους, όσοι με βοήθησαν, με στήριξαν και μου συμπαραστάθηκαν.

Θερμές ευχαριστίες οφείλω στον επιβλέποντα της διπλωματικής μου εργασίας, τέως Πρύτανη του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Καθηγητή κ. Γεώργιο Δ. Καψάλη, για την πολύτιμη επιστημονική καθοδήγηση, τη στήριξη και την ενθάρρυνσή του καθ' όλη τη διάρκεια της μεταπτυχιακής μου εργασίας.

Επίσης, ευχαριστώ από καρδιάς όλους τους πληροφορητές που συμμετείχαν στην παρούσα έρευνα, καθώς και για τη συνεργασία και τον πολύτιμο χρόνο που μου αφιέρωσαν, διότι χωρίς τη συμβολή τους, η εργασία αυτή δε θα μπορούσε να ολοκληρωθεί.

Ευχαριστώ και την Εταιρεία Ερευνών του Ελληνισμού στην Αλβανία «Ελίκρανον» για την πλούσια βιβλιογραφία και το φωτογραφικό υλικό που μας διέθεσε. Επίσης, το Ίδρυμα Βορειοηπειρωτικών Ερευνών και την Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών για τη βοήθεια και τη στήριξη για την περάτωση αυτής της μεταπτυχιακής εργασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

1.1 Στόχος της έρευνας

Η εθνολογική (εθνοκοινωνιολογική και ιστοριογεωγραφική) μελέτη των πολιτισμικών στοιχείων μιας κοινωνίας μπορεί να μας δώσει μια σφαιρική εικόνα της λειτουργίας και της διαχρονικής εξέλιξης του κοινωνικού και πολιτισμικού της συστήματος. Ταυτόχρονα, μπορεί να μας βοηθήσει στην κατανόηση των εθνογενετικών και εθνομεταμορφικών διαδικασιών που συμβαίνουν σε ένα γεωγραφικό χώρο.

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν να γίνει επισκόπηση στην ιστορία των παραδόσεων για μια συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή και πιο συγκεκριμένα, στην περιοχή της Δερόπολης του Νομού Αργυροκάστρου που βρίσκεται στο Νότο της Αλβανίας, όπου μελετήθηκαν τα ήθη και έθιμα του γάμου της Δερόπολης με σκοπό να αποσαφηνιστεί η σημασιολογία τους μέσα από μια εκτεταμένη μελέτη στο παρελθόν και στο παρόν και να γίνουν κατανοητές οι έννοιες όπως ήθη, έθιμα και παράδοση προκειμένου να εξεταστεί η σημασία που έχουν για την κοινωνία.

Η διεξαγωγή της μεταπτυχιακής αυτής εργασίας έχει εστιάσει στο θεσμό του γάμου και έχει επιδιώξει να καταγράψει και να μελετήσει τα έθιμα του γάμου της Δερόπολης, καθώς και τη συμβολή τους στην κοινωνία. Συγκεκριμένα, η έρευνα αυτή αποσκοπεί στην κατανόηση του λαϊκού πολιτισμού και της παράδοσης, καθώς και στην μελέτη των ηθών και εθίμων της περιοχής της Δερόπολης, όπως αυτά μεταλαμπαδεύτηκαν από γενιά σε γενιά και διατηρήθηκαν έως και σήμερα.

1.2 Ερευνητική μεθοδολογία

Για την υλοποίηση της εργασίας αυτής πραγματοποιήθηκε βιβλιογραφική επισκόπηση και ποιοτική έρευνα με τη χρήση δομημένης συνέντευξης, όπου στην ποιοτική έρευνα, ως γνωστόν ο ερευνητής μελετά εις βάθος τις κοινωνικές διαδικασίες και επιδιώκει να αποκτήσει κάποιου τύπου άμεση ή έμμεση πρόσβαση στη βιωμένη εμπειρία των υποκειμένων, δίνοντας, έτσι, προνομιακή έμφαση στα κοινωνικά παραγόμενα νοήματα και αναπαραστάσεις, στους τρόπους σχηματισμού τους και στις ποικίλες επιπτώσεις τους στην κοινωνική ζωή.⁷ Συνεπώς, για την παρούσα εργασία η επιτόπια έρευνα υπήρξε ένα βασικό μεθοδολογικό εργαλείο προκειμένου να απαντήσουμε στα ήδη υπάρχοντα ερωτήματα, καθώς και σε νέα ερωτήματα.

Γενικά, η εθνογραφική έρευνα θεωρείται πως είναι άμεσα συνδεδεμένη με την επιτόπια έρευνα και την συμμετοχική παρατήρηση, οι οποίες αποτελούν δύο μορφές συλλογής στοιχείων που έχουν «θεσπιστεί» από την ανθρωπολογική έρευνα, με αποτέλεσμα τόσο η επιτόπια έρευνα όσο και η συμμετοχική παρατήρηση, τα δύο αυτά μεθοδολογικά εργαλεία, να θεωρούνται αποτέλεσμα της ιστορίας της επιστήμης της ανθρωπολογίας στο χρόνο και η μέθοδος αυτή να μετασχηματιστεί σε «επιτόπια

---

⁷ Θεόδωρος Ιωσηφίδης, *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2008, σ. 28.

εθνογραφική έρευνα» η οποία διακρίνει τους ανθρώπους σε δύο κατηγορίες, στους «ανθρωπολόγους της πολυθρόνας» και στους ανθρωπολόγους της «επιτόπιας».⁸

Το εργαλείο συλλογής δεδομένων που επιλέχθηκε για την παρούσα εργασία ήταν η συνέντευξη, η οποία αποτελεί ακόμη και σήμερα την πιο διαδεδομένη μέθοδο συλλογής πληροφοριών στις κοινωνικές επιστήμες. Πρόκειται για ένα εργαλείο το οποίο μπορεί να εμβαθύνει και να φτάσει σε σημεία που άλλα εργαλεία είναι δύσκολο να προσεγγίσουν, ενώ περιλαμβάνει τη συλλογή στοιχείων μέσω της άμεσης λεκτικής συναλλαγής μεταξύ των ατόμων, όπου στην κάθε επαφή κατά τη διάρκεια της συνέντευξης δημιουργούνται νέα ερωτήματα, με αποτέλεσμα η ερευνητική συνέντευξη, η οποία ορίζεται ως η «συζήτηση δύο ατόμων» από τους Cannell & Kahn, να αρχίζει από τον συνεντευκτή, με απώτερο σκοπό την απόκτηση σχετικών με την έρευνα πληροφοριών και να επικεντρώνεται στο καθορισμένο περιεχόμενο των στόχων της έρευνας μέσω της συστηματικής περιγραφής, πρόβλεψης ή ερμηνείας.⁹ Γι' αυτόν τον λόγο, η διατύπωση των ερωτήσεων που τέθηκαν στους πληροφορητές κατά τη διάρκεια της διεξαγωγής της συνέντευξης ήταν προφορικές, μιας και μέσα απ' τον προφορικό λόγο (προφορικότητα) καταφέρνουμε να δούμε τη «ματιά» των ανθρώπων, καθώς, επίσης, και πολλά άλλα στοιχεία που πιθανόν να αποκρύπτουν οι γραπτές πηγές, πράγμα που καθιστά τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων αυτών σημαντικό εργαλείο για την παρούσα εργασία.

1.3 Το δείγμα της έρευνας

Στην παρούσα εργασία για την διεξαγωγή της συνέντευξης επιλέχθηκαν πληροφορητές με βάση την εντοπιότητά τους, όπου την πλειοψηφία του δείγματος της έρευνας αποτέλεσαν κυρίως ντόπιοι κάτοικοι της περιοχής της Δερόπολης (άνδρες και γυναίκες) οι οποίοι είναι γνώστες των ηθών και εθίμων του γάμου της Δερόπολης και έχουν διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στη διεξαγωγή των εθίμων αυτών. Μέσω των συνεντεύξεών τους παραχωρήθηκαν και αναδύθηκαν άπλετες πληροφορίες και στοιχεία, τα οποία συσχετίστηκαν με όσα αντλήθηκαν από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση προκειμένου να διασταυρωθούν και να επιβεβαιωθούν πριν την παράθεσή τους στην μεταπτυχιακή αυτή εργασία.

1.4 Χρόνος διεξαγωγής της έρευνας

Η έρευνα αυτή έλαβε χώρα κατά τη χρονική περίοδο Μάρτη - Απρίλη του 2021 και πραγματοποιήθηκε εξ αποστάσεως, κυρίως μέσω τηλεφώνου, εξαιτίας της δυσμενούς κατάστασης που επικρατεί το τελευταίο χρονικό διάστημα σε ολόκληρη την Ελλάδα, καθώς και σε όλες τις υπόλοιπες χώρες, λόγω του θανατηφόρου ιού Covid-19.

1.5 Περιγραφή και δομή της συνέντευξης

Στη συγκεκριμένη έρευνα, στα πλαίσια της μαγνητοφωνημένης συνέντευξης, τέθηκαν πολλές ερωτήσεις για τα έθιμα του γάμου της Δερόπολης στους ερωτώμενους, με σκοπό την άντληση διαφόρων έγκυρων και αξιόπιστων πληροφοριών, μιας και η συνέντευξη ως ερευνητική μέθοδος μας δίνει τη δυνατότητα αυτή, αφού κατέχει εξέχουσα θέση ανάμεσα στις ερευνητικές μεθόδους που

---

⁸ Δήμητρα Γκέφου-Μαδιανού, *Πολιτισμός και εθνογραφία. Από τον εθνογραφικό ρεαλισμό στην πολιτισμική κριτική*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2011, σ. 215.

⁹ L. Cohen, L. Manion, K. Morrison, *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*, Αθήνα 2008, εκδ. Μεταίχμιο, σ. 449.

χρησιμοποιούνται στις κοινωνικές επιστήμες και στις επιστήμες της συμπεριφοράς.¹⁰ Διότι ως γνωστόν, οι συνεντεύξεις αποτελούν μέρος του κλάδου της προφορικής ιστορίας και φέρνουν στο προσκήνιο τον διαχωρισμό μεταξύ της ιστορίας, της προερχόμενης από την έρευνα αρχαιακού υλικού, και της προφορικής ιστορίας, που προέρχεται από τις συνεντεύξεις, όπου σύμφωνα με τον Paul Thompson «η μέθοδος της προφορικής ιστορίας χρησιμοποιείται από πολλούς επιστήμονες, κοινωνιολόγους και ανθρωπολόγους, οι οποίοι δεν θεωρούν τον εαυτό τους ερευνητή προφορικής ιστορίας, κάτι που ισχύει και για πολλούς δημοσιογράφους, αν κι οι συγκεκριμένοι είναι σε θέση να γράψουν ιστορία, απ' τη στιγμή που τροφοδοτούν τους ιστορικούς με υλικό.»¹¹

Στο πλαίσιο της ποιοτικής έρευνας, η συλλογή των δεδομένων και των πληροφοριών έγιναν με δομημένες, ημι-δομημένες συνεντεύξεις, σύμφωνα με τους Cannell & Kahn οι οποίοι διακρίνουν τη συνέντευξη σε τρία είδη ανάλογα με το βαθμό τυποποίησης της συνέντευξης από τον ερευνητή, τη δομημένη συνέντευξη, την ημι-δομημένη συνέντευξη και τη μη δομημένη συνέντευξη.¹²

Στην παρούσα έρευνα χρησιμοποιήθηκε κυρίως η δομημένη συνέντευξη, το περιεχόμενο και οι διαδικασίες της οποίας θεωρούνται εκ των προτέρων προκαθορισμένες και οργανωμένες, πράγμα που σημαίνει πως η σειρά και η διατύπωση των ερωτήσεων καθορίστηκαν με βάση ενός προγράμματος με δομημένες, ημι-δομημένες συνεντεύξεις, όπου ο συνεντευκτής δεν είχε περιορισμένα περιθώρια ελευθερίας και όλα τα άτομα που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις απάντησαν στις ίδιες βασικές ερωτήσεις με την ίδια σειρά, όπου οι πληροφορητές έδωσαν πολύτιμες πληροφορίες μέσω της συνέντευξης και έτσι, αντλήθηκαν πολλές πληροφορίες και στοιχεία για όλα τα έθιμα του γάμου της Δερόπολης. Επίσης, μέσω της ποιοτικής έρευνας διατυπώθηκαν ποικίλες ερωτήσεις που στόχευαν στην περιγραφή, ανάλυση, ερμηνεία και κατανόηση των κοινωνικών φαινομένων, καταστάσεων και χαρακτηριστικών κοινωνικών ομάδων, απαντώντας κυρίως στα «τι», «πώς» και «γιατί».¹³ Και επειδή η συνέντευξη προϋποθέτει αμοιβαία συνεργασία και μια σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ του ερευνητή και του πληροφορητή, για το λόγο αυτό οι ερωτήσεις που τέθηκαν στον πληροφορητή ήταν απλές και κατανοητές, έτσι, ώστε κατά τη διάρκεια της συνέντευξης να μην υπάρξει κάποιο ενδεχόμενο μη σωστής κατανόησης των ερωτήσεων. Γενικότερα, οι συνεντεύξεις από τους πληροφορητές εμφάνισαν ορισμένα στοιχεία κανονικότητας και το περιεχόμενο της καθεμιάς επιβεβαιώνονταν και από τις υπόλοιπες συνεντεύξεις.

Επιπλέον, η μεταπτυχιακή αυτή εργασία εμπλουτίστηκε και με πλήθος βιβλιογραφικών πηγών με διάφορες ιστορικές, κοινωνικές, πολιτιστικές, πολιτισμικές αναφορές στην ΕΕΜ στην Αλβανία, καθώς και στα πατροπαράδοτα ήθη και έθιμα του γάμου της Δερόπολης, στα δημοτικά τραγούδια και στους παραδοσιακούς χορούς, στην νυφική ενδυμασία κ.ά.

¹⁰ Elliot G. Mishler, *Συνέντευξη έρευνας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996, σ. 11.

¹¹ Paul Thompson, *Φωνές από το παρελθόν, προφορική ιστορία*, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 2002, σ. 117.

¹² L. Cohen, L. Manion, K. Morrison, *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*, Αθήνα 2008, εκδ. Μεταίχμιο, σ. 449.

¹³ Θεόδωρος Ιωσηφίδης, *ό.π.*, σσ. 21-28.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΦΟΡΑ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗΝ ΑΛΒΑΝΙΑ ΚΑΙ Η ΔΕΡΟΠΟΛΗ

2.1 Σύντομη ιστορική αναδρομή της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας στην Αλβανία

Στις 28 Νοεμβρίου 1912 η Αλβανική εθνοσυνέλευση κήρυξε την ανεξαρτησία της Αλβανίας και σχημάτισε εθνική Κυβέρνηση.

Στις 17 Μαΐου 1913 η Πρεσβευτική Διάκριση του Λονδίνου αναγνώρισε την ανεξαρτησία της Αλβανίας ως «*κυρίαρχον κληρονομικόν και ουδέτερον πριγκιπάτον υπό την εγγύησιν των Μ. Δυνάμεων.*»

Η «ελληνική μειονοτική ζώνη» προέκυψε μετά τους Βαλκανικούς πολέμους (1912-1913)¹⁴ και την υπογραφή της Συνθήκης του Λονδίνου (17/30 Μαΐου 1913)¹⁵. Σύμφωνα με τις αποφάσεις αυτής της Συνθήκης, το βόρειο τμήμα της Ηπείρου προσαρτήθηκε στο ανεξάρτητο αλβανικό κράτος.¹⁶

Με το Πρωτόκολλο της Φλωρεντίας (17 Δεκεμβρίου 1913) με το οποίο καθορίστηκαν τα σύνορα Ελλάδας – Αλβανίας, όπου η Ενιαία Ήπειρος¹⁷ διχοτομήθηκε και το Βόρειο τμήμα της παραχωρήθηκε στην Αλβανία, με αποτέλεσμα οι ελληνικές ηπειρωτικές περιοχές να αποκοπούν από τον μητροπολιτικό κορμό και οι ελληνικοί πληθυσμοί να αναγκαστούν να ζήσουν υπό νέο δυνάστη.¹⁸ Συγκεκριμένα, στην Αλβανία παραχωρήθηκαν οι πόλεις Χειμάρρα,

Ή ενιαία Ήπειρος

Κόκκινη γραμμή - Όρια κατά τους αρχαίους συγγραφείς της ενιαίας Ηπείρου

Μπλε γραμμή - Όρια Πρωτοκόλλου Κέρκυρας της Βορείου Ηπείρου

Μαύρη γραμμή - Σημερινά σύνορα Ελλάδος - Αλβανίας

¹⁴ Βασ. Κόντης, Ελ. Μαντά, *Η Ελλάδα και η Αλβανία: στο Ι. Χασιώτης*, (επιμ.), *Η Ελλάδα και οι γείτονές της*, ΙΜΧ, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 23.

¹⁵ Χ. Πιτούλη-Κίτσου, *Οι ελληνοαλβανικές σχέσεις και το βορειοηπειρωτικό ζήτημα κατά την περίοδο 1907-1914*, εκδ. Ολκός, Αθήνα 1997, Λ. Διβάνη, *Η εδαφική ολοκλήρωση της Ελλάδας (1830-1947)*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2001, σ. 477 και Γ. Παπαδόπουλος, *Η Εθνική Ελληνική Μειονότητα εις την Αλβανίαν και το σχολικόν αυτής ζήτημα, 1921-1979*, Ίδρυμα Βορειοηπειρωτικών Ερευνών, Ιωάννινα 1981, σ. 29.

¹⁶ Ιστορικοί Ελληνικοί Χώροι: *ΗΠΕΙΡΟΣ, 4000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού*, Επιμελητής: Μ.Β. Σακελλαρίου, Εκδοτική Αθηνών, 1997, σ. 376.

¹⁷ Τα σύνορα της ενιαίας Ηπείρου ξεκινούσαν από τον Αμβρακικό κόλπο (Πρέβεζα) και τελείωναν στο Γενούσο ποταμό. Σύμφωνα με πληροφορίες γεωγράφων και μελετητών της αρχαιότητας, όπως «...ανεβαίνουμε ως τα Κεραύνια και τον κόλπο της Αυλώνας», αλλά και ακόμη παραπάνω, στο Δυρράχιο (αρχαία Επίδαμνο), όπου κατά τον Στράβωνα, αρχίζοντας η Εγνατία Οδός άφηνε τα «όρη των Ιλλυριών αριστερά και δεξιά, τα έθνη τα ηπειρωτικά... μέχρι του Αμβρακικού κόλπου».

¹⁸ Νικόλας Θ. Υφαντής, *Η Ελληνική Παιδεία στη Βόρειο Ήπειρο κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας και τα Νεότερα χρόνια*, Ιωάννινα 2006, σ. 14.

Δέλβινο, Άγιοι Σαράντα, Αργυρόκαστρο, Τεπελένι, Πρεμετή, Λεσκοβίκι, Κολωνία, Κορυτσά, καθώς και τμήμα του Πωγωνίου.¹⁹ Το ελληνικό κράτος υπέγραψε τη συνθήκη για να εξασφαλίσει την αναγνώριση της ελληνικής κυριαρχίας στα νησιά του Αιγαίου,²⁰ η παραχώρηση των οποίων προϋπέθετε την αποχώρηση των ελληνικών στρατευμάτων απ' το αλβανικό έδαφος και την παροχή εγγύησης για την καταστολή της αναμενόμενης αντίδρασης των Ελλήνων της Αλβανίας. Μετά την αποχώρηση του ελληνικού στρατού στις 8.2.1914, οι Έλληνες της Αλβανίας ανακήρυξαν την «Αυτονομία της Βορείου Ηπείρου»²¹, με πρόεδρο τον τέως Υπουργό Εξωτερικών της Ελλάδας Γεώργιο Χρηστάκη - Ζωγράφο.²² Για να αποτραπεί μια ευρύτερη ελληνοαλβανική σύρραξη υπογράφηκε το Πρωτόκολλο της Κέρκυρας (18.5.1914) που αναγνώρισε την αυτονομία της επίμαχης περιοχής υπό διεθνή επιτήρηση.²³ Ωστόσο, πριν τεθούν σε εφαρμογή οι διατάξεις αυτού του Πρωτοκόλλου κηρύχτηκε ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος τον Αύγουστο του 1914. Με το πρόσχημα της απειλής εμφυλίου πολέμου αναβίωσαν οι παλιές εδαφικές βλέψεις και ο ελληνικός στρατός ανακατέλαβε το Αργυρόκαστρο τον Οκτώβριο του 1914.²⁴

Η Ιταλία αρχικά είχε συμφωνήσει με την παραχώρηση της «Βορείου Ηπείρου»²⁵ στην Ελλάδα, τελικά, όμως, τη διεκδίκησε η ίδια και επέκτεινε την κυριαρχία της ως τα Ιωάννινα. Τα εδάφη της Ηπείρου τέθηκαν υπό τον έλεγχο των κρατών που τα κατείχαν στρατιωτικά. Την οριστική λύση έδωσε η Συνδιάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων (3.2.1919), όπου ο Βενιζέλος διεκδίκησε την προσάρτηση της αμοιβαίας διεκδικούμενης περιοχής στο ελληνικό κράτος. Με τη συμφωνία Βενιζέλου-Τιτόνι (29.7.1919), η Ιταλία αναγνώρισε τα ελληνικά δικαιώματα στη Βόρειο Ήπειρο ανοίγοντας το δρόμο για την ανακατάληψή της από την 8^η Ελληνική Μεραρχία της Ηπείρου.

Στις 31.1.1920 υπογράφηκε η ελληνοϊταλική συμφωνία για την παραχώρηση της Βορείου Ηπείρου στην Ελλάδα, η οποία τελικά δεν εφαρμόστηκε εξαιτίας της αντίδρασης των ΗΠΑ και των άλλων συμμάχων. Ακολούθησε η υπογραφή του Πρωτοκόλλου της Καπεστίτσας, στις 28.5.1920, σύμφωνα με το οποίο Ελλάδα και Αλβανία συμφωνούν για την άμεση και οριστική διευθέτηση της οριογραμμής, ενώ η Αλβανία αναλάμβανε δεσμεύσεις για το σεβασμό των εκπαιδευτικών δικαιωμάτων της ελληνικής μειονότητας.

---

¹⁹ Βασιλείου Ζιώζια, Συνταγματάρχου Ε.Α.-Προέδρου (ΠΑ.ΣΥ.Β.Α.) Ν. Τρικάλων, «*Βόρειος Ήπειρος, Χθες-Σήμερα-Άύριο*», Τρίκαλα, Ιανουάριος 2009, σ. 14.

²⁰ Γ. Γ. Γιανουλόπουλος, *Η ευγενής μας τύφλωσις*, Εξωτερική πολιτική και εθνικά θέματα από την ήττα του 1897 έως τη Μικρασιατική Καταστροφή, Βιβλιόραμα, Αθήνα 1999, σ. 223.

²¹ Β. Κόντης (επιμ.), *Ελληνισμός της Β. Ηπείρου και ελληνοαλβανικές σχέσεις. Έγγραφα από το ιστορικό αρχείο του Υπ. Εξωτερικών*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, τόμοι I, II, III, IV, Αθήνα 1997 και Β. Kondis, E. Manda, *The Greek minority in Albania, A documentary record (1921-1993)*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1994 και Β. Kondis, *The Greek minority in Albania*, 36/1 Balkan Studies, 1995, σ. 83.

²² Ιστορικοί Ελληνικοί Χώροι, *ό.π.*, σ. 379.

²³ Θ. Βερέμης, Θ. Κουλουμπής, Η. Νικολακόπουλος (επιμ.), *Ο ελληνισμός της Αλβανίας*, εκδ. Σιδέρης, Αθήνα 1995, σσ. 20-21.

²⁴ Ιστορικοί Ελληνικοί Χώροι, *ό.π.*, σ. 381.

²⁵ «Βόρειος Ήπειρος» είναι το βόρειο τμήμα της περιοχής της Ηπείρου που επιδικάστηκε στην Αλβανία μετά από επίσημες συνθήκες. Πρόκειται για την ενιαία Ήπειρο η οποία κατακερματίστηκε σε δύο ανεξάρτητες γεωγραφικές περιοχές: τη νότια Ήπειρο στον ελλαδικό χώρο και τη Βόρεια Ήπειρο, η οποία παραχωρήθηκε στην Αλβανία. Έτσι, οι Έλληνες της Βορείου Ηπείρου αποτελούν πλέον την Εθνική Ελληνική Μειονότητα στην Αλβανία (επίσημος όρος), η παρουσία της οποίας διασφαλίζεται με ειδικές ρυθμίσεις και μειονοτικά δικαιώματα, που δυστυχώς, μέχρι σήμερα δεν έγιναν σεβαστά από τις άλλες κυβερνήσεις.

Η είσοδος της Αλβανίας στην Κοινωνία των εθνών στις 17.12.1920 ρύθμισε οριστικά το ζήτημα των ελληνοαλβανικών συνόρων και αναγνώρισε επίσημα τον ελληνικό πληθυσμό της επίμαχης περιοχής ως θρησκευτικής και γλωσσικής μειονότητας, γεγονός που υποχρέωνε την Αλβανία να κατοχυρώσει τα μειονοτικά δικαιώματα.»²⁶ «Έτσι, η εισδοχή της Αλβανίας στην Κοινωνία των Εθνών συνδέθηκε με την μονομερή δέσμευσή της για την προστασία των μειονοτήτων στη δικαιοδοσία της, στο πλαίσιο του ευρύτερου καθεστώτος προστασίας των δικαιωμάτων των μειονοτήτων που έθετε η ΚτΕ. Ο πρωθυπουργός της Αλβανίας Φαν Νόλι κατέθεσε τη Μονομερή Διακήρυξη της 2.10.1921 με την οποία η Αλβανία δεσμεύτηκε για την προστασία των μειονοτήτων στο έδαφός της. Η Διακήρυξη επικυρώθηκε από το αλβανικό Κοινοβούλιο στις 17 Φεβρουαρίου 1922.»²⁷

Η μονομερής δήλωση του 1921 αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της νομικής αναγνώρισης της ελληνικής μειονότητας και της απόδοσης δικαιωμάτων σε αυτήν. Ωστόσο, είναι ενδιαφέρον να δει κανείς πως το ίδιο *το κείμενο της δήλωσης δεν προσδιορίζει συγκεκριμένη μειονοτική ομάδα ως υποκείμενο δικαιωμάτων*, αλλά απαριθμεί τις δεσμεύσεις της Αλβανίας στους πολίτες της που ανήκουν σε εθνικές, θρησκευτικές ή γλωσσικές μειονότητες. Το καθεστώς προστασίας αφορά τη θρησκευτική ελευθερία και τα γλωσσικά δικαιώματα, κατοχυρώνοντας παράλληλα την αρχή της μη διάκρισης και της ισότητας απέναντι στο νόμο. Η Διακήρυξη έγινε δεκτή από το Συμβούλιο της ΚτΕ την ίδια ημέρα της κατάθεσής της και τέθηκε ρητά υπό την εγγύηση των αρμόδιων οργάνων της.²⁸

Από την διατύπωση της επιστολής του Υπουργού Εξωτερικών της Αλβανίας προς την ΚτΕ στις 22.08.1922 φαίνεται ότι η Αλβανία δεν την αναγνώρισε εξ αρχής ως ελληνική εθνική μειονότητα, όπως τη νοηματοδοτούμε σήμερα, αλλά ελληνόφωνη ορθόδοξη μειονότητα.²⁹

Η νομική και πολιτική κληρονομιά της Διακήρυξης του 1921 δεν πρέπει να θεωρείται αμελητέα ή ξεπερασμένη, ακόμη και εάν σήμερα σπανίως είναι αντικείμενο επίκλησης. Είναι ενδεικτική η θέση που της αφιερώνει η *Πρώτη Έκθεση εφαρμογής της Σύμβασης-πλαισίου για την προστασία των εθνικών μειονοτήτων* της Αλβανίας, ως της σημαντικότερης εθνικής μειονότητας στην Αλβανία.»

Στις 30.1.1923 υπογράφηκε η Συνθήκη της Λωζάνης για την αμοιβαία ανταλλαγή του χριστιανικού πληθυσμού της Τουρκίας με το μουσουλμανικό πληθυσμό της Ελλάδας. Με καθυστέρηση τεσσάρων ετών διευθετήθηκε και το θέμα των ελληνοαλβανικών συνόρων, με ειδικό Πρωτόκολλο που υπογράφηκε και πάλι στη Φλωρεντία στις 27.1.1925. Την οριστική οροθετική πράξη υπέγραψαν τον επόμενο χρόνο στο Παρίσι στις 30.7.1926 η Γαλλία, η Αγγλία, η Ιταλία, η Ελλάδα και η Γιουγκοσλαβία. Με βάση το Πρωτόκολλο αυτό καθορίστηκαν τα ελληνοαλβανικά σύνορα στη σημερινή οροθετική γραμμή.³⁰

²⁶ Σοφία Βούρη, *Η ελληνική μειονότητα της Αλβανίας* (1914-1998), Ιστορική επισκόπηση στο Σοφία Βούρη, Γεώργιος Δ. Καψάλης, *Ελληνόγλωσση εκπαίδευση στην Αλβανία*, Ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη διασπορά, Εργαστήριο Διαπολιτισμικών και Μεταναστευτικών Μελετών (Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ.), Ρέθυμνο 2003, σ. 22.

²⁷ Κ. Τσιτσελίκης και Δ. Χριστόπουλος (επιμ.), Λ. Μπαλτσιώτη, Π. Μπάρκας, Μ. Παύλου, *Η Ελληνική Μειονότητα της Αλβανίας: Στιγμιότυπα αβεβαιότητας ως εθνικές αλήθειες* στο Κ. Τσιτσελίκης, Δ. Χριστόπουλος (επιμ.), *Η Ελληνική Μειονότητα της Αλβανίας*, ΚΕΜΟ, εκδ. Κριτική, 2003, σσ. 24-25.

²⁸ Λάμπρος Μπαλτσιώτης, Τάσος Τέλλογλου, Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης, Δημήτρης Χριστόπουλος, *Η Ελληνική Μειονότητα της Αλβανίας*, 2001, Σύγχρονα θέματα, τεύχος 78-79 / 2001, σσ. 32-33.

²⁹ Κ. Τσιτσελίκης και Δ. Χριστόπουλος (επιμ.), Λ. Μπαλτσιώτη, Π. Μπάρκας, Μ. Παύλου, *ό.π.*, σσ. 26-27.

³⁰ Σοφία Βούρη, *ό.π.*, σ. 23.

Στη διάρκεια της δεκαετίας του 1930 οι ελληνοαλβανικές σχέσεις επηρεάστηκαν αποφασιστικά από την ιταλική πολιτική που ενδιαφερόταν για τις ανατολικές ακτές της Αδριατικής από την εποχή ακόμα της δημιουργίας του ανεξάρτητου αλβανικού κράτους.

Την άνοιξη του 1939 η Ιταλία κατέλαβε την Αλβανία για να τη χρησιμοποιήσει ως ορμητήριο στον επερχόμενο πόλεμο κατά της Ελλάδας. Μετά την ανεπιτυχή ιταλική επίθεση στις 28.10.1940 ακολούθησε η Γερμανική επίθεση στις 6.4.1941, που έληξε με την υπογραφή πρωτοκόλλου συνθηκολόγησης για την κατάπαυση των εχθροπραξιών.³¹

Με τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου επανήλθε στο προσκήνιο το «Βορειοηπειρωτικό» ζήτημα. Στόχος της Ελληνικής εξωτερικής πολιτικής ήταν η επιστροφή της επίμαχης περιοχής στην Ελλάδα, αλλά, όμως, η ΗΠΑ και η Μεγάλη Βρετανία εκείνη την εποχή επιθυμούσαν την εμπέδωση της ειρήνης στα Βαλκάνια. Στο πλαίσιο της Συνδιάσκεψης Ειρήνης των Παρισίων (30.8.1946) οι ελληνικές διεκδικήσεις παραπέμφθηκαν στο Συμβούλιο των Υπουργών Εξωτερικών στη Νέα Υόρκη.

Ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος, η επέμβαση της Ιταλίας και η γερμανική Κατοχή έφεραν στο προσκήνιο την εδραίωση του δικτατορικού καθεστώτος του Χότζα το οποίο κυβέρνησε τη χώρα μέχρι το 1990 απομονώνοντάς την πλήρως από το διεθνές περιβάλλον. Σε κανονιστικό επίπεδο, τα δικαιώματα της ελληνικής μειονότητας παρέμειναν τυπικά σεβαστά επί Χότζα, καθώς και τα δύο Συντάγματα της περιόδου εκείνης (1946 και 1977) αναφέρονταν σε δικαιώματα των μειονοτήτων, χωρίς και πάλι να προσδιορίζουν συγκεκριμένες ομάδες.³²

Έτσι, μετά τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου στην Αλβανία (1944), όπου επικράτησε το δικτατορικό, κομμουνιστικό καθεστώς (1945-1991), άρχισε μια οδυνηρή κατάσταση για τους Έλληνες της ΕΕΜ στην Αλβανία, όπου το Κομμουνιστικό Κόμμα με πρωθυπουργό/επικεφαλής τον Εμβέρ Χότζα επέφερε δυσκολίες και κακουχίες στους Έλληνες αυτούς.

Συγκεκριμένα, ο δικτάτορας Εμβέρ Χότζα επέβαλε συστηματικές προσπάθειες για τον αφελληνισμό των ελληνικών πληθυσμών με ομαδικές συλλήψεις, εξορίες και φυλακίσεις. Υποχρέωσε ολόκληρες οικογένειες να ξεριζωθούν από τα πάτρια εδάφη τους και να εγκατασταθούν στο Βορρά της Αλβανίας και το αντίστροφο με σκοπό τη δημογραφική αλλοίωση του ελληνικού στοιχείου. Κατάργησε με νόμο τη θρησκεία³³ και κάθε θρησκευτική τελετή ή γιορτή.³⁴ Επέβαλε μεικτούς γάμους μεταξύ των Ελλήνων Ορθοδόξων και Αλβανών Μουσουλμάνων. Υποχρέωσε τους Έλληνες της ΕΕΜ στην Αλβανία να αλλάζουν τα ονόματά τους και, από χριστιανικά και ελληνικά, να έπαιρναν μουσουλμανικά και αλβανικά. Στέρησε την επικοινωνία και επαφή των Ελλήνων της ΕΕΜ από τους συγγενείς τους που έμεναν στη Μάνα Ελλάδα³⁵ κ.ά.. Παρόλα αυτά, ο ελληνισμός της ΕΕΜ στην Αλβανία άντεξε και περίμενε υπομονετικά να ερχόταν ένα καλύτερο μέλλον γι' αυτήν.

Το 1991 με την κατάρρευση του δικτατορικού, κομμουνιστικού καθεστώτος και την εγκαθίδρυση της «Δημοκρατίας» οι αλβανικές κυβερνήσεις ακολούθησαν την

³¹ Σοφία Βούρη, *ό.π.*, σ. 24.

³² Κ. Τσιτσελίκης και Δ. Χριστόπουλος (επιμ.), Λ. Μπαλτσιώτη, Π. Μπάρκας, Μ. Παύλου, *ό.π.*, σσ. 28-29.

³³ Με το διάταγμα 4337 της 13^{ης} Νοεμβρίου 1967 καταργούνται όλες οι θρησκευτικές κοινότητες της Αλβανίας. Η Αλβανία ανακηρύχτηκε «αθεϊστική» χώρα με την απόφαση του Πέμπτου Συνεδρίου του ΚΕΑ (30-11-1967).

³⁴ Με το Σύνταγμα του 1967 απαγορεύτηκε αυστηρά κάθε έκφραση λατρείας δημόσιας ή ιδιωτικής.

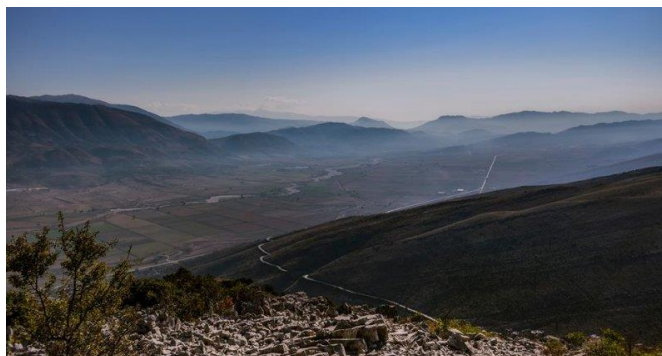
³⁵ Βασιλείου Ζιώζια, *ό.π.*, σσ. 28-29.

Ίδια τακτική. Πάραυτα, οι Έλληνες της ΕΕΜ, κράτησαν ακέραιη την «ταυτότητά» τους έως και σήμερα, η οποία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την πολιτιστική κληρονομιά που αποκόμισαν από τη χώρα καταγωγή τους, την Ελλάδα.

2.2 Η Δερόπολη

Η Δερόπολη ή Δρυϊνούπολη, η γνωστή ελληνικότατη περιοχή της ΕΕΜ υπάγεται στο Αλβανικό κράτος και συγκεκριμένα στο νότιο τμήμα του στο Νομό Αργυροκάστρου.³⁶

Απλώνεται στην ομώνυμη κοιλάδα του ποταμού Δρίνου που εκτείνεται από το θρυλικό Αργυρόκαστρο³⁷ και τη Δερβιτσάνη μέχρι την ακριτική Κοσσοβίτσα. Η τοποθεσία της βρίσκεται και στις δύο ακτές του ποταμού Δρίνου. Προς τη Δύση εκτείνεται στους πρόποδες του βουνού «Πλατοβουνίου», στην αρχαιότητα «Κεραύνια», του βουνού «Δρυάνου», προς το Νότο του βουνού «Στουγάρα», στην αρχαιότητα «Στύγα». Προς την Ανατολή εκτείνεται στους πρόποδες του βουνού «Μπουρέτο», στην αρχαιότητα «Μέρωπος» και Ζωνάρια.³⁸ Ο ποταμός που διασχίζει την πεδιάδα της Δερόπολης είναι ο Δρίνος, ο οποίος πηγάζει από την Πωγωνιανή του νομού Ιωαννίνων και κατευθύνεται προς την Κακαβιά, χωριό της Άνω Δερόπολης. Στο πέρασμά του δέχεται τον παραπόταμο Ξεριά, ο οποίος πηγάζει από τα πυκνόφυτα όρη της Μουργκάνας και Στουγάρας. Στη συνέχεια ο Δρίνος διασχίζει όλη την πεδιάδα της Δερόπολης, κατευθύνεται προς το βορρά δεχόμενους και άλλους παραπόταμους και ενώνεται με τον Αωό κοντά στο Τεπελένι.³⁹

Δερόπολη (Δρόπολη) ονομάζεται η κοιλάδα του ποταμού Δρίνου, τα γραφικά λιθόκτιστα χωριά της οποίας βρίσκονται σκαρφαλωμένα απέναντι από τις πλαγιές και τα υψώματα των δύο παράλληλων οροσειρών όπου η καθηλωτική ομορφιά του κάμπου μαγεύει τους πάντες.

Η κοιλάδα⁴⁰ ξεκινάει από τα στενά της Σωτήρας και της Μουργκάνας (Στουγγάρας) και καταλήγει στα στενά της αρχαίας πόλης Αντιγόνας.

³⁶ Η περιφέρεια Αργυροκάστρου είναι μία από τις δώδεκα περιφέρειες της Αλβανίας. Βρίσκεται στο νότιο τμήμα της Αλβανίας στα σύνορα με την Ελλάδα. Καταλαμβάνει έκταση 2.883 τ. χλμ. και ο συνολικός της πληθυσμός σύμφωνα με την αλβανική απογραφή του 2006 είναι 103.406. Πρωτεύουσα της περιφέρειας είναι το Αργυρόκαστρο. Η περιφέρεια χωρίζεται σε τρεις νομούς, στους νομούς: Αργυροκάστρου, Πρεμετής και Τεπελενίου.

³⁷ Το Αργυρόκαστρο, η αποκαλούμενη «πέτρινη πόλη» ή το «Κάστρο της Αργύρας» είναι η πρωτεύουσα της Επαρχίας Δερόπολης και η δεύτερη πόλη μετά τα Ιωάννινα ως προς την πνευματική και οικονομική ανάπτυξη της στον Ηπειρωτικό χώρο. Η παλιά της πόλη, «Πόλη – Μουσείο», από το 2005 είναι εγγεγραμμένη στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς ως «σπάνιο παράδειγμα καλά διατηρημένης Οθωμανικής πόλης», γιατί διακρίνεται για την ιστορική, πολιτιστική, καλλιτεχνική και περιβαλλοντική σημασία της. Ο Γεώργιος Δ. Καψάλης στο βιβλίο του «Αναζητώντας τα δύο αδέρφια» αναφέρει για το Αργυρόκαστρο τα εξής: «Ζυγόνεις στο Κάστρο και μένεις έκθαμβος και εκστατικός, γοητευμένος και συνεπαρμένος, για τη δύναμη της ψυχής, για την ανάγκη της ζωής, για την τέχνη και τη μαστοριά, για την ανδρεία και τη γενναιότητα».

³⁸ <https://www.bashkiadropull.gov.al>

³⁹ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *Λεύκωμα*, Έκδοσις της εν Αθήναις Ενώσεως Δροπολιτών «Ο Δρίνος», Έτος Πρώτον 1965, σ. 7.

⁴⁰ Το μάκρος της είναι 50 χιλιόμετρα και το πλάτος της εφτά ως εννιά χιλιόμετρα.

Η περιοχή της Δερόπολης χωρίζεται σε δύο τμήματα, την Άνω και την Κάτω Δερόπολη και μαζί με τα χωριά της Ρίζας αριθμούνται σε τριάντα τέσσερα χωριά, γεμάτα ιστορία και ομορφιά.

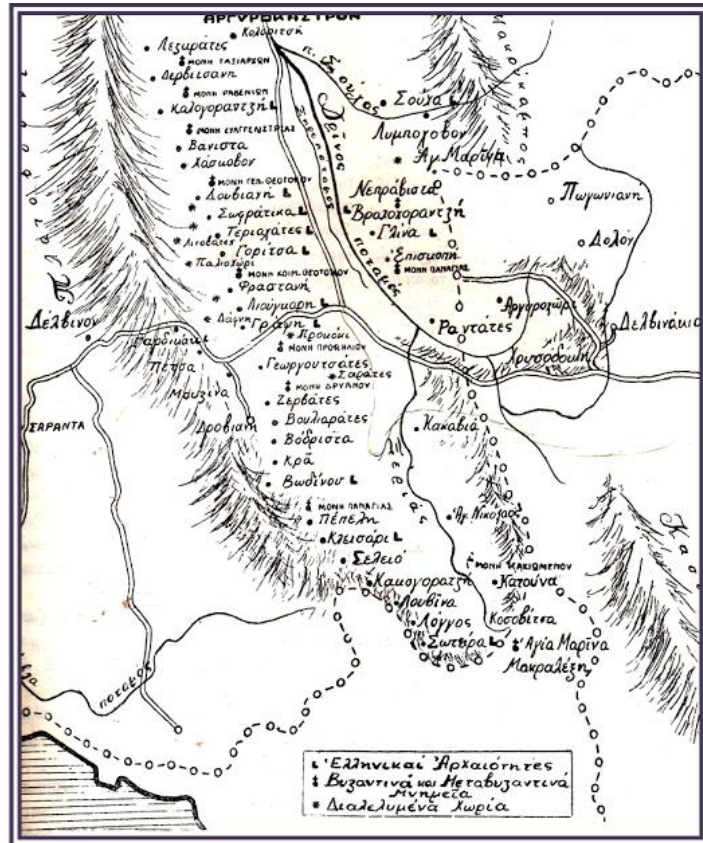
Η **Άνω Δερόπολη**⁴¹ περιλαμβάνει δεκαοχτώ (18) χωριά: την Κοσσοβίτσα, το Λόγγο, τη Σωτήρα, το Κρυνερί (Κακογοραντζή), τη Λοβίνα, το Σελλειό, το Κλεισάρι, την Πέπελη, τον Αϊ-Νικόλα, την Κακαβιά, το Βοδίνο, τη Βόδρυστα, το Κουρά, τα Βρυσερά, το Λυκομύλι, τους Βουλιαράτες, τους Ζερβάτες και τους Γεωργουτσάτες.

Η **Κάτω Δερόπολη** περιλαμβάνει έντεκα (11) χωριά: τη Γράψη, τη Λιούγκαρη, τη Φραστανή, τη Γορίτσα, τους Τεριαχάτες, τα Σωφράτικα, τη Δούβιανη, το Χάσκοβο, τη Βάνιστα, την Καλογοραντζή και τη Δερβιτσιάνη. Ενώ η περιοχή της **Ρίζας** περιλαμβάνει πέντε χωριά: τη Βράχογοραντζή, τη Γλύνα, την Άνω Επισκοπή, την Κάτω Επισκοπή και τους Ραντάτες.

Τα είκοσι εννέα γραφικά χωριά της Δερόπολης είναι αραδιασμένα στους πρόποδες των κακοτράχαλων γυμνών Ακροκεραυνίων ορέων (Πλατοβούνι) και μέχρι τις πλαγιές της Μουργκάνας και Στουγγάρας, παρά τα αλβανοελληνικά σύνορα, ενώ τα πέντε χωριά της Ρίζας είναι

χτισμένα στις γυμνές πλαγιές του όρους Μπουρέτου, συνόρων μεταξύ Αλβανίας κι Ελλάδας, ενώ στους πρόποδες αυτού κυλάει ο ποταμός Δρίνος ο οποίος τροφοδοτείται από τα νερά του Γυφτοπόταμου, του Ρογοζιού και της Καστανής.⁴²

Μάλιστα, ο Rene Ryaux αποκαλεί την περιοχή της Δερόπολης ως πεδιάδα του Αργυροκάστρου, που την ποτίζει ένας παραπόταμος του Αώου και πως είναι πλατιά και καλλιεργείται μεθοδικά. Ενώ, στην οροσειρά της αριστερής της όχθης τα χωριά διαδέχονται το ένα το άλλο, σχεδόν, χωρίς κενό.⁴³

Χάρτης με τα χωριά της Δερόπολης

⁴¹ Η Άνω Δερόπολη είναι μια πρώην επαρχία του νομού Αργυροκάστρου, όπου με τη μεταρρύθμιση της τοπικής αυτοδιοίκησης του 2015 έγινε Διοικητική Μονάδα του Δήμου Δερόπολης.

⁴² Γιάννης Ανδρούτσος, Έλληνοδιδάσκαλος, *Η Βόδρυστα της Βορείου Ηπείρου*, τοπογραφία-Ιστορία, Ιωάννινα 2008, σσ. 23-24.

⁴³ Ίδρυμα Βορειοηπειρωτικών Ερευνών, *Πολυφωνικά τραγούδια Βορείου Ηπείρου*, Ιωάννινα 1996, σ. 22.

Όσον αφορά την **ονομασία** της επαρχίας της Δρόπολης ή Δρυϊνούπολη προέρχεται από την ομώνυμη αρχαία ελληνική πόλη Δρυς⁴⁴ ή Δρυϊνούπολης, η πόλη των βελανιδιών, η οποία πήρε το όνομα αυτό επί Αυγούστου Καίσαρος μετά το 27 μ.Χ..⁴⁵ Ο Αθανάσιος Πετρίδης στη μελέτη του «Χρονικόν της Δρυοπίδος», γράφει ότι η ιστορία της Δερόπολης και το γένος των Δροπολιτών ξεκινάει από την πολύ μακρινή αρχαιότητα, όπου τα ελληνικά φύλα ο Άτλας και ο Ίφιτος, εγκαταστάθηκαν σε έναν έρημο τόπο της Ηπείρου, την οποία την ονόμασαν Δρυϊνόπολη, και οι κάτοικοι της λέγονταν Δρύοτες.⁴⁶ Η σημερινή περιοχή της Δερόπολης επικαλείται την πανάρχαια εκείνη εποχή «Δρυοπίς» ή «Δρυοπία» από το όνομα της παλιάς πρωτεύουσας των Δρυόπων. Αρχικά ήταν Δρυόπολη, Δρυϊνούπολη, Δερόπολη και τελευταία Δρόπολη.

Ως προς την προέλευση της ονομασίας σύμφωνα την λαϊκή παράδοση υπάρχουν δύο εκδοχές. Η μια δηλώνει ότι προέρχεται κατά πάσα πιθανότητα από τα πυκνά δάση των δρυών (βελανιδιών) που σκέπαζαν κυριολεκτικά τα βουνά της περιοχής, ενώ η δεύτερη από τα πολλά ορμητικά νερά που κατέβαζε ο ποταμός Δρίνος ή Δρυϊτης ή Κέλυνδος που διασχίζει την πεδιάδα της Δερόπολης. Η ύπαρξη της βελανιδιάς (δρυς) θεωρούνταν ιερό δέντρο για τους Ηπειρώτες, οι οποίοι χρησιμοποιούσαν στεφάνια βελανιδιάς σε διάφορες τελετές.

Στην θέση «τεκές» παρά της Γοραντζής, χωριό της Κάτω Δερόπολης, που υπάρχουν αιωνόβια κυπαρίσσια, τοποθετείται η αρχαία ελληνική Αδριανούπολη, την οποία την έκτισε ή ανακαίνισε ο αυτοκράτορας Αδριανός (76-117 μ.Χ). Αργότερα η πόλη καταστράφηκε (το αποδεικνύουν τα διασωθέντα ερείπια που βρίσκονται στην περιοχή) και οι κάτοικοί της διασκορπίστηκαν στα χωριά της Δερόπολης.⁴⁷ Πιθανώς να υπάρχει ταύτιση της Δρυϊνούπολης με την καταστραμμένη Αδριανούπολη.

Αναμφισβήτητα η επαρχία της Δερόπολης είναι μία από τις ωραιότερες περιοχές της ΕΕΜ που φημίζεται για την ελληνικότητα, για την φυσική ομορφιά, το υγιεινό κλίμα, την πλούσια βλάστηση του εδάφους, την ευγένεια και τη χάρη των γυναικών της, το ωραίο γλωσσικό ιδίωμα που χρησιμοποιούν και την σταθερή εμμογή των κατοίκων της για τα αιώνια εθνικά ιδεώδη.⁴⁸ Η περιοχή αυτή έχει αναγνωριστεί από το αλβανικό κράτος ως «ελληνική μειονοτική ζώνη» και ο πληθυσμός της Δερόπολης αποτελείται στη συντριπτική του πλειοψηφία από Έλληνες κατοίκους που μιλούν την ελληνική ως μητρική γλώσσα. Η Δερόπολη είναι η πιο όμορφη και η πιο πολιτισμένη επαρχία του Αργυροκάστρου. Μάλιστα, το γραφικό της τοπίο έκανε εντύπωση και στο λόρδο Μπάυρον που πέρασε το 1809 πηγαίνοντας στο Τεπελένι για να γνωρίσει τον Αλή Πασά, και την εξύμνησε με τους παρακάτω στίχους:

Θεόρατες και σκοτεινές οι Άλλεις της Χειμάρρας
(...)
Κάτω απ' αυτές απλώνεται χαριτωμένος κάμπος,
εκεί βροσκήματα πηδούν, δέντρα πυκνά βουίζουν,

⁴⁴ Παναγιώτη Αραβαντινού, *Χρονογραφία της Ηπείρου*, Τόμος Β', Εκ. του Τυπογραφείου Σ.Κ. Βλαστού, Εν Αθήναις 1856, σ. 48.

⁴⁵ Β.Δ. Ζώτου Μολοσσού, *Ηπειρωτικά Μελέται*, Πρόδρομος της Βιβλιοθήκης του εν Κωνσταντινουπόλει Ηπειρωτικού Συλλόγου, Τόμος Α', Εν Αθήναις: Παρά τω εκδότη Κ. Αντωνιάδη, 1875, σ. 53.

⁴⁶ Αθανασίου Πετρίδου, *Χρονικόν Δρυοπίδος*, Εκδότης: Φιλολογικός Σύλλογος Παρνασσός, Εν Αθήναις 1871, σ. 9.

⁴⁷ Νικολάου Κ. Παπαδόπουλου, *Η Δρόπολις της Βορείου Ηπείρου κατά την Τουρκοκρατία (1430-1913)*, Έκδοσις εν Αθήναις 1976, σ. 11.

⁴⁸ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σ. 7.

νερά τρεχούμενα γοργά κυλιούνται μεσ' στ' αυλάκια.⁴⁹

Η γεωγραφική θέση της ακολουθεί τον υπόλοιπο τύπο των περιοχών της Ηπείρου (ορεινό, ημιορεινό και πεδινό). Όσον αφορά τη διαμόρφωση του εδάφους, γενικά είναι πολύ εύφορο, ενώ τα βουνά έχουν κατεύθυνση από τη δύση προς την ανατολή και αποτελούνται από ασβεστολιθικά πετρώματα. Επίσης, παρατηρείται ότι το Πλατοβούνι είναι ένα βουνό σχεδόν γυμνό εάν εξαιρέσουμε την Άνω Δερόπολη, τα δάση της οποίας ευδοκιμούν. Από την αρχαιότητα εξαιτίας του ξηρού εδάφους υπήρχαν και δέντρα όπως οι αμυγδαλές και οι λεύκες, οι οποίες είναι ανθεκτικές στην ξηρασία. Από το μεσαίωνα καλλιεργούνταν και η ελιά. Οι ασχολίες των κατοίκων ήταν κυρίως η γεωργία, η κτηνοτροφία και η δεντροκαλλιέργεια.

Τα χωριά της Άνω Δερόπολης σε σύγκριση με τα χωριά της Κάτω Δερόπολης έχουν πολλές υδάτινες πηγές. Στα μοναδικά χωριά της Κάτω Δερόπολης, στην Καλογοραντζή και στην Βάνιστα ρέουν υδάτινες πηγές, και συγκεκριμένα στην φημισμένη «Σκοτεινή»,⁵⁰ στην οποία σύμφωνα με τον θρύλο της Σκοτεινής μία **νεόνυμφη**, με φλουριά γύρο από το μέτωπό της και με τη βαρέλα ζαλωμένη στη ράχη, δυστυχώς, δε συγκράτησε τον αριθμό των σκαλιών που της είπε η πεθερά της, καθώς πήγαινε να πάρει νερό με αποτέλεσμα να πέσει και να πνιγεί στα νερά της υπόγειας λίμνης της Σκοτεινής, που βρίσκεται στο χωριό Γοραντζή ή Καλογοραντζή της Κάτω Δερόπολης, όπου στη συνέχεια τα νερά της λίμνης αυτής έβγαλαν τη σωρό της πνιγμένης νύφης στη λίμνη «Οβυρό» ή Βυρό⁵¹ που βρίσκεται στην πόλη του Αργυροκάστρου (δέκα χιλιόμετρα μακριά από τη σπηλιά της Σκοτεινής).

Οι έρευνες, που ακολούθησαν μετέπειτα από διάφορους μελετητές, με χρώμα και

Το σπήλαιο της Σκοτεινής στο χωριό Γοραντζή ή Καλογοραντζή της Κάτω Δερόπολης

Η λίμνη του Βυρού δίπλα στο Αργυρόκαστρο

⁴⁹ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *Λεύκωμα Β'*, Έκδοσις της Ενώσεως Δροπολιτών «Ο Δρίνος», Αθήναι 1980, σ. 35.

⁵⁰ Η Σκοτεινή είναι μια σπηλιά που βρίσκεται μεταξύ Βάνιστας και Καλογοραντζής, μέσα στην οποία υπάρχει μια υδάτινη λίμνη με καθαρά γαλαζοπράσινα νερά από όπου οι κάτοικοι της περιοχής της Δερόπολης προμηθεύονταν νερό. Κάποιοι ξένοι εξερευνητές που μπόηκαν για πρώτη φορά στη σπηλιά, έκαναν κατάδυση στη λίμνη, που βρίσκεται στο εσωτερικό της, σε βάθος 55 μέτρων και κατέληξαν στο συμπέρασμα πως το σπήλαιο είναι πολύ βαθύτερο, μέχρι 200 μέτρα, αλλά αποκλίνει σε ορισμένα κανάλια κι είναι δύσκολο να διερευνηθεί περαιτέρω. Η υδάτινη αυτή λίμνη αρχίζει από το υπέδαφος της Γοραντζής (Καλογοραντζής) και επεκτείνεται μέχρι τη λίμνη του Βυρού στην πόλη του Αργυροκάστρου (με μήκος περίπου 10-11 χμ.)

⁵¹ Ο Οβυρός ή Βυρός είναι μια μικρή λίμνη, η οποία βρίσκεται κοντά στο Αργυρόκαστρο που λειτουργεί ως φυσικό αξιοθέατο της πόλης.

πλαστικά αντικείμενα, προκειμένου να επιβεβαιώσουν εάν επικοινωνούν υπογείως τα ύδατα αυτά (και οι δύο αυτές υδάτινες πηγές)⁵² απέδειξαν εντέλει πως η Σκοτεινή επικοινωνεί με τον Βυρό, χωρίς να έχει διαπιστωθεί ακόμη, βέβαια, εάν υπάρχει κάποιο κενό στα βάθη της λίμνης αυτής, το οποίο να χωράει το ανθρώπινο σώμα απ' όπου μπορεί να περάσει και να μεταφερθεί σε κάποιο άλλο σημείο.

Η περιοχή της Δερόπολης από τα πρώτα χρόνια ανέδειξε ανθρώπους με υψηλό μορφωτικό επίπεδο, όπως εμπόρους, βιομήχανους, διδάσκαλους κ.ά. και θεωρείται ως η πνευματική πρωτεύουσα των Ελλήνων της ΕΕΜ στην Αλβανία. Οι κάτοικοι της περιοχής αυτής ήταν ανέκαθεν φιλότιμοι άνθρωποι και προσπαθούσαν να τιμήσουν την ελληνική τους καταγωγή και να προκόψουν. Πρόκειται για ανθρώπους αυθεντικούς, με ελληνοχριστιανικά ήθη και έθιμα και με πολιτιστική παράδοση.

Την ελληνικότητα των κατοίκων της Δερόπολης και την ομορφιά της περιοχής την εξύμνησαν από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα περιηγητές από διάφορες χώρες της δυτικής Ευρώπης όπως ο Rouqueville, ο Holland, ο Isambert, ακόμα και ο Γερμανός Hanh «...και εις τα ελληνικά χωριά, της Δρόπολης Αργυροκάστρου με εξέπληξεν ενιαχού η ελληνική κατανομή των κρανίων και των χαρακτηριστικών του προσώπου».⁵³

Κατά τον Πουκεβίλ, ο οποίος αντλεί την πληροφορία από τον Πλίνιο, ιδρύτρια της πόλης είναι η Δρύοπη, κόρη του Οιχαλίου, την οποία ο Απόλλων τη μάγεψε και τη μεταμόρφωσε σε βελανιδιά. Πιθανότατα η ονομασία προέρχεται από τις Δρυάδες, οι οποίες ήταν νύμφες των δρυμώνων και των δασών.⁵⁴

Σχεδόν όλοι οι ερευνητές τοποθετούν την πόλη αυτή στον εύφορο κάμπο της Δερόπολης, τα ερείπια της οποίας βρίσκονται ανάμεσα στα χωριά Γορίτσα και Σωφράτικα, διότι στο συγκεκριμένο σημείο αποκαλύφθηκε μεγάλο ρωμαϊκό θέατρο, αλλά το παχύ στρώμα προσχώσεως του Δρίνου που έφτανε τα 7-8 μέτρα, καθιστούσε δύσκολη οποιαδήποτε προσπάθεια ανασκαφής γύρω από το θέατρο, έτσι, ώστε να γνωρίζουμε τα ακριβή στοιχεία της πόλης αυτής.⁵⁵

Στα μέσα του 20^{ου} αιώνα ο Άγγλος Nikolas Hammond ομότιμος καθηγητής του Πανεπιστημίου «Bristol» διαμέσου των βιβλίων του «Ηπειρος» (1976), «Μεταναστεύσεις και επιδρομές στην Ελλάδα και τις γειτονικές περιοχές» (1976), «Βασιλιάς Πύρρος, Μακεδονία» αποδεικνύει περίτρανα ότι η Ήπειρος συμπεριλαμβανόμενης και της Δρυϊνούπολης (Δερόπολης) «έχει βαθιές, αυτούσιες, πνευματικές, πολιτιστικές, μορφωτικές, ελληνοχριστιανικές ρίζες του αρχαίου προϊστορικού ελληνικού πληθυσμού, θεωρούμενη ως αναντίρρητος προμαχώνας του Ελληνισμού».⁵⁶

Ο Νικόλαος Κ. Παπαδόπουλος ανέφερε στο βιβλίο του με τίτλο «Η Δρόπολις της Βορείου Ηπείρου κατά την Τουρκοκρατία, 1430-1913» πως η Ήπειρος θα κινδύνευε

⁵² Αυτό σημαίνει πως η λίμνη του σπηλαίου της Σκοτεινής συνδέεται υπογείως μέσω ενός ποταμού το οποίο διαπερνά την Κάτω Δερόπολη και εκβάλλει στη λίμνη Βυρό του Αργυροκάστρου και πως, επίσης, αυτές οι δύο λίμνες συνδέονται υπόγεια με το Γαλάζιο Μάτι που είναι μια από τις 18 φυσικές πηγές του Σιμόει ποταμού (Μπίστρισσα) που μοιάζει με ένα τεράστιο μάτι με γαλανό χρώμα και βρίσκεται λίγα χιλιόμετρα πριν τους Αγίους Σαράντα στην επαρχία του Μεσοποτάμου και περίπου 14 χιλιόμετρα μακριά από την Αρχαία πόλη της Φοινίκης.

⁵³ Δημήτριος Ε. Ευαγγελίδης, *Η Βόρειος Ήπειρος*, Βιβλιοπωλείων Ιωάννου Ν. Σιδέρης, Εκδότης: Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφέλιμων Βιβλίων, Αθήνα 1919, σ. 75.

⁵⁴ Ευτυχία Αθ. Παππά, *Η επαρχία της Δρυϊνούπολεως της Β. Ηπείρου κατά τη Νεότερη περίοδο*, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 12.

⁵⁵ Ευτυχία Αθ. Παππά, *ό.π.*, σσ. 13-14.

⁵⁶ Σύνδεσμος Συνταξιούχων Ελληνοδιδασκάλων Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας Νομού Αργυροκάστρου, *Τα πανάρχαια ελληνικά χωριά του νομού Αργυροκάστρου*, Τέταρτο Βιβλίο, Επιμέλεια: Κωνσταντίνος Ι. Κουλιδάς, Ιωάννινα 2009, σ. 40.

πραγματικά από το κύμα του εξισλαμισμού που απειλούσε να την κατακλύσει ολόκληρη εάν δεν αντιστεκόταν η Δερόπολη. Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι:

*«Όλα τα χωριά του κάμπου της Δερόπολης διατήρησαν την πίστη τους, τη γλώσσα τους και τα παλιά ήθη και έθιμα... Ο ελληνισμός της Βορείου Ηπείρου, αγωνιζόμενος με αφάνταστη υπομονή, κατόρθωσε να διατηρήσει τον ελληνικό χαρακτήρα, ... ώστε να θεωρείται από όσους επισκέφτηκαν το τμήμα αυτό της Ηπείρου, ... ως ο πιο ακμαίος και ο αμιγής, από όσους διασώθηκαν από τους αρχαιότερους χρόνους και μέχρι τώρα».*⁵⁷

Ο Γεώργιος Δ. Καψάλης, Καθηγητής στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστήμιου Ιωαννίνων και τέως Πρύτανης του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, στο βιβλίο του με τίτλο «Αναζητώντας τα δύο αδέρφια» περιγράφει με ιδιαίτερη αγάπη, σεβασμό και εκτίμηση τον κάμπο της Δερόπολης όπου αναφέρει τα εξής:

Δερόπολη. Τα πανέμορφα χωριά της Δερόπολης είναι χτισμένα στα ριζά ομαλών βουνών, που σχηματίζουν την ομώνυμη πεδιάδα, τον «κάμπο της Δερόπολης».

*«Δεν γινόταν να μην τον ζηλέψεις αυτόν τον κάμπο. Να απλώνει το μπόι του από ανατολή σε δύση και να ξεδιψάει αδιάκοπα από το ποτάμι που το συντροφεύει και του προσφέρει μια απερίγραπτη γαλήνη και ηρεμία στην ψυχή... Ο κάμπος ολόκληρος γεμάτος από κοπάδια, γεμάτος από πρόβατα και κουνούνια, γεμάτος από ήχους και μελωδίες, από ανθρώπινους καημούς και αγωνίες. Ευλογημένη γη που χάρισες τον πλούτο και την ομορφιά σου στα κοπάδια που σε εμπιστεύτηκαν, βουερά και ανήσυχα, στους ανθρώπους που σε διάλεξαν και σ' εμπιστεύθηκαν... Πρόσωπα αγαπημένα, γνωστά και άγνωστα, που βρεθήκατε σ' αυτή την ευλογημένη, την προκομμένη και την πικραμένη γη. ...υποκλίνομαι ευλαβικά, αγναντεύοντας και καμαρώνοντας τον θαλερό κάμπο της Δερόπολης... τον απέραντο κάμπο, τον καταπράσινο και τον σταχτί.»*⁵⁸

Επίσης, και ο ποιητής Ανδρέας Ζαρμπαλάς στο βιβλίο του με τίτλο «Ο άλλος χάρτης» ανέφερε για τον κάμπο της Δερόπολης τα εξής:

*«Είναι αλήθεια ότι το δροπολίτικο τοπίο, όταν το βλέπεις πάνω από τον αυχένα της Μουζίνας σε ξαφνιάζει με την ομορφιά του.»*⁵⁹

⁵⁷ Νικόλαος Κ. Παπαδόπουλος, *Η Δρόπολις της Βορείου Ηπείρου κατά την Τουρκοκρατία (1430-1913)*, Έκδοσις εν Αθήναις 1976, σσ. 68-69.

⁵⁸ Γεώργιος Δ. Καψάλης, *ό.π.*, σσ. 85-88.

⁵⁹ Ανδρέας Ζαρμπαλάς, *Ο άλλος χάρτης*, εκδ. Πολύτυπο, Αθήνα 2004, σ. 91.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΤΑ ΕΘΙΜΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ ΤΗΣ ΔΕΡΟΠΟΛΗΣ, ΠΡΟΞΕΝΙΟ - ΑΡΡΑΒΩΝΑΣ

Τα έθιμα του γάμου ή της «**Χαράς**» της Δερόπολης, περιλαμβάνουν τρεις κύκλους ή φάσεις ή στάδια:

- α) τον/την αρραβώνα (ή οι αρραβώνες ή τ' αρραβωνιάσματα),
- β) το γάμο ή «χαρά» και
- γ) τα φιλέματα ή (ε)πιστρόφια ή γυρίσματα.

Ο γάμος είναι ο θεσμός με τον οποίο προσδιορίζεται η κοινωνική αναγνωρισμένη ένωση δύο προσώπων και αποτελεί σημαντικό σταθμό για ένα νέο ξεκίνημα στη ζωή του κάθε ανθρώπου, όπου κατά τη διάρκεια του οποίου (όλων των ημερών που λάμβανε χώρα), η οικογένεια, οι συγγενείς και οι φίλοι, καθώς και όλο το χωριό διακατεχόταν από απέραντη «χαρά» και ευτυχία, με αποτέλεσμα ο όρος «γάμος» να ταυτιστεί με εκείνον της «χαράς», μιας και οι πρόγονοί μας αποκαλούσαν το γάμο, κυρίως, «Χαρά», (δηλ. «χαρά» αντί για γάμο), πράγμα που επιβεβαιώνεται και απ' το παρακάτω δημοτικό τραγούδι του γάμου:

Σε πολλές χαρές⁶⁰ που πήγα
τέτοια νύφη δεν την είδα!
Να 'ναι η νύφη τρυγονάκι
κι ο γαμπρός περιστεράκι.⁶¹

Τα έθιμα του γάμου της Δερόπολης εφαρμόζονταν και συνεχίζουν να εφαρμόζονται ακόμη και σήμερα (τα περισσότερα από αυτά), χωρίς ιδιαίτερα μεγάλες διαφορές, ανεξαιρέτως σε όλα τα χωριά της ΕΕΜ στην Αλβανία.⁶²

---

⁶⁰ χαρές: γάμους

⁶¹ Κώστας Γκατζώνης, Σύνδεσμος Συνταξιούχων Ελληνοδιδασκάλων Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας Βορείου Ηπείρου, *Λαογραφικά Σύμμεικτα της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας Βορείου Ηπείρου*, Αργυρόκαστρο 2004. σ. 80.

⁶² Γ.Κ. Φέρρος, Σύνδεσμος Συνταξιούχων Ελληνοδιδασκάλων Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας Βορείου Ηπείρου, *Λαογραφικά Σύμμεικτα της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας Βορείου Ηπείρου*, Αργυρόκαστρο 2004. σ. 108.

3.1 Α΄. ΤΑ ΠΑΝΤΡΟΛΟΓΗΜΑΤΑ - ΤΟ ΠΡΟΞΕΝΙΟ

3.1.1 Η εκλογή της νύφης

Στη Δερόπολη, σύμφωνα με τις αυστηρές πατριαρχικές παραδόσεις, η εκλογή της νύφης γινόταν μέχρι και το 1925 από τους γονείς ή συγγενείς του αγοριού (γαμπρού), όπου ο πατέρας του νέου φρόντιζε να εκλέξει τη νύφη για τον γιο του, συνήθως «μέσα από το χωριό» (από το ίδιο χωριό) και σπανίως από κάποιο άλλο χωριό (διπλανό ή πιο μακρινό)⁶³ προς τους γονείς του κοριτσιού. Οι περιπτώσεις των γάμων που τελούνταν από αμοιβαία συμπάθεια των δύο νέων ήταν πολύ σπάνιες, διότι τον λόγο, τον είχαν οι γονείς, κυρίως, ο πατέρας ως ο αρχηγός της οικογενείας και όχι οι δύο νέοι. Μάλιστα, τα παντρολογήματα γίνονταν χωρίς τη συγκατάθεση των δύο νέων, αφού αποφάσιζαν οι γονείς τους για εκείνους. Και αν κάποιος νέος παρέμβαινε τους «κανόνες» αυτούς και «έκλεβε» ένα κορίτσι, τότε ήταν υποχρεωμένος να εγκαταλείψει το χωριό του, παίρνοντας μαζί του και την κατάρα των γονιών του.⁶⁴

3.1.2 Το προξενιό

Έτσι, οι γάμοι στη Δερόπολη, τα πολύ παλιά χρόνια, δε συνάπτονταν από έρωτα, αλλά από **προξενιά ή προξενιό**.⁶⁵ Και σαν ο νέος έκλεινε τα 18 χρόνια και το κορίτσι τα 14 θεωρούνταν κατάλληλη ηλικία για παντρεία, χωρίς όμως, να υπήρχαν δεσμευτικοί νόμοι για την ηλικία των νεόνυμφων έως το 1920.

Τα παντρολογήματα των παιδιών σφραγίζονταν με της προξενιάς τον λόγο, όπου ένα τρίτο πρόσωπο (εκτός των γονέων) ο «**προξενητής**» ή η «**προξενήτρα**» ο οποίος/-α ήταν κάποιος/α συγγενής/-ισσα⁶⁶ ή φίλος/-η που σχετίζονταν και με τις δύο οικογένειες και διακρίνονταν για την ωριμότητα, την τιμιότητα και την ικανότητά του/της να πείθει για την επίτευξη του προξενιού⁶⁷ ή του **συνοικεσίου**. Αργότερα, με το πέρασμα του χρόνου, εάν ο γαμπρός δεν ήταν από το ίδιο χωριό με τη νύφη και δεν γνώριζε ο ένας τον άλλον, τότε άτομα της οικογενείας κανόνιζαν να βρεθούν κάπου στην πλατεία του χωριού ή σε κάποιο άλλο μέρος για να γνωριστούν. Αν η νύφη και ο γαμπρός δεχόντουσαν, τότε η οικογένεια θα κανόνιζε την επισημοποίηση του αρραβώνα.

Για το προξενιό που έκανε ο προξενητής ή η προξενήτρα και τον κόπο του/ης οι γονείς του γαμπρού και της νύφης του/ης έδιναν ένα συμβολικό δώρο, όπως ένα σφαχτό, ένα ζευγάρι παπούτσια (στην προξενήτρα) ή χρήματα, ενώ υπήρχαν φορές που η προξενήτρα απαιτούσε η ίδια να της δώσουν δώρο.

Πολλές φορές, μάλιστα, τα προξενιά δεν είχαν αίσιο τέλος και δεν έφθαναν ποτέ στο γάμο, επειδή η πλευρά του γαμπρού μπορεί να ζητούσε πολύ περισσότερα απ’

⁶³ Οι γονείς ανακοίνωναν στα παιδιά τους πως θα έπρεπε να παντρευτούν και εκείνα δέχονταν χωρίς καμία αντίρρηση. Μάλιστα, στο σπίτι του υποψηφίου γαμπρού γίνονταν (παρουσία του και μη) συζήτηση μεταξύ των γονιών ή και συγγενών του για το ποια κοπέλα (από το χωριό ή τα γύρω χωριά) θεωρούνταν η πιο κατάλληλη για εκείνον, το σπίτι τους και το νοικοκυριό τους.

⁶⁴ Ενώ, από το 1925 η παράδοση αυτή της «εκλογής της νύφης» από τους γονείς «έσπασε» και οι νέοι άρχισαν να παντρεύονται και από αγάπη.

⁶⁵ «Προξενιό» ή «προξενιά» ονομάζεται η μεσολάβηση που γινόταν για την ένωση δύο νέων.

⁶⁶ Το προξενιό το έκανε συνήθως μία συγγενής (ή άτομα) από την πλευρά του γαμπρού ή της νύφης.

⁶⁷ Το προξενιό γινόταν μυστικά, κρυφά, επειδή ο προξενητής δεν ήθελε να εκτεθεί το κορίτσι σε περίπτωση που δεν πετύχαινε το προξενιό.

όσα διέθετε η οικογένεια (οι γονείς ή οι κηδεμόνες της εάν η κοπέλα δεν είχε γονείς) της νύφης για την «προίκα» της.⁶⁸

3.1.3 Η προίκα

Σαν αποφασιζόταν το συνοικέσιο, τότε γίνονταν λόγος για την «προίκα»⁶⁹ την οποία έπρεπε να δώσει η νύφη στον γαμπρό με απλό ή με συμβολαιογραφικό «προικοσύμφωνο».⁷⁰

Παλαιότερα, μέχρι και το 1930, η νύφη δεν έδινε «προίκα» στον γαμπρό, αλλά ο γαμπρός, που έδινε στη μέλλουσα πεθερά του «αγριλίκι» (αμοιβή για το γάλα της μάνας) το οποίο αποτελούνταν από ένα ποσό χρυσών νομισμάτων, μιας και εκείνη την εποχή δε θεωρούνταν αξιοπρεπές η νύφη να δίνει προίκα στον γαμπρό. Εκείνη την εποχή, προίκα, γνωστή ως «τράχωμα», έδινε μόνον η νύφη που ήταν άνω των 20 ετών, επειδή σύμφωνα με τη δεροπολίτικη αντίληψη θεωρούνταν μεγάλης, περασμένης ηλικίας, αφού η κατάλληλη ηλικία γάμου τότε ενός κοριτσιού⁷¹ ήταν η ηλικία των 16-17 ετών⁷² και ενός αγοριού η ηλικία των 20-25 χρονών.

Ενώ, από το 1930 και μετά, αντιστράφηκαν οι ρόλοι και έκτοτε η νύφη άρχισε να δίνει «προίκα» στο γαμπρό, όπου στη χρηματική προίκα (που έδινε η νύφη στο γαμπρό) υπολογίζονταν και ο ρουχισμός που έπαιρνε μαζί της η νύφη, το λεγόμενο «κρεββατοστρώσι» το οποίο αποτελούνταν από το σεντούκι, τα στρώματα και τις βελέντζες,⁷³ από τον «καθεαυτό» ρουχισμό και από τα ασημικά.⁷⁴

Όσον αφορά την προίκα της νύφης μαρτυρία αποτελούν και τα παρακάτω δημοτικά τραγούδια του γάμου:

Βαρέθηκα μωρ' μάνα, μαντίλια να κεντώ
θαλα τα παρατήσω και θαλα παντρευτώ.
Βάστα, κόρη μου, βάστα και τούτη τη χρονιά
κι εγώ θα σε παντρέψω μέσα στα Γιάννενα.⁷⁵

- Σύρε, μάνα, πες του Γιάννη
θα με πάρει, τι θα κάνει;
- Πήγα κόρη και του είπα.
Δε σε θέλει, δε σε παίρνει,
κόρη μου, σε κοροϊδεύει.

⁶⁸ Παντελής Αντ. Γκιώκας, *Οι παραδόσεις μας και τα τραγούδια μου*, Γεγονότα και αναμνήσεις (Πέπελη-Δερόπολη), εκδ. Ελίκρανον, Αθήνα 2018, σ. 28.

⁶⁹ προίκα: τα περιουσιακά στοιχεία (ακίνητα και χρήματα) Η λέξη προίκα έχει την έννοια δώρο, χάρισμα.

⁷⁰ Το προικοσύμφωνο ήταν ένα απαραίτητο συμβόλαιο ανάμεσα στο γαμπρό και τους γονείς της νύφης, όπου κατέγραφαν τι προίκα θα έδιναν οι γονείς της νύφης στην νύφη (άρα, και στον γαμπρό), π.χ. χωράφια, αμπέλια, γελάδια, πρόβατα κ.ά. Το προικοσύμφωνο υπήρχε στη Δερόπολη έως τις δεκαετίες του '40 και του '50, μετά καταργήθηκε.

⁷¹ Οι κοπέλες από μικρή ηλικία μάθαιναν ρόκα κι αργαλειό, να κεντούν, να μαγειρεύουν, να ανοίγουν φύλλο κ.λπ., προκειμένου να ήταν έτοιμες όταν θα παντρευόντουσαν και θα «άνοιγαν» το καινούριο τους σπίτι.

⁷² Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σσ. 30-31.

⁷³ βελέντζα: είδος κουβέρτας

⁷⁴ Ολιέτα Πόλιου, *Τα έθιμα του γάμου της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας στην Αλβανία. Η περίπτωση των γαμήλιων εθίμων της Δερόπολης, του Παγονίου και των Αγίων Σαράντα*, Επετηρίδα 2 (2018), Εταιρεία Ερευνών του εν Αλβανία Ελληνισμού, Ελίκρανον, Αθήνα 2019, σ. 92.

⁷⁵ Παναγιώτης Σ. Φωτίου, Νίκος Β. Λύτης, *Δημοτικά Τραγούδια της Βορείου Ηπείρου*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1995, σ. 361.

- Τάξ' του μάνα το χωράφι,
ταξ' του μάνα και τ' αμπέλι,
ταξ' του μάνα τη γελάδα,
για να πίνει ο Γιάννης γάλα.⁷⁶

3.1.4 Τα πατήματα

Πριν τους επίσημους αρραβώνες γίνονταν τα «πατήματα» (όπου «πατούσαν» το σπίτι της νύφης και έπειτα το σπίτι του γαμπρού). Έτσι, το Σάββατο και σπανιότερα την Κυριακή⁷⁷ ο γαμπρός μαζί με τους γονείς του και τα αδέρφια του πήγαιναν στο σπίτι της νύφης «να δώσουν λόγο» και να ορίσουν οι δύο συμπότεροι την ημερομηνία του αρραβώνα των παιδιών και να επισημοποιήσουν έτσι, τον αρραβώνα τους.

Στα «πατήματα» γίνονταν ένα οικογενειακό τραπέζι, στο οποίο συγκεντρώνονταν μόνον οι δύο οικογένειες κάποιο Σάββατο στο σπίτι της νύφης, όπου ο πατέρας του γαμπρού ή ο θείος του γαμπρού ζητούσε το χέρι της νύφης από τους γονείς της κοπέλας και την ίδια ημέρα ή το επόμενο Σάββατο (ή Κυριακή) γίνονταν τα «γυρίσματα» όπου η νύφη⁷⁸ μαζί με τους γονείς της και την υπόλοιπη οικογένειά της πήγαιναν στο σπίτι του γαμπρού, στο οποίο τους περίμεναν οι συμπότεροι για το τραπέζι. Πρόκειται για τα γνωστά «γυρίσματα» όπου λάμβαναν χώρα και πραγματοποιούνταν τα «πατήματα» και στο σπίτι του γαμπρού. Τα πατήματα θεωρούνταν σημαντικά, διότι τότε ορίζονταν και η ημέρα του αρραβώνα.⁷⁹ Ο γαμπρός και η νύφη όλο αυτό το χρονικό διάστημα, από τα πατήματα και μέχρι τον αρραβώνα, δεν έπρεπε να ιδωθούν και να μιλήσουν.

Οι επίσημοι αρραβώνες γίνονταν αργότερα (μέσα στο χρονικό διάστημα 4^{ων} έως 6 μηνών ή και χρόνο από τη στιγμή που γίνονταν τα πατήματα) σε πιο ανοιχτό κύκλο, με καλεσμένους συγγενείς και φίλους. Έτσι, πρώτα γίνονταν τα πατήματα, όπου οι δύο οικογένειες «έδιναν τον λόγο» τους και έπειτα γίνονταν οι αρραβώνες (ως επισημοποίηση «του λόγου» τους) που θεωρούνταν «αμοιβαία υπόσχεση του γάμου» ενώπιον Θεού και ανθρώπων και μέσα στο χρόνο τελούνταν και ο γάμος, συνήθως, το καλοκαίρι μιας και τότε δεν είχαν γεωργικές δουλειές.

⁷⁶ Παναγιώτης Σ. Φωτίου, Νίκος Β. Λύτης, *ό.π.*, σ. 361.

⁷⁷ Τα πατήματα και ο αρραβώνας γίνονταν πάντοτε το Σάββατο και όχι την Κυριακή, διότι την Κυριακή ο κόσμος πήγαινε στην εκκλησία.

⁷⁸ Σε μερικά χωριά στα πολύ παλιά χρόνια η νύφη δεν πήγαινε στα πατήματα στο σπίτι του γαμπρού.

⁷⁹ Η ημέρα του επίσημου αρραβώνα λάμβανε χώρα αργότερα σε πιο «ανοιχτό κύκλο» συγκριτικά με τα πατήματα και με περισσότερους καλεσμένους (συγγενείς και φίλους).

3.2 Β'. Η ΤΕΛΕΤΗ ΤΟΥ ΑΡΡΑΒΩΝΑ

Υπήρχαν δυο ειδών κατηγορίες αρραβώνων:

α) οι κοινοί, οι συνήθεις αρραβώνες⁸⁰ (δηλ. ο **ανεπίσημος αρραβώνας** που τελούνταν στο πατρικό σπίτι της μέλλουσας νύφης την Κυριακή το απόγευμα ή το βράδυ, στο οποίο συγκεντρώνονταν συγγενείς και φίλοι του γαμπρού μαζί με τον παπά που τους διάβαζε με την συγκατάθεσή τους μία ευχή, ενώ ο κουμπάρος τους άλλαζε τα δαχτυλίδια.) και

β) οι επίσημοι αρραβώνες,⁸¹ οι τελούμενοι ενώπιον του παπά και του Ιερού Ευαγγελίου όπου τοποθετούνταν τα δαχτυλίδια των αρραβώνων (δηλ. ο **επίσημος αρραβώνας** ο οποίος γινόταν **την ημέρα του γάμου** (Κυριακή) πριν από τη στέψη).⁸²

Ο **αρραβώνας**⁸³ λάμβανε χώρα επίσημα στο σπίτι (πατρικό) της μέλλουσας νύφης το Σάββατο ή την Κυριακή το μεσημέρι ή το απόγευμα ή το βράδυ, στο οποίο συγκεντρώνονταν οι συγγενείς του γαμπρού⁸⁴ με τον νούνο (κουμπάρο) του γαμπρού στην «κορφή» (κορυφή), όπου, μετά τις χειραψίες, τις ευχές και τα καλωσορίσματα στους συμπέθερους και αφού τους τοποθετούσαν στον οντά, ο παπάς⁸⁵ διάβαζε στα/ους παιδιά/νέους (μελλοντομφοι) μία ευχή με την συγκατάθεσή τους και ο κουμπάρος τους **«άλλαζε τα δαχτυλίδια»** (βέρες, ενώ αργότερα μονόπετρο) ως ένδειξη πως ο ένας άνηκε στον άλλο- δένοντάς τους, έτσι, μαζί, για μια ζωή.⁸⁶

Συνήθως, τα δαχτυλίδια τα τοποθετούσαν σ' ένα πιάτο με ρύζι -για να ριζώσουν- ενώ το κάθε δαχτυλίδι, στην εσωτερική πλευρά του, είχε χαραγμένα τα ονόματά τους. Τότε, ο **παπάς** έπαιρνε τα δαχτυλίδια, τα ευλογούσε και ο **νούνος** (κουμπάρος) ο οποίος ήταν σαν δεύτερος γονέας με μεγάλη σοβαρότητα σαν περνούσε το δαχτυλίδι του γαμπρού στο μεσαίο δάχτυλο του αριστερού⁸⁷ χεριού της κοπέλας και το δαχτυλίδι της νύφης στο δάχτυλο του νέου εύχονταν να προκόβουν. Το ίδιο συνέχιζαν και όλοι οι παρευρισκόμενοι με την σειρά τους λέγοντας διάφορες ευχές, όπως «Να μας προκόβουνε τα παιδιά και σ' άλλα να χαρούμε!», «Να ζήσει η νύφη κι ο γαμπρός, να ζήσει κι ο κουμπάρος!», «Καλά στέφανα!» κ.ά.⁸⁸

Τραγούδι: «Σήμερα είν' άσπρος ουρανός,
σήμερα είν' άσπρη μέρα,
σήμερα ανταμώθηκε
(ν)αετός και περιστέρα.
Αξίζ' η μέρα η σημερινή,

⁸⁰ Κώστας Θειάκος, Σύνδεσμος Συνταξιούχων Ελληνοδιδασκάλων Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας Βορείου Ηπείρου, *Λαογραφικά Σύμμεικτα της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας Βορείου Ηπείρου*, Αργυρόκαστρο 2004, σ. 99.

⁸¹ Κώστας Θειάκος, *ό.π.*, σ. 99.

⁸² Ολιέτα Πόλιου, *ό.π.*, σ. 91.

⁸³ Τα παλιά χρόνια οι αρραβώνες γίνονταν το χειμώνα, ενώ αργότερα το καλοκαίρι.

⁸⁴ Στο τραπέζι του αρραβώνα ο αριθμός των συμπέθερων από την πλευρά του γαμπρού ήταν δύο άτομα περισσότερα.

⁸⁵ Τα παλιά χρόνια ο παπάς και ο κουμπάρος (νούνος) ήταν παρόντες στο τραπέζι του αρραβώνα. Όμως, μετά το 1967, με την κατάργηση της θρησκείας στην Αλβανία και την ανακήρυξή της ως «αθεϊστικό» κράτος, απαγορευόταν δια ροπάλου η τέλεση των θρησκευτικών εθιμοτυπιών.

⁸⁶ Η αρραβώνα αυτή ονομάζονταν «ψιλή αρραβώνα», δηλ. ανεπίσημη. Την επίσημη αρραβώνα θα την έκαναν την ημέρα του γάμου, πριν από τη στέψη.

⁸⁷ Στον αρραβώνα «άλλαζαν τα δαχτυλίδια» και τα έβαζαν στο δάχτυλο του αριστερού χεριού, ενώ στο γάμο τα τοποθετούσαν στο δεξί χέρι.

⁸⁸ Κώστας Γκατζώνης, *ό.π.*, σσ. 80-81.

φλωριά με το καντάρι,
π' αντάμωσε τα δυο πουλιά
και τα 'καμε ζευγάρι». ⁸⁹

Στη συνέχεια, ο γαμπρός χάραζε σταυρωτά με το μαχαίρι μια «κουρκουτόπιτα»,⁹⁰ την έκοβε σε μικρά κομματάκια και την μοίραζε στους παρευρισκόμενους, οι οποίοι ενώ έπαιρναν το κομμάτι τους έριχναν συνάμα στο ταψί και από ένα νόμισμα για φιλοδώρημα στον παπά, έθιμο που ίσχυε μέχρι το 1930.

Έπειτα, ακολουθούσε **το κέρασμα της νύφης** (δώρα για την αρραβωνιασμένη κόρη) από την πλευρά του μνηστήρα, των γονέων του και των άλλων συγγενών του. Οι συμπθέροι σαν καθόντουσαν στη σειρά κατά την πλησιέστερη συγγένεια και κατά την ηλικία στον οντά (δωμάτιο υποδοχής), έχοντας μαζί τους και τα δώρα που είχαν επιλέξει ο καθένας τους για τη νύφη σύμφωνα με το βαθμό συγγένειας, με τον γαμπρό στη μέση του στρωμένου τραπέζιου δίπλα στον πατέρα του, από την μία πλευρά και δίπλα στον παπά το χωριού από την άλλη,⁹¹ τότε, η αρραβωνιαστική κρατώντας στα χέρια της τον δίσκο με το γλυκό του κουταλιού ή τα λουκούμια και τα νεροπότηρα, συνοδευμένη από μια παντρεμένη νεαρή συγγένισσά της -για παν ενδεχόμενο ως άπειρη που ήταν- κερνούσε πρώτα τον παπά, έπειτα τον μέλλοντα πεθερό της, τους υπόλοιπους συγγενείς του γαμπρού και στο τέλος τον αρραβωνιαστικό της⁹² προσφέροντας στη συνέχεια, τσίπουρο στους άντρες και λικέρ στις γυναίκες και τέλος, τον καφέ σε έναν μεγάλο δίσκο ο οποίος είχε περισσότερα από 20-25 φλιτζάνια καφέ. Ταυτόχρονα, με το κέρασμα οι συγγενείς του γαμπρού «ταλαιπωρούσαν»,⁹³ κάπως, τη νεαρή νύφη, αργοπορώντας την, «δήθεν» για να δούνε την αντοχή, την υπομονή και προπάντων την ομορφιά της.

Σαν ολοκλήρωνε το κέρασμά της με τον καφέ και οι καλεσμένοι έπιναν τον καφέ τους, τότε η νύφη έπαιρνε με τον δίσκο τα άδεια φλιτζάνια και άρχιζαν «τα κέρασματα» από την πλευρά των συγγενών του γαμπρού όπου οι συμπθέροι κερνούσαν τη νύφη με δώρα, τα οποία ρίχνονταν στο δίσκο ή τοποθετούνταν κάτω από τα φλιτζάνια του καφέ, χωρίς όμως να τα παίρνει η νύφη, αλλά μία άλλη κοπέλα (κορίτσι). Τα κέρασματα αυτά ήταν συνήθως χρήματα⁹⁴ ή διάφορα κοσμήματα⁹⁵ (πεντόλιρα είτε ναπολεόνια χρυσά, χρυσαφικά, χρυσοί σταυροί, τραχηλιές (αλυσίδες), δαχτυλίδια, βραχιόλια, σκουλαρίκια, στολίδια ή οποιοδήποτε άλλο πολύτιμο κόσμημα σύμφωνα με την οικονομική άνεση της κάθε οικογένειας, καθώς και ρουχισμός). Τα δώρα που έπαιρνε συνήθως ο γαμπρός στη νύφη την ημέρα του

⁸⁹ Γρηγόρης Ν. Κατσαλίδας, *Δημοτικά τραγούδια από τη Βόρειο Ήπειρο*, Εισαγωγή-Επιμέλεια Γεώργιος Δ. Καψάλης, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2003, σ. 372.

⁹⁰ κουρκουτόπιτα: πίτα

⁹¹ Παλαιότερα, στον αρραβώνα καθόταν πρώτα ο παπάς, στη συνέχεια ο δάσκαλος, ο πατέρας, ο νόνος και έπειτα η υπόλοιπη οικογένεια και ο γαμπρός. Μάλιστα, ο νόνος του γαμπρού και της νύφης ήταν πάντοτε στην κορυφή του τραπεζιού.

⁹² Αργότερα, με το κέρασμα του χρόνου, η νύφη κερνούσε πρώτα τον πεθερό και την πεθερά, έπειτα τον γαμπρό και στη συνέχεια όλους τους υπόλοιπους.

⁹³ Ενώ η μέλλουσα νύφη κερνούσε τον καφέ, δεν έλειπαν τα αστεία και τα πειράγματα προς αυτήν από τους συμπθέρους, οι οποίοι της έλεγαν, πως δήθεν έχει κάτι από κάτω ο δίσκος που κρατούσε, κάποιον σκορπιό κ.ά., έτσι, ώστε να φοβηθεί η νύφη και να της χυθεί ο καφές προκειμένου να ευθυμήσουν με την αντίδρασή της. Η νύφη, όμως, ήταν ενημερωμένη από τους γονείς της για την παράδοση αυτή, οπότε δε φοβόταν και έτσι, δημιουργούνταν ένα ευχάριστο κλίμα όπου όλοι ήταν ευδιάθετοι και γελούσαν.

⁹⁴ Σε περίπτωση που έδιναν κέρματα αλειμμένα με ασβέστη στη νύφη, τότε τα έριχναν απευθείας στη φωτιά, γιατί πίστευαν πως αν τα άγγιζε η μέλλουσα νύφη τότε δε θα μπορούσε να κάνει παιδιά.

⁹⁵ Συνήθως, ο γαμπρός και οι γονείς του «κερνούσαν» την νύφη με χρυσά και ασημένια κοσμήματα, καθώς και με χρήματα και ρούχα.

αρραβώνα ήταν το δαχτυλίδι και ένα ρολόι ή της πήγαινε μία βαλίτσα με δώρα που περιείχε κοσμήματα και ρούχα.⁹⁶ Έτσι, με το κέρασμα επισημοποιούνταν ο αρραβώνας και σύντομα θα επέρχονταν και ο γάμος.

Στη συνέχεια, ο «βλάμης» ή «αδελφοποιτός»⁹⁷ (δεν διέθεταν βλάμη όλα τα χωριά της Δερόπολης) έριχνε με το όπλο έναν πυροβολισμό ως αναγγελία του αρραβώνα και στην πορεία ακολουθούσαν και άλλοι πυροβολισμοί από τους συγγενείς, με τους οποίους δίνονταν το έναυσμα να αρχίσει το γλέντι με τραγούδια και χορό, έθιμο που ίσχυε μέχρι το 1930.

Η νύφη ορίζονταν να καθίσει δίπλα στον γαμπρό και έτσι, άρχιζε το φαγοπότι με ευχές και τραγούδια. Στο τραπέζι του αρραβώνα (με περίπου 40-50 άτομα παλαιότερα και αργότερα με 100-150 άτομα) οι συγγενείς (από την πλευρά της νύφης και από τις δύο πλευρές του γαμπρού και της νύφης) υποδέχονταν τους καλεσμένους με το τραγούδι:

Καλώς εμαζευτήκαμε σε τούτο το τραπέζι,
με τα καλά σας τα φαγιά,
με τους καλούς μεζέδες...

ή

- Φίλοι καλώς ορίσατε, φίλοι κι αγαπημένοι.
- Φίλοι καλώς σας βρήκαμε, φίλοι κι αγαπημένοι,
με τα γλυκά σας τα κρασιά,
με τα καλά σας λόγια.

ή

- Κρούσκοι (συμπέθεροι), καλώς ορίσατε, φίλοι κι αγαπημένοι!

- Φίλοι, καλώς τον ηύραμε τούτον τον νοικοκύρη,
με τα γλυκά του τα πιοτά, με τα καλά του λόγια!
Να του προκόψουν τα παιδιά και σ' άλλα να χαρούμε!

Φάτε και πιέτε, βρε παιδιά, χαρείτε να χαρούμε
τούτον τον χρόνο τον καλό, όσο να 'ρθει κι ο άλλος,
για ζούμε για πεθαίνουμε, για σ' άλλο κόσμο πάμε
κι εκεί χαρές δε γίνονται ούτε και πανηγύρια.⁹⁸

Στον άλλον οντά (δωμάτιο) οι γυναίκες τραγουδούσαν:

Τρικαλινή μου πέρδικα, Λαρισινή τρυγόνα,
πότε θα 'ρθει ένας καιρός, ένας βαρύς χειμώνας,

⁹⁶ Εάν η νύφη ήταν από φτωχή οικογένεια, την ημέρα του αρραβώνα, τα μεσάνυχτα έβαζε ένα από τα καλά φορέματα που της είχε πάει δώρο ο γαμπρός.

⁹⁷ βλάμης (αδελφοποιτός): καρδιακός φίλος του γαμπρού. «Βλάμης» ήταν εκείνος ο οποίος διοργάνωνε το γάμο. Ο βλάμης συνόδευε το γαμπρό στο σπίτι της νύφης όταν θα την «έπαιρναν» από το πατρικό της, στο τραπέζι στο σπίτι της νύφης το Σάββατο το βράδυ κ.λπ., διοργάνωνε τους χορούς που έπαιρναν με τη σειρά οι συμπέθεροι και οι συγγενείς τους προκειμένου να αποφευχθούν οι παρεξηγήσεις ανάμεσα στους καλεσμένους. «Βλάμης», μπορούσε να ήταν κάποιος φίλος του γαμπρού· ή και συγγενής του, ο οποίος ήταν σε θέση να βγάλει εις πέρας το γάμο.

⁹⁸ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σ. 30.

να στήσω βρόχια στα βουνά και ξόβεργα στους κάμπους,
για να σε πιάσω ζωντανή, τρυγόνα μου γραμμένη
και να σε βάλει στο κλουβί το χρυσοκεντημένο,
για να λαλείς κάθε πρωί και κάθε μεσημέρι
και να ζυπνούν τα νιόγαμπρα τα πολυαγαπημένα.⁹⁹

Εδώ, σε τούτη γειτονιά δεν πρέπει ναν' φεγγάρι,
τι λάμπει μια ομορφονιά, της μάνας της καμάρι.
Και με τον ήλιο μάλωνε, με τον ήλιο μαλώνει...
Για έβγα ήλιε για να βρω, για λάμπω για να λάμψω,
εσύ αν λάμπεις, ήλιε μου, μαραίνεις τα χορτάρια
κι εγώ αν λάμψω, ήλιε μου, μαραίνω παλικάρια.¹⁰⁰

Την ημέρα του αρραβώνα έλεγαν κι άλλο τραγούδι για τη νύφη:

Εμένα η μάνα μου, μένα η μανούλα μου,
μικρή με πάντρεψε και μ' αρραβόνιασε,
με έδωσε μακριά στον πέρα μαχαλά.
Βρήκα πεθερά σαν την τριανταφυλλιά,
βρήκα πεθερό σαν τον αυγερινό
και αντραδέρφια δυο, να ζω να τα χαρώ!¹⁰¹

Όταν αρραβωνιάζονταν στη Δερόπολη ένα κορίτσι από κάποια άλλη περιοχή,
όπως π.χ. από την περιοχή του Πωγωνίου, λόγω της σκληρής δουλειάς της
Δεροπολίτισσας γυναίκας ακούγονταν το τραγούδι:¹⁰²

Μάνα με κακοπάντρεψες και μ' έδωκες στους κάμπους
κι εγώ το κάμα δε βαστώ, ζεστό νερό δεν πίνω,
το λεν' οι κούκοι στα βουνά κι οι πέρδικες στα πλάγια,
το λεν' κι οι Δροπολίτισσες, το λεν στο μοιρολόι,
το ποια 'χει άντρα στην ξενιτιά, να μην τον περιμένει,
ξήντα καράβια βούλιαξαν κι όλοι οι καπεταναίοι,
γιόμισε η θάλασσα πανιά κι οι άκρες παλικάρια.¹⁰³

Τραγούδι που δείχνει ξεκάθαρα το πόσο δύσκολο ήταν για τη νύφη να
προσαρμοστεί στη δεροπολίτικη ζωή, στα ήθη και έθιμά της.

Προς το τέλος του γλεντιού οι άντρες έλεγαν το παρακάτω τραγούδι:

Μια κοκκινοφορεμένη
μό 'χει την καρδιά καμένη,
δεν μπορώ να τη γελάσω,
το χεράκι της να πιάσω.
Με ορμήνεψε μια θειά μου,
μια καλή γειτόνισσά μου:
Στο χορό όταν χορεύει

---

⁹⁹ Γ.Κ. Φέρρος, *ό.π.*, σ. 111.

¹⁰⁰ Γ.Κ. Φέρρος, *ό.π.*, σ. 112.

¹⁰¹ Γιώργου Σούκουρα, «*Δροπολίτικος γάμος*», (Λαογραφική Μελέτη), 2005, σ. 61.

¹⁰² Γιώργου Σούκουρα, *ό.π.*, σ. 61.

¹⁰³ Γ.Κ. Φέρρος, *ό.π.*, σ. 126.

σύρε πιάσ' την 'πο το χέρι,
κι αν τη 'δεις να κοκκινίσει,
μόνο εσένα θ' αγαπήσει,
αν τη 'δεις και πάρει πέτρα,
πάρ' την κάπα και σκαπέτα (πήδα, φύγε, εξαφανίσου)!¹⁰⁴

Στο τραπέζι του αρραβώνα είχαν τα εξής φαγητά: πιλάφι, πατάτες, κοκκινιστό κρέας, σαλάτες κ.ά. και λίγο πριν έρθει η ώρα να αποχωρήσουν οι συμπεθεροι από το σπίτι της νύφης (πριν ακόμη σηκωθούν από το τραπέζι) η οικογένεια της νύφης τους κερνούσε «τηγανίτες με το μέλι». Πρόκειται για ένα παραδοσιακό έδεσμα του αρραβώνα, οπού οι γυναίκες από το σόι της νύφης από το πρωί των αρραβώνων φτιάχνανε τις τηγανίτες αυτές για να ευχαριστήσουν τους συμπεθερους και για να είναι γλυκός ο βίος των αρραβωνιασμένων. Το κέρασμα αυτό προσφέρονταν και στο τραπέζι του γάμου, το Σάββατο στο σπίτι της νύφης, καθώς και την Κυριακή στο σπίτι του γαμπρού.¹⁰⁵

Οι καλεσμένοι παρέμεναν μέχρι τις πρωινές ώρες στο σπίτι της νύφης, πίνοντας, τραγουδώντας πολυφωνικά τραγούδια και χορεύοντας.¹⁰⁶ Σαν τελείωνε το γλέντι, την ώρα της αναχώρησης, οι συγγενείς της νύφης έδιναν στο γαμπρό ως δώρο ένα «τσουρέκι»,¹⁰⁷ το οποίο την επόμενη μέρα μοιράζονταν στα συγγενικά και φιλικά σπίτια του γαμπρού, κρασί και αποξηραμένα σύκα, έθιμο το οποίο ίσχυε μέχρι το 1930, οπότε καταργήθηκε.¹⁰⁸

Στην πορεία, ορίζονταν η ημέρα «ανταπόδοσης της επίσκεψης» στους συγγενείς της νύφης με τραπέζι, φαγοπότι και γλέντι από την πλευρά (σόι) του γαμπρού στο σπίτι του γαμπρού, τα λεγόμενα «πισωγυρίσματα»¹⁰⁹ του αρραβώνα στο σπίτι του γαμπρού.

3.2.1 Μετά τον αρραβώνα

Την πρώτη Κυριακή, **μετά τον αρραβώνα**, η μάνα του γαμπρού έστειλε στην εκκλησία ένα μεγάλο πρόσφορο το οποίο ευλογούσε κι έκοβε ο παπάς σε δύο κομμάτια που τα ονόμαζαν «άρτους»¹¹⁰ και τα έδιναν στον γαμπρό και στη νύφη για να τα φάνε νηστικοί, νωρίς το πρωί σαν ξυπνούσαν, έθιμο το οποίο διατηρήθηκε μέχρι το 1930.¹¹¹

Μετά τον αρραβώνα, στα παλιά χρόνια, οι μελλονύμφοι δεν έρχονταν σε επαφή. Η νέα (η αρραβωνιαστικά) απέφευγε να συναντήσει τον αρραβωνιαστικό της ή κρυβόταν για να μην συναντηθεί μαζί του πριν την τελετή του γάμου. Και εάν το ζευγάρι ήταν από το ίδιο χωριό και τύχαινε να συναντηθούν στο δρόμο (εντελώς τυχαία), τότε η κόρη όφειλε να περάσει από μπροστά του με κάποια συστολή και ένα ελαφρύ κοκκίνισμα στο πρόσωπό της, για να ήταν «παινεμένη και ξακουσμένη» στη Δερόπολη. Επιπλέον, εάν ο αρραβωνιαστικός επισκέπτονταν την αρραβωνιαστικά

¹⁰⁴ Γ.Κ. Φέρρος, *ό.π.*, σ. 112.

¹⁰⁵ Παντελής Αντ. Γκιώκας, *ό.π.*, σσ. 29-31.

¹⁰⁶ Όταν έρχονταν η ώρα για τον χορό και δεν είχαν χώρο να χορέψουν, τότε σήκωναν τα τραπέζια και χόρευαν. Κάτι που συνέβαινε πολλές φορές και στο γάμο.

¹⁰⁷ τσουρέκι: ψωμί

¹⁰⁸ Ολιέτα Πόλιου, *ό.π.*, σ. 92.

¹⁰⁹ Ο αρραβώνας στο σπίτι της νύφης ήταν υποχρεωτικός, ενώ τα «πισωγυρίσματα» του αρραβώνα στο σπίτι του γαμπρού δεν ήταν υποχρεωτικά. Μόνον στην περίπτωση που το επιθυμούσε η οικογένεια του γαμπρού γίνονταν τα «πισωγυρίσματα».

¹¹⁰ άρτος: ψωμί

¹¹¹ Ολιέτα Πόλιου, *ό.π.*, σ. 92.

του στο σπίτι της, τότε θα έπρεπε να συνοδεύονταν από τη μητέρα ή την αδερφή του.¹¹² Ενώ, αργότερα, με το πέρασμα του χρόνου κάθε Τετάρτη, Σάββατο και Κυριακή απόγευμα ο γαμπρός πήγαινε στο σπίτι της νύφης επίσκεψη. Μερικές φορές, μάλιστα, μπορεί να έβγαιναν και καμία βόλτα στην πλατεία του χωριού και έπειτα επέστρεφαν ο καθένας στα σπίτια τους (η νύφη στο σπίτι της και ο γαμπρός στο δικό του). Και παρόλο που στα παλιά χρόνια η αρραβωνιασμένη κόρη δεν επιτρεπόταν να κοιμηθεί στο σπίτι του γαμπρού, με το πέρασμα του χρόνου άρχισε να υποχωρεί και να εξασθενεί το έθιμο αυτό με αποτέλεσμα στα νεότερα χρόνια οι γονείς της νύφης, να της επιτρέπουν να μένει και να κοιμάται στο σπίτι του γαμπρού πριν το γάμο (πριν παντρευτεί). Σπάνιες ήταν οι περιπτώσεις, στα νεότερα χρόνια, όπου οι γονείς της αρραβωνιασμένης κόρης δεν της επέτρεπαν να μείνει στο σπίτι του γαμπρού εξαιτίας των αυστηρών αρχών τους.

3.2.2 Η διάλυση του αρραβώνα

Γενικά, ο αρραβώνας στην Δερόπολη ήταν ένας άγραφος νόμος, ένα κρυφό συμβόλαιο για τα χωριά της και ως τέτοιος ισχυρός δεσμός σπανίως διαλυόταν. Πάραυτα, δεν έλειπε και το δυσάρεστο γεγονός της διάλυσης του Δεροπολίτικου αρραβώνα, γνωστό ως το «ρίξιμο του δαχτυλιδιού», όπως το αποκαλούσαν παλαιότερα. Με την άτυχη αυτή στιγμή, τη διάλυση του αρραβώνα δημιουργούνταν ανάμεσα στις δύο αυτές οικογένειες ένα άσβεστο μίσος που συνεχίζονταν και στους απογόνους. Αν η διάλυση γινόταν από την πλευρά της νύφης, θεωρούνταν μεγάλη προσβολή για τον νέο και η πλευρά του συγκαλούσε οικογενειακό συμβούλιο μαζί με τους «οπλοφόρους», την εξουσία του χωριού (τους δημογέροντες), προσπαθώντας να διευθετήσουν ειρηνικά το ζήτημα αυτό με την οικογένεια της νύφης, της οποίας έστελναν μία αντιπροσωπεία στο σπίτι της προκειμένου να παρακαλέσουν τους γονείς, καθώς και την ίδια τη νύφη για να ανακαλέσουν και να πάψουν να επιμένουν στη διάλυσή του.¹¹³ Στην περίπτωση που η πλευρά της νύφης ήταν ανένδοτη, τότε, δύσκολα αποφεύγονταν τα θλιβερά επακόλουθα, όπου οι οπλίτες, η φύλαξη του χωριού και όχι ο γαμπρός με τον πατέρα του, ζητούσαν το λόγο στον πατέρα της νύφης και εάν δεν κατάφερναν να λύσουν το ζήτημα, τότε θα μονομαχούσαν ο πατέρας της νύφης με το γαμπρό ή θα μονομαχούσε με τον πατέρα του γαμπρού. Ως αποτέλεσμα οι σχέσεις μεταξύ των δύο οικογενειών, σαν διαλυόταν ο αρραβώνας, να ήταν εχθρικές. Και όταν ο αρραβώνας διαλυόταν οριστικά, τότε και οι δύο πλευρές (του γαμπρού και της νύφης) ήταν υποχρεωμένοι να επιστρέψουν τα δώρα που είχαν ανταλλάξει μεταξύ τους.

Παλαιότερα, ο αρραβώνας διαρκούσε περίπου 2 ή 5-6 μήνες, ενώ αργότερα έως και 2 χρόνια¹¹⁴ μέχρι την τέλεση του γάμου η ημερομηνία του οποίου (του γάμου ή της χαράς) ορίζονταν έπειτα από συνεννόηση μεταξύ των δύο οικογενειών. Και ως γνωστόν, στο τραπέζι του αρραβώνα ή του γάμου ο αριθμός των συμπεθέρων από την πλευρά (σόι) της νύφης και από την πλευρά (σόι) του γαμπρού όταν πήγαιναν στο τραπέζι της νύφης και του γαμπρού αντίστοιχα θα έπρεπε να ήταν ίδιος ή από την πλευρά της νύφης (σαν πήγαιναν στο τραπέζι του γαμπρού) θα έπρεπε να ήταν δύο άτομα λιγότερα ή δύο άτομα περισσότερα, αριθμός ο οποίος ήταν πάντοτε μονός.

¹¹² Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σ. 30.

¹¹³ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σ. 31.

¹¹⁴ Μέχρι και το 1950 ο γάμος θα έπρεπε να πραγματοποιηθεί δύο μήνες μετά τον αρραβώνα, ενώ από το 1950 και έπειτα, ο γάμος μπορούσε να λάβει χώρα και μετά από δύο χρόνια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΟΙ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΕΣ ΚΑΙ Η ΤΕΛΕΤΗ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ Ή ΤΗΣ «ΧΑΡΑΣ»

Παλαιότερα και μέχρι το 1940, καμιά άλλη επαρχία δεν είχε αυτήν την αυστηρή τάξη στη διεξαγωγή του γάμου και μία τέτοια μεγαλοπρέπεια, όπως στην επαρχία της Δερόπολης για τη λεγόμενη «Χαρά». Πρόκειται για μια σειρά παραστάσεων που εξελίσσονταν διαδοχικά με αδιάκοπο γλέντι, από την οποία μετά το 1930 άρχισαν να παραλείπονται πολλά έθιμα.

Απ' τη στιγμή που ξεκινούσε ο γάμος μέχρι τη στιγμή που τελείωνε τα έθιμα τελούνταν με τόση τάξη και μεγαλοπρέπεια και αυστηρή εθιμοτυπία που έδιναν την εντύπωση καλλιτεχνικής παράστασης.

Η ημερομηνία του γάμου ή της χαράς ορίζονταν και από τις δυο πλευρές, όπου και οι δύο συμπέθεροι ανάλογα και με το πένθος που ίσως να είχε κάποια από τις δύο πλευρές, κατέληγαν στην ημερομηνία.

Ο γάμος γίνονταν κατά κανόνα την Κυριακή, ενώ οι «δευτεροπαντρεμένοι» (που παντρεύονταν για δεύτερη φορά) τελούσαν το γάμο τους άλλη ημέρα της εβδομάδας.

Το δίσεκτο έτος αποφεύγονταν να γίνονταν γάμοι· μόνον αρραβώνες τελούνταν, επειδή πίστευαν πως θα «δίπλωνε ο γάμος», κάτι που θεωρούσαν πως ήταν μεγάλη γρουσουζιά, με αποτέλεσμα να μετακινούσαν τον γάμο την επόμενη χρονιά για να τελεστή. Σε περίπτωση, όμως, που ένας γάμος τελούνταν σε δίσεκτο έτος, τότε για να αποφύγουν τη γρουσουζιά και την κακή κατάληξη του γάμου, την Κυριακή, την ημέρα του γάμου, η νύφη φορούσε το φανελάκι του γαμπρού και ο γαμπρός το φανελάκι της νύφης με σκοπό να έχουν καλή ζωή στο μέλλον.

Όταν στο χωριό γίνονταν δύο γάμοι την ίδια ημέρα και συναντιόντουσαν οι νύφες με τα δύο ψίκια, οι νύφες ανταλλάσσανε τα μαντίλια (μαντίλια του χορού) μεταξύ τους.

Καλός και μεγαλοπρεπής γάμος θεωρούνταν εκείνος ο οποίος είχε τουλάχιστον μια και ακόμη καλύτερα δυο δημοτικές ορχήστρες (βιολιά ή λαλούμενα),¹¹⁵ τις οποίες έφερναν από την Ελλάδα ή από το Δελβινάκι ή από τα Γιάννενα.

Γενικά, η διαδικασία του γάμου διαρκούσε συνολικά 15 μέρες. Μία εβδομάδα πριν από την Κυριακή του γάμου και μία εβδομάδα μετά τον γάμο. Κατά την διάρκεια των ημερών του γάμου δεν επιτρεπόταν η νύφη να κοιμηθεί με το γαμπρό, διότι θεωρούνταν ατιμία. Γι' αυτό και η νύφη τη νύχτα κοιμόταν σε ιδιαίτερο δωμάτιο συνοδευμένη από συγγενείς γυναίκες.

Τα παλιά χρόνια οι γυναίκες δεν χώριζαν εύκολα εξ' αιτίας της κατακραυγής του κόσμου. Σε περίπτωση που χήρευε μία γυναικά, τότε έμενε με τα πεθερικά της ή πήγαινε στο πατρικό της (μετά από συνεννόηση) ή παντρεύονταν ξανά. Εάν, όμως, οι άντρες χώριζαν ή χήρευαν, τότε παντρεύονταν ξανά, ενώ σε περίπτωση που είχαν και παιδιά από τον πρώτο τους γάμο, συνέχιζαν να διατηρούν καλές σχέσεις και επαφές με τα πρώην πεθερικά τους.

¹¹⁵ Ως γνωστόν, η Δροπολίτικη δημοτική μουσική η οποία είχε τις απαρχές της στα θεσπέσια πολυφωνικά τραγούδια κατέληξε, αργότερα στα γλυκόφωνα κλαρίνα και βιολιά, καθώς επίσης και στην σημερινή λαϊκο-ευρωπαϊκή μουσική.

4.1 Α΄. Η ΕΒΔΟΜΑΔΑ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΟΝ ΓΑΜΟ Η ΤΗ «ΧΑΡΑ»

4.1.1 Η Δευτέρα, η Τρίτη κι η Τετάρτη πριν από τον γάμο

Οι προετοιμασίες του γάμου άρχιζαν από τη Δευτέρα με το **άλεσμα** στο μύλο, συνέχιζαν την Τρίτη με την **καθαριότητα του σπιτιού** (το οποίο ταυτόχρονα το ασβέστωναν) και των σοκακιών, τον δανεισμό των τραπεζιών, των ξύλινων στενόμακρων καθισμάτων τα λεγόμενα «μπάσια» από συγγενείς, γείτονες και φίλους από το ίδιο χωριό, μιας και οι οικογένειες του γαμπρού και της νύφης δεν διέθεταν πολλά απ' αυτά, καθώς και πιάτα, ποτήρια, μαχαιροπίρουνα, κουτάλια κ.ά.,¹¹⁶ έτσι, ώστε, να καταφέρουν να ανταποκριθούν και ανταπεξέλθουν στο τραπέζι του γάμου βγάζοντας εις πέρας το γάμο και με την Τετάρτη όπου ο νοικοκύρης **ειδοποιούσε πως την Πέμπτη το πρωί θα «βγάλει ξύλα».**

Ενώ, οι συγχωριανοί όλη αυτήν την εβδομάδα πριν από τον γάμο, πήγαιναν να ευχηθούν για το ζευγάρι.

4.1.2 Η Πέμπτη πριν από τον γάμο

Την Πέμπτη πριν από τον γάμο και στα δύο σπίτια (στου γαμπρού και στις νύφης) γίνονταν μεγάλη ετοιμασία. Το χάραμα της Πέμπτης μια ομάδα χωριανών, συνήθως οι γειτόνισσες και οι συγγενείς του γαμπρού και της νύφης πήγαιναν στο βουνό για να μαζέψουν **ξύλα** για το μαγείρεμα του γάμου μεταφέροντάς τα ζαλωμένες ή με τα ζώα. Και καθώς, ανηφόριζαν το βουνό αντηχούσε όλο το χωριό από τα τραγούδια και τα ξεφαντώματά τους. Στην επιστροφή τους, έτρεχαν οι πιο στενοί συγγενείς τους, συνήθως, οι γεροντότεροι, να βοηθήσουν στο «ξεζάλωμα» (ξεφόρτωμα) και στην τακτοποίηση του κάθε «ζαλικιού» (φόρτωμα) στο «πελιαύρι» (αυλή) και έπειτα καθόντουσαν στο τραπέζι να φάνε και να τραγουδήσουν για την ευτυχία του γαμπρού και της νύφης.¹¹⁷

Στη συνέχεια, «πιάνονταν» τα **προζύμια** όπου έμπειρες ηλικιωμένες γυναίκες ζύμωναν και έψεναν τις «μπογκάτσες»/«μπουγκάτσες» ή κουλούρες, όπου στο σπίτι της νύφης έφτιαχναν τρεις κουλούρες, μια για τον κουμπάρο, μια για τον βλάμη και μια για την πεθερά της νύφης, την οποία θα την έδινε η νύφη στην πεθερά της όταν θα πήγαινε στο νέο της σπίτι μαζί με τον γαμπρό, καθώς και τα ψωμιά. Και διάλεγαν και τα ζώα που θα έσφαζαν για να έχουν έτοιμα τα **σφαχτά** για το γάμο.

4.1.2.1 Τα προσκλητήρια ή καλέσματα του γάμου ή τεσκερέδες

Την Πέμπτη προετοιμάζονταν και τα **προσκλητήρια** ή καλέσματα του γάμου ή τεσκερέδες τα οποία τα έγραφε στην καθαρεύουσα ο παπάς ή ο δάσκαλος του χωριού ή κάποιος άλλος γραμματιζούμενος και την Παρασκευή¹¹⁸ ή το Σάββατο το πρωί τα έστελναν στους συγγενείς και στους φίλους συνοδευόμενα (το καθένα απ' αυτά) από ένα κομμάτι «μπουγκάτσια», που την είχαν ζυμώσει στο σπίτι του γαμπρού την προηγούμενη μέρα (την Πέμπτη).¹¹⁹

¹¹⁶ Όσοι ήταν καλεσμένοι στο γάμο έφερναν μαζί τους (ο καθένας τους), εκτός από τα πιάτα τους και το κουτάλι τους, το πιρούνι τους, το ποτήρι τους κ.ά. που τα είχαν σημαδέψει πιο πριν με μπογιά ή τα είχαν χαρακώσει, έτσι, ώστε να μπορούν να τα αναγνωρίσουν σαν θα τα έπαιρναν πίσω μετά το πέρας του γάμου.

¹¹⁷ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σ. 32.

¹¹⁸ Ενώ, στους συγγενείς που βρίσκονταν μακριά έστελναν τα καλέσματα ένα μήνα πριν το γάμο.

¹¹⁹ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σ. 32.

Τα καλέσματα γράφονταν με καλλιγραφικά γράμματα «χωριστά» για την κάθε πλευρά (την πλευρά του γαμπρού και την πλευρά της νύφης) και μοιράζονταν από μικρά παιδιά, συγγενείς του γαμπρού και της νύφης.¹²⁰ Σε μερικά χωριά, στο τέλος της πρόσκλησης, έγραφαν: «Παρακαλούμε μαζί σας να έχετε και τα απαραίτητα σερβίτσια!». Μαζί με τα καλέσματα πρόσφεραν στους καλεσμένους και ρακί ενώ τους τα παρέδιδαν.

Επίσης, την Πέμπτη γίνονταν και το ξεχωριστό, ιδιαίτερο κάλεσμα που απευθύνονταν στον «νούνο», όπου, αντί για προσκλητήριο, του έστελναν ένα ολόκληρο τσουρέκι και μια τσίτσα¹²¹ κρασί και η νούνα ανταπέδιδε με σιτάρι και κουφέτα, που θα χρησιμοποιούνταν μαζί με το ρύζι κατά τη στέψη, έθιμο που επικράτησε έως το 1930. Καθώς, και στον βλάμη, του οποίου του έδιναν μία κουλούρα αντί για προσκλητήριο.

Σε μερικά χωριά της Δερόπολης συνηθίζονταν, στους επίσημους ξενοχωρίτες συγγενείς και φίλους, να δίνονταν **προσκλητήριο**, ενώ σ' ολόκληρο το χωριό, αντί για **προσκλητήριο**, δίνονταν ένα κουλουράκι, καρύδια ή σύκα.

Σε μερικά χωριά της Δερόπολης, τα προσκλητήρια γίνονταν προφορικά, όπου δυο παιδιά, συγγενείς του γαμπρού και της νύφης με καταλόγους των καλεσμένων του γαμπρού και της νύφης, πήγαιναν από σπίτι σε σπίτι και φώναζαν: «Είστε καλεσμένοι στο γάμο του τάδε ή της τάδε!»

4.1.2.2 Το «γιούκι» ή προίκα ή το/α προικιό/ά της νύφης

Την Πέμπτη **στολίζονταν** και το «γιούκι»¹²² ή προίκα ή το/α προικιό/ά¹²³ της νύφης, το οποίο στη Δερόπολη μέχρι το 1920 αποτελούνταν από τα εξής είδη: πέντε διπλάρια, πέντε σίτες, πέντε αμπεριά (μεσοφόρια), πέντε με οκτώ γελέκια, πέντε πότες ή μονέτρες, δέκα ζεύγη κάλτσες, δέκα ζευγάρια πατούνες με πουλιά, πέντε ποδιές με ατλάζι και πέντε φούτες υφαντές, δύο βελέντζες, δύο τσέργες¹²⁴ και δύο στρώματα πλεκτά, ενώ μέχρι το 1940 περιλάμβανε: βελέντζες χωρίς φλόκο, τσέργες με φλόκο, δύο στρώματα από τα οποία το ένα ήταν γεμάτο με χόρτο και το άλλο με μαλλί, δύο γιοργάνια (παπλώματα), δεκατρία προσκέφαλα (μαξιλάρια), από τα οποία τα εννιά ήταν μακριά και τα τέσσερα μικρότερα που ονομάζονταν «γωνίες», δύο με τέσσερα κελίμια ή κιλίμια (χράμια), πολλά κεντήματα που τα αγόραζαν από το Αργυρόκαστρο, τα φράγκικα, ένα μεγάλο ζωγραφισμένο σεντούκι¹²⁵ που πολλές φορές είχε πάνω του ζωγραφισμένο έναν δικέφαλο αετό και περιείχε τα πολύτιμα ενδύματα (ρούχα) της νύφης, όπως: δέκα φουστάνια, δέκα ποδιές, δέκα γελέκια, δέκα μαντήλια για το κεφάλι, μονέτρες, δέκα μισοφόρια και δέκα τσουράπια πλεγμένα με το χέρι.¹²⁶ Ενώ αργότερα, το προικιό αποτελούνταν από χωράφι, σπίτι, ρουχισμό, έπιπλα, χρήματα (μετρητά), διάφορα σκεύη κ.ά.¹²⁷ Η προίκα της νύφης ήταν με «ασπροκέντια», όπου τα σεντόνια, οι μαξιλαροθήκες, οι κουρτίνες, τα εσώρουχα

¹²⁰ Στους πλησιέστερους συγγενείς της νύφης και του γαμπρού δεν έγραφαν καλέσματα γιατί θεωρούνταν προσβολή.

¹²¹ τσίτσα: δοχείο νερού αλλά και κρασιού

¹²² γιούκι: προίκα της νύφης, λέγεται και «γιούκος»

¹²³ Τα κορίτσια ξεκινούσαν να φτιάχνουν την προίκα τους, με τη βοήθεια της μητέρας τους ή της γιαγιάς τους, από την ηλικία των 10 χρονών.

¹²⁴ τσέργα: είδος κουβέρτας

¹²⁵ Πάνω στο σεντούκι με τις φορεσιές της νύφης αναγράφονταν η χρονολογία της γέννησης της νύφης, καθώς και της παντρειάς της νύφης.

¹²⁶ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σσ. 38-39.

¹²⁷ Κώστας Γκατζώνης, *ό.π.*, σ. 83.

κ.λπ. είχαν λευκό χρώμα και τα κεντούσε η κόρη με τη βοήθεια της μητέρας της, ενώ, παράλληλα, έπλεκε και δαντέλες.

Για τον στολισμό της προίκας, συγγενείς και φίλες της νύφης προσκαλούνταν την Πέμπτη (πριν από το γάμο, πριν από την Κυριακή του γάμου) προκειμένου να ετοιμάσουν και να στολίσουν το γιούκι, όπου γέμιζαν το διπλό στρώμα, δίπλωναν περίτεχνα τις βελέντζες, το πάπλωμα, τις κουβέρτες, τα μαξιλάρια κ.ά. τα οποία τα έδεναν όμορφα με χρωματιστές κορδέλες που κατέληγαν σε φιόγκους και τα τοποθετούσαν στοίβα επάνω στο σεντούκι της νύφης με τα «καλά» της ρούχα.

Σαν στόλιζαν το «γιούκι», τα προικιά της νύφης έλεγαν το παρακάτω τραγούδι:

Δείξε νύφη τα προικιά σου
και τα σαμαροσκουτιά σου!¹²⁸

Σε μερικά χωριά της Δερόπολης, πάνω στο γιούκι έβαζαν ένα μικρό αγόρι να κάνει τρεις κολοτούμπες, προκειμένου η νύφη να γεννήσει αγόρι το πρώτο της παιδί και έπειτα, για να κατέβει από το γιούκι του έδιναν χρήματα. Επιπλέον, καθώς έφτιαχναν το γιούκι, πρόσεχαν πολύ για να μην αγγίξει το γιούκι κάποιο ορφανό παιδί, μιας και κάτι τέτοιο το θεωρούσαν γρουσουζιά.

Καθώς στόλιζαν το γιούκι τραγουδούσαν διάφορα τραγούδια, όπως:

«Τρεις μέρες ράβουν τα προικιά
και τρεις τα πανωπροίκια...».¹²⁹

Σ' όλον τον κόσμο και την οικουμένη,
καμιά δεν είδα σαν την Ελένη!
Έχει μαλλάκια σαν το μετάξι,
τα 'χει πλεγμένα όλα με τάξη.
Σο' 'χει μια μπάλα σαν το φεγγάρι,
σο' 'χει δυο φρύδια σαν το γαϊτάνι,
σο' 'χει δυο μάτια, μάτια μεγάλα,
τα δυο είν' όμορφα σαν δυο φλιτζάνια,
και ζυμωμένα με μέλι και γάλα.
Σο' 'χει μια μύτη σαν την κανέλα,
πουθενά δεν είδα τέτοια κοπέλα!
Σο' 'χει ένα στόμα σαν δαχτυλίδι,
που δεν χωράει σπυρί σταφύλι.
Σο' 'χει ένα στήθος για τα φλωράκια,
πλούσια, όμορφα, σαν λειμονάκια.
Σο' 'χει μια μέση σαν τη βεργούλα,
χαρά στη νύφη οπού την έχει,
χαρά σ' εκείνον που θα την πάρει,
άλλος ζωγράφος τέτοια δεν κάνει!¹³⁰

Μαξιλάρι κεντημένο από την Ελπίδα Γκάζγκα το 1914-1915, λίγο πριν παντρευτεί, με τα αρχικά των μελλοντύμων ΕΑ (Ελπίδα-Αλέξης), Άνω Δερόπολη, Βόδριστα.

Επίσης, έλεγαν και το παρακάτω τραγούδι:

Μικρή γειτονοπούλα μου,

¹²⁸ Γιώργου Σούκουρα, *ό.π.*, σ. 66.

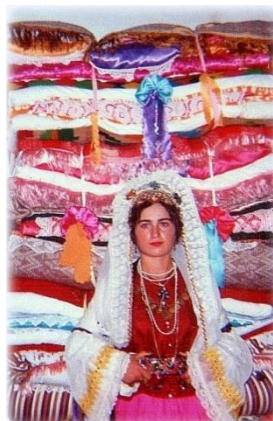
¹²⁹ Κώστας Γκατζώνης, *ό.π.*, σ. 83.

¹³⁰ Γρηγόρης Ν. Κατσαλίδας, *ό.π.*, σ. 349.

μικρή γειτόνισσά μου,
αφού λουστείς και χτενιστείς,
μαραίνεις την καρδιά μου.

Με τη γειτονοπούλα μου
θέλω να κάμω κρίση,
που πάει κι αρραβωνιάστηκε,
χωρίς να με ρωτήσει.

Ξανθά μαλλιά στην κεφαλή,
πλεγμένα με την τάξη...
και κάθε σκάλα γίνεται
φωτιά για να με κάψει.¹³¹

Το γιούκι της νύφης Μαρίας (Παπά) Σκιαδά, στο πατρικό σπίτι της την Κυριακή του γάμου της με τον Βασίλη Σκιαδά, Μαύρη Ρίζα, Άνω Επισκοπή 1980.

Έπειτα, το γιούκι της νύφης μεταφέρονταν¹³² (συνήθως την Πέμπτη) από το σπίτι (πατρικό) της νύφης στο σπίτι του γαμπρού, από μερικά άτομα από το σόι του γαμπρού, τα οποία είχαν βάλει πιο πριν (κατά τις 9:00 το πρωί) στην μέση τους το «φόντα» (μια κόκκινη ποδιά, την οποία προμηθεύονταν από τους γονείς του γαμπρού όλοι οι καλεσμένοι συνήθως άνδρες και παιδιά) και αφού είχαν περάσει και είχαν επισκεφτεί νωρίτερα το σπίτι του βλάμη (στενός φίλος του γαμπρού ή συγγενής του, ο οποίος έπαιρνε τα «ηνία» και κινούσε τα νήματα καθ' όλη την διάρκεια του γάμου μέχρι να ολοκληρωνόταν με επιτυχία η χαρά), στο οποίο γεύτηκαν τα εδέσματα της βλάμισσας παίρνοντάς τους μαζί τους στη συνέχεια, ενώ κατευθύνονταν στο σπίτι της νύφης με τη συνοδεία των κλαρίνων και των βιολιών, ενώ είχαν γευματίσει πρώτα (είχαν φάει μεσημεριανό) στο σπίτι της νύφης.

Όταν, όμως, η νύφη καταγόταν από ξένο χωριό, τότε, «έπαιρναν» το γιούκι την ημέρα του γάμου (την ίδια μέρα του γάμου), δηλαδή το πρόγιομα της **Κυριακής** (κατά τις 11 π.μ.),¹³³ σαν οι νεόνυμφοι έφευγαν από το σπίτι της νύφης για τη στέψη στην εκκλησία. Τότε, λοιπόν, το φόρτωναν πάνω σε άλογα ή σε μουλάρια ή στις «ταλίκες» και αργότερα στα αυτοκίνητα και το μετέφεραν στο σπίτι του γαμπρού.¹³⁴ Το γιούκι μπορεί να το τοποθετούσαν και σε 3-4 άλογα και πάνω από κάθε άλογο, πάνω στο γιούκι έβαζαν και από ένα αγόρι.

Όταν η νύφη και ο γαμπρός ήταν από το ίδιο χωριό, το γιούκι της νύφης το μετέφεραν μικρά αγοράκια και κοριτσάκια από τη πλευρά του γαμπρού τα οποία έπαιρναν στα χέρια τους ελαφρά πράγματα, όπως μαξιλάρια, γωνίες κεντημένες με μεταξύ κ.λπ., ενώ έλεγαν διάφορες ευχές και το πρώτο μαξιλάρι, την γωνία από το γιούκι, την έπαιρνε ένας πιτσιρικάς τον οποίο τον σήκωναν ψηλά για να αρπάξει το μαξιλάρι από τα στοιβαγμένα προικιά της νύφης και να το παραδώσει στο σόι του γαμπρού που θα μετέφερε όλο το γιούκι, προκειμένου οι νιόπαντροι «να ήταν καρπεροί» και να «γεννιόταν αγόρι» το πρώτο τους παιδί. Καθώς, και γυναίκες συγγενείς,¹³⁵ οι οποίες φόρτωναν στην πλάτη τους την προίκα της νύφης και περπατούσαν με τα πόδια έως το σπίτι του γαμπρού, βάζοντας τα δυνατά τους να κάνουν μία όσο μεγαλύτερη διαδρομή γινόταν για να θαυμάσουν, έτσι, όλοι τα προικιά της νύφης. Ενώ τα πιο βαριά αντικείμενα, όπως το σεντούκι το ζαλωνόταν και το κουβαλούσε μία δυνατή γυναίκα.

¹³¹ Γ.Κ. Φέρρος, *ό.π.*, σ. 114.

¹³² Πολλές φορές η προίκα μεταφέρονταν και με τη συνοδεία του κλαρίνου και των βιολιών.

¹³³ Κώστας Γκατζώνης, *ό.π.*, σ. 83.

¹³⁴ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σ. 39.

¹³⁵ Το γιούκι μεταφέρονταν κυρίως από γυναίκες και από πολύ λίγους άνδρες.

Αργότερα, όταν προστέθηκε στην προίκα της νύφης η συρταριέρα (έπιπλο), η γυναίκα που μετέφερε ζαλωμένη τη συρταριέρα στην πλάτη της, εκτός από αυτήν κουβαλούσε και ένα αγόρι το οποίο ανέβαινε και καθόταν πάνω σ' αυτήν (την συρταριέρα) προκειμένου το πρώτο παιδί που θα αποκτούσε το ζευγάρι να ήταν αγόρι.

Μαζί με το γιούκι μεταφέρονταν και τα δώρα της νύφης,¹³⁶ που θα τα έδινε στο σόι του άντρα της μετά από τον γάμο, συνήθως τη Δευτέρα. Τα δώρα ήταν κάλτσες, χειρομάντηλα, μαξιλαροθήκες κ.ά.

Σαν μεταφέρονταν το γιούκι στο νέο σπίτι της νύφης (στο σπίτι του γαμπρού), η μάνα του γαμπρού στοιβαζε τα πράγματα ξανά το ένα πάνω στο άλλο και τα ράντιζε με ρύζι, αφήνοντάς τα σε κοινή θέα με σκοπό να τα δουν όλοι οι καλεσμένοι.¹³⁷

«Ψές επήραν τα προικιά
και σήμερα τη νύφη...».¹³⁸

Στη συνέχεια, στο σπίτι του γαμπρού έστρωναν το διπλό κρεβάτι του ζευγαριού, όπου σκόρπιζαν πάνω του άνθη και έριχναν χαρτονομίσματα ως κέρασμα. Στο κρεβάτι της νύφης έριχναν τρεις φορές ένα αγόρι με σκοπό να φέρει γούρι στο ζευγάρι και το πρώτο παιδί που θα αποκτούσε (που θα γεννούσε η νύφη) να ήταν «παιδί»,¹³⁹ δηλαδή αγόρι. Και σαν έρχονταν οι επισκέπτες, από το σόι του γαμπρού για να θαυμάσουν το γιούκι, έριχναν και εκείνοι με τη σειρά τους χαρτονομίσματα.

Επίσης, την Πέμπτη στο σπίτι του γαμπρού, γυναίκες συγγενείς ζύμωναν και έψεναν τις μπουγκάτσες και τα γλυκίσματα, ενώ παράλληλα αντιλαλούσαν διάφορα τραγούδια και κυρίως το τραγούδι της «μπουγκάτσας»:¹⁴⁰

Πώς ζυμώνεται η μπουγκάτσια,
παλληκάρια;!
Με το μέλι με το γάλα,
παλληκάρια.
Και με την αγάπη μέσα,
παλληκάρια.¹⁴¹

Έπειτα, ο γαμπρός έστελνε στο σπίτι της νύφης, το απόγευμα ή το βράδυ της Πέμπτης, με μια τιμητική συνοδεία από φίλες και κοπέλες του χωριού την μπουγκάτσια μαζί με την «οκνά» (μπογιά, βαφή μαλλιών), για να βάψει η νύφη τα μαλλιά της¹⁴² και σαν λουζότανε, μετά από δύο ημέρες, τα μαλλιά της να γίνονταν κόκκινα, τις οποίες υποδέχονταν με χαρές και τραγούδια οι συγγενείς της νύφης.

¹³⁶ Οι συμπέθεροι δεν ανταλλάσσανε δώρα μεταξύ τους. Η νύφη πήγαινε «πεσκέσια» στο σπίτι του γαμπρού και τα μοίραζε μετά το γάμο στην οικογένεια του γαμπρού και στους συγγενείς του.

¹³⁷ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σσ. 38-39.

¹³⁸ Κώστας Γκατζώνης, *ό.π.* σ. 83.

¹³⁹ Στα χωριά της Δερόπολης τα αγόρια τα αποκαλούσαν «παιδιά» (αντί για τη λέξη «αγόρι» χρησιμοποιούσαν τη λέξη «παιδί») και τα κορίτσια «κοπέλες» (αντί για τη λέξη «κορίτσι» χρησιμοποιούσαν τη λέξη «κοπέλα»).

¹⁴⁰ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σσ. 31-32.

¹⁴¹ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σ. 32.

¹⁴² Διότι την ημέρα του γάμου η νύφη έπρεπε να είχε βαμμένα τα μαλλιά της.

4.1.3 Η Παρασκευή πριν από τον γάμο

Την **Παρασκευή**, συνέχιζαν με το κούφισμα¹⁴³ του ψωμιού και με την «επιθεώρηση της προίκας» από την πλευρά του γαμπρού, ενώ **το Σάββατο μαγείρευαν και κουβαλούσαν νερό από τα πηγάδια.**

4.2 Β'. ΤΟ ΣΑΒΒΑΤΟ, ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

4.2.1 Το «μπαργιάκι» ή «μπαϊράκι» ή το «φλάμπουρο»

Το **Σάββατο** ετοιμάζονταν και «σηκώνονταν» το «μπαργιάκι» ή «μπαϊράκι» ή «φλάμπουρο»¹⁴⁴ (όπως αποκαλούνταν στο Πωγώνι), το λάβαρο του γάμου από τον θείο (ή συγγενείς) του γαμπρού, ο οποίος σ' ένα ψηλό κοντάρι, ξύλο (2-3 μ.), έδενε σταυρωτά στην κορυφή του κλωνάρια ελιάς (σύμβολο ειρήνης) με τέτοιον τρόπο που να σχηματιζόταν ένας μικρός σταυρός στον οποίο τοποθετούσε ή «έμπηγε» ή σφήωνε στις τρεις άκρες του, τρία ρόδια ή ρόδια (σύμβολο ευτυχίας), μήλα, πορτοκάλια ή κυδώνια, σε μερικά χωριά και κλαδιά δάφνης, καθώς και μία κουλούρα. Έπειτα, πάνω στην κορυφή του σταυρού ή κάτω από το σταυρό, κρεμούσε σαν σημαία ένα στολισμένο, χρυσοκέντητο ύφασμα με χρυσά κρόσσια που είχε στη μέση ζωγραφισμένο ή κεντημένο τον Αϊ Γιώργη καβαλάρη ή μ' έναν σταυρό στη μέση ή σταυρό με πουλιά, κορδέλες και λουλούδια, ενώ τραγουδούσαν:

Ποιος αρματώνει φλάμπουρο,
με ρόδια, με ρόδια.
Με ρόδια και με μήλα,
με την ευκή πατέρα.
Και ποιος μας το στολίζει,
με ρόδια, με ρόδια.
Με ρόδια και με μήλα,
με την ευκή της μάνας.
Του (τάδε) είν' το φλάμπουρο,
με ρόδια, με ρόδια.
Με ρόδια και με μήλα,
με την ευκή πατέρα.
Της (τάδε) τα στολίδια,
με ρόδια, με ρόδια.
Με ρόδια και με μήλα,
με την ευκή της μάνας.¹⁴⁵

Έπειτα, το έστηνε σε ένα σημείο, σ' ένα μέρος της αυλής, πάνω σε μια θημωνιά με ξύλα για να φαίνεται από μακριά ή το έβαζε έξω από την εξώπορτα του σπιτιού για να δείξουν ότι στο συγκεκριμένο σπίτι έχουν «χαρά» και πυροβολούσε με το τουφέκι του τρεις φορές ως «σημάδι» σ' όλο το χωριό, πως ο γάμος «πιάστηκε» λέγοντας σε κάθε πυροβολισμό και από μία ευχή, ενώ τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας, που

¹⁴³ Κούφισμα είναι η ξεκούραση του προζυμιού στη σκάφη, μετά το ζύμωμα. (Από τη λέξη: κούφιος-κουφίζω-κούφισμα και όχι από τη λέξη κουφός.)

¹⁴⁴ «μπαϊράκι» ή «φλάμπουρο»: το λάβαρο του γάμου. Το έθιμο αυτό πλέον έχει εξαλειφθεί.

¹⁴⁵ Γρηγόρης Ν. Κατσαλίδας, *ό.π.*, σ. 347.

παρακολουθούσαν τη σκηνή αυτή, επαναλάμβαναν τις ευχές και όσοι άκουγαν τους πυροβολισμούς εύχονταν «Να προκόψουν!» και «Καλά στέφανα!».¹⁴⁶

Ο αντίλαλος αυτών των πυροβολισμών μαζί με τις ευχές αποτελούσαν την κήρυξη, την επίσημη αναγγελία του γάμου. Επίσης, τα παλιά χρόνια, τη συγκεκριμένη ώρα στην αυλή του σπιτιού, έσφαζαν ένα κριάρι χρονιαρικό γιατί, κατά το έθιμο, η αυλή έπρεπε να «ματοβαφεί» (να βαφτεί με αίμα) τη στιγμή που «πιάνονταν» ο γάμος.

4.3 Γ'. Ο «ΓΑΜΟΣ» (ΤΡΑΠΕΖΙ-ΓΛΕΝΤΙ) ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΗΣ ΝΥΦΗΣ ΤΟ ΣΑΒΒΑΤΟ

Ο γάμος στο σπίτι της νύφης άρχιζε το **Σάββατο**¹⁴⁷ το βράδυ, όπου οι γονείς της συγκέντρωναν όλους τους συγγενείς και φίλους, τις φίλες της νύφης, το νούνο και τη νούνα, καθώς και 5 ή 7 άτομα από το σόι του γαμπρού ή και παραπάνω,¹⁴⁸ αναλόγως τις δυνατότητες της κάθε οικογένειας, τα οποία πήγαιναν ως συμπέθεροι στις 23:00 ή 24:00 το βράδυ στο τραπέζι της νύφης και παρέμεναν μόνον για 1-2 ώρες,¹⁴⁹ τα πρώτα χρόνια, χωρίς την παρουσία του γαμπρού¹⁵⁰ και των γονιών του, ενώ μετέπειτα μαζί με τον γαμπρό και τους γονείς του,¹⁵¹ για να γλεντήσουν με ποτά και φαγητά, εκφράζοντας, έτσι, τη χαρά που θα έφευγε η κόρη τους την επόμενη μέρα από το πατρικό της σπίτι. Έτσι, οι καλεσμένοι στο σπίτι της νύφης από το σόι του γαμπρού εκπροσωπούσαν το γαμπρό, καθώς την επομένη, την Κυριακή, το γλέντι θα γινόταν στο σπίτι του γαμπρού όπου δεν θα μπορούσε να ευχαριστήσει όλους τους συγγενείς της νύφης, αφού στο τραπέζι του θα παρευρίσκονταν μόνον 5 ή 7 (πάντοτε μονός αριθμός, συνήθως όσα άτομα καλούσε η νύφη στο τραπέζι ή δείπνο το Σάββατο το βράδυ στο σπίτι της, τόσα άτομα θα πήγαιναν και στο τραπέζι ή δείπνο την Κυριακή το βράδυ στο σπίτι του γαμπρού) πλησιέστεροι συγγενείς της νύφης.¹⁵²

4.3.1 Τα «κανίσκια» κι ο «κελαρτζής»

Το Σάββατο παραμονή του γάμου, στο τραπέζι που γίνονταν στο πατρικό της νύφης¹⁵³ όλοι οι καλεσμένοι του γαμπρού κατέφθαναν με τα «**κανίσκια**» (δώρα),¹⁵⁴

¹⁴⁶ Έθιμο το οποίο επικράτησε έως το 1930.

¹⁴⁷ Εάν η νύφη ήταν από το ίδιο χωριό με το γαμπρό, τότε το τραπέζι της νύφης γινόταν το μεσημέρι της Κυριακής και ο γαμπρός «έπαιρνε» τη νύφη το απόγευμα της Κυριακής, ενώ αν η νύφη ήταν από άλλο χωριό, τότε το τραπέζι της νύφης γινόταν το Σαββατόβραδο.

¹⁴⁸ Πάντοτε μονός αριθμός, ποτέ διπλός γιατί θεωρούνταν γρουσουζιά.

¹⁴⁹ Στο τραπέζι του γάμου, οι συμπέθεροι ως καλεσμένοι, και από την πλευρά της νύφης και από την πλευρά του γαμπρού, δεν επιτρεπόταν να καθίσουν παραπάνω από δύο - τρεις ώρες.

¹⁵⁰ Στο τραπέζι της νύφης που λάμβανε χώρα το Σάββατο το βράδυ, σαν πήγαιναν οι συμπέθεροι (που ήταν καλεσμένοι στο τραπέζι της νύφης) ο γαμπρός δεν ήταν μαζί τους, επειδή δεν επιτρεπόταν να δει τη νύφη, παρά μόνον την ημέρα του γάμου.

¹⁵¹ Αργότερα, με το πέρασμα του χρόνου, στο τραπέζι της νύφης το Σαββατόβραδο για 1-2 ώρες μετά τα μεσάνυχτα πήγαιναν και ο γαμπρός και οι γονείς του μαζί με τους συμπέθερους (από την πλευρά του γαμπρού).

¹⁵² Το Σαββατόβραδο στο τραπέζι στο σπίτι της νύφης δεν υπήρχαν πολλοί καλεσμένοι, επειδή γινόταν σε πολύ στενό κύκλο, σ' αντίθεση με το τραπέζι της Κυριακής του γάμου στο σπίτι του γαμπρού.

¹⁵³ Εάν η νύφη έκανε μεγάλο τραπέζι στον αρραβώνα, συνήθως δεν έκανε γάμο το Σάββατο. Σε περίπτωση, όμως, που έκανε μικρό τραπέζι στον αρραβώνα, τότε έκανε γάμο ο οποίος δεν θεωρούνταν ιδιαίτερα μεγάλος (το Σάββατο στο σπίτι της νύφης), όσο εκείνος (ο γάμος) που γινόταν την Κυριακή στο σπίτι του γαμπρού.

¹⁵⁴ Το κανίσκι ήταν αρνί ή κατσίκι (ζωντανά ζώα, που τα έβαφαν στο κεφάλι με κόκκινη μπογιά) τα οποία τα πήγαιναν ως δώρα στο σπίτι του γαμπρού ή της νύφης για να τα σφάζουν.

ενώ παράλληλα στέλνονταν και τα κανίσκια στο σπίτι του γαμπρού.¹⁵⁵ Συνήθως, το κανίσκι αποτελούνταν από ένα ζωντανό αρνί ή κατσίκι ή κριάρι, τα κέρατα του οποίου τα στεφάνωναν με λουλούδια και κόκκινες μεταξωτές κορδέλες, ενώ του έβαφαν το κεφάλι, τη μέση (ράχη) και την ουρά με κόκκινο ανοιχτό χρώμα, ιδίως, όταν οι καλεσμένοι ήταν εύποροι, ενώ εάν δεν ήταν (ευκατάστατοι), τότε (το κανίσκι) αποτελούνταν από έναν πλάτη πρόβειου κρέατος. Απαραίτητο συμπλήρωμα του κανισκιού ήταν μια τσίτσα ή πλόσκα (λαγήνι)¹⁵⁶ γεμάτη εκλεκτό κρασί (συνήθως, από το Αργυρόκαστρο). Ενώ τα τελευταία χρόνια, αντί για αρνί έστελναν μόνον κρασί, ψωμί ή μπουγάτσια και χρήματα.¹⁵⁷ Επίσης, δεν παρέλειπαν να τα συνοδέψουν και με διάφορα σκεύη κουζίνας, όπως πιάτα, κατσαρόλες ή και κάποιο ταψί. Την φροντίδα για την παραλαβή των κανισκιών που έφερναν οι καλεσμένοι την αναλάμβανε ο «**κελαρτζής**» (ο συμποσιάρχης) ο οποίος εκτός από την παραλαβή των κανισκιών ήταν και υπεύθυνος για την απαραίτητη ποσότητα κρασιού, ρακιού και φαγητών πάνω στο τραπέζι του γάμου.

4.3.2 Τα «Βιολιά» ή τα «Λαλούμενα»

Το Σάββατο, παραμονή του γάμου, έρχονταν στο χωριό τα «**Βιολιά**»¹⁵⁸ της «χαράς», του γάμου ή οι «**Οργανοπαίχτες**» ή τα «**Τακίμια**»¹⁵⁹ ή οι «**Γύφτοι**»¹⁶⁰ όπως συνήθιζαν να τα λένε, τα οποία για να ακουστούν έπαιζαν μουσική. Τα δύο σπίτια (και της νύφης και του γαμπρού συγχρόνως) όλο το Σάββατο ήταν ανάστατα από τραγούδια και χορούς, τα βιολιά πήγαιναν αργά το βράδυ στο σπίτι της νύφης¹⁶¹ ή και στο σπίτι του γαμπρού (σε περίπτωση που είχαν 2 ορχήστρες στο γάμο), για να χορέψουν οι καλεσμένοι και κυρίως τα κορίτσια και οι νιόνυμφες και να δώσουν, έτσι, περισσότερο τόνο στη χαρά. Με αυτόν τον τρόπο, άρχιζε η χαρά, ο γάμος! Με διασκέδαση και με χορούς, που παρατείνονταν μέχρι τα ξημερώματα από τα «λαλούμενα», καθώς και με τραγούδια και φαγοπότια.

Γενικά, οι «**βιολιτζήδες**» ή η «**ορχήστρα**»¹⁶² εκείνη την εποχή αποτελούνταν από πέντε έως έξι άτομα, όπου ο ένας κρατούσε το κλαρίνο, ο άλλος το βιολί,¹⁶³ οι υπόλοιποι δύο από ένα μπουζούκι ή λαβούτο (ταμπουράς) και ο νεότερος το ντέφι, το οποίο στη Δερόπολη λεγόταν «ντουμπανέλι». Ενώ, πολύ αργότερα προστέθηκε και το ακορντεόν. Οι βιολιτζήδες ήταν συνήθως από την περιοχή του Αργυροκάστρου και από το Λιμπόχοβο. Αργότερα, περίπου το 1930 οι Δεροπολίτες βλέποντας ότι το επάγγελμα αυτό ήταν προσοδοφόρο, αποφάσισαν να διοργανώσουν «τακίμι» με άτομα από τη Δερόπολη, οι οποίοι πήγαιναν και «έπαιζαν» σε γάμους. Έτσι, με το

¹⁵⁵ Σε περίπτωση που οι καλεσμένοι δεν έδιναν ως δώρο χρήματα, τότε έδιναν «κανίσκι» (κουλούρα, ψωμί, κρέας, μπουρέκι: πίτα με φύλλα και γέμιση με χόρτα (χορτόπιτα) ή τυριά (τυρόπιτα)).

¹⁵⁶ λαγήνι: δοχείο νερού ή κρασιού

¹⁵⁷ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σ. 32.

¹⁵⁸ Στον αρραβώνα και στο γάμο τραγουδούσαν πολυφωνικά και δημοτικά τραγούδια και είχαν και «βιολιά», τα οποία λαλούσαν με τα όργανά τους και έπαιζαν διάφορους σκοπούς και τραγούδια διασκεδάζοντας τον κόσμο.

¹⁵⁹ Τα «Βιολιά» ή «Λαλούμενα» ήταν συγκροτημένα σε «Τακίμια». Κάθε «τακίμι» το αποτελούσε ένα κλαρίνο, ένα ή δύο βιολιά, ένα λαβούτο ή λαούτο (ταμπουράς) και ένα ντέφι.

¹⁶⁰ Νικολάου Θωμά Υφαντή, *Ο Πρωγωνήσιος Γάμος*, Λαογραφικές Συλλογές Αριστοτέλη Ν. Ζωΐδη, Αθήνα 1972, σ. 113.

¹⁶¹ Αν ήταν μόνον μία ορχήστρα, τότε το Σάββατο το βράδυ πήγαινε στο σπίτι της νύφης και την Κυριακή στο σπίτι του γαμπρού. Εάν, όμως, ήταν δύο οι ορχήστρες, τότε το Σάββατο το βράδυ η μία πήγαινε στο σπίτι του γαμπρού, ενώ η άλλη στο σπίτι της νύφης.

¹⁶² Πριν το 1920 δεν υπήρχε ορχήστρα, ο κόσμος τραγουδούσε με το στόμα.

¹⁶³ Όταν η ορχήστρα είχε δύο βιολιά, τότε θεωρούνταν «πολύ καλή».

πέραςμα του χρόνου το δεροπολίτικο τακίμι έγινε ασυναγώνιστο.¹⁶⁴ Αξιέπαινοι κλαρινοπαίχτες εκείνη την εποχή ήταν ο Θωμάς Μπέκαρης (από το Δελβινάκι) και ο Μπατζής. Αυτοί οι κλαρινοπαίχτες μαζί με την ορχήστρα τους έμειναν στη Δερόπολη μέχρι το 1942-1943 και στη συνέχεια, ανέλαβαν ορχήστρες από τη Γλύνα και την Κάτω Επισκοπή με αξιόλογους κλαρινοπαίχτες τους Κώτσο Μαργαρίτη, Θωμά Μάντη, Κίτσο Κυριάκη κ.ά.

Επίσης, το Σάββατο το βράδυ, στο τραπέζι της νύφης, όλοι οι κάτοικοι του χωριού πήγαιναν στο σπίτι της για να της ευχηθεί, όπου η νύφη φορούσε μια καλή στολή, ενώ την Κυριακή έβαζε τη νυφιάτικη στολή.

Όταν οι συμπέθεροι πήγαιναν στο σπίτι της νύφης (ή του γαμπρού αντίστοιχα την Κυριακή) τραγουδούσαν το τραγούδι:

Σε τούτα σπίτια τα ψηλά,
πέτρα να μην ραΐσει
κι ο νοικοκύρης του σπιτιού
πολλά χρόνια να ζήσει!

ή

Καλώς εμαζευτήκαμε σε τούτο το τραπέζι,
με τα καλά μας τα φαγιά, με τους καλούς μεζέδες.
Να μας προκόψουν τα παιδιά
και στ' άλλα να χαρούμε!

Άλλα τραγούδια που τραγουδούσαν ήταν:

Σε πολλές χαρές που πήγα,
τέτοια νύφη εγώ δεν είδα!
Έχει μπάλα (μέτωπο) σαν μεϊντάνι
και το φρύδι σα γαϊτάνι.
Έχει μύτη σαν κοντύλι
και το στόμα δαχτυλίδι.
Έχει λαιμό χυτό,
μαρμαροπελεκητό.
Έχει χέρια σαν λαμπάδες,
όπου λειτουργούν παπάδες
και το μπόι κυπαρίσσι,
ο Θεός να το χαρίσει.¹⁶⁵

Νύφη στρογγυλοπρόσωπη
και ροδομαγουλάτη,
την πέτρα σχίζεις, κάνεις δυο
με το δικό σου μάτι.
Αγάπα με, μωρ' νύφη μου,
'πως μ' αγαπούσες πρώτα,
λόγια του κόσμου μην ακούς,
μον' την καρδιά σου ρώτα.

¹⁶⁴ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σ. 33.

¹⁶⁵ Γ.Κ. Φέρρος, *ό.π.*, σ. 114.

Αηδόνια δεκατέσσερα
θα στείλω στην αυλή σου,
να κελαηδούν κάθε πρωί,
να σκάσουν οι εχθροί σου.¹⁶⁶

Κάποια στιγμή, πάντα υπό την εποπτεία του βλάμη, άρχιζε ο χορός και το τραγούδι που το ξεκινούσαν οι σπιτονοικοκυραίοι και τον χορό τον έσερνε η νύφη και τα άλλα μέλη της οικογενείας, σύμφωνα με την ιεραρχία.

4.3.3 Ο «Τσέλιος» ή «Τσιέλιος»

Το γλέντι στο σπίτι της νύφης άρχιζε από το **βράδυ του Σαββάτου** και αποκορυφώνονταν τα μεσάνυχτα με την παρουσία του «**Τσέλιου**» (Τσιέλιου). Ο Τσέλιος ήταν ένα παλιό έθιμο από τα βάθη της ιστορίας του γένους μας. Αυτό το γαμήλιο έθιμο υπήρχε στη Δερόπολη μέχρι το 1940.¹⁶⁷

Ο Τσέλιος ήταν μία νεαρή κοπέλα 15-16 χρονών, συνήθως συγγενής του γαμπρού, ανιψιά ή πρώτη ξαδέρφη, ντυμένη τσολιάς, με φουστανέλα κάτασπρη, γιλέκι κεντημένο και πλατύ άσπρο πουκάμισο, τον οποίο τον αρμάτωναν οι κοπέλες. Στη μέση είχε ζωσμένο πλατύ σελάχι με ασημένια τσαπράζια και με κουμπούρια παλιά κρεμασμένα στην παλάσκα ή στην πλάτη του, φορούσε κάλτσες τσολιά και πόχες (τσαρούχια) με μεταξωτές φούντες, ενώ στο κεφάλι είχε ριγμένο ένα μαύρο χρυσοκεντημένο μαντήλι που κρατούσε τα μαλλιά του. Στο ένα χέρι του κρατούσε δίκικο μαχαίρι και στο άλλο ένα δίσκο που περιείχε άσπρο αλεύρι.

Ο Τσέλιος, συνοδευόμενος στο χορό από νεαρές κοπέλες (συνομήλικές του), έμπαινε στον οντά (δωμάτιο) των ανδρών, όπου γλεντούσαν οι άντρες. Η εμφάνιση του Τσέλιου, έδινε πολύ χαρούμενες στιγμές στους παρευρισκόμενους, ενώ μία άλλη κοπέλα που συνόδευε τον Τσέλιο, θα ευχαριστούσε τον καθένα με χειραψίες για τον ερχομό του στη χαρά. Χόρευαν και τραγουδούσαν κλέφτικα, ακριτικά και νυφιάτικα τραγούδια. Στη συνέχεια, ο Τσέλιος βιάδιζε αργά και αμίλητος και κατευθυνόταν αρχικά προς το νούνο, όπου με νοήματα του ζητούσε χρήματα, ενώ εκείνος προσποιούνταν πως δήθεν δεν καταλάβαινε με αποτέλεσμα ο Τσέλιος να τον φοβερίζει με την πάλα (γιαταγάι, σπαθί), μαχαίρι του προκειμένου να του αποσπάσει χρήματα και εκείνος (ο νούνος) του έριχνε ένα νόμισμα στο δίσκο με το αλεύρι. Πράγμα που συνέχιζε να κάνει και με όλους τους υπόλοιπους παρευρισκόμενους. Παλαιότερα, μια νεαρή κοπέλα, που βρισκόταν δίπλα στον Τσέλιο, κρατούσε ασημένιο δίσκο πάνω στον οποίο οι καλεσμένοι όφειλαν να ρίξουν «κεράσματα», τη στιγμή που ο Τσέλιος ευχαριστούσε τον καθένα ξεχωριστά με χειραψία.¹⁶⁸

Η όλη παράσταση συνοδευόταν με τραγούδια όπως:

Έρθε ο Τσέλιος μεθυσμένος, λεβεντάδες,
λύστε, δέστε τα πουγγιά σας, αφεντάδες, (δισ)
ν' ασημώσετε τ' αλεύρι(ν), αφεντάδες. (δισ)
Το κορίτσι μεθυσμένο(ν), αφεντάδες, (δισ)
θα σας κόψει με την πάλα(ν), αφεντάδες (δισ)
και θα σας ματώσει όλους, αφεντάδες. (δισ)
Πάρτ' αλεύρι κι αλευρώστε(ν), αφεντάδες (δισ)
κι αλευρώστε το «κοράσιο»(ν), αφεντάδες. (δισ)
Για να γένει η κουλούρα(ν), αφεντάδες, (δισ)

¹⁶⁶ Παναγιώτης Σ. Φωτίου, Νίκος Β. Λύτης, *ό.π.*, σ. 381.

¹⁶⁷ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σ. 33.

¹⁶⁸ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σ. 33.

να τη φαν τα παλικάρια(ν), αφεντάδες. (δics)¹⁶⁹

Και σαν τελείωνε ο Τσέλιος παρέδιδε το αλεύρι στις γυναίκες, οι οποίες ζύμωναν με αυτό μία κουλούρα/μπουγκάτσια και την έψηναν τραγουδώντας διάφορα τραγούδια:

Τη ζυμώνουν την κουλούρα
ω, κυρ Τσέλιο,
με το μέλι με το γάλα
και με την αγάπη μέσα,
παλικάρια...¹⁷⁰

Έπειτα, την έκοβαν μικρά κομματάκια τα οποία τα μοίραζε ο Τσέλιος σ' όλους τους καλεσμένους.

Στην πορεία, άρχιζε ο χορός με τον Τσέλιο στην κορυφή και έπειτα συνέχιζε το χορό ο νούνος. Στο τέλος, ο Τσέλιος χαιρετούσε τους καλεσμένους και αποχωρούσε, ενώ ο χορός συνεχίζονταν με τραγούδια. Οι χοροί που χόρευαν συνήθως ήταν: ο Κώνσταντας, η Αλεξάντρα, η Βεργινάδα, ο Ζαγορίσιος (παλιός και καινούργιος), η Βασιλαρχόντισσα, η Γκάντα (μονή και διπλή), ο Αμάραντος, το Φυσούνι, τα μάτια του Δήμου, η κλώσσα με τα πουλιά, η Πέρδικα, η Βλάχα, η Πανάγιω, το στρωτό Πωγωνίσιο «στα δύο ή «στα τρία», τα Κλεφτόπουλα, η Μαριώ, η Καραγκούνα, ο Μενούσης, το Ελενάκι, ο «τσακιστός», η Παπαλάμπραϊνα, ο Ντελήπαπας, οι «Κλέφτες Δερόπολης» κ.ά.

Αναφέρουμε εδώ και μερικά πολυφωνικά τραγούδια που έλεγαν στο τραπέζι του γάμου στο σπίτι της νύφης, όπως:

Άσπρη είσαι κι άσπρη φαίνεσαι
κι άσπρη είναι η φορεσιά σου
κι άσπρα λουλούδια πέφτουνε
απ' την περπατησιά σου.
Έχεις μπάλα (μέτωπο) μωρή νύφη,
έχεις μπάλα σαν φεγγάρι
και το φρύδι σαν γαϊτάνι,
και το φρύδι σαν γαϊτάνι
μαύρο μάτι σαν φλιτζάνι.
Έχεις μύτη κοντυλένια,
μάγουλα τριανταφυλλένια.
Έχεις στόμα δαχτυλίδι
δε χωράει σπυρί σταφύλι.
Έχεις το λαιμό χυτό,
μαρμαροπελεκητό.
Έχεις τη μέση σου λιανή,
ζωμένη με ζωνά χρυσή.
Έχεις κορμί κυπαρίσσι,
σου το 'χει χαρίσει η φύση.

Άσπρη, κάτασπρη βαμπακιά, την είχα στην αυλή μου,
την πότιζα, την τάιζα, την είχα σαν δική μου.

¹⁶⁹ Γρηγόρης Ν. Κατσαλίδας, *ό.π.*, σ. 345.

¹⁷⁰ Κώστας Γκατζώνης, *ό.π.*, σ. 85.

Κι ένας ξένος παντάξενος ήρθε να μου την πάρει.
- Διώξ' τονε, μάνα, διώξ' τονε! Να μη με πάρει ο ξένος!
- Τι να σου κάνω κόρη μου, εσύ του ξένου είσαι!

Μήλο μου, γλυκό μου μήλο,
πορτοκάλι μου γραμμένο, (δισ)
σ' ένα στοίχημα σε θέλω,
να σε στήσω κυπαρίσσι,
σε μια μαρμαρένια βρύση, (δισ)
'κει που πλένουν οι κοπέλες,
των παιδιών τις φουστανέλες, (δισ)
που τις έχουν λερωμένες
και στο λάδι βουτηγμένες.

Πέρασα σ' ένα γιοφύρι,
βλέπω μια στο παραθύρι,
που κεντάει χρυσό μαντήλι,
που κεντάει και χρυσαφώνει,
με τη μάνα της μαλώνει.
- Μάνα, λέει πάντρεψέ με,
σπιτονοικοκυρεψέ με!
Άντρα, γέρο, μη μου δώσεις,
πάλι, εσύ θα μετανιώσεις!
Τι είν' του γέρου τα παιχνίδια,
όλο σκόρδα και κρεμμύδια,
τι είν' του νιου τα παιχνιδάκια,
μόσχους και γαρυφαλλάκια.

Μια κόρη ρόιδα μάζευε σ' ωραίο περιβόλι,
κι ο γιος του Ρήγα πέρασε με τ' άλογο καβάλα.
Δυο ρόιδα της εξήτησε και τέσσερα του δίνει
κι αυτός γυρνά και την κερνά διαμάντι δαχτυλίδι.
κι μάνα της αγνάντευε (την κοίταζε) από το παραθύρι.
- Βράδυ θα 'ρθουν τ' αδέρφια σου και θα σε μαρτυρήσω!
Βράδυ ήρθαν τ' αδέρφια της κι η μάνα μαρτυράει.
'Ενας την πιάνει απ' τα μαλλιά (το λαιμό) κι ο άλλος απ' το χέρι
κι ο τρίτος, ο μικρότερος της βάζει το μαχαίρι.
- Τι ρούχα θέλεις κόρη μου, τι ρούχα να σου βάλω;
Θέλεις τα ρούχα τα καλά, τα χρυσοκεντημένα;
- Θέλω τα ρούχα της δουλειάς, που είναι ματωμένα,
να δουν πως εματώθηκα (εσκοτώθηκα) για δυο ζευγάρια ρόιδα.

Σιγά-σιγά έδιναν τέλος στο γλέντι και αποχωρούσαν για να ήταν ξεκούραστοι την Κυριακή.

Το γλέντι στο σπίτι της νύφης εκτός από το Σάββατο το βράδυ πολλές φορές γίνονταν και την Κυριακή το μεσημέρι. Δηλαδή, η οικογένεια της νύφης διοργάνωνε το τραπέζι το μεσημέρι της Κυριακής, στο οποίο αργότερα πήγαιναν και ο γαμπρός με τους συγγενείς του, απ' όπου αργότερα, οι συμπέθεροι (ο γαμπρός με τους συγγενείς του) έφευγαν και επέστρεφαν ξανά το απόγευμα στο σπίτι της νύφης, από το οποίο ο γαμπρός με το ψίκι «έπαιρναν» τη νύφη για να πήγαιναν στην εκκλησία

για τη στέψη (πριν το 1967, πριν την αθεϊστική περίοδο) ή στην πλατεία του χωριού για να χορέψουν (μετά το 1967, στην αθεϊστική περίοδο) και έπειτα στο σπίτι του γαμπρού όπου την Κυριακή το βράδυ γίνονταν ο δείπνος (το γλέντι) από την πλευρά του γαμπρού.

4.4 Δ΄. Η ΚΥΡΙΑΚΗ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

Την **Κυριακή** στο σπίτι της νύφης άρχιζαν το στόλισμά της και την ίδια στιγμή, στο σπίτι του γαμπρού, άρχιζε το ξύρισμά του.

4.4.1 Το στόλισμα της νύφης

Προτού στολίσουν τη νύφη, την **Κυριακή** το πρόγευμα, μια ομάδα από μέρους του γαμπρού, με επικεφαλιά τα βιολιά μετέφερε στο σπίτι της νύφης τα «Ασημικά» που αποτελούνταν από τη σκούφια με τα φλωριά, τις αρμάθες με τα φλωριά και τα λούστρινα παπούτσια ή κοντούρες. Παλαιότερα αντί των λούστρινων παπουτσιών, η νύφη φορούσε τις κόκκινες πόγες με τις κόκκινες «τζούφες» (δηλαδή, κόκκινα τσαρούχια με κόκκινες φούντες). Το έθιμο αυτό των «ποχών» εξαφανίστηκε πριν χρόνια κι αντικαταστάθηκε με τα λούστρινα γοβάκια, τα οποία τα φορούσε στην νύφη¹⁷¹ ο κουμπάρος ο οποίος, μάλιστα, έβαζε μέσα σε αυτά κέρματα ή χάρτινα νομίσματα ή ένα μικρό αγόρι από το σόι του γαμπρού¹⁷² ή ο βλάμης¹⁷³ ή η βλάμαινα.

Έτσι, την Κυριακή το πρωί τη νύφη τη «φκιασίδωναν» (τη στόλιζαν) με τα «φκιασίδια» οι ειδικές και έμπειρες γυναίκες, οι στολίστρες (στολίστριες)¹⁷⁴ ή οι φίλες της ή οι συγγενείς της, ενώ παράλληλα της τραγουδούσαν διάφορα τραγούδια. Της φορούσαν τη νυφιάτικη στολή¹⁷⁵ και τα «ασημικά» και άλλα διάφορα στολίδια που της έστελνε ο γαμπρός, της μάζευαν τα μαλλιά και της έπλεκαν σφιχτά την κοτσίδα (πλεξούδα) ή 2 κοτσίδες πάνω στη σκούφια και τις καρφίτσωναν όρθιες ψηλά στο κεφάλι της, τη μία πάνω στην άλλη προκειμένου να στερεωθεί καλά η κορόνα. Έπειτα, τοποθετούσαν την «ταντέλα» (δαντέλα) μπροστά όπου δενόταν στο κεφάλι και έπεφτε κάτω από τη σίτα. Σε μερικά χωριά της Δερόπολης, όταν στόλιζαν τη νύφη, το μαντίλι της το έδενε συνήθως η γιαγιά της, αν και αυτό ήταν πολύ

¹⁷¹ Κώστας Θειάκος, *ό.π.*, σ. 102.

¹⁷² Τα παπούτσια της νύφης τα έβαζε ένα μικρό αγόρι, καθώς, επίσης και ένα μικρό αγόρι της τα έβγαζε μαζί με τα χάρτινα χρήματα.

¹⁷³ Ο βλάμης έβαζε τα παπούτσια της νύφης όταν πήγαινε με το γαμπρό και με το ψίκι να πάρουν τη νύφη από το πατρικό της. Η νύφη έλεγε πως «δήθεν» δεν της έκαναν τα παπούτσια και πως της ήταν πολύ «μεγάλα», έτσι, ώστε ο βλάμης να αναγκαστεί να της τοποθετήσει χρήματα μέσα σε αυτά για να της εφαρμόζουν στο πόδι της. Στη συνέχεια, ο βλάμης έβαζε χρήματα μέσα στα παπούτσια της νύφης, έως ότου εκείνη να έλεγε κάποια στιγμή πως τα παπούτσια πλέον της «κάνουν».

¹⁷⁴ Πρόκειται για τις «μοναδικές» στολίστριες, συνήθως, συγχωριανές της νύφης, οι οποίες ήταν κατάλληλα εκπαιδευμένες και είχαν μεγάλη εμπειρία γενικότερα στις λεπτομέρειες του στολισματος της νύφης.

¹⁷⁵ Δε δέθηταν όλοι στα σπίτια τους νυφιάτικη στολή με αποτέλεσμα όταν έρχονταν η ώρα μία νέα κοπέλα να ντυθεί νύφη, να δανείζονταν όλη την στολή ή κάποια εξαρτήματα που της έλειπαν από τη στολή κάποιας άλλης οικογένειας. Γενικότερα, οι στολές, στην αρχική τους μορφή, ήταν απλές, κεντητές και υφαντές και όχι ιδιαίτερα φορτωμένες με λάμπες. Οι λάμπες προστέθηκαν σε μεγάλο βαθμό πολύ αργότερα, όταν οι κάτοικοι των χωριών της Δερόπολης (και ιδίως από το χωριό της Δερβιτσάνης) ταξίδευαν μετά το 1944 στην Κωνσταντινούπολη, στην Αμερική, στην Αυστραλία κ.ά., απ' όπου οι ξενιτεμένοι έστελναν διάφορα υλικά για τις νυφικές ενδυμασίες, όπως λάμπες κ.λπ. με αποτέλεσμα οι στολές (κυρίως της Δερβιτσάνης) να «φορτωθούν» και να γίνουν πιο «βαριές».

δύσκολο εγχείρημα να τοποθετήσει κανείς σωστά το μαντίλι¹⁷⁶ στο κεφάλι της νύφης, πάραυτα η γιαγιά της αναλάμβανε αυτό το ρόλο μιας και ήταν προς τιμήν της.

Στη συνέχεια, της κατσάρωναν τα μαλλιά της με περόνα (χοντρή καρφίτσα) την οποία ζέσταιναν στη φωτιά και τη στριφογύριζαν στα μαλλιά της, και της τοποθετούσαν ένα φυλαχτό για το κακό μάτι κάτω από τη νυφιάτικη στολή, συνήθως ένα φιδουρούτι ή ρουτόφιδο (στεγνό δέρμα φιδιού) το οποίο το έβρισκαν οι γυναίκες στον κάμπο σαν άλλαζαν δέρμα τα φίδια και το κρατούσαν ως φυλαχτό για τις νύφες ή ένα σακουλάκι που περιείχε ένα πόδι από τυφλοπόντικα και ένα σκόρδο, το οποίο η νύφη το έβαζε στο στήθος της ή ένα μονόσκορδο (σκόρδο) ή τον υδράργυρο του θερμόμετρου, τον οποίο τον τύλιγαν σε ένα μαύρο ύφασμα και στη συνέχεια το έραβαν μέσα από τη ζώνη.

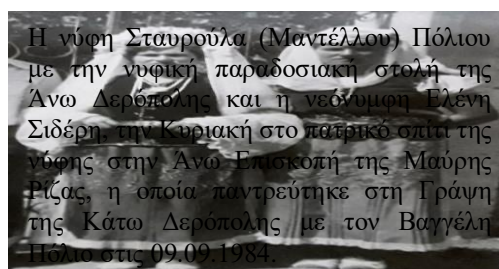
Καθώς στολίζαν τη νύφη της τραγουδούσαν τα ακόλουθα τραγούδια, ενώ έξω στην αυλή της επικρατούσαν τα τραγούδια και οι χοροί:¹⁷⁷

Λάμπει ο ήλιος λάμπει
στα παραθύρια σου.
Στολίσου, μωρή νύφη,
βάλ' τα στολίδια σου...¹⁷⁸

Στολίζεται μια λυγερή
απ' το πρωί ως το βράδυ
και περιμένει τον αϊτό
για να 'ρθει να την πάρει.
Βάζει τον ήλιο πρόσωπο
και το φεγγάρι φρύδια,
τον καθαρό Αυγερινό,
τον βάζει δαχτυλίδια.¹⁷⁹

Ντύσου, στολίσου λυγερή,
ντύσου, στολίσου κόρη,
για να φανείς στον γαμπρό,
κήπος και περιβόλι!¹⁸⁰
Έχεις μαλλιά κατάξανθα,
στις πλάτες σου ριγμένα,
άγγελοι στα χτενίζανε,
με διαμαντένια χτένα.

Τα σανίδια, τα σανίδια,
τα λεπτοπελεκημένα,
και τ' ασημοκαρφωμένα,
ν' ανέβω, να κάτσω επάνω,
με του (τάδε) την κοπέλα,
τη γερακομαυρομάτα,

¹⁷⁶ Σε κάθε χωριό ήταν 4-5 γυναίκες, ειδικές στολίστρες οι οποίες ήταν σε θέση να δέσουν το μαντίλι περίτεχνα, διότι το δέσιμο του μαντιλιού χρειαζόταν ιδιαίτερη τεχνική και δεν μπορούσαν όλοι οι άνθρωποι να κατορθώσουν κάτι τέτοιο.

¹⁷⁷ Γιώργου Σούκουρα, *ό.π.*, σ. 69.

¹⁷⁸ Κώστας Γκατζώνης, *ό.π.*, σ. 86.

¹⁷⁹ Παναγιώτης Σ. Φωτίου, Νίκος Β. Λύτης, *ό.π.*, σ. 362.

¹⁸⁰ Γιώργου Σούκουρα, *ό.π.*, σσ. 73-74.

που ξεπήδησε τον πύργο
και δρασκελήσει το κάστρο,
με δύο μήλα στο ζωνάρι
κι άλλα τέσσερα στην τζέπη.
Μωρή, φάτα, μωρή δώσ' τα,
μωρή, δώσ' τα του καλού σου,
δώσ' τα και του πεθερού σου.¹⁸¹

ή

Τα σανίδια, νίδια, νίδια,
τα λευκοπελεκημένα
και τ' ασημοκαρφωμένα.
Να ριχτώ να παίξ' απάνω,
με του (όνομα) την κοπέλα,
την μονοθυγατέρα.¹⁸²

Σήμερα μια άσπρη μέρα,
στολίζεται μια θυγατέρα.

Σε πολλές χαρές που πήγα,
τέτοια νύφη δεν την είδα.
Έχει μπάλα (μέτωπο) σαν φεγγάρι,
έχει φρύδια σα γαϊτάνι,
έχει μάτια σαν φλιτζάνι,
που ζωγράφος δεν τα κάνει.¹⁸³

Η νύφη Ελευθερία (Πόλιου) Βάσου «σέρνει» πρώτη το χορό, στην αυλή του σπιτιού της λίγο πριν το γάμο της με το συγχωριανό της Κώστα Βάσο στη Γράψη της Κάτω Δερόπολης στις 25.08.1963.

Μετά το στόλισμα της νύφης, έτρωγαν κάτι πρόχειρο εκεί στην αυλή και έπειτα, κυρίως τα παλιά χρόνια, κάλυπταν την νύφη με το «μπούλωμα» ή «μπαρμπούλι» στο κεφάλι της, ένα αραχνοῦφαντο μεταξωτό ύφασμα, το οποίο της σκέπαζε το πρόσωπο και κρεμόταν αριστοτεχνικά και στους δύο ώμους της, έθιμο το οποίο έχει πλέον χαθεί.

Στο τέλος του στολισμού χόρευαν τον «ντόπιο δεροπολίτικο χορό στα δύο» ή «στα τρία» στην αυλή του σπιτιού ή αν έβρεχε χόρευαν στον οντά της νύφης, η οποία καθόταν στην «κορφή» (κορυφή).

4.4.2 Το καμάρωμα της νύφης

Τότε, άρχιζε το «καμάρωμα» της νύφης, όπου η νύφη στεκόταν όρθια και ακίνητη σαν άγαλμα με το βλέμμα της διαρκώς στραμμένο στο έδαφος.

Κι όταν οι στολίστρες ολοκλήρωναν το στόλισμα της νύφης και πλησίαζε η ώρα του αποχωρισμού από τους γονείς, έπρεπε να μπουν στο χορό μαζί με τις φίλες της νύφης.

¹⁸¹ Γρηγόρης Ν. Κατσαλίδας, *ό.π.*, σσ. 361-362.

¹⁸² Γιώργου, Σούκουρα, *ό.π.*, 2005, σ. 73.

¹⁸³ Γιώργου Σούκουρα, *ό.π.*, 2005, σ. 70.

4.4.3 Νυφική στολή και στολίδια

Η νυφική στολή αποτελούνταν από τη σκούφια με αληθινά «φλωριά» (φλουριά) και με την κορώνα¹⁸⁴ (γκρέκο) με κρόσσια πίσω (παλαιότερα) μέχρι τη μέση, τις τραχηλιές από φλωριά (αληθινά ή ψεύτικα) και τα σκουλαρίκια, λευκή μπλούζα, φανέλα με μανίκια διπλάρι (παλιά το διπλάρι το βγάζανε απ' έξω, αργότερα από μέσα), ρουτί (φουστάνι, φουστανέλα), κόκκινο γελέκι ή γιλέκι, σίτα (σαγιάκι ή σεγκούνι), κεντητό ζωνάρι, τριανταφυλλί ποδιά (αρχικά τριανταφυλλί ή ροζ χρώμα και αργότερα λευκό χρώμα στην Κάτω Δερόπολη, ενώ στην Άνω Δερόπολη ροζ «βαθύ»¹⁸⁵ χρώμα ή κόκκινο), μανίκια, πλέκτες κεντημένες στο πλάι κάλτσες, πατούνες και λευκά παπούτσια τα οποία αρχικά ονομάζονταν πόγες (τσαρούχια) και αργότερα κοντούρες.

Τη Δευτέρα τα ξημερώματα, η νύφη έβαζε πράσινη ποδιά, την οποία και αποκαλούσαν «ποδιά της Δευτέρας» που δήλωνε πως η νύφη «σοβάρησε».

Την επόμενη μέρα του γάμου, την Τρίτη, η νύφη φορούσε ξανά την ίδια νυφική στολή, εκτός από την κορώνα, διότι η κορώνα φοριόταν μόνον την ημέρα του γάμου, όπου με την οποία ξεχώριζε και αναδεικνύονταν η νυφική ενδυμασία της Δερόπολης. Έτσι, αντί για κορώνα η νύφη φορούσε στη θέση της τη σκούφια με φλωριά και με μονέτρα (με ύφασμα, με μαντίλι), η οποία χρειαζόταν μια ιδιαίτερη διαδικασία και τεχνική προκειμένου να τοποθετούνταν στο κεφάλι, τεχνική που δεν την κατείχαν οι περισσότερες γυναίκες στα χωριά της Δερόπολης. Μάλιστα, τη σκούφια αυτή, η νύφη, τη φορούσε για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, περίπου ένα χρόνο ή και παραπάνω, προκειμένου (η νύφη) να ξεχώριζε από τις ελεύθερες κοπέλες του χωριού (σε πανηγύρια, σε χορούς, σε τραπέζια κ.λπ.) ως νιόπαντη. Έπειτα, σαν περνούσε το συγκεκριμένο αυτό χρονικό διάστημα, η νύφη έπαυε να φορούσε τη σκούφια με τα φλωριά και τη μονέτρα και φορούσε σε καθημερινή βάση το «πόσι»¹⁸⁶ μέχρι το τέλος της ζωής της. Μαζί με αυτό φορούσε και τη δεύτερη στολή της, μετά το γάμο, το λεγόμενο «κουστούμι» που αποτελούνταν από το «γκοντόσι» (άσπρο ή ροζ ή κίτρινο ή γαλάζιο σατέν ύφασμα το οποίο το συνδύαζαν με την ποδιά (π.χ. ροζ γκοντόσι-ροζ ποδιά κ.ο.κ.), το γελέκι (κόκκινο, βυσσινί, πράσινο, μπλε, καφέ, ανάλογα την ηλικία

Η νύφη Κωστάντω (Μπεζιάνη) Πόλιου από το Χλωμό του Πωγωνίου με την νυφική παραδοσιακή στολή της Κάτω Δερόπολης, η οποία παντρεύτηκε στη Γράψη της Κάτω Δερόπολης με τον Δημήτρη Πόλιο στις 12.07.1981.

¹⁸⁴ Η κορώνα της νύφης είχε «ταντέλα» (δαντέλα) και το μαντίλι της ήταν από λευκό ύφασμα, όπου η μία γωνία του είχε ταντέλα. Την κορώνα την στερέωναν με όμορφες καρφίτσες.

¹⁸⁵ ροζ «βαθύ»: έντονο ροζ χρώμα, φούξια

¹⁸⁶ Ως «πόσι» ορίζεται ο τρόπος δεσίματος του μακρόστενου μαντιλιού, το οποίο περιέβαλλε το κεφάλι με χάρη και κατέληγε σε σχήμα χωνιού. Το πόσι είχε 0,40-0,60 εκ. πλάτος και 2,00-3,00 μ. μήκος και ήταν φτιαγμένο από άσπρο λεπτό βαμβακερό ύφασμα «χασέ» με δαντέλα στις άκρες. Χρησιμοποιούνταν από τις γυναίκες όλων των κοινωνικών κατηγοριών (ελεύθερη, νύφη, ηλικιωμένη, γριά).

της γυναίκας, όσο δηλαδή μεγάλωνε η γυναίκα τόσο σκούρηναν τα χρώματα), τη φούστα με «πιέτες» (πλισέ), κυρίως πίσω γιατί μπροστά ήταν ίσια, επειδή τοποθετούνταν η ποδιά (η οποία «έστρωνε» ομοιόμορφα όταν η φούστα μπροστά δεν είχε πιέτες, ήταν ίσια), τη ζώνη (συνήθως μαύρο χρώμα με κέντημα) και το σακάκι το οποίο είχε το ίδιο χρώμα με τη φούστα (μπλε, πράσινο, βυσσί, καφέ).

4.4.3.1 Οι διαφορές στις νυφιατικές παραδοσιακές στολές της Άνω και Κάτω Δερόπολης

Η νυφική ενδυμασία της Άνω και Κάτω Δερόπολης διαφέρουν μεταξύ τους ως προς:

- **τα χρώματα της ποδιάς**, όπου στην Άνω Δερόπολη η ποδιά έχει έντονο ροζ ή κόκκινο χρώμα, ενώ στην Κάτω Δερόπολη αρχικά είχε ροζ ανοιχτό χρώμα και στη συνέχεια λευκό χρώμα το οποίο διατηρεί έως σήμερα.
- **τα μοτίβα της ποδιάς**, όπου η ποδιά της Άνω Δερόπολης από τη μέση και πάνω έχει μικρά και διακριτικά λουλούδια, ενώ από τη μέση και κάτω έχει μόνον πιέτες σ' αντίθεση με την ποδιά της Κάτω Δερόπολης όπου και στο πάνω και στο κάτω μέρος της (ποδιάς) διέθετε πολλά λουλούδια και αργότερα, με το πέρασμα του χρόνου προστέθηκαν και δυο πουλιά (παγώνια) με μία γλάστρα με λουλούδια ανάμεσά τους.
- **τα μανίκια**, όπου της Άνω Δερόπολης αποτελούνται από δαντέλα (δαντελένιο ύφασμα) χωρίς κεντημένα λουλούδια πάνω τους ή δαντέλα με κάποιο διακριτικό λουλούδι, ενώ της Κάτω Δερόπολης από σκληρό διαφανές ύφασμα το οποίο αρχικά έφερε πάνω του κεντημένα λουλούδια, ενώ αργότερα και πουλιά.
- **την κορώνα**, όπου η κορώνα της Άνω Δερόπολης ήταν μία άσπρη «ταντέλα» (δαντέλα) με πιέτες, ενώ το μαντίλι της κορώνας ήταν από λευκό ύφασμα χωρίς μοτίβα (λουλούδια ή πουλιά), όπου η μία γωνία του (μαντιλιού) ήταν πλαισιωμένη με ταντέλα (διέθετε δαντέλα), σ' αντίθεση με την κορώνα της Κάτω Δερόπολης που την αποκαλούσαν «στεφάνι» (κυρίως στη Δερβιτσάνη) το οποίο ήταν ένα πλαστικό στεφάνι, με άσπρα λουλούδια και πράσινα φύλλα, ενώ το μαντίλι της κορώνας της ήταν λευκό και κρέμονταν πίσω από το κεφάλι της νύφης, απ' όπου φαινότουσαν ξεκάθαρα τα δύο κεντημένα πουλιά.

Νεόνυμφοι Αλέξης Γκάζγκας και Ελπίδα Γκάζγκα, Άνω Δερόπολη, Βόδριστα 1915-1917.
Η νύφη φοράει τη σκούφια με τα φλωριά και τη μονέτρα.

Γενικά, η νυφική ενδυμασία της Άνω Δερόπολης ήταν πιο «απλή» σε σχέση με της Κάτω Δερόπολης που ήταν περισσότερο «φορτωμένη» με λάμπες και φλωριά. Ενώ όσον αφορά την καθημερινή ενδυμασία, η ενδυμασία της Άνω Δερόπολης ήταν πιο σκουρόχρωμη από εκείνη της Κάτω Δερόπολης που ήταν πιο ανοιχτόχρωμη.

Όσον αφορά τα τμήματα που συνθέτουν τη δεροπολίτικη καθημερινή, γιορτινή και νυφική ενδυμασία είναι βασικά τα ίδια εκτός από μερικά που παρουσιάζονται μόνο στη νυφική και μερικές φορές στη γιορτινή τυπολογία:¹⁸⁷

1. πουκάμισο (το)¹⁸⁸ πολύχρωμο (κίτρινο, πράσινο, μπλε, γαλάζιο, ροζ, κ.ά.)
2. βρακί (το) και φανέλα (η)¹⁸⁹
3. ρουτί (το) ή φούστα (η) ή φουστάνελα,¹⁹⁰ (πολύχρωμο το καθημερινό και γιορτινό, λευκό το νυφικό)
4. ζώνη (η) ή ζωνάρι (το)¹⁹¹
5. γιλέκι ή γκιλέκι¹⁹² (το) πολύχρωμο (βυσσινί, ροζ, μπλε, γαλάζιο, πράσινο, καφέ, μαύρο κ.ά.)
6. ποδιά (η) πολύχρωμη (βυσσινί, ροζ, μπλε, γαλάζια, πράσινη κ.ά.)
7. χρυσό ζουνάρι (το) ή ζώνη από «κατιφέ» (βελούδο) ύφασμα
8. διπλάρι (το)¹⁹³
9. κάλτσες (οι) τα καλτσούνια και οι πατούνες
10. τσαρούχια (τα) ή κοντούρες (οι)¹⁹⁴
11. πόσι (το) ή μονέτρα (η)¹⁹⁵
12. κοσμήματα (τα) στήθους ή κεφαλής

Νεόνυμφοι Κώστας Πόλιος και Νικηφόρα Πόλιου, Κάτω Δερόπολη, Γράψη 1940.

Στα εξαρτήματα της δεροπολίτικης ενδυμασίας περιλαμβάνονται, επίσης, και τα παρακάτω ενδυματολογικά στοιχεία τα οποία αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της νυφικής ή γιορτινής εξάρτησης:

1. τιντρίρα ή λαιμαριά (η)¹⁹⁶
2. προυμάνικα (τα)¹⁹⁷
3. ασημοζώνη (το)¹⁹⁸
4. σαγιάκι (το)¹⁹⁹
5. σκούφια (η)²⁰⁰
6. μπαρμπούλι (το)²⁰¹

¹⁸⁷ Εθνογραφικά, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Αναφορά στην Ήπειρο, Ναύπλιο, 1995, Τόμος 10, σ. 107.

¹⁸⁸ πουκάμισο: πλατυμάνικο, στενομάνικο

¹⁸⁹ βρακί ή φανέλα: εσώρουχα

¹⁹⁰ ρουτί ή φούστα ή φουστάνελα: είδος πουκάμισου

¹⁹¹ ζώνη ή ζωνάρι: βελούδινη ζώνη με μεταξωτά και χρυσά κεντήματα

¹⁹² κοντός αμάνικος επενδυτής

¹⁹³ διπλάρι: μεσαίος μανικωτός επενδυτής

¹⁹⁴ τσαρούχια ή κοντούρες: γόβες

¹⁹⁵ πόσι ή μονέτρα: μαντήλι κεφαλής

¹⁹⁶ τιντρίρα: πρόσθετος γιακάς

¹⁹⁷ προυμάνικα: επιμανίκια

¹⁹⁸ ασημοζώνη: κόσμημα

¹⁹⁹ σαγιάκι: μεσαίος αμάνικος επενδυτής

²⁰⁰ σκούφια: κάλυμμα κεφαλής

²⁰¹ μπαρμπούλι: νυφικό πέπλο

Η χρήση αυτών των έξι εξαρτημάτων της νυφικής ενδυμασίας καθόριζαν τη μετάβαση της γυναίκας από την κατηγορία της ελεύθερης γυναίκας στην κατηγορία της νύφης, δηλαδή το πέρασμά της από τον έναν κύκλο ζωής στον άλλο. Η καλύτερη ποιότητα των ενδυμάτων, ο μεγαλύτερος πλούτος των διαφόρων εξαρτημάτων διαχώριζαν τη φορεσιά της νύφης που προερχόταν από διαφορετικό κοινωνικό στρώμα (οικονομικό και κοινωνικό).

Η διαλεκτική σχέση ανάμεσα στην ίδια την γυναικεία μορφή της Δεροπολίτισσας και στην αισθητική αξία της νυφικής ενδυμασίας αποτελεί την ανεπανάληπτη ουσία υπάρξεώς της, ως ψυχή και σώμα.²⁰²

4.4.4 Ανδρική γαμπριάτικη φορεσιά

Σε παλαιότερη εποχή (επί τουρκοκρατίας) ο γαμπρός φορούσε τη στολή του τσολιά (ντύνονταν εύζωνας)²⁰³ η οποία περιλάμβανε: τη λευκή φουστανέλα (πάνω από 120 λαγγιόλια), το λευκό πουκάμισο με τα φαρδιά μανίκια, το μάλλινο μπλουζάκι με μακριά μανίκια (το οποίο φοριόταν κάτω από το πουκάμισο), το μαύρο ή καφέ γελέκι ή γιλέκο, τη βράκα, τα άσπρα μπενεβρέκια, τα κρόσια στα γόνατα, τα ποτούρια, τη ζώνη (πλεχτή, υφαντή στον αργαλειό), το σκούφο και τα τσαρούχια με «τζιούφες», φούντα. Έπειτα, με το πέρασμα του χρόνου ο γαμπρός φορούσε το κλασικό μονόχρωμο γαμπριάτικο κουστόμι, που αποτελούνταν από το σακάκι, το παντελόνι, το γελέκι ή γιλέκο (είχε κουμπιά και δύο τσέπες που στη μια έβαζε το ρολόι του), το πουκάμισο, τη γραβάτα και τα παπούτσια.

4.4.5 Το «ξύρισμα» και το ντύσιμο του γαμπρού

Το πρωί της Κυριακής του γάμου, μετά τη λειτουργία στην εκκλησία, τα όργανα πήγαιναν στο σπίτι του νουνού ή κουμπάρου και του βλάμη για να πάρουν τον νούνο και τον βλάμη, οι οποίοι έρχονταν στο σπίτι του γαμπρού χορεύοντας με τους σκοπούς που έπαιζαν τα βιολιά και τα λαούτα, όπου έτρωγαν και σιγοτραγουδούσαν. Η στέψη θα γινόταν το απόγευμα στις 14:00 μ.μ. την ώρα που ήταν «μέσα» το φεγγάρι, γιατί δεν το είχαν σε καλό να έκαναν τη στέψη με το φεγγάρι στον ουρανό.

Η νύφη Σταυρούλα (Μαντέλλου) Πόλιου και η Σταυρούλα Φώτου με τη δεύτερη στολή της νύφης και με το πόσι στο κεφάλι, Μαύρη Ρίζα, Άνω Επισκοπή 09.09.1984.

Φουσταλενοφόροι στο μεσοχώρι της Σωτήρας της Άνω Δερόπολης, Πάσχα, Τρίτη Διακαινησίμου το 1934.

²⁰² Παναγιώτης Μπάρκας, «Δεροπολίτισσα – Η Αγία – Σοφία της Βορείου Ηπείρου», 13/10/2014 fdathanasiou.wordpress.com.

²⁰³ Κώστας Θειάκος, *ό.π.*, σ. 104.

Έπειτα, στο **σπίτι του γαμπρού** άρχιζε το αρμάτωμα του γαμπρού και η τελετή του «ξυρίσματος του γαμπρού»,²⁰⁴ στο οποίο ερχόταν ο μπαρμπέρης, ο κουρέας κατόπιν παραγγελίας, για να κουρέψει και να ξυρίσει τον γαμπρό,²⁰⁵ προκειμένου να ήταν λαμπερός και ευπαρουσίαστος, όταν θα πήγαινε να πάρει τη νύφη και να στεφανωθεί, ενώ παράλληλα οι τραγουδίστριες τραγουδούσαν τραγούδια της περιστάσεως.

Σήμερα νιος ξυρίζεται,
σήμερα μπαρμπερίζεται.
Γαμπρέ, σου πρέπει το ξύρισμα,
με γεια σου και χαρά σου,
και στα γενιτσούρια (γένια) σου,
να χαίρεται η καρδιά σου.

Μπαρμπέριζε μπαρμπέρη,
με τ' αργυρό σου χέρι.

Τα τραγούδια που έλεγαν καθώς τον ξύριζαν ή τον έπλεναν ήταν:

Αργυρό μου μπρίκι και μαλαματένιο,
χύνε 'γάλι 'γάλι,²⁰⁶ σε γαμπρού κεφάλι,
λέρα μην τ' αφήσεις και τον ασκημίσεις,
για τον πεθερό του και την πεθερά του.²⁰⁷

Αργυρό ξυράφι και μαλαματένιο
τράβα 'γάλι 'γάλι σε γαμπρού κεφάλι.
Τρίχα μην τ' αφήσεις και τον ασκημίσεις
και τον ασκημίσεις στα πεθερικά.²⁰⁸

Γαμπρέ μου, ποιος σ' αρμάτωσε,
με την ευχή, με την ευχή;
Αφέντης μου, μ' αρμάτωσε,
με την ευχή, με την ευχή.²⁰⁹

Και σαν ολοκληρώνονταν η τελετή του «ξυρίσματος», τότε ο γαμπρός φορούσε τα γαμπριάτικά του ρούχα και ύστερα από το μεσημεριανό γεύμα φιλούσε το χέρι των γονιών του και των άλλων συγγενών σταυρωτά, έβγαινε από το σπίτι όπου βρίσκονταν τα βιολιά,²¹⁰ το ψίκι των ανδρών και των γυναικών, καθώς και μια ομάδα με γηραιότερους οι οποίοι τον έβαζαν στη μέση και τραγουδούσαν.

---

²⁰⁴ Από την τελετή αυτή έχει βγει η φράση «Στο τέλος ξυρίζουν τον γαμπρό!»

²⁰⁵ Σε μερικά χωριά τον γαμπρό τον ξύριζε ο βλάμης ή ο κουμπάρος μαζί με τους φίλους του (γαμπρού).

²⁰⁶ 'γάλι 'γάλι = αγάλι: σιγά σιγά

²⁰⁷ Γιώργου Σούκουρα, *ό.π.*, σ. 76.

²⁰⁸ Παναγιώτης Σ. Φωτίου, Νίκος Β. Λύτης, *ό.π.*, σ. 362.

²⁰⁹ Παναγιώτης Σ. Φωτίου, Νίκος Β. Λύτης, *ό.π.*, σ. 362.

²¹⁰ Τα βιολιά πήγαιναν στο σπίτι του γαμπρού από τις 10:00 η ώρα το πρωί την ημέρα του γάμου (την Κυριακή), όπου ξεκινούσαν αρχικά με το μοιρολόι και συνέχιζαν με όλα τα υπόλοιπα τραγούδια της χαράς σκορπίζοντας χαρά, ενώ διασκεδάζαν όλους τους παρευρισκόμενους κατά τη διάρκεια του μεσημεριανού φαγητού.

Βλαμάκι μου – βλαμάκι μου,
’τοίμασε το μπαϊράκι μου.
Έχουμε δρόμους μακρινούς,
γεφύρια να περάσουμε.

Τρώτε για να πίνουμε, ορέ παιδιά,
τρώτε για να πίνουμε, ντουλμπέρια μου.
Αύριο στράτες έχουμε, νύφη για να πάρουμε
κι αν δεν μας τη δώσουνε πόλεμο θα στήσουμε.
Κι όταν θα γυρίσουμε, τι χορό θα στήσουμε,
στην πλαγιά, βρε παιδιά, βρε ντουλμπέρια μου.

4.4.6 Το ξεκίνημα για τη νύφη. Το «ψίκι»

Όταν ερχόταν η στιγμή ο γαμπρός μαζί με το «ψίκι» (γαμήλια πομπή) να πάει να πάρει τη νύφη, πρώτα προσευχόταν στα εικονίσματα της οικογένειας, άναβε μια λαμπάδα και μετά ζητούσε την ευχή των γονέων και των φίλων του. Η ατμόσφαιρα μεταξύ τους ήταν πολύ συγκινητική. Παλαιότερα, οι γονείς του γαμπρού δεν πήγαιναν μαζί με το ψίκι²¹¹ για να πάρουν τη νύφη, αλλά παρέμεναν στο σπίτι για να την υποδεχτούν.²¹² Αργότερα, με το πέρασμα του χρόνου, σαν πήγαιναν να πάρουν τη νύφη, τον γαμπρό τον συνόδευε ο πατέρας, τα αδέρφια του και οι αδερφές του, ενώ η μητέρα του έμενε στο σπίτι.

Σαν ο γαμπρός ξεκινούσε από το σπίτι του μαζί με το ψίκι, κατά τις 2 με 3 μ.μ. ή 4 μ.μ. το απόγευμα, για να πάνε να «πάρουν» τη νύφη από το πατρικό της, τότε, εκείνη τη στιγμή, η μάνα του γαμπρού έβγαινε στην εξώπορτα, φιλούσε τον γιο της, του ευχόταν και τον ξεπροβοδούσε, ενώ οι καλεσμένοι τραγουδούσαν διάφορα τραγούδια της περιστάσεως, όπως:

Κίνα δεντρί μου,
κίνα κυπαρίσσι,
πα’ να φέρεις νύφη,
φούντα και καρυοφύλλι.²¹³

ή

Κίνα δέντρο, κίνα, κίνα κυπαρίσσι,
για να βρεις τη λεύκα δίπλα να τη στήσεις,
να την γλυκοδροσίσσεις.
Σύρε ήλιε, σύρε να βρεις το φεγγάρι,
για να πυρώσεις και να λάμπει ο τόπος,
και να λάμπει ο τόπος, να διαβεί το ψίκι.
Κίνα δέντρο, κίνα, με ρίζες με κλωνάρια
κι όλα τα παλικάρια, να πάει να πάρει τη νύφη.
Πέρδικα που είσαι στη φτέρη, ποιον να στείλω να σε φέρει;
Στέλνω το ένα, στέλνω τ’ άλλο,
στέλνω το χελιδονάκι που είναι γρήγορο πουλάκι,
να σε πιάσει από το χέρι γρήγορα για να σε φέρει.

²¹¹ Το ψίκι αποτελούνταν από καλεσμένους, συγγενείς και φίλους.

²¹² Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σ. 38.

²¹³ Παναγιώτης Σ. Φωτίου, Νίκος Β. Λύτης, *ό.π.*, σ. 364.

Ποιον να στείλω να σε φέρει, το γιατρό και το σεφέρι.²¹⁴

Ενώ μία άλλη ομάδα γυναικών τραγουδούσε:

Καλότυχη η μάνα, που προβοδάει τον ήλιο,
που προβοδάει τον ήλιο, να πάρει το φεγγάρι,
να λάμπει του σπιτιού της κι όλης της γειτονιάς της.²¹⁵
«Εκίνησε ο (τάδε) μας με μόσχο, με μόσχο,
νύφη να πάει να πάρει, με γεια του και χαρά του.»²¹⁶

ή

Εκίνησεν ο (τάδε) μας, με μόσχο, με μόσχο
να πάει να φέρει νύφη, μ' ελιά και με κλωνάρι,
με τετρακόσιους γέροντες, με μόσχο, με μόσχο,
με χίλια παλικάρια, με μόσχο, με κλωνάρι,
και με το νούνο αμπροστά, με μόσχο, με μόσχο
για να τον στεφανώσει, με μόσχο και κλωνάρι.²¹⁷

Ενώ το ψίκι του γαμπρού ξεκινούσε με βιολιά²¹⁸ και με τραγούδια, η ακολουθία που θα ξεπροβοδούσε τη νύφη τραγουδούσε εύθυμα και χαρούμενα τραγούδια, όπως:

Σήμερα η μάνα του (τάδε) όλο δρόμους καθαρίζει,
όλο δρόμους καθαρίζει και τριαντάφυλλα τους στρώνει,
να διαβεί η νύφη του (τάδε) και να σκύψει να τα μάσει,
να τα πάει στον πεθερό της, να τα πάει στην πεθερά της,
να τα δώσει του καλού της, να τα πάει στη γειτονιά του,
να τα πάει στη γειτονιά του, να μυρίζει ο κόσμος όλος.²¹⁹

4.4.6.1 Το σύνθημα του βλάμη για το ξεκίνημα

Το σύνθημα για το ξεκίνημα το έδινε ο «βλάμης»,²²⁰ ο αδελφοποιτός (που ήταν ο επιστήθιος φίλος του γαμπρού ή άλλο γνωστό πρόσωπο της οικογενείας και αναλάμβανε την οργάνωση του γάμου) ο οποίος είχε το δικαίωμα για το γενικό πρόσταγμα και τότε, ξεκινούσε το «ψίκι» για να πάει να «πάρει τη νύφη», με πρωτοστάτη το «μπαϊράκι», που το κρατούσε ένα παιδί, ένα λεβεντόπαιδο και πίσω του ακολουθούσαν ο βλάμης, τα βιολιά,²²¹ ο γαμπρός και το ψίκι, όλοι οι υπόλοιποι

²¹⁴ σεφέρι: εκστρατευτικό στρατιωτικό σώμα

²¹⁵ Γ. Κ. Φέρρος, *ό.π.*, σ. 118.

²¹⁶ Κώστας Θειάκος, *ό.π.*, σ. 103.

²¹⁷ Παναγιώτης Σ. Φωτίου, Νίκος Β. Λύτης, *ό.π.*, σ. 379.

²¹⁸ Οι ορχήστρες που είχαν στον γάμο ήταν δύο, μία στου γαμπρού και μία στις νύφης. Εάν είχαν μία ορχήστρα, τότε με αυτήν την ορχήστρα πήγαιναν να «πάρουν» τη νύφη και στο τραπέζι της νύφης τραγουδούσαν πολυφωνικά μιας και δεν υπήρχε άλλη ορχήστρα.

²¹⁹ Γ. Κ. Φέρρος, *ό.π.*, σ. 118.

²²⁰ Για το γάμο, εκτός από τον κουμπάρο, ορίζονταν και ο βλάμης, που ήταν επίσημο πρόσωπο και σ' ολόκληρη τη διαδικασία του γάμου συνόδευε το γαμπρό και κάθονταν μαζί του στο τραπέζι και στο χορό.

²²¹ Εάν τη στιγμή που ο γαμπρός πήγαινε με το ψίκι του να «πάρει» τη νύφη είχε δική του ορχήστρα, η ορχήστρα της νύφης έφευγε κι αναλάμβαναν πλέον τα βιολιά του γαμπρού να φέρουν εις πέρας το γάμο. Και, μάλιστα, όλον τον δρόμο «βαρούσαν» «πατινάδες», χαρούμενους σκοπούς, συγκινητικούς.

που χόρευαν και τραγουδούσαν καθ' όλη την διαδρομή (σ' όλον το δρόμο) έως το σπίτι της νύφης, ιδίως όταν ο γάμος γινόταν «μέσα» στο χωριό (στο ίδιο χωριό),²²² ενώ ταυτόχρονα, κάποιος από την παρέα κρατούσε το τσίπουρο μαζί με ποτήρια τα οποία τα γέμιζε και τα πρόσφερε απλόχερα σε όσους χόρευαν. Κατά τη διαδρομή τραγουδούσαν το παρακάτω τραγούδι:

Πήγαινα το δρόμο – δρόμο,
κούμπλο Χάιδω, χαϊδεμένη μου.
Βρίσκω μια μηλιά στο δρόμο,
με τα μήλα φορτωμένη.
Έσκυψα να πάρω ένα,
μην τα κόβεις, μην τα παίρνεις!
Τα 'χει ο αφέντης μετρημένα
και καλά λογαριασμένα.

Ο γαμπρός είχε τη νούνα δίπλα του μαζί με μία συγγενισιά του η οποία κρατούσε κεντημένο σακούλι με δώρα, τα οποία ήταν ένα «τσουρέκι» και μία «τσίτσα» κρασί.²²³

Στη διαδρομή, όπου το ψίκι προχωρούσε χωρίς τους γονείς του γαμπρού, επειδή τις επόμενες ώρες θα υποδέχονταν τα νιόπαντρα στο σπίτι τους, όλοι οι δρόμοι και όλες οι εξώπορτες των σπιτιών γέμιζαν από συγχωριανούς που περίμεναν το πέρασμα του γαμπρού με το ψίκι του. Και σαν πλησίαζαν στο σπίτι της νύφης, μια ομάδα παιδιών ηλικίας 13-15 ετών, οι λεγόμενοι «συχαριάτες», πριν ακόμη φθάσουν οι συμπέθεροι με το ψίκι, έτρεχαν στο σπίτι της νύφης για να αναγγείλουν στους γονείς της νύφης πως έρχονταν το ψίκι του γαμπρού, φωνάζοντας δυνατά (στους γονείς της νύφης): «Τα συχαρίκια, έρχεται το ψίκι, έρχονται οι συμπέθεροι!» ή «Βγήκαν, έρχονται να πάρουν τη νύφη!» και έπαιρναν δώρο από τη μητέρα της νύφης ή τη γιαγιά της (μεγάλα μαντίλια, τα οποία τα έδεναν στη μέση τους) και ξαναγύριζαν στο ψίκι του γαμπρού και τους ενημέρωναν πως ανήγγειλαν τον ερχομό τους.

Το δώρο που έπαιρναν τα παιδιά για τα «συχαρίκια» ήταν, συνήθως, μεγάλα μαντίλια, λευκά ή χρωματιστά (κόκκινα), τα οποία τα κρεμούσαν επιδεικτικά στη ζώνη τους και τα κρατούσαν την Κυριακή και την Δευτέρα του γάμου, καθώς, επίσης και γλυκά κ.ά.. Επιπλέον, οι «συχαριάτες» ήταν υποχρεωμένοι να βοηθούσαν στο φόρτωμα της προίκας και στο κέρασμα των καλεσμένων το βράδυ της Κυριακής, καθώς και στο γεύμα της Δευτέρας.²²⁴

4.4.7 Το «πάρσιμο» της νύφης

Όταν ο γαμπρός μαζί με το ψίκι του πλησίαζε το σπίτι της νύφης, όπου όλοι οι δρόμοι ήταν κατάμεστοι από χωριανούς οι οποίοι ήθελαν να δουν τον γαμπρό, τότε οι γείτονες κερνούσαν το ψίκι τσίπουρο και λουκούμια. Και σαν έφθανε στο σπίτι της νύφης, τότε, εκ μέρους και των δύο οικογενειών (πλευρών) μοιράζονταν στους οργανοπαίχτες άσπρα μαντίλια, καθώς και στο άτομο που θα καθοδηγούσε το άλογο με τα προικιά της νύφης.

²²² Εάν, όμως, ο γάμος γινόταν σε κάποιο διπλανό ή μακρινό χωριό, τότε ακολουθούσαν και τα άλογα, σελωμένα με κόκκινες βελόντζες, όπου ο κάθε καλεσμένος φρόντιζε την παρουσία τους, έθιμο που επικράτησε έως και το 1930.

²²³ Ολιέτα Πόλιου, *ό.π.*, σ. 96.

²²⁴ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σσ. 35-36.

Τα παλαιότερα χρόνια, όταν η νύφη καταγόταν από μακρινό χωριό, το ψίκι ερχόταν στο σπίτι της νύφης καβάλα στα άλογα ή με «ταλίκες» (οι οποίες χρησιμοποιούνταν στη Δερόπολη μέχρι το 1925). Συνήθως, ο ιερέας του χωριού, συνοδευόμενος από οπλοφόρους συγχωριανούς, προηγούνταν της πομπής και το ψίκι ακολουθούσε. Και σαν έφθαναν στην είσοδο του χωριού της νύφης, τότε έριχναν χαρμόσυνες ντουφεκιές, στις οποίες απαντούσαν και από την πλευρά τους, οι οπλοφόροι της νύφης, έθιμο το οποίο διατηρήθηκε στη Δερόπολη μέχρι το 1915.²²⁵

Όταν ο γαμπρός κατέφθανε μαζί με το ψίκι του τραγουδώντας και χορεύοντας στο σπίτι (αυλή) της νύφης, πριν ακόμη αλληλοευχηθούν αντηχούσε το τραγούδι:

Έβγα ήλιε, έβγα, να βρεις το φεγγάρι...

Ενώ από απέναντι (από την πλευρά της νύφης) ακούγονταν ως απάντηση το τραγούδι:

Ήρθαν οι συμπέθεροι πέρδικα, μωρ' πέρδικα,
ήρθαν για να σε πάρουν, σαν πέρδικα γραμμένη.²²⁶

ή

- Έρχονται οι συμπέθεροι,
πέρδικα, μωρ' πέρδικα,
έρχονται να σε πάρουν,
σαν πέρδικα γραμμένη.
- Ας έρθουν, καλώς έρχονται,
πέρδικα, μωρ' πέρδικα,
και καλώς να κοπιάσουν,
σαν πέρδικα γραμμένη.
- Βάλτους να φαν, βάλτους να πιούν,
πέρδικα, μωρ' πέρδικα,
βάλτους να τραγουδήσουν,
σαν πέρδικα γραμμένη.
Να πουν τραγούδια της χαράς
και παραπονεμένα.

Δεν ήρθαμε για φαΐ, για πιει,
ροδιά μου, ροδιά μου,
ούτε κρασιά να πιούμε,
μικρή ροδακινιά μου.
Μα ήρθαμε για λόγιασμα της νύφης.
Μας είπαν είσαι όμορφη,
σαν ήλιος, σαν φεγγάρι.
Παρακαλώ το Θεό,
να γίνουμε ζευγάρι.
Έχεις τα μάτια σαν ελιά,
τα φρύδια σαν γαιϊτάνι.

²²⁵ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σ. 36.

²²⁶ Γιώργου Σούκουρα, *ό.π.*, 2005, σ. 79.

Και πριν ακόμη μπουν στο σπίτι της νύφης έριχναν έναν χορό έξω από το σπίτι της. Εντωμεταξύ, σαν ενημερώνανε την νύφη πως ήρθε ο γαμπρός, τότε εκείνη στεκόταν για λίγο στο παράθυρο και μετρούσε τρία άτομα (το γαμπρό και άλλα δύο) και έπειτα, καθόταν πάλι πίσω στη θέση της.

Και σαν ερχόταν ο γαμπρός στο σπίτι της νύφης, τότε το σόι του γαμπρού και της νύφης τραγουδούσαν το παρακάτω τραγούδι:

- Για παραμεράτε φίλοι,
για να ιδούμε εμείς τη νύφη!
- Για, κι εμείς παραμερούμε,
για να ιδείτε εσείς τη νύφη!
- Για να δούμε ποιον ομοιάζει,
τη μάνα ή τον πατέρα;
- Τη μανούλα της ομοιάζει,
τον πατέρα της ομοιάζει.

Έπειτα, οι συμπέθεροι αλληλοεύχονταν με τους συμπέθερους να χαιρετιούνταν με χειραγία και τις συμπεθέρες να έδιναν ευχές και φιλία.

Παλαιότερα, όταν εισέρχονταν ο γαμπρός στο σπίτι της νύφης ήταν υποχρεωμένος να πατήσει στο κατώφλι το δεξί του πόδι και να προφυλαχθεί, μήπως τον βρέξει η πεθερά του (ή άλλος συγγενής της νύφης) η οποία ήταν κρυμμένη πίσω από την πόρτα, με ανθόνερο (ή βασιλικό) ή μόσχο (κολόνια, άρωμα). Τα άτομα που συνόδευαν τον γαμπρό όταν αντιλαμβάνονταν ότι η πεθερά του τον περίμενε πίσω από τη θύρα για να τον ραντίσει με μία μικρή ανθοδέσμη με άρωμα, τότε τον σκέπαζαν με αιφνιδιαστικές κινήσεις προστατεύοντάς τον και καλύπτοντάς τον με κάποιο σακάκι για να μην τον έραινε πολύ. Και τότε, εις ένδειξη νίκης, ειρωνεύονταν τους συμπέθερους ότι δεν ήταν αρκετά «ικανοί» να καταβρέξουν το γαμπρό.²²⁷ Στη συνέχεια, η πεθερά του έβαζε στη μικρή τσέπη, δίπλα στον αριστερό πέτο του σακακιού του, ένα μικρό άσπρο μαντίλι (γαμπριάτικο) καρφίτσωμένο με μια ολόχρυση καρφίτσα ή έριχνε στην πλάτη του ένα μεταξωτό μαντίλι, ενώ εκείνος τοποθετούσε στην παλάμη της πεθεράς του ένα χρυσό νόμισμα και της φιλούσε το χέρι. Αργότερα, με το πέρασμα του χρόνου, όταν ο γαμπρός μαζί με το ψίκι πήγαινε να πάρει τη νύφη από το πατρικό της, η πεθερά του, πριν μπει ακόμη μέσα στο σπίτι ο γαμπρός, τού έβαζε ένα μαντίλι με λουλούδι και μια καρφίτσα στον πέτο του σακακιού και έπειτα, τον ράντιζε με βασιλικό (ανθόνερο).

Στη συνέχεια, το ψίκι προχωρούσε μέσα στο σπίτι της νύφης, και οι συμπέθεροι χωρίζονταν σε δύο αίθουσες, οντάδες. Στη μία καθόντουσαν οι άνδρες και στην άλλη οι γυναίκες οι οποίες τραγουδούσαν ακατάπαυτα της νύφης διάφορα τραγούδια, όπως:

Στολίσου, κυρά νύφη,
βάλ' τα στολίδια σου,
γιατί 'ρθα να σε πάρω,
μη κάνεις τ' άρρωστο,
Θερτή κι Αλωνάρη,
κι όλον τον Αύγουστο.²²⁸

²²⁷ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σ. 38.

²²⁸ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σ. 38.

Το παρακάτω τραγούδι το έλεγε το σόι του γαμπρού στη νύφη:

Σ' όλον τον κόσμο πήγα και σ' όλον τον ντουινιά
και τέτοια μαυρομάτα δεν είδα πουθενά!
Έχεις στα χείλη βάμα, στο μάγουλο ελιά
κι ανάμεσα στα στήθη, χρυσή πορτοκαλιά.
Κάνει τα πορτοκάλια και δεν μυρίζουνε
κι όλα τα παλικάρια να βασανίζονται.

Στη συνέχεια κατεύθυναν τον γαμπρό στο δωμάτιο των ανδρών, όπου ο παπάς του χωριού διάβαζε την ακολουθία της αρραβόνας και τους άλλαζε τα δαχτυλίδια. Τότε, ο γαμπρός έκοβε την κουρκουτόπιτα ή μπουγκάτσια και την μοίραζε σε όσους βρίσκονταν μέσα στο σπίτι.

Πιο παλιά, μετά την ανάγνωση των ευχών από τον ιερέα, ο βλάμης (αδελφοποιτός του γαμπρού) συνόδευε τη νύφη πάλι στον οντά των γυναικών και της πρόσφερε ως δώρο ένα ωραίο ζευγάρι «πόχες με τελατίνι κόκκινο», όπου μέσα σ' αυτές είχε ρίξει ένα νόμισμα, μια χρυσή λίρα ή ναπολιόνι.²²⁹

Έπειτα, καθόταν στο τραπέζι που ήταν γεμάτο μεζέδες, ρακί και κρασί και ακολουθούσαν τα τραγούδια:

- Φίλοι καλώς σας ήραμε,
φίλοι κι αγαπημένοι.
-Φίλοι, καλώς ορίσατε,
φίλοι και τιμημένοι.
-Να μας προκόβουν τα παιδιά
και σ' άλλα να χαρούμε,
φίλοι κι αγαπημένοι,
φίλοι και τιμημένοι...²³⁰

Σ' αυτά τα σπίτια τα ψηλά
πέτρα να μην ραΐσει,
κι ο νοικοκύρης του σπιτιού,
χίλια χρόνια να ζήσει!²³¹

Μετά την ανταλλαγή των κανισκιών των συμπεθέρων, εάν η νύφη ήταν από άλλο χωριό, τότε φόρτωναν στο άλογο τα προικιά της νύφης και ό,τι άλλο διέθετε η νύφη, και μαζί με τη νύφη (το λεγόμενο «πάρσιμο» της νύφης) έπαιρναν και το γιούκι.²³²

²²⁹ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σ. 38.

²³⁰ Κώστας Γκατζώνης, *ό.π.*, σ. 88.

²³¹ Παναγιώτης Ν. Μπάρκας, *ό.π.*, σ. 216.

²³² Έως και το 1930, μερικοί χεροδύναμοι άντρες φόρτωναν τα προικιά και ξεκινούσαν όλοι μαζί ταυτόχρονα, τα προικιά για το σπίτι του γαμπρού και το ψίκι για την εκκλησία και τη στέψη.

4.4.8 Η «παράδοση» της νύφης στον γαμπρό

Μέχρι και το 1930, τη νύφη την έβγαζαν οι γονείς της και την παρέδιδαν στο γαμπρό, ενώ οι ίδιοι δεν έπρεπε να παρευρεθούν στη στέψη.²³³ Έπειτα, ο γαμπρός συνοδευόμενος από τον νούνο και το βλάμη έπιανε το χέρι της νύφης προκειμένου να πάνε στην εκκλησία για τα στεφανώματα, ενώ οι συγγενείς της νύφης τον εμπόδιζαν να την πάρει και τραγουδούσαν τραγούδια της περιστάσεως.

Οι συμπέθεροι του γαμπρού (σόι του γαμπρού) εάν ήταν από άλλο χωριό τραγουδούσαν:

- Για μη σας κακοφαίνεται,
φίλοι και συμπέθεροι,
που 'ρθαμε στο χωριό σας.
Εμείς τη νύφη θέλουμε
και το χωριό δικό σας!²³⁴

Αμέσως οι άλλοι συμπέθεροι (σόι της νύφης) απαντούσαν:

- Την κόρη που σας δίνουμε
μέσ' απ' τη φαμελιά μας,
να μη μας τη μαλώνετε,
γιατί πονεί η καρδιά μας!²³⁵

Σήμερα άσπρος ουρανός,
σήμερα άσπρη μέρα,
σήμερα στεφανώνεται
αϊτός την περιστέρα,
η περιστέρα η πλουμιστή
κι αϊτός περιεγραμμένος.
Του αϊτού μας τα φτερά,
δύο γράμματα γραμμένα,
της περιστέρας τα φτερά,
τα δυο κοντυλισμένα.
Κι αν τα ξηγήσει ο αϊτός,
αυτός θα την κερδίσει,
κι αν τα ξηγήσουν και τα δυο,
τα δυο θα κερδιστούνε.

Το «βγάλσιμο» της νύφης Ελευθερίας (Πόλιου) Βάσου συνοδευμένη (αριστερά της νύφης) από τον πατέρα της Κώστα Πόλιο και δεξιά τον θείο της, Θωμά Πόλιο, ενώ δίπλα στον πατέρα της βρίσκεται η μητέρα της, Νικηφόρα Πόλιου, Κάτω Δερόπολη, Γράψη 1963.

Το παρακάτω τραγούδι το έλεγε το σόι του γαμπρού όταν πλησίαζαν να πάρουν τη νύφη.

Ξύπνα περδικομάτα μου κι ήρθα στο μαχαλά σου,
χρυσά πλεξούδια σου 'φερα να πλέξεις τα μαλλιά σου.
Κι αν έρθεις, καλώς όρισες κι αν έκανες και κόπο,
ήρθες και μας ομόρφυνες τον άσχημο τον τόπο.
Δεν το 'ξερα, λεβέντη μου, που είναι η αφεντιά σου,
να πεταχτώ σαν πέρδικα, να 'ρθω στην αγκαλιά σου.

²³³ Αργότερα, με το πέρασμα του χρόνου, οι γονείς της νύφης πήγαιναν στη στέψη, στην εκκλησία.

²³⁴ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σ. 39.

²³⁵ Γ.Κ. Φέρρος, *ό.π.*, σ. 120.

Θα γίνω γης να με πατάς, γεφύρι να περάσω,
θα γίνω μια ασημόκουπα, να σε κερνώ να πίνεις,
εσύ να πίνεις το κρασί κι εγώ να πλέω μέσα.

4.4.8.1 Το «βγάλσιμο» της νύφης

Σαν έρχονταν η ώρα του αποχωρισμού της νύφης από το πατρικό της, την ώρα που οι καλεσμένοι σηκώνονταν για να φύγουν έλεγαν το συγκεκριμένο τραγούδι:

Σηκωθείτε λίγο – λίγο,
ήρθ' η ώρα για να φύγω,
σαν ο ήλιος, σα φεγγάρι,
ήρθ' ο νιος για να με πάρει.²³⁶

Έπειτα, ξεπροβοδούσαν τη νύφη από το πατρικό της με συγκινητικά τραγούδια που έκαναν τους πάντες να κλαίνε:

- Έβγα μάνα δεσ τον ήλιο,
ήρθε η ώρα για να φύγω.
Έβγα δεσ και το φεγγάρι,
ήρθε ο νιος για να με πάρει.
- Μη στενοχωριέσαι κόρη,
που θα πας σε ξένο χώρι,
η μανούλα σου να ζήσει,
όπου να 'ναι θα σε βρίσκει!

- Έβγα θύγω, μ' έβγα, από τις αυλές σου,
από τις αυλές σου, σύρε στις δικές σου.

ή

Έβγα θύγω, έβγα,
σύρε στις αυλές σου,
στις καλύτερές σου!

- Βγαίνω, μάνα, βγαίνω, μη με παραπαίρεις,
ν' αποχαιρετήσω μάνα και πατέρα,
τα καλά μου αδέρφια, τα πρωταξαδέρφια.²³⁷

- Πατέρα με μεγάλωσες σα δέντρο στην αυλή σου,
και τώρα που παντρεύομαι δώσε μου την ευχή σου!²³⁸
Ευχήσου με, μανούλα μου, τώρα στο κίνημά μου,
τώρα στο κίνημά μου, στο ξεπροβόδισμά μου.²³⁹

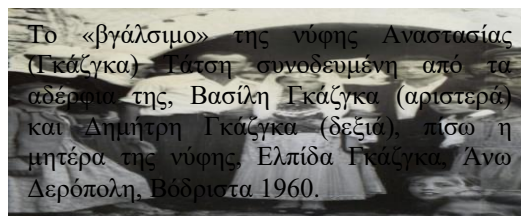
ή

²³⁶ Γιώργου Σούκουρα, *ό.π.*, σ. 81.

²³⁷ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, , σ. 39.

²³⁸ Γ.Κ. Φέρρος, *ό.π.*, σ. 119.

²³⁹ Γ.Κ. Φέρρος, *ό.π.*, σ. 119.

- Πατέρα που με ανάθρεψες σαν κλήμα στην αυλή σου, σήμερα εγώ παντρεύομαι και δώσε μου την ευχή σου!
- Πάρε την ευχή παιδάκι μου κι η Παναγιά μαζί σου!
- Όλου του κόσμου τα καλά εσύ να τα αποχτήσεις, όπου πατάς κι όπου σταθείς, σιτάρι να φυτρώνει.

ή

Ευχήσου με μανούλα μου,
 τώρα στο κίνημά μου
 και στο ξεχώρισμά μας!
 Ευχήσου με πατέρα μου,
 τώρα στο κίνημά μου
 και στο ξεχώρισμά μας!
 Ώρα καλή, ωχ, ώρα καλή,
 ώρα καλή παιδάκι μας
 και θα 'χρεις την ευχή μας!

Στην μάνα της νύφης τραγουδούσαν:

Άσπρη, κάτασπρη πέρδικα,
 που είχα στην αυλή μου
 κι ήρθε ξένος παντάξενος,
 ήρθε και μου την πήρε
 κι απόμεινα στο σπίτι μου
 σαν καλαμιά στον κάμπο.²⁴⁰

ή

Άσπρη, κάτασπρη βαμπακιά,
 την είχα στην αυλή μου,
 τη σκάλιζα, την πότιζα,
 την πάντεχα δική μου.
 Ένας ξένος, παντάξενος,
 ήρθε να μου την πάρει.
 - Διώξε, μάνα μ', τον ξένονε,
 διώξ' τον, να μη με πάρει!
 - Του ξένου είσαι, κόρη μου,
 ο ξένος θα σε πάρει.²⁴¹

ή

Άσπρη βαμπακιά είχα στην πόρτα μου,
 μου την πήραν, την Παναγιώτα μου!

Το παρακάτω τραγούδι το έλεγαν στη νύφη οι γονείς της, τα αδέρφια της και οι συγγενείς της όταν έβγαινε από το σπίτι της.

²⁴⁰ Παναγιώτης Ν. Μπάρκας, *ό.π.*, σ. 216.

²⁴¹ Γρηγόρης Ν. Κατσαλίδας, *ό.π.*, σ. 357.

- Πού πας μωρέ, πού πας,
 πού πας αγγελικό κορμί;
 Πού πας αγγελικό κορμί,
 βέργα καμαρωμένη;
 - Πάω μωρέ, πάω κι εγώ στο σπίτι μου,
 στον άντρα της καρδιάς μου.
 Τι βαρύς καημός που είναι ο χωρισμός,
 χωρίσαμε και αρρωστήσαμε!

ή

- Πού πας αγγελικό κορμί,
 πού πας καμαρωμένο;
 - Πάω γι' αθάνατο νερό,
 γι' αθάνατο βοτάνι,
 να δώκω της αγάπης μου,
 να πει, να μην πεθάνει.²⁴²

Το «βγάλσιμο» της νύφης Ελευθερίας (Πόλιου) Βάσου συνοδευμένη (αριστερά της νύφης) από τον πατέρα της Κώστα Πόλιο και δεξιά τον θείο της, Θωμά Πόλιο, ενώ κατηφορίζουν μαζί με το ψίκι της για την «παράδοση» της νύφης στο γαμπρό, Κάτω Δερόπολη, Γράψη 1963.

3.4.8.2. Το «κλάψιμο της νύφης»

Την ώρα του αποχωρισμού η νύφη αποχαιρετούσε τους γονείς, τα αδέρφια της, τους συγγενείς της και τις φίλες της, συγκινούνταν και έκλαιγε, πράγμα που αποκαλούνταν ως το «κλάψιμο της νύφης».²⁴³

Όταν οι γονείς «έβγαζαν» την κόρη τους μέχρι τα σκαλιά του σπιτιού και ξεπροβοδούσαν τη νύφη από το σπίτι της, τότε το σόι της νύφης τραγουδούσε:

- Αφήνω γεια μανούλα μου,
 αφήνω γεια πατέρα μου!
 - Ώρα καλή κορίτσι μας
 κι η Παναγιά μαζί σου!
 - Αφήνω γεια στους συγγενείς,
 αφήνω γεια στο σπιτικό!
 - Ώρα καλή κορίτσι μας
 κι η Παναγιά μαζί σου!

ή

- Αφήνω γεια, αφήνω γεια,
 αφήνω γεια μανούλα μου!
 - Ώρα καλή σου κόρη μας!
 - Αφήνω γεια πατέρα μου!
 - Ώρα καλή σου κόρη μας!
 - Αφήνω γεια στα αδέρφια μου!
 - Ώρα καλή σου αδερφή
 κι ο Θεός να σε προκόψει!
 - Ορέ, κόρη μας σύρε στο καλό

Το «κλάψιμο» της νύφης Βαγγελί (Γκόγκα) Πόλιου κατά το «πάρσιμο» της νύφης από τον γαμπρό, Παντελή Πόλιο (δεξιά) και από τον Θωμά Πόλιο (αριστερά), η οποία παντρεύτηκε στη Γράψη της Κάτω Δερόπολης, Άνω Δερόπολη, Κακαβιά 03.08.1980.

²⁴² Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, ό.π., σ. 39.

²⁴³ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, ό.π., σ. 34.

και να προκόψετε τα δυο!

Κι όταν έρχονταν η ώρα ο γαμπρός και το ψίκι να πάρουν τη νύφη από το πατρικό της, το σόι του γαμπρού τραγουδούσε:

Ήρθε, μωρ' ήρθε,
καιρός να φύγουμε,
καιρός να χωριστούμε
και σ' άλλα να χαρούμε!

Το «πάρσιμο» της νύφης Ελευθερίας (Πόλιου) Βάσου από το γαμπρό με το ψίκι του, Κάτω Δερόπολη, Γράψη 1963.

4.4.9 Από το σπίτι της νύφης στην εκκλησία

Όταν η νύφη έβγαινε από το πατρικό της σπίτι την συνόδευαν κρατώντας την από τους δυο βραχίονές της, ο πατέρας της απ' τον έναν (βραχίονα) και ο αδερφός της από τον άλλον ή κάποιο άλλο συγγενικό της πρόσωπο (θείος) όταν έλειπε ο πατέρας της και ο αδερφός οι οποίοι την συνόδευαν μέχρι τα μέσα (τη μέση) της διαδρομής προς την εκκλησία για τη στέψη, με το μπαϊράκι να πρωτοστατεί και το δικό της ψίκι (το ψίκι της νύφης) να την ακολουθεί.²⁴⁴ Κι όλο το χωριό συνόδευε τη γαμήλια πομπή, που προχωρούσε για την εκκλησία, ακολουθώντας πάντοτε δεξιό δρόμο και όχι τον δρόμο απ' τον οποίο είχαν περάσει νωρίτερα για να πάνε να «πάρουν» τη νύφη.

Στη φάση αυτή του γάμου, πάλι τα μικρά παιδιά έτρεχαν στο σπίτι του γαμπρού και έδιναν τα συχαρίκια στη μητέρα του γαμπρού πως «Βγήκαν, την πήρανε την νύφη!»

Εκείνος που κρατούσε το άλογο ή τα άλογα με την προίκα της νύφης, πάνω στην οποία καθόντουσαν μικρά παιδιά οι γονείς των οποίων ζούσαν, έκανε πρώτα τρεις φορές το γύρο της εκκλησίας και έπειτα πήγαινε στο σπίτι του γαμπρού, για να την ξεφορτώσουν και να την τοποθετήσουν στον οντά του σπιτιού, ο οποίος χρησίμευε προσωρινά και ως υπνοδωμάτιο για τους νεόνυμφους.

4.4.9.1 Το σκληρό «παζάρι» και η «αγορά» της νύφης

Κάπου στο μεσοχώρι του χωριού ή στη μέση του δρόμου προς την εκκλησία ή κοντά στην **εκκλησία**, το ψίκι του γαμπρού σταματούσε εκεί όπου όλο το χωριό είχε βγει για «σεργιάνι» και για να κάνει «σεϊρι» (να παρακολουθήσει και να θαυμάσει το γάμο και το πως διαδραματιζόταν) τη στιγμή που οι βιολιτζήδες σταματούσαν τις μελωδίες και περίμεναν τους συμπέθερους της νύφης, (ενώ συγχρόνως κρεμούσαν στα όργανά τους από ένα μεταξωτό μαντίλι που τους τα είχε δωρίσει η νύφη), προκειμένου να αρχίσει ένα σκληρό «παζάρι», όπου οι άνθρωποι του γαμπρού προσπαθούσαν να «παραλάβουν» τη νύφη από τους δικούς της, με εκπρόσωπο το βλάμη, ο οποίος έκανε το γνωστό σκληρό «παζάρι» και «αγόραζε» τη νύφη από τους συγγενείς της. Έπειτα, την «παραλάμβανε» (ο βλάμης) μαζί με τον γαμπρό από τους γονείς ή τ' αδέρφια της και κατευθύνονταν προς στην εκκλησία. Είτε, οι άνθρωποι

²⁴⁴ Λίγο πριν την αναχώρηση από το σπίτι της νύφης για την εκκλησία, η παρέα του γαμπρού έπαιρνε κάτι συμβολικό από το πατρικό της νύφης, όπως π.χ. ένα μπουκάλι με ρακί.

της νύφης ζητούσαν από τους ανθρώπους του γαμπρού, συνήθως, το/τη νούνο/α²⁴⁵ ή το βλάμη ή τον κουμπάρο που θα άλλαζε τα στέφανα, αμοιβή για τα στολιστιάτικα της νύφης και έπειτα, σαν ακολουθούσαν τα «παζαρέματα» ο κουμπάρος πλήρωνε την στολίστρα και του παρέδιδαν τη νύφη, την οποία κρατούσαν απ' τη μία πλευρά ο γαμπρός και απ' την άλλη ο κουμπάρος, με τους ανθρώπους του γαμπρού να κατευθύνονταν προς την εκκλησία για τη στέψη. Ενώ, παράλληλα, με το έθιμο αυτό ακούγονταν και ντουφεκιές (πυροβολισμοί) από κάποιον που κρατούσε πιστόλι.

Σαν έφθαναν στην εκκλησία (και πριν ακόμη μπουν μέσα) έλεγαν το παρακάτω τραγούδι:

Εκκλησιά μου, κουκλωτή,
κουκλωτή, καμαρωτή,
όπως δέχεσαι κεριά,
δέξου και τα νιόγαμπρα!²⁴⁶

ή

Εκκλησιά μας κουκλωτή,
κουκλωτή, καμαρωτή,
μύρια δέχεσαι κεριά,
τη Μεγάλη Πασχαλιά.
Δέξου τα νιόγαμπρα
και τα πρωτοστέφανα!

Ευλόγησέ τα να προκόψουν
και καλούς καρπούς να δώσουν!
Πέντε γιους να αποκτήσουν
και στο τέλος θυγατέρα,
όμορφη σαν περιστέρα!

Παραδοσιακός γάμος στη Σωτήρα το 1934

Τότε, τα δυο ψίκια, αφού έκαναν τον γύρο της εκκλησίας, έμπαιναν μέσα στην εκκλησία και άρχιζε η τελετή της στέψης.²⁴⁷

²⁴⁵ Οι στολίστρες και οι τραγουδίστριες της νύφης ζητούσαν τον κόπο τους από τη νούνα.

²⁴⁶ Γρηγόρης Ν. Κατσαλίδας, *ό.π.*, σ. 360.

²⁴⁷ Λίγες ημέρες πριν το θρησκευτικό γάμο γίνονταν ο πολιτικός γάμος στο Ληξιαρχείο.

4.5 Ε΄. ΣΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΣΤΕΨΗ (ΣΤΕΦΑΝΩΜΑΤΑ)

4.5.1 Το στεφάνωμα

Στην εκκλησία ο καθένας οδηγούνταν στην θέση που του άρμοζε. Γενικά, στην εκκλησία κάθονταν χωριστά οι γυναίκες από τους άντρες. Οι πιο ηλικιωμένοι καθόντουσαν στα καθίσματα, ενώ οι νεότεροι στέκονταν όρθιοι. Η οικογένεια της νύφης και του γαμπρού κάθονταν δίπλα στους νεόνυμφους, ενώ ο κουμπάρος άλλαζε τα στέφανα, τα οποία ήταν σαν η βασιλική κορώνα, φτιαγμένα από μπρούτζο ή χαλκό και ήταν σκαλιστά και βαριά (ζύγιζαν περίπου 200-300 γραμ.), ενώ αργότερα φτιάχονταν με λευκά λουλούδια.. Ανάμεσα στο γαμπρό και τη νύφη και γύρω από αυτούς βρίσκονταν τα παρανυφάκια ή οι περιένυφοι (μικρά παιδιά, αγόρια και κορίτσια) που κρατούσαν τις λαμπάδες. Ο παπάς έκοβε λίγο τσουρέκι, το βουτούσε στο κρασί κι έδινε λίγο στη νύφη και στο γαμπρό για να μεταλάβουν.

Κατά τη διάρκεια της στέψης, την στιγμή του «Ησαΐα χόρευε...» έριχναν στα νιόπαντρα ρύζι, για να ενωθούν και να μην χωρίσουν μέχρι τα βαθιά τους γηρατιά, ως ένδειξη μακροβιότητας, ευτυχίας και καρποφορίας. Μαζί με το ρύζι η κουμπάρα έριχνε επίσης και κουφέτα για να ήταν η ζωή τους πάντοτε γλυκιά· χωρίς γκρίνιες και προβλήματα, καθώς και νομίσματα, τα οποία τα μικρά παιδιά τα «συγκέντρωναν» μανιωδώς κάτω από το πάτωμα (της εκκλησίας) και προσπαθούσαν να συγκεντρώσουν όσο το δυνατόν περισσότερα (και κουφέτα και νομίσματα). Ενώ σε μερικά χωριά της Δερόπολης έριχναν και στάρι.

3.5.2. Μάγια του γάμου/Φυλαχτό

Κατά τη διάρκεια του μυστηρίου, ενώ οι καμπάνες χτυπούσαν χαρμόσινα, συνήθιζαν να ανεβάζουν στις τέσσερις γωνίες της εκκλησίας τέσσερις νέους, συγγενείς του γαμπρού, για να παραφυλάξουν εκεί, μήπως κάποιος εχθρός του γαμπρού ή της νύφης έριχνε ή πετούσε «μάγια»²⁴⁸ στη στέγη της εκκλησίας και δεν πρόκοβε το ζευγάρι.²⁴⁹ Και για να μην έπιαναν τα «μάγια» τη νύφη, της έβαζαν ως φυλαχτό²⁵⁰ ένα μονόσκορδο ή ένα σκόρδο κάτω από τα ρούχα της.

Έπειτα, όλοι οι παρευρισκόμενοι ασπάζονταν τους νεόνυμφους και τους εύχονταν: «Να ζήσουν!», «Να προκόψουν!», «Αγριάδα να γίνουν!», «Να ριζώσουν!», «Καλούς απογόνους!», «Να στεριώσουν!», Να προκόβουν και καλά υστερνά! κ.ά. και έπαιρναν ένα κομμάτι κουλούρας ή «μποκάτσιας» που βρίσκονταν σε δίσκο πάνω στο τραπέζι όπου τοποθετούνταν και τα στέφανα της εκκλησίας.

Σαν τελείωνε το μυστήριο, κατά την έξοδό τους από την εκκλησία τραγουδούσαν το παρακάτω τραγούδι:

- Τ' άκουσες, κυρα-νύφη,
τι λέει το Βαγγέλιο;
Τι λέει το Βαγγέλιο,

²⁴⁸ Τα μάγια γίνονταν με ένα κομπόδεμα, μέσα στο οποίο έριχναν χόμα παρμένο από τάφους πεθαμένων, έτσι, ώστε το ζευγάρι να δυστυχούσε και το έριχναν στη στέγη της εκκλησίας κατά τη διάρκεια του μυστηρίου. Συνήθως, τα μάγια τα έκανε κάποιος δυσαρεστημένος από την πλευρά του γαμπρού, διότι δεν είχε προτιμήσει για νύφη την κόρη του.

²⁴⁹ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σ. 40.

²⁵⁰ Τα μάγια στο γάμο θεωρούνταν μεγάλο κακό για το μέλλον των νεόνυμφων. Για να μην «πιάσουν» την όμορφη νύφη και γενικότερα το νιόπαντρο ζευγάρι, έπρεπε να αποτρέπονταν κάθε κακό μάτι και κάθε ενέργεια φθονερών ανθρώπων χρησιμοποιώντας τα «φυλαχτά».

τι μολογάει το γράμμα;
Τίμα τον πεθερό σου,
τίμα την πεθερά σου,
για να 'σαι τιμημένη,
στον κόσμο ξακουσμένη.²⁵¹

ή

Κι άκουσε, κυρα-νύφη,
τι λέει το Άγιο Ευαγγέλιο,
τι λέει το Άγιο Βαγγέλιο,
τι ομολογάει το γράμμα.
Τίμα τον πεθερό σου,
να σε φωνάζει νύφη
και αρχοντοθυγατέρα!
Τίμα την πεθερά σου,
να σε φωνάζει νύφη,
νύφη και κυρά νύφη!

Νυφική κουλούρα για την εκκλησία, με τα αρχικά του ζευγαριού ΜΟ (Μιχάλης Κουτσός & Όλγα Πόλιου) και στολισμένη με λουλούδια και κουφέτα από το γάμο που τελέστηκε στη Βόδριστα στις 17.08.2016.

Η νυφική κουλούρα που προορίζονταν για την εκκλησία έφερε λίγο πιο σκούρο χρώμα από τις άλλες 2 νυφικές κουλούρες εξαιτίας της επάλειψής της με μέλι λίγο πριν το ψήσιμό της.

Έπειτα, στον περίβολο της εκκλησίας, ο γαμπρός χόρευε στην κορυφή του χορού, τον γαμπριάτικο χορό και κολλούσε στο μέτωπο των οργανοπαιχτών χαρτονομίσματα ή και χρυσό ναπολεόνι.

Στη συνέχεια, το ψίκι του γαμπρού κατευθύνονταν με χορούς και τραγούδια προς την πλατεία του χωριού όπου χόρευαν για λίγες ώρες διάφορους τραγουδιστούς χορούς ή χορούς με τη συνοδεία της λαϊκής ορχήστρας, σε εύθυμες μελωδίες, τη σειρά του οποίου (του χορού) την «κρατούσε» και τη ρύθμιζε ο βλάμης.

Ως γνωστόν, από το 1967 έως το 1991, με την κατάργηση της θρησκείας (όλων των θρησκειών ανεξαιρέτως) και την ανακήρυξη του αλβανικού κράτους σε «αθεϊστικό κράτος»,²⁵² απαγορευόταν ρητά η τέλεση των θρησκευτικών καθηκόντων και εθιμοτυπιών με αποτέλεσμα να μην πηγαίνουν στην εκκλησία και να μην τελείται το ιερό μυστήριο του γάμου στον οίκο του Θεού είτε στεφανώνεται το ζευγάρι, με αποτέλεσμα το θρησκευτικό αυτό έθιμο, «της τελετής της στέψης» να αντικατασταθεί με εκείνο «του χορού στην πλατεία του χωριού»²⁵³ το οποίο λειτουργούσε ως υποκατάστατο στη θέση της θρησκευτικής τελετής στην εκκλησία. Ενώ, από το 1991 και μετά, με την κατάρρευση του κομμουνιστικού, δικτατορικού καθεστώτος επανήλθε η τελετή της στέψης (του μυστηρίου του γάμου) στην Ορθόδοξη εκκλησία και έκτοτε αποκαταστάθηκε και το έθιμο αυτό.

Στην πορεία, μετά από 4-5 ώρες χορού στην πλατεία του χωριού, ξεκινούσαν για το **σπίτι του γαμπρού**, αφού πρώτα έκαναν μία στάση στο δρόμο για να κόψουν το τσουρέκι που τους είχαν δώσει πιο πριν στο σπίτι της νύφης και έπειτα, αφού το μοίραζαν, πρόσφεραν από ένα κομμάτι σ' ολόκληρο το ψίκι, έθιμο το οποίο ίσχυε

²⁵¹ Γρηγόρης Ν. Κατσαλίδας, *ό.π.*, σ. 360.

²⁵² Το 1967 ο Ενβέρ Χότζα κήρυξε την Αλβανία ως το πρώτο «αθεϊστικό κράτος» στον κόσμο. Οι περισσότερες εκκλησίες καταστράφηκαν και πολλές απ' αυτές μετατράπηκαν σε αποθήκες για σιτηρά, για τα πυρομαχικά του στρατού, σε στάβλους κ.λπ. Ο νέος νόμος απαγόρευε κάθε «φασιστική, θρησκευτική, πολεμοκάπηλη, αντισοσιαλιστική δραστηριότητα και προπαγάνδα» και το θρησκευτικό κήρυγμα επέσυρε ποινή φυλάκισης τριών έως δέκα ετών. Παρόλα αυτά οι περισσότεροι Έλληνες της ΕΕΜ στην Αλβανία συνέχισαν να θρησκευούνται μυστικά.

²⁵³ Έθιμο στο οποίο τραγουδούσαν και χόρευαν για περίπου 2 με 4^{λε} ώρες στο «μεσοχώρι», στην πλατεία του χωριού (έθιμο το οποίο επικρατούσε και πριν την κατάργηση της θρησκείας στην Αλβανία το 1967).

μέχρι και το 1930. Και ενώ κατευθύνονταν προς το σπίτι του γαμπρού, η νύφη ακολουθούσε λίγο πιο πίσω συνοδευόμενη από 2-3^{εἰς} γυναίκες από το σόι της, οι οποίες κατά τη διαδρομή της έδιναν τα μικρά τους, που τα φιλούσε και τους έδινε δώρο μία μικρή αρμάθα με σύκα ή κουλουράκια.

4.6 ΣΤ΄. ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΟΥ ΓΑΜΠΡΟΥ ΜΕΤΑ ΤΗ ΣΤΕΨΗ

Έπειτα, τα δυο «ψίκια» ξεκινούσαν για το σπίτι του γαμπρού με τον νέο να κρατάει το «μπαϊράκι» στην κορυφή, ενώ παλαιότερα έως και το 1920 ξεκινούσαν με το «μπαϊράκι» της εκκλησίας όπου απεικονίζονταν η Παναγία (σύμβολο παρθενίας),²⁵⁴ τα βιολιά να ακολουθούν και τη γαμήλια πομπή να τραγουδά διάφορα τραγούδια στη νύφη, πίνοντας και καμιά γουλιά κρασί και χορεύοντας και κανέναν χορό.

Το ψίκι συνέχιζε να πηγαίνει στο σπίτι του γαμπρού από διαφορετικό δρόμο από εκείνον που είχε ακολουθήσει προηγουμένως για να πάει να «πάρει» τη νύφη από το πατρικό της, μιας κι ο ίδιος δρόμος δε θα έφερνε ευτυχία στο νεαρό ζευγάρι.

Οι συγγενείς της νύφης μετά την τελετή του γάμου επέστρεφαν στο σπίτι τους, ενώ τα παλαιότερα χρόνια εάν η νύφη ήταν από μακρινό χωριό ζητούσαν «ποδοκόπι», δηλαδή αμοιβή από τον νούνο για τον κόπο που έκαναν να φέρουν τη νύφη από το σπίτι τους μέχρι την εκκλησία. Επίσης, τα παλαιότερα χρόνια ένα άλλο έθιμο, κυρίως, στα χωριά Γεωργουτσάτες, Γράψη, Βουλιαράτες και Ζερβάτες ήταν, όταν η νύφη ερχόταν από μακρινό χωριό καβάλα στο άλογο,²⁵⁵ να δεχόταν χαιρετισμούς μικρών αγοριών και κοριτσιών ηλικίας 6-8 ετών (συγγενείς γαμπρού), στα οποία και πρόσφερε ως αναμνηστικό διάφορα δώρα, όπως μαντίλι, ένα ζευγάρι «τζιουράπια» (κάλτσες) και «κολλιαντίνα» (μικρά κουλούρια).²⁵⁶ Και σαν η νύφη αспаζόταν τα μικρά παιδιά τραγουδούσαν το εξής τραγούδι:²⁵⁷

Τρέχουν τα νερά, τρέχουν οι βρύσες,
τρέχουν τα παιδιά, να ιδούν τη νύφη,
τ' αρχοντόπουλα, να την καλωσορίσουν.

Σαν έφταναν στο σπίτι του γαμπρού, ο σημαιοφόρος έβγαζε τα ρόδα απ' το μπαριάκι, έμπαινε στο σπίτι και έσπαγε ένα από αυτά ρίχνοντάς το στο πάτωμα όπου σκορπίζονταν τα σπυριά κι ο σημαιοφόρος ευχόταν: «Έτσι,, να γεμίσει από ευτυχία το σπίτι των νεόνυμφων!»²⁵⁸ και έπειτα τοποθετούσαν το μπαϊράκι στη θημωνιά με ξύλα έξω από την εξώπορτα του σπιτιού του γαμπρού. Στη συνέχεια, έμπαινε η νύφη, ρίχνοντας το δεξί της πόδι προκειμένου να πατήσει τον «μασιά» που βρισκόταν τοποθετημένος εκεί.

4.6.1 Η υποδοχή των νεόνυμφων στο σπίτι του γαμπρού

Καθώς έμπαινε το ψίκι στην αυλή του σπιτιού του γαμπρού τραγουδούσαν:

Έβγα μανούλα του γαμπρού
και πεθερά της νύφης,

²⁵⁴ Κώστας Θειάκος, *ό.π.*, σ. 104.

²⁵⁵ Όταν η νύφη προερχόταν από μακρινό χωριό, τότε από το σπίτι της μέχρι την εκκλησία και από την στέψη μέχρι το σπίτι του γαμπρού η νύφη πήγαινε καβάλα σε άλογο.

²⁵⁶ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σ. 40.

²⁵⁷ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σ. 40.

²⁵⁸ Έθιμο που διατηρήθηκε μέχρι το 1930.

για να δεχτείς την πέρδικα,
που περπατεί λεβέντικα!²⁵⁹

ή

Έβγα μάνα του γαμπρού
και πεθερά της νύφης,
το αντρόγυνο που έγινε,
έβγα, να το φιλήσεις!

Επίσης, τραγουδούσαν και τα παρακάτω τραγούδια:

Σήκω, γαμπρέ, το χέρι σου
και κάνε το σταυρό σου
και παρακάλει το Θεό,
να ζήσει η σύντροφός σου!

Νύφη μου καλορίζικο,
χαρά στο σπιτικό σου,
που παίρνεις τέτοιον άγγελο
εις το προσκέφαλό σου!

4.6.2 Το «ρίζιμο» (ρίψη) του ρυζιού στη νύφη από την πεθερά της

Έβγα, πεθερά στη σκάλα,
με το μέλι, με το γάλα,
με τη ζάχαρη στα χέρια.
Ρίξε ρύζι να ριζώσει
και το στάρι να προκόψει!
Κι αν δεν πέσει στο ριζάρι,
θα πέσει μες στο κλωνάρι.²⁶⁰

ή

Έβγα πεθερά στη σκάλα,
με το μέλι, με το γάλα!
Ρίξε ρύζι να ριζώσουν,
σαν το στάρι να φυτρώσουν!
Ρίξε πεθερά το ρύζι,
ρίξε νύφη την κουλούρα,
τι μας έπιασε η λιγούρα.

Η **μάνα του γαμπρού** περίμενε στη σκάλα, συνοδευόμενη από γυναίκες που τραγουδούσαν, κρατώντας ένα πιάτο στο χέρι με ρύζι, σιτάρι και νομίσματα από το οποίο έριχνε τρεις φορές ρύζι²⁶¹ μαζί με καραμέλες, κουφέτα και κέρματα

²⁵⁹ Παναγιώτης Σ. Φωτίου, Νίκος Β. Λύτης, *ό.π.*, σ. 364.

²⁶⁰ Παναγιώτης Σ. Φωτίου, Νίκος Β. Λύτης, *ό.π.*, σ. 386., Γρηγόρης Ν. Κατσαλίδας, *ό.π.*, σ. 361.

²⁶¹ Το ρύζι για να ριζώσει το ζευγάρι, οι καραμέλες για να έχει γλυκιά ζωή (το ζευγάρι) και τα νομίσματα για να ήταν το ζευγάρι σιδερένιο.

(νομίσματα) στα νιόγαμπρα²⁶² (νιόπαντρους) λέγοντας ευχές, ενώ οι πιτσιρικάδες, μικρούληδες προσπαθούσαν να συγκεντρώσουν από κάτω από την αυλή όσο το δυνατόν περισσότερα κουφέτα και χρήματα. Ενώ, ταυτόχρονα τραγουδούσαν διάφορα τραγούδια της περιστάσεως, όπως:

Ρίζε πεθερά το ρύζι,
να ριζώσει, να πλουτίσει
να ριζώσει και να αυγατίσει!

Ρίζε ρύζι να ριζώσει,
σαν το στάρι να φυτρώσει!

Ρίζε ρύζι να ριζώσουν,
τα παιδιά να μας προκόψουν!

Ρίζε πεθερά της νύφης,
ρίζε στάρι να φυτρώσει,
ρίζε στάρι να φυτρώσει,
ρίζε ρύζι να ριζώσει!

Και ενώ η πεθερά έριχνε το ρύζι πάνω στη νύφη, λέγοντας διάφορες ευχές, όπως «Να μου ζήσεις! Να μου προκόψεις!», έπειτα, σαν άδειαζε το πιάτο, το πετούσε καταγής με δύναμη για να σπάσει και να γίνει κομμάτια και μαζί μ' αυτό «να γίνει κομμάτια και το κακό μάτι».

4.6.3 Το «ρίζιμο» (ρίψη) της νυφικής κουλούρας από τη νύφη

Έπειτα, ενώ η νύφη στεκόταν στη μέση της αυλής του σπιτιού οι άντρες τραγουδούσαν το παρακάτω τραγούδι και την παρότρυναν να ρίξει την κουλούρα:

Ρίζε νύφη την κουλούρα
και η πεθερά το ρύζι!
Ρίζε ρύζι να ριζώσει,
με παιδιά να σ' αξιώσει!²⁶³

Τότε, η νύφη που βρισκόταν πάνω στ' άλογο,²⁶⁴ έριχνε την κουλούρα με το δεξί της χέρι, αφού πρώτα έκανε (σχημάτιζε) τρεις φορές με αυτήν το σύμβολο του σταυρού, «σταυρώνοντάς» την με αυτόν τον τρόπο στον αέρα, ενώ στη συνέχεια προσποιούνταν τρεις κινήσεις πως «δήθεν» θα την πετάξει προς τον όμιλο των ανδρών που τραγουδούσαν ή στο πλήθος ρίχνοντάς την εντέλει την τρίτη φορά πίσω της μακριά στον κόσμο. Σε περίπτωση που κάποιος από τους άντρες κατόρθωνε να την πιάσει ή να την αρπάξει πρώτος, τότε εκείνος θεωρούνταν

Νυφική κουλούρα που έριξε η νύφη στο σπίτι του γαμπρού μετά τα στέφανα στη Βόδριστα στις 17.08.2016.

Την νυφική αυτή κουλούρα την έφτιαξε η χρυσοχέρα Κωσταντώ Ξέρρα

²⁶² Ενώ, η νύφη συνοδευμένη από τον γαμπρό, ανέβαινε τα σκαλιά και έφτανε στην πεθερά της.

²⁶³ Παναγιώτης Σ. Φωτίου, Νίκος Β. Λύτης, *ό.π.*, σ. 370.

²⁶⁴ Διότι τα παλιά χρόνια η νύφη πήγαινε καβάλα στ' άλογο και έριχνε την κουλούρα πριν ξεπεζέψει από το άλογο.

«ικανότερος» συγκριτικά με τους γύρω του, καθώς και «άξιος» και τυχερός, ειδικά, αν ήταν ανύπαντρος (άγαμος), μιας και πίστευαν πως αφού έπιασε την κουλούρα θα παντρευόταν και εκείνος σύντομα. Έπειτα, ένα μέλος από την οικογένεια έπαιρνε την κουλούρα, την έκοβε σε μικρά κομμάτια κι ο «τυχερός» που έπιασε την κουλούρα την μοίραζε στους παρευρισκόμενους, ενώ στη συνέχεια το μοίρασμα της κουλούρας αναλάμβανε και συνέχιζε ο νούνος.

Όσον αφορά το έθιμο αυτό, πολύ αργότερα, με το πέρασμα του χρόνου, (και όταν πλέον η νύφη δε μεταφέρονταν καβάλα πάνω στο άλογο) η νύφη όρθια έκανε πως «δήθεν» έριχνε τρεις φορές την κουλούρα και έπειτα, ή την έριχνε ή την έδινε στην πεθερά της.

4.6.4 Τα «τάγματα» (τάματα) και το «ξεπέζεμα» της νύφης

Στη συνέχεια, μετά τη ρίψη της κουλούρας, γίνονταν το «ξεπέζεμα», δηλ. το κατέβασμα της νύφης από το άλογο. Παλαιότερα, η νύφη πήγαινε στο σπίτι του γαμπρού καβάλα στ' άλογο²⁶⁵ και έριχνε την κουλούρα πριν ακόμη «ξεπεζέψει», ενώ βρισκόταν ακόμη καθισμένη πάνω στο άλογο. Η τελετή αυτή γινόταν ακόμη και όταν η νύφη δεν ήταν καβάλα στο άλογο.

Κατά το έθιμο αυτό, τραγουδούσαν στα πεθερικά της νύφης, καθώς και σε όλα τα υπόλοιπα πρόσωπα της οικογένειας το τραγούδι:

Πέζε, νύφη, δεν πεζεύω,
θέλω τάμα να πεζέψω,
τάμα από τον πεθερό μου,
τάμα από την πεθερά μου.

Τάξε πεθερέ της νύφης,
τάξε και κατέβασέ την... ²⁶⁶
Τάξε πεθερά της νύφης,
τάξε κι έλα να την πάρεις.
Κάλιο πέντε και στο χέρι,
παρά δέκα και καρτέρει!

ή

- Πέζε νύφη!
- Δεν πεζεύω! Θέλω τάμα να πεζέψω!
- Τάξε πεθερά της νύφης!
- Τάξε πεθερέ της νύφης!
- Τάξε αντράδερφε της νύφης!
- Τάξε αντραδέρφη της νύφης!
- Τάξε παππού της νύφης!
- Τάξε γιαγιά της νύφης!

Βαγγέλης Λώλης και Σοφία Λώλη,
Γάμος στο σπίτι του γαμπρού, Άνω
Δερόπολη, Βόδριστα 25.12.1978.

(Τα τραγούδια αυτά παρότρυναν τον πεθερό, την πεθερά, τον νούνο και πολλούς άλλους συγγενείς να τάξουν στην νύφη.)

²⁶⁵ Διότι όταν η νύφη ήταν από μακρινό χωριό, τότε την μετέφεραν στο χωριό του γαμπρού με άσπρο άλογο, αφού πρώτα ανέβαζαν πάνω σ' αυτό (το άλογο) ένα αγόρι, ενώ το γαμπρό με καφέ άλογο.

²⁶⁶ Κώστας Γκατζώνης, *ό.π.*, σ. 90.

Τάξε, πεθερέ, τάξε,
γρόσια²⁶⁷ και ζολότες,²⁶⁸
τάξε της νύφης, τάξε
και κατέβασέ τη.²⁶⁹
ή

Τάξε πεθερά της νύφης
κι έλα, να την πάρεις!
Τάξε πεθερέ της νύφης
κι έλα, να την πάρεις!

ή

Τάξε πεθερά της νύφης,
τάξε κι έλα πάρ' τη μέσα!

(Τη νύφη την ξεπέζευε εκείνος που «έταζε» και «έδινε τα περισσότερα χρήματα».)

Για να «ξεπέζευε» η νύφη θα έπρεπε να γίνονταν ένα είδος πλειοδοσίας, διαγωνισμού, όπου θα προσφέρονταν χρήματα για το κατέβασμα της νύφης, με την πεθερά, τον πεθερό κ.ά. να τάζουν το ποσό των χρημάτων που ήταν διατεθειμένοι να δώσουν στη νύφη (η πεθερά φώναζε «(Τόσα...) χρήματα!», έπειτα, ο πεθερός «(Τόσα...) χρήματα!» κ.ο.κ.) και όποιος θα της πρόσφερε τα περισσότερα (χρήματα ή ασημικά στολίδια ή οτιδήποτε άλλο), τότε εκείνος είχε την τιμή και το δικαίωμα να κατεβάσει τη νύφη από το άλογο²⁷⁰ και να την οδηγήσει μέσα στο σπίτι, στον οντά κρατώντας την από το βραχίονα.

Έπειτα, η νύφη έπαιρνε τα τάματα, έκανε τις μετάνοιές της και φιλούσε τα χέρια των μεγάλων.

4.6.5 Το μέλι

Μέτρα νύφη, σκάλες,
με χαρές μεγάλες.
Μέτρα νύφη, σκάλες,
σκάλες και σκαλοπάτια.²⁷¹

ή

Μέτρα νύφη σκάλες,
με χαρές μεγάλες.
Μέσα αυτού που θα μπεις νύφη,
μέσα αυτού, να ξεβουλιάσεις
και να ασπρίσεις να γεράσεις.

Η νύφη Χρυσάνθη (Μάνου) Πόλιου στα σκαλιά στο σπίτι του γαμπρού την ημέρα του γάμου της με τον Θεόδωρο Πόλιο, Κάτω Δερόπολη, Γράφη 04.11.1979.

²⁶⁷ Γρόσια: τούρκικο νόμισμα

²⁶⁸ Ζολότα: νόμισμα της Πολωνίας (ζλοτ.)

²⁶⁹ Γ. Κ. Φέρρος, *ό.π.*, σ. 121.

²⁷⁰ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σ. 40.

²⁷¹ Κώστας Γκατζώνης, *ό.π.*, σ. 90.

Στη συνέχεια, η νύφη ανέβαινε τα σκαλιά, φιλούσε το χέρι της πεθεράς της και προχωρούσε για να μπει στο σπίτι, μα στο κατώφλι της πόρτας ένα μαξιλάρι ή μία κουβέρτα ή τσέργα ή μία κόκκινη βελόντζα την εμπόδιζε να μπει. Επειδή, όμως, δεν έπρεπε να τα πατήσει έριχνε το δεξί της πόδι και υπερπηδούσε το εμπόδιο. Ενώ πριν χρόνια όταν η νύφη έμπαινε στο σπίτι του γαμπρού όφειλε να πατήσει με το δεξί πόδι το κατώφλι του σπιτιού, ενώ ο γαμπρός τη στιγμή εκείνη της πατούσε το πόδι ως ένδειξη υπεροχής.²⁷² Αργότερα, με το πέρασμα του χρόνου, το ζευγάρι, ενώ έμπαινε μέσα στο σπίτι έπρεπε να πατούσε στην πόρτα του σπιτιού (με το δεξί πόδι ο καθένας τους) ένα σίδερο, προκειμένου να ήταν σιδερένιοι. Στο σπίτι έμπαινε μόνο η νύφη, ο γαμπρός και η μάνα του. Οι υπόλοιποι τραγουδούσαν και χόρευαν στην αυλή του σπιτιού, όπου τον χορό τον ξεκινούσε ο νούνος.

Εκεί, λίγο πριν μπει στον οντά η νύφη, η πεθερά της έδινε τρεις φορές με ένα κουτάλι να φάει λίγο μέλι²⁷³ από ένα πιάτο γεμάτο μέλι (και καρύδια) για να ήταν «γλυκόστομη» (γλυκομίλητη) και καλοσυνάτη με τα πεθερικά της, καθώς και με όλους τους συγγενείς του γαμπρού.²⁷⁴ Έπειτα, έπαιρνε το δεξί χέρι της νύφης και της βουτούσε τα τρία δάχτυλά της μέσα στο πιάτο με το μέλι, παίρνοντας λίγο μέλι με αυτά (τα δάχτυλα της νύφης), τα σήκωνε ψηλά στην πόρτα όπου έκανε (σχημάτιζε) με μέλι τρεις φορές έναν σταυρό (δηλαδή «σταύρωνε»)²⁷⁵ πάνω στο ανώφλι ή δοκάρι ή πράκι ή κάσωμα της πόρτας, έτσι, ώστε να «περνούσαν μια ζωή γλυκιά σαν το μέλι!». Και σαν η νύφη έμπαινε μέσα στο σπίτι του γαμπρού, τότε έριχνε στο πάτωμα μερικά κέρματα.

Στην πορεία, οι νιόνυμφοι κάθονταν και δέχονταν ευχές απ' όλους τους καλεσμένους, αφού είχαν τοποθετήσει πιο πριν ρύζι πάνω στο κάθισμα (καρέκλα) της νύφης προκειμένου να καθόταν πάνω του (πάνω στο ρύζι) και να ρίζωνε στο καινούριο της σπίτι. Έπειτα, τοποθετούσαν στην αγκαλιά της νύφης, ενώ καθόταν, ένα αγόρι, το οποίο λίγο πιο πριν της είχε φορέσει τα παπούτσια γεμάτα με χρήματα και ενώ κρατούσε ακόμη τον μικρό στην αγκαλιά της, έκοβε την κουλούρα και σηκωνόταν τρεις φορές όρθια.

Σαν η νύφη βρισκόταν μέσα στο σπίτι του γαμπρού, της τραγουδούσαν το τραγούδι:

Τίμα την πεθερά σου,
να σε φωνάζει νύφη,
νύφη και κυρά νύφη,
κι αρχοντοθυγατέρα!

Στον οντά των γυναικών τραγουδούσαν το τραγούδι:

Στην κορφή μας, τηγωνιά,
φύτρωσε τριανταφυλλιά

²⁷² Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σ. 41.

²⁷³ Όταν ο γαμπρός με το ψίκι πήγαιναν να «πάρουν» τη νύφη από το πατρικό της, τότε η νύφη έβγαινε από το σπίτι της με τη «μπούλα»/«μπούλωμα» ή «μπαρμπούλι», που ήταν ένα λεπτό κι όμορφο αραχνούφαντο κομμάτι ύφασμα το οποίο σκέπαζε το πρόσωπό της. Το πρόσωπο της νύφης αποκαλύπτονταν, όταν της σήκωναν τη «μπούλα»/«μπούλωμα» σαν έφτανε στην είσοδο του σπιτιού του γαμπρού (και του δικού της πλέον), για να την ταΐσει η πεθερά της το κουτάλι με το μέλι.

²⁷⁴ Σε μερικά χωριά έδινε κι η νύφη στην πεθερά να φάει τρεις φορές μέλι προκειμένου να ήταν μεταξύ τους πάντοτε γλυκομίλητες.

²⁷⁵ Σε μερικά χωριά, η πεθερά σταύρωνε τρεις φορές με μέλι τη νύφη, το γαμπρό, καθώς και το δοκάρι της πόρτας. Έπειτα, έδινε στους νεόνυμφους να φάνε λίγο μέλι με καρύδια.

κι άνθισε τριαντάφυλλα.
Μύρισε στη γειτονιά,
σ' όλονε τον μαχαλά.
Κοίτα τρουήρου, νύφη,
γνώρα τον πεθερό σου,
γνώρα την πεθερά σου,
γνώρα και τ' αντραδέρφια σου.²⁷⁶

4.6.6 Το «καμάρωμα» της νύφης

Έπειτα, οδηγούσαν τη νύφη στο μέρος όπου θα στεκόταν όρθια και θα «καμάρωνε». Το «καμάρωμα» της νύφης ήταν ένα πατροπαράδοτο έθιμο στο οποίο η νύφη έστεκε όρθια κι ακίνητη, σαν άγαλμα και καμάρωνε με τα χέρια στη ζώνη, ενώ τα μάτια (βλέμμα) τα είχε συνέχεια κάτω (χωρίς να σηκώνει το κεφάλι), δίνοντας, έτσι, την ευκαιρία στις γυναίκες να την παρατηρήσουν καλά και να την θαυμάσουν (μάλιστα, κάποιοι/ες συγκινούνταν κι έκλαιγαν), ενώ παράλληλα έριχναν και καμία κλεφτή ματιά στην κρεβατοκάμαρα της νύφης.

Εκεί, η νύφη περιτριγυρισμένη από τους/τις παράνυφους/ες και με σκεπασμένο ακόμη το πρόσωπό της από το λεπτό πέπλο «καμάρωνε»²⁷⁷ όρθια σε μια γωνία του οντά (δωματίου), δίπλα στο γιούκι της όπου της τραγουδούσαν το παρακάτω τραγούδι:

Νύφη μας και κυρά νύφη,
πού ήσουν ψες και πού είσαι απόψε;
Εψές, ήμουν στα πατρικά μου,
σήμερα, στα πεθερικά μου.
Εψές, ήμουν στη μάνα μου
κι απόψε είμαι στον άντρα μου.
Εψές, ήμουν στα αδέρφια μου
και σήμερα στα αντραδέρφια μου.

Το δεύτερο καμάρωμα

Δεύτερο καμάρωμα άρχιζε στην αίθουσα των ανδρών, όπου σε κάθε ευχή τους η νύφη υποκλινόταν.

4.6.7 Το «ξεμπούλωμα» της νύφης

Τότε ακολουθούσαν τα αποκαλυπτήρια, το «ξεμπούλωμα» ή «ξεμπαρμπούλωμα» (αφαίρεση πέπλου) της νύφης, όπου ένα νεαρό αγόρι ηλικίας 10-12 ετών, του οποίου ζούσαν και οι δύο γονείς ή μια συγγενής του γαμπρού «την ξεμπούλωνε» (δηλαδή της ξεσπέπαζε το πρόσωπο) με το καλαμίδι ξετυλίγοντας το πέπλο (μπαρμπούλι) της

Στο γάμο του Στέφανου Κουτσού και της Ελπινίκης Κουτσού στο σπίτι του γαμπρού, στο δωμάτιο δίπλα στο γιούκι, Άνω Δερόπολη, Βόδριστα 1977.
Στο πάτωμα ο Νικόλας Κουτσός

²⁷⁶ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, ό.π., σ. 42.

²⁷⁷ Επίσης, η νύφη «καμάρωνε» και τη Δευτέρα.

νύφης. Έπειτα, ο νούνος στριφογύριζε το μπούλωμα με το καλαμίδι και «ξεμπούλωνε» τη νύφη η οποία μοίραζε κουλούρες στα παιδιά.

Σε μερικά χωριά της Δερόπολης, όπως Γεωργουτσάτες, Γράψη, Βουλιαράτες και Ζερβάτες κ.ά., την νύφη την ξεμπούλωνε με το καλαμίδι η πεθερά και τραγουδούσαν τραγούδια της περιστάσεως:

Φέρτε το καλαμίδι, να ξεμπουλώσουμε τη νύφη!
Τάξε, πεθερά της νύφης, τάξε και ξεμπουλώσε τη,
για να ιδεί την πεθερά της, για να ιδεί τα αντραδέρφια της,
να τη φωνάζουν νύφη, νύφη και θυγατέρα.²⁷⁸

ή

Φέρτε μας το καλαμίδι,
να ξεμπουλωθεί η νύφη...

Ενώ παλαιότερα το ξεμπούλωμα της νύφης γινόταν με διαγωνισμό, όπου όποιος έδινε τα περισσότερα χρήματα, τότε εκείνος θα έκανε τα αποκαλυπτήρια και συνήθως αυτός ήταν ο νούνος.²⁷⁹ Πλέον, το έθιμο αυτό έχει εξαλειφθεί.

Τάξε, νούνε, τάξε,
γρόσια και ζολότες²⁸⁰
γρόσια και ζολότες
κ' όλο μαχμουντιέδες.²⁸¹

Επίσης, τραγουδούσαν και διάφορα τραγούδια, όπως:

Μες σε τούτον τον οντά,
φύτρωσε τριανταφυλλιά.
Ν' ανθίσει, να καρπίσει,
πέντε γιους να αποχτήσει
και μια μοναχοθυγατέρα!²⁸²

4.7 Ζ'. Ο ΔΕΙΠΝΟΣ (ΤΡΑΠΕΖΙ-ΓΛΕΝΤΙ) ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ ΤΗΝ ΚΥΡΙΑΚΗ

Έπειτα, συνήθως το βράδυ κατά τις 22:00 - 23:00 η ώρα, προετοίμαζαν τις «τάβλες» (τραπέζια), οι οποίες βρισκόντουσαν ήδη τοποθετημένες στη θέση τους στην αυλή ή στα δωμάτια του σπιτιού του γαμπρού, για το δείπνο²⁸³ με τα καλομαγειρεμένα φαγητά από τις έμπειρες γυναίκες στη μαγειρική ή από άντρα μάγειρα με βοηθούς. Το τραπέζι του γάμου ήταν πλουσιοπάροχο με πολλά φαγητά και εκλεκτά κρασιά. Σε περίπτωση που το «τραπέζι-γλέντι» του γάμου γινόταν στο «πελιαύρι» (αυλή) του σπιτιού του γαμπρού, τότε η αυλή φωτιζόταν με δαδιά ή δοχεία (τενεκεδάκια) που

²⁷⁸ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σ. 41.

²⁷⁹ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σ. 42.

²⁸⁰ ζολότα: Ασημένιο τουρκικό νόμισμα που ισοδυναμεί με τα ¾ απ' το γρόσι.

²⁸¹ μαχμουτιέδες: οθωμανικά νομίσματα. Τα χρυσά, τα φλωριά (βενέτικα, μαντζάρικα, μισίρικα, σιερίφια, φουντουκλιά, μαχμουτιέδες).

²⁸² Παναγιώτης Σ. Φωτίου, Νίκος Β. Λύτης, *ό.π.*, σ. 363.

²⁸³ Ο δείπνος ξεκινούσε με το βραστό και έφθανε έως το ψητό.

ήταν γεμάτα στάχτη και πετρέλαιο και άντεχαν μέχρι το πρωί.²⁸⁴ Αν, όμως, γινόταν μέσα στους οντάδες,²⁸⁵ τότε γλεντούσαν χωριστά οι άντρες από τις γυναίκες²⁸⁶ και το τραπέζι περιλάμβανε ποτά, όπως ρακί και κρασί, διάφορες σαλάτες, μεζέδες, μπουρέκια (τυρόπιτες με χειροποίητα φύλλα), σούπες και ως κυρίως πιάτο κοκκινιστό με κρέας, ενώ αργότερα, με το πέρασμα του χρόνου ως πρώτο πιάτο είχαν κεφτέδες, πιπεριά, «σιλήρα» (τζατζίκι), τυρί, τουρσί και ως κυρίως πιάτο κρέας με πατάτες στο φούρνο. Περιείχε, επίσης, και γλυκά, όπως τηγανίτες, δίπλες, ρεβανές, κέικ, καρυδόπιτες, ρυζόγαλα κ.ά., καθώς και φρούτα.

Στις δέκα το βράδυ ή τα μεσάνυχτα πήγαιναν στο τραπέζι - γλέντι του γαμπρού και οι συμπέθεροι της νύφης μαζί με τους γονείς της. Όσον αφορά το τραπέζι του γάμου, ο αριθμός των συμπεθέρων ήταν πάντοτε ο ίδιος και από τις δύο πλευρές (και από την πλευρά (σόι) του γαμπρού σαν πήγαιναν στο τραπέζι της νύφης το Σάββατο και απ' την πλευρά (σόι) της νύφης σαν πήγαιναν στο τραπέζι του γαμπρού την Κυριακή). Σε μερικά χωριά, όμως, ο αριθμός αυτός από την πλευρά της νύφης διέφερε και πήγαιναν ή δύο άτομα λιγότερα ή δύο άτομα περισσότερα στο τραπέζι του γαμπρού την Κυριακή.

Και στη συνέχεια, μετά την **πρόποση** του πατέρα του γαμπρού, άρχιζε το γλέντι όπου τα βιολιά ξεκινούσαν πάντοτε με το πατροπαράδοτο **μοιρολό(γ)ι**,²⁸⁷ έτσι, ώστε να τιμήσουν τα αγαπημένα πρόσωπα της οικογενείας που είχαν «φύγει» απ' τη ζωή πριν χρόνια και δε βρισκόταν κοντά τους σ' αυτό το τόσο σημαντικό γεγονός της ζωής τους. Δεν πρόκειται για πένθος, αλλά για την ανάμνηση και την εκτίμηση εκείνων που υπήρχαν άλλοτε και πλέον «απουσιάζουν», είναι απόντες. Έτσι, με αυτό το έθιμο, «εκτιμούνται» οι πονεμένοι κι οι καταδικασμένοι από τη ζωή. Αυτοί τιμούνται πρώτοι με το έθιμο αυτό και το μοιρολόι δεν τους κλαίει με δάκρυα και αναφιλητά, μα τους τραγουδάει με το κλαρίνο και με ολόκληρη τη συνοδεία του, διότι αυτοί οι «χαμένοι» άνθρωποι, οι πεσόντες στα μεγάλα κύματα εκείνης της ζωής, ο πόνος και το παράπονο των παραβρισκόμενων, ήταν οι πρώτοι καλεσμένοι, στους οποίους άνηκε το πρώτο τραγούδι, το μοιρολόγι.²⁸⁸

4.7.1 Το μοιρολόι

Έτσι, κάθε γάμος άρχιζε με το γνωστό μοιρολόι το οποίο με τη μελωδία του εξέφραζε τον πόνο και το παράπονο, τη θλίψη και τον καημό και συγκινούσε τον καθένα... Πρόκειται για το σκοπό, τη μελωδία όπου τον κύριο λόγο γι' αυτόν/ην τον/την είχε το κλαρίνο κι ο κλαρινοπαίχτης ο οποίος θεωρούνταν «ικανός» κυρίως όταν χτυπούσε βαριά το μοιρολόγι και το κρατούσε αρκετά, χωρίς να κουράσει τους ακροατές του, προκαλώντας, έτσι, μεγάλη συγκίνηση και κάνοντας τους περισσότερους (τους πιο συναισθηματικούς) να δακρύνουν...

Αν και στη Δερόπολη το μοιρολόι ήταν συνήθως ένας σκοπός που αποτελούνταν μόνον από μουσική, μελωδία (χωρίς στίχους ή λόγια), πάραυτα, υπήρχαν και τρία μοιρολόγια τα οποία δεν εκτελούνταν μόνον με μουσική είτε μελωδία, αλλά συνοδεύονταν, ακολουθούσαν κι από κάποιους στίχους ή λόγια, όπως:

²⁸⁴ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σ. 43.

²⁸⁵ Σε άλλο δωμάτιο κάθονταν οι άντρες και σε άλλο δωμάτιο κάθονταν οι γυναίκες. Αυτό γινόταν μέχρι τη δεκαετία του '60. Μετά κάθονταν συνήθως σε ένα δωμάτιο όλοι μαζί.

²⁸⁶ Σε μερικά χωριά της Δερόπολης, στο τραπέζι της Κυριακής η νύφη καθόταν στον οντά με το σόι της και ο γαμπρός με το δικό του σόι.

²⁸⁷ Τα βιολιά χτυπούσαν το μοιρολόι, το οποίο συγκινούσε κάποιους γονείς που είχαν «χάσει» το παιδί τους νέο ή κάποιους γονείς που το παιδί τους έλειπε χρόνια μακριά στα ξένα ή κάποια ζωντοχίρα της οποίας ο άντρας είχε φύγει στα ξένα μετά το γάμο τους κ.ά.

²⁸⁸ Θανάσης Μπόλος, *Ο γάμος στο χωριό μου*, Δεκέμβρης 1983, σσ. 2-4.

α) - Σήκω Μαργιώλα απ' τη γης
κι από το μαύρο χώμα.
- Με τι ποδάρια να σηκωθώ
και χέρια ν' ακουμπήσω;
- Κάνε τα νύχια σου τσαπιά,
τις απαλάμες φτυάρια,
ρίξε το χώμα από μεριά,
τις πέτρες απ' την άλλη.

β) Χορτάριασε το μνήμα μου,
έλα να το βοτανίσεις
και πες μου λόγια θλιβερά,
μήπως και μ' αναστήσεις.

γ) - Βγήκα ψηλά και πλάγιασα
σε πέτρα, μάνα μου, σε λιθάρι
κι εκεί ήταν μνήμα κλέφτικο,
θαμμένο παλικάρι.
Δεν το 'δα μάνα μου και το πάτησα
ψηλά, μες το κεφάλι
κι ακούω το μνήμα να βογκά,
βαριά, μάνα μου, ν' αναστενάζει.
- Ποιος είσαι εσύ πού με πατάς,
επάνω, γιε μου, στο κεφάλι;
Τάχα μου, δεν ήσουν νιος,
δεν ήσουν, γιε μου, παλικάρι,
που περπατούσες κι εσύ, γιε μου,
τις νύχτες με φεγγάρι;

Έπειτα, σαν τελείωνε το μοιρολόγι,²⁸⁹ το πρώτο τραγούδι που έπαιρναν τα βιολιά στο γάμο ήταν το τραγούδι με τίτλο «**Σε τούτα σπίτια τα ψηλά**»:

Άιντε, σε τούτα σπίτια τα ψηλά,
πέτρα να μη ραΐσει!
Κι ο νοικοκύρης του σπιτιού,
«Χρόνια πολλά να ζήσει!»
Άιντε γεια μας, πάλι γεια μας!
Να προκόβουν τα παιδιά μας!²⁹⁰
Άντε γεια μας, πάλι γεια μας,
το τραγούδι στη μεριά μας!
Άντε γεια σας, πάλι γεια σας,

²⁸⁹ Ως γνωστόν, τα παλιά χρόνια, όλα τα τραγούδια και τα μοιρολόγια λέγονταν με το στόμα. Ήταν πολυφωνικά, όπου ο πρώτος το «έπαιρνε» (ο πάρτης), ο δεύτερος το «έκλωθε» (ο κλώστης), ο τρίτος το «έριχνε» (ο ρίχτης) κι οι ισοκράτες στο τέλος κάθε στίχου «κρατούσαν ίσο». Ενώ από το 1920 και μετά, όταν τα βιολιά ήρθαν στη Δερόπολη, τότε τα όργανα άρχισαν να συνοδεύουν τα τραγούδια και πολλά από αυτά έγιναν ρυθμικά και χορευτικά, με αποτέλεσμα τα τραγούδια, που παλαιότερα τραγουδιόντουσαν με το στόμα κατά τη διάρκεια του γλεντιού, με το πέρασμα του χρόνου άρχισαν να τραγουδιούνται από τους βιολιτζήδες συνοδευμένα από τη μελωδία των μουσικών τους οργάνων, ενώ ο κόσμος τα χόρευε.

²⁹⁰ Γιώργου Σούκουρα, *ό.π.* 2005, σ. 86.

το τραγούδι στη μεριά σας!

ή

Σε τούτα σπίτια τα ψηλά,
πέτρα να μη ραΐσει!
Κι ο νοικοκύρης του σπιτιού,
«Χίλια χρόνια να ζήσει!»
Πάλι γεια μας, πάλι γεια μας!
Να προκόψουν τα παιδιά μας!²⁹¹

Με το πέρασμα του χρόνου, το τραγούδι αυτό άρχισε να τραγουδιέται με μία παραλλαγή για τους ξενιτεμένους της οικογένειας που έκανε τον γάμο, κυρίως τον πατέρα του γαμπρού ο οποίος βρισκόταν στα ξένα (στην ξενιτιά):

Άιντε σε τούτα σπίτια τα ψηλά,
τα μαρμαροκτισμένα,
πο' 'χουν τους αφεντάδες τους,
πολύ μακριά στα ξένα.²⁹²

Έπειτα, μέχρι ο κόσμος να σηκωνόταν στο χορό, συνέχιζαν καθισμένοι στις τάβλες, τραπέζια τους τραγουδώντας **τραγούδια της τάβλας (καθιστικά)**, τραγούδια τα οποία δεν χορεύονταν και δεν είχαν ρυθμό, όπως:

Χιλιάς καλώς τον βρήκαμε τούτον τον νοικοκύρη,
με τα γλυκά του τα κρασιά, με τα καλά του λόγια!
Φάτε και πιείτε, βρε, παιδιά, γλεντάτε να χαρούμε,
για τη δική μας τη χαρά, του χρόνου τη δική σας!

ή

Φίλοι, καλώς ορίσατε, φίλοι κι αγαπημένοι,
για τούτη μέρα την καλή, χαρείτε, να χαρούμε!
Χιλιάς-καλώς τον ήβραμε, τούτον το νοικοκύρη,
με τα καλά του τα κρασιά, με τα γλυκά του λόγια.
Φάτε και πιείτε, βρε παιδιά, γλεντάτε να χαρούμε.²⁹³

Σε τούτην τάβλα που 'μαστε, σε τούτο το τραπέζι,
τρεις μαυρομάτες μας κερνούν και τρεις καλές κοπέλες,
η μια κερνάει με το γυαλί κι η άλλη με την κούπα
κι η τρίτη, η μικρότερη, με μαστραπά ασημένιο.

ή

Σε τούτη τάβλα πού 'μαστε, σε τούτο το τραπέζι,
τρεις μαυρομάτες μας κερνάν και τρεις καλές κυράδες,
η μια κερνάει με το γυαλί κι η άλλη με την κούπα
κι η τρίτη, η μικρότερη, με μαστραπά ασημένιο.²⁹⁴

²⁹¹ Θανάσης Μπόλος, *ό.π.*, σ. 3.

²⁹² Γιώργου Σούκουρα, *ό.π.*, σσ. 86-87.

²⁹³ Παντελής Αντ. Γκιώκας, *ό.π.*, σ. 91.

Σε τούτην τάβλα που ἴμαστε, σε τούτο το τραπέζι,
τον Ἄγγελο φιλεύουμε και τον Χριστό τιμούμε
και την Παρθένα Παναγιά κι αυτήν την προσκυνούμε.
Φάτε και πιείτε, βρε, παιδιά, χαρείτε να χαρούμε,
τούτον τον χρόνο τον καλό, τον άλλον αν θα ζούμε!

ή

Σε τούτη τάβλα που είμαστε,
σε τούτο το τραπέζι,
τον ἄγγελο φιλεύουμε
και το Χριστό κερνάμε
και την Παρθένα Παναγιά,
κι' αυτήν την προσκυνάμε!²⁹⁵

Καλώς εμαζευτήκαμε σε τούτο το τραπέζι,
με τα καλά σας τα φαγιά, με τους καλούς μεζέδες,
να μας προκόβουν τα παιδιά και σε άλλα να χαρούμε!
Στον Αἶ Λιά στον πλάτανα, στις κρύες τις βρυσούλες,
που ἔχουν οι κλέφτες μάζωξη, χαρές και αρραβώνες,
να γίνω γης να με πατείς, γεφύρι να περάσεις,
να γίνω κι ασημόκουπα, να σε κερνώ να πίνεις,
εσύ να πίνεις το κρασί κι εγώ να πλέω μέσα.

- Φίλοι, καλώς ορίσατε,
κρούσκοι²⁹⁶ κι αγαπημένοι!
Να μας προκόβουν τα παιδιά,
φίλοι κι αγαπημένοι!

- Φίλοι, καλώς σας βρήκαμε,
κρούσκοι κι αγαπημένοι!
Να μας προκόβουν τα παιδιά,
φίλοι κι αγαπημένοι!²⁹⁷

Στη συνέχεια το γλέντι συνεχίζονταν με τα «ντολιά» (εντολές).

4.7.2 Τα ντολιά (η (ε)ντολή, πρόποση)

Τα ντολιά,²⁹⁸ αρχαίο ειδωλολατρικό ἔθιμο, δεν ἔλειπαν από το τραπέζι γιατί με τα ντολιά γίνονταν οι επίσημες ευχές. Ως «ντολήμπασης»/«ντολίμπασης», (αρχηγός της εντολής), ορίζονταν ἕνας από τους καλεσμένους, συνήθως ο γεροντότερος είτε ο νούνος ως συμποσίαρχος ο οποίος εἶχε τη γενική επίβλεψη του τραπεζιού της Κυριακής, καθώς και το καθήκον να χαιρετήσει τους συμπέθερους και να τους

---

²⁹⁴ Παντελής Αντ. Γκιώκας, *ό.π.*, σ. 91.

²⁹⁵ Παντελής Αντ. Γκιώκας, *ό.π.*, σ. 87.

²⁹⁶ κρούσκοι: συμπέθεροι

²⁹⁷ Παναγιώτης Σ. Φωτίου, Νίκος Β. Λύτης, *ό.π.*, σ. 368.

²⁹⁸ (ε)ντολή (πρόποση) - το ντολί - ντολιά, ο ντολήμπασης - ντολίμπασης

απευθύνει ευχές όπως: «Συμπέθεροι, καλώς ορίσατε! Να μας προκόψουν τα νιόγαμπρα και σ' άλλα να χαρούμε!».²⁹⁹

Ο ντολίπασης («ντολίπασιας») κρατούσε τον ανάλογο αριθμό με ρακοπότηρα γεμάτα με ρακί (σε ένα πιάτο ή δίσκο) και όριζε με τη σειρά το όνομα του κάθε παρευρισκόμενου που θα έπινε στην υγεία του ζευγαριού και θα έλεγε ευχές,³⁰⁰ όπως «εις υγείαν κι ευτυχίαν» του ζευγαριού κ.ά., έπειτα, του κουμπάρου, των γονέων (για τον πατέρα του γαμπρού και τον πατέρα της νύφης), των κουμπάρων και των υπόλοιπων καλεσμένων.³⁰¹

Καθώς, σήκωναν ντολί, έλεγαν το τραγούδι:

Το πίνει ο (τάδε) το ρακί,
το πίνει, δεν το χύνει
και στάλα δεν αφήνει.
Πιε το (τάδε), πιε το
και ξαναγέμισέ το!
Δώσ' του μια, να πάει στον πάτο,
για να βρει αρχή και πάτο.

Έτσι, όσες φορές σήκωναν «ντολί» το οποίο πίνονταν στην υγεία της νύφης και του γαμπρού, ενώ η νύφη βρισκόταν στην τάβλα των ανδρών, τότε, εκείνη, πάντοτε όρθια, κατέβαζε ελαφρά το κεφάλι της και με το δεξί της χέρι πάνω στο στήθος με τα φλουριά, ευχαριστούσε τους παρακαθήμενους στην τάβλα.

Το γλέντι συνέχιζε με ήσυχα **επιτραπέζια** τραγούδια, όπως:

Φίλοι μου κι αν με ρωτάτε,
ποιος τον κάνει τούτο γάμο,
ποιος τον κάνει τούτο γάμο,
τον τρανό και τον μεγάλο;
Ο πατέρας (του/της) τον κάνει,
με το μήλο, με το ρόιδο.
Η μανούλα (του/της) τον κάνει,
με το μήλο, με το ρόιδο,
και τα αδέρφια (του/της) τον κάνει,
με το μήλο, με το ρόιδο,
με το μήλο, με το ρόιδο,
και με τούτον κόσμο όλο.

ή

Φίλοι μου κι αν με ρωτάτε
ποιος τον κάνει τούτο γάμο,
ποιος τον κάνει τούτο γάμο
τον τρανό και τον μεγάλο;
Ο πατέρας μου, καλοί μου φίλοι,
ο πατέρας μου τον κάνει,
με το μήλο με το ρόιδο,

²⁹⁹ Θεόδωρος Ι. Δεύτος, εκπαιδευτικός, *Ο Ηπειρώτικος γάμος*, Αθήνα 2004, σ. 115.

³⁰⁰ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σ. 43.

³⁰¹ Η διάρκεια της εθιμοτυπίας αυτής εξαρτιόνταν από τον εντολέα.

με το μήλο με το ρόιδο
και με αυτόν τον κόσμο όλο.

Πέρασα από 'να γιοφύρι, βλέπω μια στο παραθύρι,
βλέπω μια στο παραθύρι, που κεντάει χρυσό μαντήλι,
που κεντάει και χρυσαφώνει, με τη μάνα της μαλώνει.
- Μάνα, λέει, πάντρεψέ με, σπιτονοικοκυρεψέ με!
Μάνα, έξω μη με δώσεις, πάλι εσύ θα μετανιώσεις!

Έπεσα ν' αποκοιμηθώ στις πικροδάφνης τον ανθό,
λίγο ύπνο για να πάρω, στην αγάπη μου να πάω.
Παντρεύεται η αγάπη μου, για πείσμα για γινάτι μου!
Μωρ' και παίρει τον εχθρό μου, για το πείσμα το δικό μου.

Μαύρα μου χελιδόνια, από την αραπιά
κι άσπρα μου περιστέρια, από την οσποτιά.
Αυτού ψηλά που είσαστε, για χαμηλώσετε,
να πάρω μια φτερούγα, να πάρω ένα φτερό,
να γράψω ένα γράμμα, γράμμα κογκελιστό,
να γράψω στην αγάπη μου, να μην με καρτερεί.
Εγώ εδώ που είμαι επαντρεύτηκα
και πήρα μια γυναίκα, μια σκύλα μάγισσα,
μαγεύει τα καράβια και βουίζονται,
με μάγεψε κι εμένα και βουίζομαι.
Όταν κινώ για να 'ρθω, χιόνια και βροχές
κι όταν γυρίζω πίσω, ήλιος ξεστεριές.

Παλαιότερα οι άντρες έτρωγαν σε χωριστές αίθουσες από τις γυναίκες,³⁰² ενώ αργότερα, με το πέρασμα του χρόνου έτρωγαν όλοι μαζί στο ίδιο τραπέζι. Μάλιστα, η νύφη, τα παλιά τα χρόνια δεν έπρεπε να φάει την Κυριακή το βράδυ, έπειτα, όμως, καταργήθηκε αυτή η συνήθεια κι άρχισε να τρώει.

4.7.3 Το γλέντι

Το **γλέντι** συνεχίζονταν με τα βιολιά έξω στην αυλή όπου όλοι ετοιμαζόντουσαν για **χορό**.³⁰³ Παλιότερα στη Δερόπολη, το **τραγούδι** τραγουδιόταν με το στόμα (χωρίς τη συνοδεία μελωδίας, μουσικής) κι ο **χορός**³⁰⁴ ήταν «τραγουδιστός» (δηλ. χόρευαν και ταυτόχρονα τραγουδούσαν με το στόμα), χωρίς τη συνοδεία μουσικών οργάνων, ενώ αργότερα, περίπου τον 18^ο αιώνα παρουσιάστηκαν για πρώτη φορά τα βιολιά ή τα

³⁰² Οι γυναίκες έτρωγαν μαζί με τα παιδιά.

³⁰³ Σε περίπτωση που δεν είχαν ιδιαίτερα μεγάλο χώρο στην αυλή του σπιτιού τους για το χορό, τότε πήγαιναν στα αλώνια για να κάνουν τα τραπέζια του γάμου και να χορέψουν με την άνεσή τους.

³⁰⁴ Στο χορό κρατιόταν κυκλικά χέρι με χέρι ή με τα μαντίλια τους. Οι άντρες χόρευαν πρώτοι στον κύκλο, αραδιασμένοι κατά ηλικία και στο τέλος της χορευτικής παράταξης έπαιρναν θέση και οι γυναίκες, οι οποίες ακολουθούσαν στον κύκλο (με τη σειρά, κατά την εθιμοτυπική τάξη) μετά τους άνδρες. Ο πρώτος του χορού (αρχιχορευτής), σύμφωνα με το τραγούδι που χόρευε, έκανε τα σκέρτσα και τα τσακίσματά του και παράλληλα στριφογύριζε το μαντίλι του. Οι υπόλοιποι ακολουθούσαν, χορεύοντας ρυθμικά το χορό. Χόρευαν πολλούς σκοπούς, με πολλές φιγούρες και κλωθογυρίσματα, με πολλά τσαλίμια και τσακίσματα. Όμορφα, με λεβεντιά και χάρη. Ο κάθε χορός έχει τα πατήματά του, τα βήματά του και την τέχνη του.

λαλούμενα. Ως προς την **σειρά του χορού** στο τραπέζι της Κυριακής, τα παλιά χρόνια **τον πρώτο χορό τον έπαιρνε πρώτα ο πατέρας του γαμπρού**³⁰⁵ και έπειτα, οι υπόλοιποι, ενώ στην πορεία, με το πέρασμα του χρόνου τον πρώτο χορό τον έπαιρνε πρώτα ο κουμπάρος, έπειτα, ο βλάμης και στη συνέχεια οι συμπέθεροι, δηλαδή ο πατέρας (γονείς) του γαμπρού και ο πατέρας (γονείς) της νύφης, **με τους νεόνυμφους πάντοτε στην κορυφή του χορού**. Ενώ στη συνέχεια, το χορό τον έπαιρναν το σόι, συγγενείς του γαμπρού εναλλάξ με το σόι, συγγενείς της νύφης πάντοτε με ιεραρχική σειρά υπό την καθοδήγηση³⁰⁶ του βλάμη.

Στο **χορό των «Νεόνυμφων»**³⁰⁷ χόρευε πρώτα ο γαμπρός. Τον συνόδευε η νύφη και ακολουθούσαν ο πατέρας του γαμπρού, ο πατέρας της νύφης, οι θείοι, ο νούνος κ.λπ. πρώτα όλοι οι άντρες στη σειρά του χορού και έπειτα, ακολουθούσαν οι γυναίκες.³⁰⁸ Στη συνέχεια έσερνε το χορό η νύφη που τη συνόδευε ο γαμπρός. Η νύφη χόρευε με χάρη και καμάρι πολλούς χορούς. Έκανε πολλές όμορφες φιγούρες με πολλά βεργολυγίσματα και κλωθοκαγκελίσματα, γι' αυτό και την καμάρωναν όλοι και τη χαίρονταν και ο γαμπρός, μιας και τους δίνονταν η ευκαιρία να αντικρίσουν ο ένας τον άλλον στα πεταχτά. Ο «Χορός της νύφης» κρατούσε πολύ με τα βιολιά να τη συνοδεύουν συνέχεια, μιας και στο «Χορό των νεόνυμφων», όλοι οι συγγενείς «κολλούσαν» στα βιολιά (βιολιτζήδες)³⁰⁹ πολλά ασημένια νομίσματα και χαρτονομίσματα.

Όμως, με το πέρασμα του χρόνου σαν έρχονταν η ώρα για τον επίσημο χορό, τον πρώτο χορό τον έπαιρνε ο κουμπάρος (με πρώτους στη σειρά του χορού τα νιόγαμπρα) του οποίου και τραγουδούσαν:

Κουμπάρε, που στεφάνωσες,
τα δυο τα κυπαρίσσια,
να σε αξιώσει ο Θεός,
να 'ρθεις και στα βαφτίσια!
Γεια σου κουμπάρε, γεια σου
κουμπάρε,
να κοπιάσεις και με λάδι!
Γεια σου κουμπάρε παινεμένη
και στον κόσμο ξακουσμένη!
Χρυσή λαμπάδα του γαμπρού,
της νύφης ασημένια,
τα χέρια που στεφάνωσες,
ήταν μαλαματένια.

Ο χορός του κουμπάρου, Παντελή Νανίδη την ημέρα του γάμου του Κώστα Βάσου και της Ελευθερίας Βάσου, όπου βγάζει τη νύφη πρώτη στο χορό, Κάτω Δερόπολη, Γράψη 25.08.1963.

Ενώ, όταν χόρευε ο πατέρας του γαμπρού (ή αντίστοιχα ο πατέρας της νύφης στο γάμο το Σάββατο) τραγουδούσαν το τραγούδι:

Φίλοι μου κι αν με ρωτάτε,

³⁰⁵ Ο πατέρας του γαμπρού, χόρευε στην αρχή (για πολύ λίγο) πριν από τη νύφη (πρώτος στη σειρά) κι έπειτα έβγαζε κορυφή τη νύφη με τον γαμπρό.

³⁰⁶ Ο βλάμης κρατούσε τη σειρά στο χορό (ρύθμιζε τη σειρά του χορού για το ποιος θα «έπαιρνε» χορό πρώτος, ποιος δεύτερος κ.ο.κ., καθώς και όταν του ζητούσε κάποιος χορό, εκείνος όφειλε να τον τοποθετήσει στη σειρά (στη λίστα) του χορού προκειμένου να «έπαιρνε» χορό).

³⁰⁷ Νικολάου Θωμά Υφαντή, *ό.π.*, σ. 193-195.

³⁰⁸ Στο χορό, οι άντρες χόρευαν πρώτοι (στη σειρά του κύκλου) και στη συνέχεια ακολουθούσαν οι γυναίκες.

³⁰⁹ Φιλοδωρήματα, που κολλούσαν στην «μπάλα» (στο μέτωπο) των βιολιτζήδων.

ποιος τον κάνει τούτο γάμο,
τον τρανό και τον μεγάλο.
Ο πατέρας μου, καλοί μου φίλοι,
ο πατέρας μου τον κάνει,
τούτον τον καινούργιο γάμο,
ο πατέρας μου τον κάνει,
με το μήλο, με το ρόιδο
και μ' αυτόν τον κόσμο όλον.
Η μανούλα μου τον κάνει,
τούτον τον καινούργιο γάμο,
με το μήλο με το ρόιδο
και μ' αυτόν τον κόσμο όλον.
Τα αδέρφια μου τον κάνουν
τούτον τον καινούργιο γάμο,
με το μήλο, με το ρόιδο
και με τούτον εδώ τον κόσμο.

Τα μεσάνυχτα, ο κουμπάρος κερνούσε το κεντρικό τραπέζι των νεόνυμφων χρησιμοποιώντας τα βιολιά, μια πιατέλα με τσουρέκι και κρέας, καθώς και τσίπουρο,³¹⁰ όπου ακολουθούσε το τραγούδι:

Το πίνει ο νούνος το κρασί,
το πίνει, δεν τ' αφήνει
και στάλα δεν αφήνει!
Πιες το, νούνε, πιες το,
και ξαναγέμισέ το!
Δώσ' του μια, να πάει στον πάτο,
για να βρει αρχή και πάτο.

Ένα άλλο τραγούδι που έλεγαν για τον νούνο ήταν:

Σπαράξου, νούνε, απ' αυτού
και πάρε τα παιδιά σου
κι έβγα στο χορό!

Και όταν ο νούνος έπαιρνε χορό με τα νιόγαμπρα τραγουδούσαν το τραγούδι:

Για ταπεινώστε το χορό
και εμπάτε αγάλι αγάλι.
Να μπει ο νούνος μας στο χορό,
μαζί με τα παιδιά του.

Στη συνέχεια, έβαζαν στην πλάτη του νούνου (κουμπάρου) μια πετσέτα και συνεχίζονταν ο χορός.

Σαν έσερνε το χορό η νύφη και ο γαμπρός, στο τραπέζι την Κυριακή το βράδυ, ακούγονταν το τραγούδι:
Για ιδέστε την, για ιδέστε την,

---

³¹⁰ Πρόκειται για το κανίσκι που έφερνε μαζί του από το σπίτι του για να κεράσει τα νιόγαμπρα.

ήλιο φεγγάρι πέστε την!
Για ιδέστε την, την πέρδικα,
που περπατάει λεβέντικα!
Για να ιδούμε τον γαμπρό,
πώς τον σέρνει το χορό,
πώς τον σέρνει τον χορό,
σαν κλωνί βασιλικό.³¹¹

ή

Για ιδέστε την, για ιδέστε την,
ήλιο, φεγγάρι πέστε την!
Για ιδέστε την πώς περπατεί,
σαν άγγελος με το σπαθί!
Για ιδέστε την, την πέρδικα,
που περπατεί λεβέντικα!³¹²

Η νύφη έμπαινε στην «κορφή» (κορυφή) και έσερνε το χορό και συνεχίζονταν το ξεφάντωμα του χορού όπου σε κάθε χορό η νύφη βρισκόταν πάντοτε στην κορυφή. Και όταν χόρευε η νύφη, της τραγουδούσαν το τραγούδι:

Σιγά - σιγά το χορό, κυρά νύφη,
γιατί σηκώνεται ντουμάνι, κυρά νύφη
και λερώνεις το φουστάνι, κυρά νύφη.

Το 'χω μάρα και καημό,
να δω τη νύφη στο χορό,
στο χορό για να χορέψει
κι όλος ο κόσμος να πρέψει.
Να μας προκόψουν τα παιδιά
και σ' άλλα να χαρούμε!
Και σ' άλλα να χαρούμε,
νά 'ρθουμε, να τραγουδούμε.³¹³

Έξω άξαινε, χορέ,
μέσα πλάταινε, χορέ,
για να μπουν τα νιόγαμπρα
και τα νιοστεφάνωτα.

ή

Έξω άξαινε, χορέ,
μέσα πλάταινε, χορέ,
για να ιδούν τα νιόγαμπρα
και τα νιοστεφάνωτα,
το πώς παίζουν, χαίρονται,
και πώς παιγνιδίζονται.³¹⁴

Ο χορός των νεόνυμφων την ημέρα του γάμου του Κώστα Βάσου και της Ελευθερίας Βάσου, Κάτω Δερόπολη, Γράψη 25.08.1963.

³¹¹ Γιώργου, Σούκουρα, *ό.π.*, σ. 88.

³¹² Γ. Κ. Φέρρος, *ό.π.*, σ. 125.

³¹³ Γρηγόρης Ν. Κατσαλίδας, *ό.π.*, σσ. 383-384.

Σήμερα άσπρος ουρανός,
σήμερα άσπρη μέρα,
σήμερα στεφανώνεται,
αϊτός την περιστέρα.
Η περιστέρα η πλουμιστή
κι αϊτός περιεγραμμένος.
Του αϊτού μας τα φτερά,
δύο γράμματα γραμμένα,
της περιστέρας τα φτερά,
τα δυο κοντυλισμένα.
Κι αν τα ξηγήσει ο αϊτός,
αυτός θα την κερδίσει,
κι αν τα ξηγήσουν και τα δυο,
τα δυο θα κερδιστούνε.³¹⁵

Σε πολλές χαρές που πήγα,
τέτοιο ανδρόγυνο δεν είδα,
να 'χει νύφη τέτοια χάρη,
κι ο γαμπρός τέτοιο καμάρι.

ή

Σ' όσους γάμους κι αν επήγα,
τέτοιο ανδρόγυνο δεν είδα!
Να 'χει η νύφη τέτοια χάρη
κι ο γαμπρός σαν το φεγγάρι.
Είναι η νύφη τρυγονάκι
κι ο γαμπρός περιστεράκι.
Αυτά τα χέρια που κρατείς,
ματάκια, ματάκια,
για μη τα παρασφίγγεις,
ματάκια λιγωμένα.
Τι τα πονούν τα δάχτυλα,
ματάκια, ματάκια,
ν' από τα δαχτυλίδια,
ματάκια μου γραμμένα.³¹⁶

Τραγούδι που έλεγαν στο γαμπρό σαν χόρευε:

Ρηγόπουλο, μωρέ ρηγόπουλο,
ρηγόπουλο παντρεύεται
και παίρνει ρηγοπούλα
κι όλο τον κόσμο κάλεσαν
Ανατολή και Δύση.
Έξω πλάτυνε χορέ
και στρογγυλογύριζε,

---

³¹⁴ Γρηγόρης Ν. Κατσαλίδας, *ό.π.*, σσ. 396.

³¹⁵ Παναγιώτης Σ. Φωτίου, Νίκος Β. Λύτης, *ό.π.*, σ. 388.

³¹⁶ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σ. 42.

για να δούμε το γαμπρό,
πώς το σέρνει το χορό,
πώς το σέρνει το χορό,
με τη νύφη στο πλευρό.

Τραγούδι που έλεγαν στη μάνα του γαμπρού στο χορό:

Έβγα μανούλα του γαμπρού
και πεθερά της νύφης,
να δεις το γιο σου στο χορό,
πώς σειέται, πως λυγιέται,
πώς κρυφοκαμαρώνει.

Ακολουθούσε το τραγούδι που έλεγε το σόι της νύφης στο σόι του γαμπρού.

Την πέρδικα που πιάσατε,
να μην την εχαλάσετε
και στο κλουβί τη βάλατε,
να κελαηδάει κάθε πρωί,
να ξυπνάει τα νιόγαμπρα,
για να πάνε στη δουλειά.

Διάφορα τραγούδια που έλεγαν σαν χόρευαν, όπως:

Για κάντε τόπο στο χορό,
να μπει η μαυρομάτα,
να μπει κι ο νιος, μωρέ παιδιά,
που αγαπά τα μάτια.
Παλικάρια και κορίτσια,
το χορό σας ίσια - ίσια,
κρατηθείτε χέρι χέρι,
γάμο ο χορός να φέρει.

Ασημένια αλυσίδα,
έχω μέρες που δε σ' είδα.
Έχω μέρες κι εβδομάδες,
που δεν κάναμε λιακάδες.
Ψες σε είδα στο όνειρό μου,
είδα ήσουν στο πλευρό μου.
Ξύπνησα λαχταρισμένος,
μα δε σ' ήβρα ο καημένος.
Έλα, έλα πέρδικά μου,
στα χεράκια τα δικά μου!
Έλα να 'μαστε τα δυο μας
κι ας βουλιάξει το χωριό μας!

Εμένα, η μάνα μ' έστειλε,
να μάσω μανουσάκια,
να μάσω και γαρύφαλλα,
να σπείρω στα σοκάκια.

Τα μανουσάκια τα 'μασα
και τα 'κανα ματσάκια
και πήγα και τα μοίρασα
σε όλα τα κοριτσάκια.
Άστρι κι άστρι μου,
κοντούλα κι άσπρη μου,
άστρι του ουρανού,
μού θόλωσες το νου.

Εμπάτε αγόρια στο χορό,
κορίτσια στα τραγούδια,
να δείτε και να μάθετε,
πώς πιάνεται η αγάπη.
Από τα μάτια πιάνεται
στα χείλη κατεβαίνει
και από τα χείλη στην καρδιά
ριζώνει και δε βγαίνει.
Έτσι, σ' αγάπησα κι εγώ,
μικρή μου, χαϊδεμένη
και σε έχω μέσα στην καρδιά,
λαμπάδα μου, γραμμένη.

Εψές που νυχτοδιάβαινα,
γεια σου, παπαρούνα μου,
από τη γειτονιά σου,
παπαρούνα γεια σου, γεια σου,
να χαρείς το όνομά σου!
Κι άκουσα σε μαλώνανε, που περνά,
γεια σου, παπαρούνα μου,
η μάνα σου κι η θεια σου,
παπαρούνα γεια σου, γεια σου.
Κι αν σε μαλώνουν που περνά,
γεια σου παπαρούνα μου,
εγώ θα ξαναπεράσω,
παπαρούνα γεια σου, γεια σου,
παπαρούνα γεια σου, γεια σου
να χαρείς τη λεβεντιά σου!

Όσα χορτάρια έχει η γη και φύλλα έχουν τα δέντρα,
τόσα φλουριά καζάντισα και τα 'χω για τε σένα.
Κι αν ξόδεψες λεβέντη μου και τα έχεις για τε μένα,
θα γίνω γης να με πατάς, γεφύρι να περάσεις,
θα γίνω και ασημόκουπα, να σε κερνώ να πίνεις,
εσύ να πίνεις το κρασί και 'συ να πλέεις μέσα.

Στάσου ήλιε, στάσου, στάσου κομματάκι,
να σε σεργιανίσω σε περιβολάκι.
Στο περιβολάκι βρίσκω μαυρομάτες,
βρίσκω μαυρομάτες και καγκελοφρύδες.
Άλλες με τα μάτια, μ' έκαναν κομμάτια

κι άλλες με τα φρύδια, με έκαναν κοψίδια.
Άλλες με τα χέρια μου, 'στησαν καρτέρια
κι άλλες με το στόμα, μ' έριξαν στο στρώμα.

Άλλα τραγούδια που έλεγαν στο τραπέζι του γάμου ήταν:

Τα στεφάνια στο ζωνάρι,
έκλαιγε τον άντρα της.
Βγαίνει η μάνα της στην πόρτα,
βγαίνει την παρηγορεί.
Σώπα-σώπα κοπέλα μου,
σώπα, μη μαραίνεσαι!
Είσαι νια και κοπελούδα,
πάλι νύφη γένεσαι!

Μένα η μάνα μου, μένα η μανούλα μου,
μικρή με πάντρεψε και με αρραβώνιασε,
με 'δωσε μακριά, στον πέρα μαχαλά.
Βρήκα πεθερά σαν την τριανταφυλλιά,
βρήκα πεθερό σαν τον βασιλικό,
βρήκα αντραδέρφια, να ζω να τα χαρώ!

Τα παλιά τα χρόνια τραγουδούσαν και το λησμονημένο σήμερα τραγούδι:

Ο ήλιος επαντρεύτηκε, τρυγόνα, τρυγόνα,
και πήρε το φεγγάρι, τρυγόνα μου γραμμένη.
Συμπέθερους εκάλεσε, τρυγόνα, τρυγόνα,
του ουρανού τ' αστέρια, τρυγόνα μου γραμμένη.
Και στρώματα τους έστρωσε, τρυγόνα, τρυγόνα,
τον κάμπο με λουλούδια, τρυγόνα μου γραμμένη.
Τους έβαλε και φαγητά, τρυγόνα, τρυγόνα,
τον άνθο με τον μόσχο, τρυγόνα μου γραμμένη.
Κρασιά τους έβαλε να πιούν, τρυγόνα, τρυγόνα,
θάλασσα και ποτάμια, τρυγόνα μου γραμμένη.
Απ' όλα τ' άστρα τ' ουρανού, τρυγόνα, τρυγόνα,
ο Αυγερινός δεν ήρθε, τρυγόνα μου γραμμένη.
Φέρνει τον ύπνο ζωντανό, τρυγόνα, τρυγόνα,
στα νιόγαμπρα πεσκέσι, τρυγόνα μου γραμμένη.
Φέρνει και στους συμπέθερους, τρυγόνα, τρυγόνα,
φανάρι αναμμένο, τρυγόνα μου γραμμένη.
Συμπέθεροι να φύγουμε, τρυγόνα, τρυγόνα,
τα νιόγαμπρα νυστάζουν, τρυγόνα μου γραμμένη.
Τ' έχουν βράδια ακοίμητα, τρυγόνα, τρυγόνα,
έχουν και μεσημέρια, τρυγόνα μου γραμμένη.³¹⁷

Άλλο ένα τραγούδι που τραγουδούσαν στους γάμους και ποτέ δεν το ξεχνούσαν
ήταν και το τραγούδι της Δεροπολίτισσας, συνήθως το γνήσιο κι όχι την παραλλαγή
του:

---

³¹⁷ Γιώργου Σούκουρα, *ό.π.*, σσ. 90-91.

Μωρ' Δεροπολίτισσα, μωρ' καημένη,
σύρ' στην εκκλησιά, συ μωρ' ζηλεμένη,
με λαμπάδες, με κεριά, μωρ' καημένη,
και με μοσχοθυμιάματα, συ μωρ' ζηλεμένη.
Για προσκύνα και για μας, μωρ' καημένη,
την κυρά την Παναγιά, συ μωρ' ζηλεμένη,
τι μας πήρε η Τουρκιά, μωρ' καημένη,
και μας πάνε στα τζαμιά, συ μωρ' ζηλεμένη,
και μας σφάζουν σαν τ' αρνιά, μωρ' καημένη,
σαν τ' αρνιά την πασχαλιά, συ μωρ' ζηλεμένη!³¹⁸

Τραγούδια που έλεγαν τα ξημερώματα ήταν:

Εξέφεξε Γιούλα μου,
εξέφεξε η Ανατολή
και πάει η Πούλια γιόμα,
μωρή καλή κοπέλα,
μωρή καλή κοπέλα,
πάρε το μονοπάτι κι έλα.
Παίρνω κι εγώ Γιούλα μου,
παίρνω κι εγώ το Γρίβα μου
και πάω να τον ποτίσω.
Πάνε τα πουλάκια για βοσκή
και οι όμορφες για πλύμα.
Βρίσκω την κόρη που έπλενε,
του αντρός της το μαντήλι.
Σαράντα στίχους έβγαλε
και στους σαράντα ένα,
έκλαψε πολύ για μένα.

Την ημέρα του γάμου τους ο Κώστας Βάσος και η Ελευθερία Βάσου, Κάτω Δερόπολη, Γράψη 25.08.1963.

Σαν τα βιολιά σταματούσαν να παίζουν, τότε οι παρευρισκόμενοι τραγουδούσαν με το στόμα, ενώ ταυτόχρονα χόρευαν όλοι οι συγγενείς και οι καλεσμένοι και ο χορός θεωρούνταν πλέον οικογενειακός.

4.7.4 Αποχώρηση των συμπεθέρων

Στη συνέχεια, το παρακάτω τραγούδι ήταν εκείνο που υποδείκνυε στους συμπεθερους πως «ήρθε» η ώρα για να αποχωρήσουν. Εκείνοι, με τη σειρά τους, χαιρετούσαν τη νύφη, την κερνούσαν και έφευγαν.

Για δεν τρώτε κρούσκοι, για δεν πίνετε;
Μήνα τα φαγιά μας, δεν σας άρεσαν;
Έχομε γειτόνους και τ' αλλάζομε,
και παραγειτόνους, τα ξαλλάζομε.
Μήνα τα πιοτά μας, δε σας άρεσαν;
Έχομε γειτόνους και τ' αλλάζομε
και παραγειτόνους, τα ξαλλάζομε.

³¹⁸ Γιώργου Σούκουρα, *ό.π.*, σσ. 94-95.

Μήνα τα κρασιά μας, δε σας άρεσαν;
Έχομε γειτόνους και τ' αλλάζομε
και παραγειτόνους, τα ξαλλάζομε.³¹⁹

Έπειτα, το τραγούδι απευθύνονταν στο νούνο (κουμπάρο).

Και στο νούνο θα λα πάμε,
τηγανίτες θα λα φάμε
και γλυκό κρασί θα πιούμε.
Τηγανίτες με το μέλι
και κρασί 'πο το βαρέλι
κι η καρδιά μας αυτά θέλει!³²⁰

4.7.5 Αποχώρηση νούνου/ας

Και σαν έφευγε τα χαράματα ο νούνος, κουμπάρος του τραγουδούσαν:

Στο καλό, καλέ μας, νούνε,
να κοπιάσεις και με λάδι!

ή

Ωρα σου καλή, καλέ μας νούνε,
νούνε μας και παινεμένε,
νούνε μας και παινεμένε,
κι άσε την ευχή σου πίσω,
κι άσε την ευχή σου πίσω,
για να ζουν τα αναδεχτούρια,
για να ζουν τα αναδεχτούρια,
πέντε γιους ν' αποχτήσουν,
πέντε γιους ν' αποχτήσουν
και στον πάτο θυγατέρα,
και στον πάτο θυγατέρα,
όμορφη σαν περιστέρα.

Ενώ σαν ερχόταν η ώρα να φύγουν και οι γονείς της νύφης από το τραπέζι (περίπου 1:00 με 2:00 τα μεσάνυχτα), τότε τραγουδούσαν το τραγούδι:

Έρθε καιρός να φύγουμε,
ροδιά μου, ροδιά μου,
στο σπίτι μας να πάμε,
μικρή ροδακινιά μου.
Και πάλι να ανταμώσουμε,
ροδιά μου, ροδιά μου,
στης νύφης τα πιστρόφια,
μικρή ροδακινιά μου.
Αρνιά θα ψήσουμε πολλά,

³¹⁹ Παναγιώτης Σ. Φωτίου, Νίκος Β. Λύτης, *ό.π.*, σ. 384.

³²⁰ Γρηγόρης Ν. Κατσαλίδας, *ό.π.*, σ. 351.

ροδιά μου, ροδιά μου,
γλυκό κρασί θα πιούμε
μικρή ροδακινιά μου.

Στο καλό συμπέθεροι και καινούργιοι, όπως παλιοί!
Στο καλό και τιμημένοι και στους Άγιους δοξασμένοι!³²¹

Σαν τελείωνε ο γάμος τα ξημερώματα ή το πρωί (συνήθως 10:00-11:00 το πρωί)³²² οι καλεσμένοι έδιναν τις εγκάρδιες ευχές τους στους νεόνυμφους (νιόγαμπρα) και στους κουμπάρους, όπου εύχονταν «Γρήγορα να ανταμώσουμε και με λάδι!» και αποχωρούσαν σιγά-σιγά για τα σπίτια τους.

Τότε, ο γάμος ολοκληρώνονταν με το τραγούδι:

Ήρθε καιρός να φύγομε,
παιδιά μου, παιδιά μου,
καιρός να χωριστούμε,
μωρέ παιδιά καημένα.
Κ' αύριο καλές αντάμωσες,
παιδιά μου, παιδιά μου,
στης νύφης τα πιστρόφια,
μωρέ παιδιά καημένα.³²³

ή

Ήρθε ο καιρός να φύγομε,
στα σπίτια μας να πάμε
και πάλι ν' ανταμώσουμε,
στης νύφης τα πιστρόφια.³²⁴

Και σαν έφευγαν όλοι οι καλεσμένοι, τότε οι σερβιτόροι και οι βοηθοί τους έβρισκαν την ευκαιρία να πιουν. Επιπλέον, τη Δευτέρα το βράδυ, στο σπίτι του γαμπρού, ο πατέρας του γαμπρού έκανε τραπέζι, όπου καλούσε τα άτομα που είχαν αναλάβει να βγάλουν εις πέρας το γάμο, όπως τον κελαρτζή, το βλάμη και τα γκαρσόνια, μιας και εκείνοι δεν κατάφεραν ως καλεσμένοι να ευχαριστηθούν το γάμο.

---

³²¹ Κώστας Γκατζώνης, *ό.π.*, σ. 91.

³²² Πολλές φορές το γλέντι διαρκούσε έως τη Δευτέρα το μεσημέρι, όπου έτρωγαν πρώτα μεσημεριανό και έπειτα αποχωρούσαν με βιολιά ή τραγούδια.

³²³ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σ. 44.

³²⁴ Παντελής Αντ. Γκιώκας, *ό.π.*, σσ. 33-34.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Η ΛΗΞΗ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

5.1 Α΄. Η ΔΕΥΤΕΡΑ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΓΑΜΟ

Τα **ξημερώματα**³²⁵ της Δευτέρας, σαν τελειώνε ο γάμος έφτιαχναν το «μαυροζούμι» (τον καφέ) χωρίς ζάχαρη προκειμένου να ξαγρυπνήσουν και να ανακτήσουν δυνάμεις για τα εθιμοτυπικά φαγοπότια και ιεροτελεστίες των εθίμων της Δευτέρας είτε ξεκουράζονταν λίγες ώρες, μιας και ήταν εξουθενωμένοι από το γλέντι, έτσι, ώστε να ανταπεξέλθουν την επόμενη μέρα του γάμου (τη Δευτέρα), όπου οι προσκεκλημένοι συγγενείς μαζί με τον κουμπάρο και το βλάμη ξαναμαζεύονταν στο σπίτι του γαμπρού και έτρωγαν το μεσημέρι μαζί με τα όργανα και γλεντούσαν με τραγούδια και χορούς.

Τη Δευτέρα το πρωί η πεθερά έδινε στη νεόνυμφη³²⁶ ένα μαστραπά (δοχείο νερού) για να πάει να πάρει νερό από τη βρύση συνοδευόμενη από ένα παιδί, ενώ καθ' όλη τη διάρκεια της διαδρομής δεν θα έπρεπε να ανταλλάξει κουβέντα με κανέναν (να κρίνει ή να μιλήσει), γιατί το νερό θα έπρεπε να ήταν «άκριτο» (αμίλητο).³²⁷ Και σαν επέστρεφε στο σπίτι περιέλουζε με νερό το πρόσωπο του ανυποψίαστου γαμπρού και όλοι γελούσαν.

Νύφη της Δευτέρας με τη σκούφια με τα φλωριά και τη μονέτρα, Κάτω Δερόπολη, Δερβιτσιάνη.

Παλαιότερα, πρόγιομα Δευτέρας, αν ο νούνος ήταν από το ίδιο χωριό με το γαμπρό, τα νιόγαμπρα πήγαιναν για επίσκεψη στο σπίτι του νούνου, του βλάμη και των συγγενών, όπου έτρωγαν «τηγανίτες με το μέλι και έπιναν ρακί με το πεκμέζι»,³²⁸ ενώ αργότερα, με το πέρασμα του χρόνου πήγαιναν στο σπίτι του νούνου με τα όργανα, τα βιολιά στην κορυφή τραγουδώντας τραγούδια της περιστάσεως προκειμένου να πάρουν το νούνο για το τελευταίο γαμήλιο τραπέζι και γλέντι της Δευτέρας. Και σαν ολοκληρώνονταν η όλη εθιμοτυπία στο σπίτι του κουμπάρου επέστρεφαν στο σπίτι του γαμπρού όπου συνεχίζονταν το γλέντι.

Και το **απόγευμα** της Δευτέρας οι συγγενείς της νύφης επισκέπτονταν το σπίτι του γαμπρού και έφερναν σε διάφορα πιάτα ή ταψί τηγανίτες με μέλι τις οποίες έτρωγαν όλοι μαζί, καθώς και ρακί. Τηγανίτες, επίσης, έφερναν και ο κουμπάρος με τον βλάμη. Τις τηγανίτες τις πρόσφεραν η νύφη, η κουμπάρα, η βλάμαινα και οι σύζυγοι

³²⁵ Παλαιότερα, τη Δευτέρα τα ξημερώματα, πριν τελειώσει ακόμη ο γάμος, η μάνα της νύφης πήγαινε στο δικό της σπίτι, έφτιαχνε με λεπτό ζυμάρι τηγανίτες, που τις αποκαλούσαν «τσιτζιρφίλια», τις οποίες στη συνέχεια τις πήγαιναν κάποια κορίτσια στο τραπέζι του γάμου, στο σπίτι του γαμπρού.

³²⁶ Μετά το γάμο η νύφη φορούσε τη δεύτερη στολή, η οποία ήταν πιο απλή, χωρίς τη νυφική κορόνα και με άλλο δέσιμο στα μαλλιά, το λεγόμενο πόσι.

³²⁷ Τη Δευτέρα το πρωί η νύφη πήγαινε πρώτη στο πηγάδι να πάρει νερό κι εκεί άφηνε καραμέλες, λουκούμια για να τα βρει ο επόμενος που θα πήγαινε να πάρει νερό. Το έθιμο αυτό αποσκοπούσε στο «να γίνει η νύφη νοικοκυρά» και να κάνει όλες τις δουλειές του σπιτιού, καθώς, επίσης και στο να «καλοπιάσει» ή νύφη από την πλευρά της το χωριό και να το γλυκάνει.

³²⁸ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, ό.π., σ. 44.

αυτών. Επίσης, τη Δευτέρα το απόγευμα συγγενείς της νύφης που δεν είχαν πάει στο τραπέζι την Κυριακή το βράδυ, πήγαιναν στο σπίτι του γαμπρού τηγανίτες και μέλι.

Φέρτε τις τηγανίτες,
φέρτε τις τηγανίτες,
τηγανίτες με το μέλι
και κρασί με το λαγέρι.³²⁹

Στο τραπέζι της Δευτέρας έπαιζαν διάφορους σκοπούς τα βιολιά και πριν την αποχώρηση των καλεσμένων έτρωγαν και τηγανίτες με το μέλι.

Πέντε περιστέρια κάτω στο γιαλό,
αυτά κελαηδούνε κι εγώ τραγουδώ.
Το 'ρημο τ' αηδόνι, το μοναχό,
περπατεί στους κάμπους με τον καημό.
Περπατεί και λέει και κελαηδεί:
-Αιντε μωρέ (.....), καλό παιδί,
που την εδιάλεξες αυτή τη νια,
την ξανθομαλλούσα, τη λεμονιά;
-Απ' το μαχαλά της απέρασα
κι απ' τη γειτονιά της εδιάβηκα,
την ηύρα στον κήπο που πότιζε,
το βασιλικό της εδρόσιζε,
έκοψε κλωνάρι και μου 'δωσε,
μου 'πε κι ένα λόγο και μ' άρεσε:
-Βρε, παλικαράκι, σαν μ' αγαπάς,
πως συχνοδιαβαίνεις και δε μιλάς;
Στείλε προξενήτρες στη μάνα μου
και προξενητάδες στον τάτα (πατέρα) μου!
Κι από τότε πιάστηκε η αγάπη μας.³³⁰

Έπειτα, οι συγγενείς της νύφης απομακρύνονταν με χορούς και με τραγούδια, ενώ τους ξεπροβοδούσαν οι συμπέθεροι από την πλευρά του γαμπρού.

---

³²⁹ Παναγιώτης Σ. Φωτίου, Νίκος Β. Λύτης, *ό.π.*, σ. 363.

³³⁰ Γ.Κ. Φέρρος, *ό.π.*, σ. 127.

5.2 Β'. ΤΑ ΦΙΛΕΜΑΤΑ Ή (Ε)ΠΙΣΤΡΟΦΙΑ Ή ΓΥΡΙΣΜΑΤΑ (ΑΝΤΙΧΑΡΑ)

Λίγες ημέρες μετά τον γάμο, συνήθως σε 7-8 ημέρες γίνονταν κι ο επίλογος της χαράς με τα «φιλέματα»³³¹ ή «πιστρόφια» ή γυρίσματα στο σπίτι της νύφης. Τότε, (μετά το γάμο) η νύφη επισκέπτονταν το πατρικό της από όπου αντλούσε δύναμη για μια πιο ομαλή ένταξή της στο νέο σπιτικό της και τη νέα οικογένειά της. Πρόκειται για τον δείπνο που πρόσφεραν οι γονείς της νύφης στους γονείς του γαμπρού και λίγους συγγενείς του το βράδυ της Πέμπτης μετά το γάμο, (παλαιότερα, τα φιλέματα γίνονταν Δευτέρα βράδυ ή την Πέμπτη ή το πρώτο Σάββατο μετά το γάμο ή την Κυριακή, όπου η νύφη φορούσε τη νυφιάτικη ενδυμασία με τη σκούφια με τα φλωριά και τη μονέτρα) και που αποσκοπούσε στην καλύτερη γνωριμία και τη μεγαλύτερη σύσφιξη των σχέσεων μεταξύ των συμπεθερών και των δυο πλευρών.

Έτσι, το νέο ζευγάρι (νεόνυμφοι) με λίγους συγγενείς (15-20 άτομα) πήγαιναν στο σπίτι της νύφης (στο πατρικό της), όπου τους περίμεναν οι γονείς της με τηγανίτες, με μέλι, με καρύδια, με δίπλες και άλλα γλυκά. Στα φιλέματα η νύφη πήγαινε ένα γλυκό με τη «μποξιά» (δεμένο τραπεζομάντηλο από τις 4ις άκρες του) στο πατρικό της, συνήθως, ένα ταψί δίπλες ή μπακλαβά που το είχε φτιάξει η πεθερά της, όπου το ταψί αυτό ήταν συνήθως τυλιγμένο με ένα μεγάλο άσπρο μαντίλι που το είχε κεντήσει η νύφη με τα χεράκια της.

Νεόνυμφοι Νικόλας Κουτσός και Ελένη Κουτσού, Άνω Δερόπολη, Βόδριστα 10.08.1975.

4.3. Η ζωή μετά τον γάμο

4.3.1. Ο πρώτος εκκλησιασμός

Το πατρικό της νύφης συνηθίζονταν να το επισκέπτονταν και το απόγευμα της **πρώτης** Κυριακής μετά τον γάμο, όπου η νύφη πήγαινε το πρωί στην εκκλησία και καμάρωνε και μετά τη λειτουργία της εκκλησίας, συνοδευόμενη από μια συγγενίσσα γυναίκα, μοίραζε στους πλησιέστερους συγγενείς του γαμπρού διάφορα δώρα (πεσκέσια), τα οποία είχε φέρει μαζί με την προίκα της. Καθώς, επίσης και αργότερα, κυρίως τις μέρες των Χριστουγέννων, όπου παρατίθονταν δείπνος διασκέδασης προς τιμή των νεόνυμφων στο σπίτι του πατέρα της νύφης. Οι γερνότεροι έβρισκαν την ευκαιρία να κλάψουν τη μοίρα τους λέγοντας το τραγούδι:

Καλώς εμαζευτήκαμεν,
εμείς οι ντερτιλήδες,
να κλάψομε τα χάλια μας
και το κατάντημά μας.
Θέλω να σύρω λεβεντιά
και 'κονομιά δεν έχω,

³³¹ Τα «φιλέματα», όπως τα αποκαλούσαν αρχικά και αργότερα «πιστρόφια» (επιστροφή) ή «γυρίσματα» γίνονταν επίσημα στο σπίτι (πατρικό) της νύφης, στα πεθερικά του γαμπρού με γλέντι, όπου έπαιρνε μέρος ένας μικρός αριθμός συγγενών του γαμπρού. Σε μερικά χωριά τα πιστρόφια γίνονταν οικογενειακά, όπου πήγαιναν μόνον τρία άτομα, το ζευγάρι και ο μεγάλος αδερφός του γαμπρού.

μου λείπει η σέλα του βρακιού
τα δυο τα πηδουνάρια.³³²

Γενικά, με τα (ε)πιστρόφια η χαρά έληγε. Για τη νύφη, όμως, έμεναν/ορίζονταν κάποια καθήκοντα όπως να κάνει κάποιες δουλειές στο σπίτι, την πρώτη μέρα μετά τον γάμο σαν αντάμωνα κάποιο χωριανό στο δρόμο, σταματούσε και του φιλούσε το χέρι.

5.3.2 Τα καλέσματα σε δείπνο μετά τον γάμο

Μετά τα «γυρίσματα» της νύφης, οι συγγενείς του γαμπρού και της νύφης (θείοι, θείες κ.ά.) και φίλοι καλούσαν το ζευγάρι για δείπνο, συνήθως το Σάββατο ή την Κυριακή, όπου το ζευγάρι πήγαινε μόνο του «στα τραπέζια» σαν το καλούσαν (οι μπαμπάδες κ.ά.). Έτσι, με την ευκαιρία αυτή δίνονταν η δυνατότητα στη νύφη να γνωρίσει τους συγγενείς του γαμπρού και ο γαμπρός τους συγγενείς της νύφης. Κάτι που πραγματοποιούνταν μέσα σε 40 ημέρες, μιας και η νύφη φορούσε ακόμη τα νυφικά της.

Έτσι, ο γάμος με τα όμορφα έθιμά του, έπαιρνε τέλος και τα νιόγαμπρα άρχιζαν την καινούρια τους ζωή, όπου η νύφη πήγαινε στην εκκλησιά, στο πηγάδι για νερό, έκανε μικροδουλειές στο σπίτι κ.ά. Επίσης, η νύφη, σε κάθε γιορτή ή πανηγύρι στολισμένη έπαιρνε μέρος σε κάθε χορό μαζί με τις άλλες νυφάδες. Σε περίπτωση που δε φορούσε τα νυφικά της στολίδια, τότε, έπρεπε να κρατηθεί στο χορό με τις άλλες γυναίκες παραπάνω.

Ως γνωστόν, το ζευγάρι μετά το γάμο έμενε μαζί με τους γονείς του γαμπρού. Όταν, όμως, ο γαμπρός είχε μικρότερο αδερφό, ο οποίος θα παντρευόταν κάποια στιγμή αργότερα, τότε ο μεγαλύτερος γιος όφειλε να αποχωρήσει από το πατρικό του σπίτι φτιάχνοντας καινούριο σπίτι («δικό» του σπίτι) με τη βοήθεια των γονιών του, ενώ ο μικρότερος αδερφός (ο μικρότερος γιος της οικογένειας) έμενε με τη σύζυγό του και τους γονείς του στο πατρικό του, αναλαμβάνοντας μετέπειτα και τη φροντίδα των παρήλικων γονιών του.

Αξίζει να σημειωθεί εδώ, πως η νύφη μετά το γάμο έπαιρνε το επώνυμο του συζύγου της και προσφωνούσε τους νέους συγγενείς της με την σωστή ορολογία για τον καθένα π.χ. την πεθερά της την αποκαλούσε «μάννα» ή «μαμά», τον πεθερό της «πατέρα» ή «μπαμπά» κ.λπ.

Αν και σήμερα η τελετή του γάμου στη Δερόπολη έχει απλοποιηθεί αρκετά και έχει εκσυγχρονιστεί, ο πρωτογονισμός έχει τη φιλοσοφία του, τον αυθορμητισμό, την αφέλεια της παιδικής ηλικίας απ' την οποία πέρασε ο άνθρωπος στο πρώτο μέρος του κοινωνικού του βίου.

---

³³² Παναγιώτης Σ. Φωτίου, Νίκος Β. Λύτης, *ό.π.*, σ. 361.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΟΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΤΩΝ ΕΘΙΜΩΝ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΤΗΣ ΔΕΡΟΠΟΛΗΣ, ΤΟΥ ΠΩΓΩΝΙΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΣΑΡΑΝΤΑ

6.1 Οι διαφορές των εθίμων του γάμου μεταξύ των περιοχών Δερόπολης - Πωγωνίου - Αγίων Σαράντα

Οι διαφορές των εθίμων του γάμου μεταξύ των περιοχών Δερόπολης, Πωγωνίου³³³ και Αγίων Σαράντα³³⁴ διακρίνονται ως προς:

- τα **δαχτυλίδια**:

Στη **Δερόπολη** την ημέρα του **αρραβώνα**, συνήθως Σαββάτο ή Κυριακή, η οποία τελούνταν στο πατρικό σπίτι της μέλλουσας νύφης, όπου συγκεντρώνονταν συγγενείς και φίλοι του γαμπρού, με τον παπά να τους διαβάζει μία ευχή με την συγκατάθεσή τους και ο κουμπάρος να τους αλλάζει τα **δαχτυλίδια** (συνήθως βέρες ή μονόπετρο), τα οποία πιο πριν τοποθετούνταν σε ένα πιάτο με ρύζι. Στο **Πωγώνι**, την ημέρα των αρραβώνων πρώτα τοποθετούσαν τα δαχτυλίδια στο αλεύρι τρεις φορές και έπειτα τ' άλλαζαν, ενώ στην περιοχή των **Αγίων Σαράντα**, οι γονείς των νέων τοποθετούσαν τα δαχτυλίδια, ο καθένας το δικό του πάνω σε ένα κόκκινο μαντήλι, που ήταν απλωμένο στο «τσουρέκι» απ' όπου τα έπαιρναν και τ' άλλαζαν.

- τις **προετοιμασίες του γάμου**:

Στη **Δερόπολη** την **Πέμπτη** το πρωί οι γειτόνισσες και οι συγγενείς του γαμπρού πήγαιναν στο βουνό για να προμηθευτούν ξύλα για το μαγείρεμα και στη συνέχεια, προετοίμαζαν τα **προζύμια** για τις κουλούρες ή τις μπουγκάτσες και τα ψωμιά. Στο **Πωγώνι**, η ζύμωση του ψωμιού ξεκινούσε την Τετάρτη το βράδυ, όπου ένας νεαρός άρχιζε να κρησάριζε (κοσκίνιζε) το αλεύρι με την κρησάρα (είδος κόσκινου) προκειμένου οι νεόνυμφοι να αποκτήσουν αγόρια, ενώ στην περιοχή των **Αγίων Σαράντα**, τ' αλεύρι ανακατεύονταν απ' τα χεράκια μικρών παιδιών, τα οποία έριχναν μεταλλικά νομίσματα στο προζύμι για «γούρι» και καλοτυχιά στα νιόπαντρα.

Επίσης, στη Δερόπολη την Πέμπτη προετοιμάζονταν και τα **προσκλητήρια** του γάμου τα οποία τα έγραφε ο παπάς ή ο δάσκαλος του χωριού και την Παρασκευή ή το Σάββατο το πρωί τα έστελναν στους συγγενείς και στους φίλους συνοδευόμενα με ένα κομμάτι «μπουγκάτσια», που την είχαν ζυμώσει στο σπίτι του γαμπρού την προηγούμενη μέρα (την Πέμπτη). Ενώ, στους συγγενείς που βρίσκονταν μακριά τους έστελναν τα

Νυφιάτικη παραδοσιακή στολή της Κάτω Δερόπολης, Θεόδωρος Πόλιος και Χρυσάνθη Πόλιου Γράφη 1981.

³³³ Η περιοχή του Πωγωνίου εκτείνεται μεταξύ του βουνού «Νεμέρτσικα» ανατολικά, «Μπουρέτο» δυτικά και το βουνό «Μακρύκαμπος» νότια.

³³⁴ Η σημερινή «περιοχή των Αγίων Σαράντα», περιλαμβάνει τις τρεις περιοχές που παλαιότερα ονομάζονταν: περιοχή Δελβίνου, περιοχή Βούρκου και περιοχή Ριζών.

καλέσματα ένα μήνα πριν από τον γάμο. Σ' αντίθεση με τη Δερόπολη, στο **Πωγώνι** και στην περιοχή των Αγίων Σαράντα τα προσκλητήρια του γάμου διανέμονταν το Σάββατο. Συγκεκριμένα, στην περιοχή των **Αγίων Σαράντα** τα καλέσματα στα μακρινά χωριά τα έστελναν την Πέμπτη με παιδί που είχε «μάνα και πατέρα», ενώ στο ίδιο το χωριό το Σάββατο.

- το «μπαϊράκι» ή το «φλάμπουρο»:

Στη **Δερόπολη** το **Σάββατο** ετοιμάζονταν και «σηκώνονταν» το «μπαργιάκι» ή «μπαϊράκι» ή «φλάμπουρο» (το λάβαρο του γάμου) από τον θείο (ή συγγενείς) του γαμπρού, ο οποίος σ' ένα ψηλό κοντάρι έδενε σταυρωτά στην κορυφή του κλωνάρια ελιάς (σύμβολο ειρήνης) με τέτοιον τρόπο που να σχηματιζόταν ένας μικρός σταυρός στον οποίο τοποθετούσε ή «έμπηγε» ή σφήωνε στις τρεις άκρες του, τρία ρόδια ή ρόδια (σύμβολο ευτυχίας), μήλα, πορτοκάλια ή κυδώνια, σε μερικά χωριά και κλαδιά δάφνης, καθώς και μία κουλούρα. Έπειτα, πάνω στην κορυφή του σταυρού ή κάτω από το σταυρό, κρεμούσε σαν σημαία ένα στολισμένο, χρυσοκέντητο ύφασμα με χρυσά κρόσσια το οποίο είχε στη μέση ζωγραφισμένο ή κεντημένο τον Αϊ Γιώργη καβαλάρη ή μ' έναν σταυρό στη μέση ή σταυρό με πουλιά, κορδέλες και λουλούδια. Στο **Πωγώνι**, την ημέρα του γάμου προπορεύονταν το μπαϊράκι της Εκκλησίας που ήταν μεταξωτό, έγχρωμο με λευκό σταυρό στη μέση ή μια σημαία στολισμένη με κορδέλες και φλωριά. Ενώ στην περιοχή των **Αγίων Σαράντα**, το φλάμπουρο στήνονταν το Σαββατόβραδο στην αυλή του γαμπρού και αποτελούνταν από ένα κόκκινο μαντήλι που δενόταν σε μια ελαφριά βέργα και το ακολουθούσε η «νεραντζιά», που ήταν μια κλάρα δάφνης με έξι παρακλάδια, στην οποία τοποθετούνταν λεμόνια, νεράντζια ή πορτοκάλια μαζί με φύλλα δάφνης και την κρατούσε ο πιο ηλικιωμένος συγγενής.

Νυφιάτικη παραδοσιακή στολή (καβάδι) του Πωγωνίου, Χλωμό 12.07.1981.

- το **αρμάτωμα του γαμπρού** και την τελετή του «ξυρίσματος του γαμπρού»:

Στη **Δερόπολη** την **Κυριακή** το πρωί άρχιζε το αρμάτωμα του γαμπρού και η τελετή του «ξυρίσματος του γαμπρού», όπου ο μπαρμπέρης τον κούρευε και τον ξύριζε, καθώς, οι τραγουδίστριες τραγουδούσαν τραγούδια της περιστάσεως. Στο **Πωγώνι**, τα πολύ παλιά χρόνια, σαν έλουζαν το γαμπρό έριχναν λίγο αλεύρι στα μαλλιά του και του εύχονταν: «Ν' ασπρίσεις να γεράσεις!», ενώ στην περιοχή των Αγίων Σαράντα, μετά το αρμάτωμα του γαμπρού έπαιρναν «δάφνη» και την τοποθετούσαν στην αυλόπορτά του, πάνω σε μια κλωστή.

- την υποδοχή της πεθεράς στον γαμπρό της στο πατρικό της νύφης:

Στη **Δερόπολη**, τον γαμπρό περίμενε στην πόρτα του σπιτιού της η πεθερά, η οποία τον ράντιζε με μία μικρή ανθοδέσμη με άρωμα ή ανθόνερο και οι άνθρωποι του γαμπρού τον κάλυπταν με σκοπό να παραμείνει στεγνός. Στη συνέχεια, η πεθερά τοποθετούσε στο αριστερό πέτο του σακακιού του ένα μικρό άσπρο μαντίλι με χρυσή καρφίτσα ή έριχνε στην πλάτη του ένα μεταξωτό μαντίλι, ενώ συγχρόνως εκείνος της τοποθετούσε στην παλάμη της ένα χρυσό νόμισμα φιλώντας της το χέρι. Σ' αντίθεση με το **Πωγώνι**, όπου η πεθερά τοποθετούσε στον γαμπρό άνθη βασιλικού ή μπουκέτο λουλούδια, καθώς και μεταξωτό ή άσπρο μαντίλι στην πάνω τσέπη του σακακιού του φιλώντας τον στο μέτωπο, ενώ εκείνος φιλούσε με τη σειρά του το χέρι της πεθεράς και του πεθερού του. Και σαν έχριζε τρεις φορές με μέλι τον επάνω παραστάτη, στο κάσωμα³³⁵ της πόρτας πήγαινε με τον νούνο του στην αίθουσα, όπου ο ιερέας τελούσε την επίσημη αρραβώνα μπροστά στο εικονοστάσιο.

- την προίκα της νύφης:

Στη **Δερόπολη** όταν έπαιρναν το «γιούκι» της νύφης και το φόρτωναν στα άλογα και έκαναν τρεις φορές τον γύρο της εκκλησίας, το πήγαιναν στο σπίτι του γαμπρού. Στα άλογα, πάνω στην προίκα της νύφης τοποθετούσαν μικρά παιδιά, των οποίων οι γονείς ζούσαν είτε παρότρυναν ένα αγοράκι να πάρει το πρώτο μαξιλάρι ή γωνία προκειμένου οι νιόπαντροι να ήταν καρπεροί και να αποκτούσαν αγόρι. Ενώ στην περιοχή των **Αγίων Σαράντα**, πάνω στο γιούκι κάθονταν 4-5 παιδιά από το συγγενολόι της νύφης, με τους γονείς τους εν ζωή, στα οποία δίνονταν «μπαξίσι»³³⁶ με σκοπό να επιτρέψουν στους συμτέθερους να πάρουν το φόρτωμα.

Παραδοσιακή στολή των Ριζών Δελβίνου με την ποδιά από την παραδοσιακή στολή της Λεσινίτσας, δεκαετία του 1920.

- το ξεπροβόδισμα της νύφης:

Στην **Δερόπολη**, ξεπροβοδούσαν τη νύφη από το σπίτι της με συγκινητικά τραγούδια που έκαναν τους πάντες να κλαίνε ασταμάτητα. Στο **Πωγώνι**, η νύφη αφού έφερνε τρεις φορές γύρω στο δωμάτιο κι έκανε το σταυρό της στο εικόνισμα, ασπάζονταν τους γονείς, τους συγγενείς και τις φίλες της και με δάκρυα στα μάτια έβγαине απ' το σπίτι της, ενώ στη διαδρομή οι «περιένυφες»³³⁷ τη σκέπαζαν με μια ομπρέλα την οποία περιστρέφαν ταχτικά, ενώ στην περιοχή των **Αγίων Σαράντα**, πριν ξεκινήσουν από το σπίτι της νύφης, είχαν ως έθιμο ο γαμπρός να «πατάει» το πόδι της νύφης.

- το ρύζι στην εκκλησία:

Στη **Δερόπολη**, όταν τα δύο ψίκια έκαναν το γύρο της εκκλησίας και έμπαιναν μέσα στην εκκλησία για την τελετή της στέψης, τότε, ο κουμπάρος άλλαζε τα στέφανα και στο «χορό του Ησαΐα» έριχναν ρύζι, σιτάρι, κουφέτα και νομίσματα,

³³⁵ κάσωμα: κούφωμα

³³⁶ μπαξίσι: φιλοδώρημα για εξυπηρέτηση

³³⁷ περιένυφες: παράνυφοι

όπου τα παιδιά προσπαθούσαν να συγκεντρώσουν όσο το δυνατόν περισσότερα. Σ' αντίθεση με το **Πωγώνι**, όπου έριχναν καραμέλες και νομίσματα.

- την «παράδοση» της νύφης:

Στη **Δερόπολη**, στη μέση του δρόμου προς την εκκλησία ή κοντά στην **εκκλησία**, το ψίκι του γαμπρού σταματούσε εκεί όπου οι βιολιτζήδες σταματούσαν τις μελωδίες και περίμεναν τους συμπέθερους της νύφης προκειμένου να αρχίσει ένα σκληρό «παζάρι», όπου οι άνθρωποι του γαμπρού προσπαθούσαν να «παραλάβουν» τη νύφη από τους δικούς της, με εκπρόσωπο το βλάμη, ο οποίος έκανε το γνωστό σκληρό «παζάρι» και «αγόραζε» τη νύφη από τους συγγενείς της. Έπειτα, την «παραλάμβανε» (ο βλάμης) μαζί με τον γαμπρό από τους γονείς ή τ' αδέρφια της και κατευθύνονταν προς στην εκκλησία. Ή οι άνθρωποι της νύφης ζητούσαν από τους ανθρώπους του γαμπρού, συνήθως, το/τη νούνο/α³³⁸ ή το βλάμη ή τον κουμπάρο που θα άλλαζε τα στέφανα, αμοιβή για τα στολιστικά της νύφης και έπειτα, σαν ακολουθούσαν τα «παζαρέματα» ο κουμπάρος πλήρωνε την στολίστρα και του παρέδιδαν τη νύφη, την οποία κρατούσαν απ' τη μία πλευρά ο γαμπρός και απ' την άλλη ο κουμπάρος, με τους ανθρώπους του γαμπρού να κατευθύνονται προς την εκκλησία για τη στέψη. Ενώ, παράλληλα, με το έθιμο αυτό ακούγονταν και ντουφεκιές (πυροβολισμοί) από κάποιον που κρατούσε πιστόλι. Ενώ στο **Πωγώνι**, η «παράδοση της νύφης» γινόταν μετά τη στέψη/στέφανα στη μέση του δρόμου, όπου δύο εκπρόσωποι απ' τις δύο πλευρές αντάλλασαν μεταξύ τους από ένα ποτήρι κρασί και το έπιναν σταυρωτά ως ένδειξη αγάπης κι εμπιστοσύνης, ενώ η νύφη με τις παράνυφες εισχωρούσε στο ψίκι του γαμπρού.

- την υποδοχή της πεθεράς στη νύφη:

Στη **Δερόπολη**, η νύφη εισερχόμενη στο σπίτι του γαμπρού, έριχνε το δεξί της πόδι και πατούσε τον «μασιά»³³⁹ που ήταν τοποθετημένος εκεί. Έπειτα, η πεθερά από τη σκάλα του σπιτιού, αφού έριχνε τρεις φορές ρύζι μαζί με σιτάρι και νομίσματα ή καραμέλες στους νιόπαντρους λέγοντας ευχές, έσπαγε ένα πιάτο στη γη για να γίνει κομμάτια και μαζί μ' αυτό «να γίνει κομμάτια και το κακό μάτι». Ενώ στην περιοχή των **Αγίων Σαράντα**, η πεθερά έζωνε στη μέση της νύφης ένα βάτο με ρίζες, ώστε η νύφη στο σπίτι που θα έμπαινε να ρίζωνε και να αποχτούσε μεγάλη οικογένεια μιας κι ο βάτος χαρακτηρίζεται για τη μεγάλη ευκολία με την οποία ριζώνει και αυξάνεται, πολλαπλασιάζεται.

- το σταυρό από μέλι:

Στη **Δερόπολη**, η πεθερά τάιζε με ένα κουτάλι τρεις φορές τη νύφη με μέλι προκειμένου να ήταν γλυκομίλητη και καλοσυνάτη με τα πεθερικά της και μ' όλους τους συγγενείς του γαμπρού. Έπειτα, έπαιρνε το δεξί χέρι της νύφης και της βουτούσε τα τρία δάχτυλά της μέσα στο πιάτο με το μέλι, παίρνοντας λίγο μέλι με αυτά, σηκώνοντάς της τα ψηλά στην πόρτα όπου σχημάτιζε τρεις φορές έναν σταυρό με το μέλι πάνω στο ανώφλι ή δοκάρι ή πράκι ή κάσωμα της πόρτας, έτσι, ώστε να «περνούσαν μια ζωή γλυκιά σαν το μέλι!». Στο **Πωγώνι**, η νύφη έβαζε και λίγο μέλι με το δάχτυλό της στα χείλη της πεθεράς, η οποία οδηγούσε τη νύφη στο εικόνισμα

³³⁸ Οι στολίστρες κι οι τραγουδίστριες της νύφης ζητούσαν τον κόπο τους από τη νούνα.

³³⁹ μασιάς: μεταλλική λαβίδα με την οποία πιάνουμε τ' αναμμένα κάρβουνα

του σπιτιού, όπου έκανε το σταυρό της. Σ' αντίθεση με την περιοχή των **Αγίων Σαράντα**, όπου η πεθερά τάζε τα «νιόγαμπρα»³⁴⁰ ψωμί με μέλι από μια μπουκιά του καθενός. Και ενώ η νύφη και η πεθερά έτρωγαν λίγο από το ίδιο λουκούμι, η πεθερά τοποθετούσε μεταλλικά νομίσματα στο «ζωνάρι»³⁴¹ της νύφης για «να άντεχε» όπως το σίδερο και την έβαζε να καθίσει πάνω σε ένα σακί με ρύζι για «να ριζώσει». Κι εκεί πάνω τοποθετημένη η νύφη «καμάρωνε», ενώ οι παράφυοι μοίραζαν μικρές τρυπητές κουλούρες στα μικρά παιδιά.

- το «ξεμπούλωμα»:

Στη **Δερόπολη**, το «ξεμπούλωμα» ή «ξεμπαρμπούλωμα»,³⁴² όπου η νύφη καθόταν όρθια σε μια γωνία του δωματίου περιτριγυρισμένη από τους παράφυους και «καμάρωνε». Τότε, ο νούνος ή μια συγγενής του γαμπρού ή ένα μικρό παιδί 10-12 ετών, του οποίου οι γονείς ζούσαν, ή η πεθερά ξετύλιγε το «μπούλωμα» ή «μπαρμπούλι»³⁴³ με το «καλαμίδι»³⁴⁴ και ξεσκεπάζε τη νύφη, η οποία στη συνέχεια μοίραζε κουλούρες στα παιδιά. Στο **Πωγώνι**, την «καλύπτρα»³⁴⁵ της νύφης την αφαιρούσε ένας κοντινός συγγενής του γαμπρού, αφού έταζε και παρέδιδε στη νύφη τα χρήματα, ενώ εκείνη του φιλούσε τρεις φορές το χέρι, ενώ στην περιοχή των **Αγίων Σαράντα**, τη νύφη την ξεσκεπάζε ο γαμπρός, ο οποίος έριχνε την «μούλα»³⁴⁶ πάνω στις κολόνες, όπου παρέμενε εκεί για τρεις ολόκληρες ημέρες.

- το νερό από τη βρύση:

Στη **Δερόπολη**, τη Δευτέρα το πρωί η πεθερά έδινε στη νεόνυμφη, που συνοδεύονταν από ένα παιδί, ένα μαστραπά³⁴⁷ για να πάρει νερό από τη βρύση, όπου καθ' όλη τη διαδρομή και διαδικασία δεν έπρεπε να μιλήσει (κρίνει), προκειμένου το νερό να ήταν «άκριτο» (αμίλητο) και να περιέλουζε με αυτό το πρόσωπο του ανυποψίαστου γαμπρού, κάτι που προκαλούσε το γέλιο όλων. Στο **Πωγώνι**, η νύφη πήγαινε στη βρύση για νερό συνοδευόμενη από κορίτσια και πολλές φορές και με τη συνοδεία των βιολιών και σαν έβρεχε τρεις φορές ένα κομμάτι ψωμί το άφηνε εκεί μαζί με νομίσματα. Στη συνέχεια, αφού γέμιζε με νερό το στολισμένο με φλωριά μπρίκι το έχυνε κατά τη διαδρομή για το σπίτι και από εκείνο που απέμενε γέμιζε δυο ποτήρια με τα οποία, τα νεόνυμφα, προσπαθούσαν να βρέξουν ο ένας τον άλλον, ενώ τα κορίτσια προφυλάσσανε τη νύφη με ένα σεντόνι. Ενώ στην περιοχή των **Αγίων Σαράντα**, η νύφη έριχνε στη βρύση μεταλλικά νομίσματα τα οποία τα έπαιρναν οι πρώτοι περαστικοί, λέγοντας ευχές για τα νιόγαμπρα και σαν επέστρεφε στο σπίτι έριχνε το νερό για να πλυθούν ο γαμπρός και οι υπόλοιποι του σπιτιού. Τότε, γίνονταν και το λεγόμενο «βρέξιμο», όπου ο πιο σβέλτος από τα νεόνυμφα κατάβρεχε το έτερόν του ήμισυ με νερό.

---

³⁴⁰ νιόγαμπρα: νεόνυμφοι

³⁴¹ ζωνάρι: ζώνη

³⁴² ξεμπούλωμα ή ξεμπαρμπούλωμα: αφαίρεση πέπλου

³⁴³ μπαρμπούλι: λεπτό πέπλο

³⁴⁴ καλαμίδι: ξύλινο κυλινδρικό ραβδί που χρησιμοποιείται για το άνοιγμα φύλλων ζύμης

³⁴⁵ καλύπτρα: κάλυμμα κεφαλιού, πέπλο

³⁴⁶ μούλα: λεπτή/διάφανη μεταξωτή καλύπτρα

³⁴⁷ μαστραπά: δοχείο νερού

- τα «φιλέματα»:

Στη **Δερόπολη**, λίγες ημέρες μετά το γάμο επέρχονταν κι ο επίλογος του γάμου με τα λεγόμενα «φιλέματα» ή «πιστρόφια» ή «γυρίσματα», τα οποία στο **Πωγώνι** ονομάζονταν και «αντίχαρα», στο σπίτι της νύφης, όπου οι γονείς της νύφης παρείχαν επίσημο δείπνο με φαγητά, προπόσεις, τραγούδια και χορό στους νεόνυμφους και στους στενούς συγγενείς των δύο πλευρών, πράγμα που αποσκοπούσε στην καλύτερη γνωριμία και τη μεγαλύτερη σύσφιξη των σχέσεων μεταξύ των συμπεθέρων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

ΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΙ ΧΟΡΟΙ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑΣ

7.1 Τα δημοτικά τραγούδια

Τα έθιμα του γάμου της Δερόπολης έχουν την πηγή τους και την ρίζα τους στην πατροπαράδοτη παράδοση και ιστορία του λαού και του τόπου μας. Όλα τα τραγούδια, όλες οι εκδηλώσεις, από την πρώτη έως την τελευταία μέρα εκφράζουν πόθους και λαχτάρες γονιών, παιδιών και συγγενών για μια ιδανική ζωή και πολιτισμένη.

Ο γάμος από την αρχή έως το τέλος αποτελούσε μία μεγάλη χαρμόσυνη γιορτή· όχι μόνον για την οικογένεια του γαμπρού, της νύφης και των συγγενών τους, μα και για όλο το χωριό. Όλοι ήταν χαρούμενοι και χαμογελαστοί και έδειχναν την ικανότητά τους στο τραγούδι, στο χορό, στις ευχές που απηύθυναν στα νιόγαμπρα κ.λπ., στους γονείς τους που καμάρωναν τέτοιο ταιριασμένο ζευγάρι, στον κουμπάρο, ευχόμενοι «και με λάδι νούνε» (για τους απόγονους) και τόσα άλλα, που καθρεφτίζονται στα **τραγούδια του γάμου**.

Έτσι, ο λαϊκός πολιτισμός του πανάρχαιου αυτού πληθυσμού είναι όμοιος με τον λαϊκό πολιτισμό των άλλων Ηπειρωτικών περιοχών με μικρές διαφορές και ιδιορρυθμίες τόσο στη στιχουργία όσο και στη μουσική τους.

Στα περισσότερα δημοτικά τραγούδια της Δερόπολης και γενικότερα της ΕΕΜ ο στίχος είναι δεκαπεντασύλλαβος και το δημοτικό τραγούδι αποτελείται από τρία στοιχεία:

- 1) το Λόγο
- 2) το Ρυθμό – μουσική και
- 3) την Κίνηση – χορό.

Πιο συχνά απαντάται ο λόγος με το ρυθμό και το ηχόχρωμά του, όπως το εκφράζει ο τραγουδιστής. Στα τραγούδια της Δερόπολης, άλλοτε προέχει ο λόγος και άλλοτε η μουσική. Το ένα συμπληρώνει το άλλο, μιας και «*ό,τι δεν μπορεί να εκφράσει ο λόγος, το εκφράζει η μουσική*».³⁴⁸ Μέσα από τα **δημοτικά τραγούδια**, ο λαός της ΕΕΜ εκφράζεται συναισθηματικά και ψυχικά, πράγμα που επιβεβαιώνεται κι απ' τον Γρηγόρη Κατσαλίδα ο οποίος αναφέρει τα εξής: «*Μέσα από τα δημοτικά τραγούδια, ο λαός της Βορείου Ηπείρου αναπαριστάνει πιστά τις χαρές και τις λύπες του, τους πόθους και τις αγωνίες του, τη φιλοπατρία του, τα φαρμάκια της ξενιτιάς, την ευγνωμοσύνη του σε γενναία παλικάρια που τον δόξασαν με την παλικαριά τους, την αγάπη για τη φύση και τη ζωή στο ύπαιθρο, την αγάπη για τη δουλειά και την προσήλωση σε ποθητά και λατρευτά πρόσωπα. Τα δημοτικά τραγούδια της Βορείου Ηπείρου διακρίνονται για τα γνήσια και ανόθευτα συναισθήματα που εκφράζουν, καθώς και για τον έντονο και ζωηρό εθνικό, ελληνικό παλμό τους. [...] Έχουν γνήσια και καθάρια ελληνικότητα, που δείχνει το στενό δεσμό με τον εθνικό κορμό της μάνας Ελλάδας και κρατά άσβηστη τη θύμηση για τις περιπέτειες του Έθνους.*»³⁴⁹

Ένα ιδιαίτερο και αναπόσπαστο κομμάτι της ηπειρωτικής μουσικής, καθώς και της ΕΕΜ, αλλά και πολύ σημαντική κατηγορία αποτελεί εκείνη των **πολυφωνικών**

³⁴⁸ Παναγιώτης Σ. Φωτίου, Νίκος Β. Λύτης, *ό.π.*, σ. 8.

³⁴⁹ Γρηγόρης Ν. Κατσαλίδας, *ό.π.*, σ. 9.

τραγουδιών, δηλαδή μια σύνθεση από πολλές φωνές ταυτόχρονα από μια ομάδα ανδρών ή γυναικών ή ανάμεικτοι, στην οποία έχουμε τον «πάρτη» (αυτόν που ξεκινάει το τραγούδι), τον «κλωστή» ή «γυριστή» (αυτόν που κάνει τα γυρίσματα) και τους «ισοκράτες» (εκείνοι που κρατούν τον ίσο).³⁵⁰

Ο γεωγραφικός χώρος όπου συναντάται το πολυφωνικό τραγούδι είναι τα βόρεια προάστια της Ηπείρου από τις δύο πλευρές των Ελληνοαλβανικών συνόρων: «τα χωριά της Λάκας Πωγωνίου και μερικά της Κόνιτσας του Νομού Ιωαννίνων, λιγοστά χωριά στους πρόποδες της Μουργκάνας του Νομού Θεσπρωτίας, ολόκληρη η περιοχή της Άνω και Κάτω Δερόπολης, της Ρίζας και Πάνω Πωγωνίου του Νομού Αργυροκάστρου, τα χωριά του Θεολόγου και Βούρκου των Νομών Δελβίνου και Αγίων Σαράντα και τα ελληνόφωνα χωριά της Χειμάρρας».³⁵¹

Σύμφωνα με τον Λένη «το πολυφωνικό τραγούδι έχει ταυτιστεί με μια συγκεκριμένη συνοριακή περιοχή που εκτείνεται από την ακτή του Ιονίου, κοντά στους Φιλιάτες, μέχρι την περιοχή της Κόνιτσας και από τον ποταμό Καλαμά έως τα ελληνοαλβανικά σύνορα. Συνήθως, ταυτίζεται με την περιοχή του Πωγωνίου, μια ενιαία πολιτισμική περιοχή η οποία διασπάστηκε μετά την οριστικοποίηση των συνόρων μεταξύ Ελλάδας και Αλβανίας. Ωστόσο, ο βασικός γεωγραφικός χώρος του συγκεκριμένου πολυφωνικού τραγουδίσματος είναι οι βόρειες περιοχές της Ηπείρου από τις δύο πλευρές των ελληνοαλβανικών συνόρων: τα χωριά της Λάκας Πωγωνίου και μερικά της Κόνιτσας του Νομού Ιωαννίνων, λιγοστά χωριά στους πρόποδες της Μουργκάνας του Νομού Θεσπρωτίας, ολόκληρη η περιοχή της Άνω και Κάτω Δερόπολης, της Ρίζας και Πάνω Πωγωνίου του Νομού Αργυροκάστρου, τα χωριά του Θεολόγου και Βούρκου των Νομών Δελβίνου και Αγίων Σαράντα και τα ελληνόφωνα χωριά της Χειμάρρας. Το πολυφωνικό τραγούδι συνεχίζεται σε όλες τις αλβανόφωνες περιοχές, που συνορεύουν με τον γεωγραφικό χώρο της Ελληνικής Μειονότητας στην Αλβανία. Αντίθετα, βαδίζοντας προς τον νότο της Ηπείρου η παρουσία του πολυφωνικού τραγουδιού συρρικνώνεται, μέχρι που χάνεται.»³⁵²

Η θεματολογία του ποιητικού κειμένου των πολυφωνικών τραγουδιών συνδέεται κυρίως με τα εθμικά δρώμενα του κύκλου της ζωής και του χρόνου, όπως τραγούδια θρησκευτικά και αποκριάτικα, του έρωτα, του αρραβώνα και του γάμου, της ξενιτιάς, του θρήνου, της δουλειάς, κωμικά και εύθυμα, αλλά επίσης και βασισμένα στους θρύλους και στα ηρωικά κατορθώματα, στον εθνικό απελευθερωτικό αγώνα και στη σοσιαλιστική ζωή.³⁵³

Το πολυφωνικό τραγούδι είναι ένα από τα κυριότερα πολιτισμικά στοιχεία που δηλώνει την ιδιαίτερη αισθητική ταυτότητα της Νοτίου Αλβανίας (Βόρειο Ήπειρο) και αυτό γιατί σε σύγκριση με τα υπόλοιπα δημοτικά τραγούδια διαφέρει στη μελωδική ανάπτυξη, δηλαδή στις κλίμακες και στον τρόπο ερμηνείας, δηλαδή την πολυφωνία. Όταν αναφερόμαστε στην μελωδική ανάπτυξη εννοούμε έναν κανόνα που αναπτύσσεται πάνω στις διάφορες μορφές της ανημίτονης πεντατονικής κλίμακας, δηλαδή σε μία σειρά πέντε φθόγγων όπου το διάστημα του ημιτονίου δεν υπάρχει και «...στηρίζεται κυρίως στα διαστήματα τέταρτης και πέμπτης, με τη βοήθεια ενός ισοκράτη (ίσο) στη χαμηλότερη φωνή...»³⁵⁴

³⁵⁰ Παναγιώτης Σ. Φωτίου, Νίκος Β. Λύτης, *ό.π.*, σσ. 22-23.

³⁵¹ Κ. Λώλης, *Το Ηπειρώτικο πολυφωνικό τραγούδι*, Ιωάννινα 2006, σ. 16.

³⁵² Η. Λένης, *Η ρυθμική συγκρότηση της μουσικής της Ηπείρου*, 2009, σ. 11.

³⁵³ Β. Λύτης, «Το μοτίβο στο πολυφωνικό τραγούδι της Βορείου Ηπείρου» στο Περιοδικό: Άπειρος 1, Θεσπρωτικό έντυπο για τον πολιτισμό και το περιβάλλον, ²1998, σ. 45.

³⁵⁴ Αναγειαννάκης Φ., *Ελληνικά λαϊκά μουσικά όργανα*, Εθνική τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1976, σ. 26.

Επίσης, στην περίπτωση του ρυθμού, το πολυφωνικό τραγούδι χωρίζεται σε τρεις κατηγορίες: στα τραγούδια ελεύθερου ρυθμού, στα εύρυθμα τραγούδια και στα πολυρρυθμικά τραγούδια.³⁵⁵

Όσον αφορά τον τρόπο ερμηνείας, το πολυφωνικό τραγούδι έχει φωνητικό χαρακτήρα «a kappela» δηλαδή η εκτέλεση του γίνεται χωρίς τη συνοδεία μουσικών οργάνων. Το τραγούδι δεν εξαρτάται μόνο από έναν σολίστα, αλλά από μία ομάδα με συγκεκριμένο αριθμό ατόμων, όπου οι ρόλοι τους είναι εντελώς προκαθορισμένοι. Μπορεί να απαρτίζεται από άτομα του ίδιου φύλου, μικτή, εναλλασσόμενη, όπως και διαφορετικών ηλικιών. Έτσι, έχουν διαμορφωθεί τα λεγόμενα γεροντικά, ανδρικά, γυναικεία ή παιδικά. Η διάταξη της ομάδας στο χώρο απεικονίζεται με δύο τρόπους, είτε καθιστά όπου η ομάδα των τραγουδιστών κάθεται κυκλικά ή ημικυκλικά γύρω από ένα τραπέζι ή όρθιοι ο ένας δίπλα στον άλλον, είτε απεικονίζονται ταυτόχρονα με την χορευτική διαδικασία. Η ομάδα αποτελείται το λιγότερο από 4 τραγουδιστές. Η άρτια μουσική απόδοσή της απαιτεί 7-10 τραγουδιστές, αλλά μπορεί να φτάσουν και 10-15. Ο ρόλος και οι φωνές που απαρτίζουν την πολυφωνική ομάδα είναι ο πάρτης, ο γυριστής, ο κλώστης, ο ρίχτης κι οι ισοκράτες.³⁵⁶

Ο Μ. Ζώτος δημοσίευσε ένα βιβλίο με αναφορές στο πολυφωνικό τραγούδι το οποίο εκδόθηκε από το «Ίδρυμα Βορειοηπειρωτικών Ερευνών» όπου στον πρόλογο του γνωστοποιείται το εξής συμπέρασμα: «*Το Βορειοηπειρωτικό τραγούδι είναι ένα από τα αρχαιότερα μνημεία της ελληνικής μουσικής παράδοσης*».³⁵⁷

Η αντίληψη περί αρχαιοελληνικής καταγωγής του πολυφωνικού τραγουδιού, δεν έπαψε να υποστηρίζεται και στις πιο πρόσφατες αναφορές. Συγκεκριμένα, ο εθνομουσικολόγος Λάμπρος Λιάβας αναφέρει πως: «*Όσον αφορά την καταγωγή αυτής της πολυφωνικής φόρμας, παρόλο που η έρευνα δεν έχει καταλήξει ακόμα σε βέβαια συμπεράσματα, όλες οι ενδείξεις πείθουν ότι ανάγεται σε πολύ παλιές (ίσως ακόμη και προελληνικές) εποχές. Πράγματι οι μελωδίες των τραγουδιών (μαζί με ορισμένα ακόμη της Ηπείρου και κάποια γυναικεία τραγούδια της Θεσσαλίας) είναι οι μοναδικές στον Ελλαδικό χώρο που έχουν διατηρήσει την πεντατονική ανημίτονη κλίμακα (μουσική κλίμακα που αποτελείται από 5 νότες χωρίς ημιτόνια). Η κλίμακα αυτή, όπως έχει αποδείξει η πρόσφατη μουσικολογική έρευνα, ταυτίζεται με το δώριο τρόπο των αρχαίων Ελλήνων την κατεξοχήν “ελληνική αρμονία”*».³⁵⁸

Επίσης, ο Κώστας Λώλης, το στοιχείο που παραθέτει στο άρθρο του είναι ότι «*το πολυφωνικό τραγούδι έχει ρητορικό χαρακτήρα, δηλαδή η μελωδία του σαν σύνολο συνδέεται περισσότερο με την ανθρώπινη φωνή κι όχι την καθαρή μελωδία. Και όπως παραδέχονται οι μουσικολόγοι τα τραγούδια ρητορικού χαρακτήρα σ’ όλον τον κόσμο είναι αρχαία*».³⁵⁹

Αλλά δεν μπορούν να μην αναφερθούν κι οι προσμείξεις του πολυφωνικού τραγουδιού με την Βυζαντινή μουσική που επήλθαν μετά από την συμβίωση πολλών αιώνων. Όπως, παρατηρεί κι ο Σπύρος Περιστερής «*το ίσον και*

³⁵⁵ Κ. Λώλης, *ό.π.*, σ. 47-51.

³⁵⁶ Κ. Λώλης, *ό.π.*, Ιωάννινα 2006, σ. 18-20.

³⁵⁷ Β. Νιτσιάκος-Κ. Μάντζος, *Πολιτικοποιώντας την παράδοση: Χρήσεις των πολυφωνικών τραγουδιών στην Ελλάδα και την Αλβανία στο Παρόν του παρελθόντος*. Ιστορία, Λαογραφία, Κοινωνική Ανθρωπολογία, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Επιστημονικό Συμπόσιο 2002, σ. 138.

³⁵⁸ Λ. Λιάβας, «*Τα πολυφωνικά τραγούδια της Ηπείρου*» στο Περιοδικό: Άπειρος 1, Θεσπρωτικό έντυπο για τον πολιτισμό και το περιβάλλον, ²1998, σσ.18-19.

³⁵⁹ Κ. Λώλης, «*Το Πολυφωνικό τραγούδι αρχαία και πρωτότυπη μουσική παράδοση*» στο Περιοδικό: Άπειρος 1, Θεσπρωτικό έντυπο για τον πολιτισμό και το περιβάλλον, ²1998, σ. 30.

η μελωδική κίνησης του γυριστού εις την τονικήν και υποτονικήν είναι στοιχεία απαντώντα και εις τη βυζαντινήν εκκλησιαστικήν μουσικήν».³⁶⁰

Έτσι, τα βορειοηπειρωτικά τραγούδια στηρίζονται στην πενταφθογγική κλίμακα και μερικές δευτερεύουσες ιδιορρυθμίες (όπως έχουν επισημάνει ο Σπυρίδωνας Περιστέρης κι ο Αντώνιος Λάβδας). Η πεντάφθογγη κλίμακα έχει τις ρίζες της στην αρχαία Ελλάδα κι είναι προγενέστερη της επτάφθογγης.³⁶¹ Επίσης, η πεντάφθογγη κλίμακα διατηρείται μέχρι και τους ρωμαϊκούς χρόνους, οπότε στην εξέλιξη της ελληνικής μουσικής σημειώνεται ένας διαχωρισμός σε δύο μεγάλα ρεύματα. Το δυτικό ρεύμα, όπου η λατινική εκκλησία το εξελίσσει σε επιστημονικό τεχνικό κολοσό και το ανατολικό, όπου η Ορθοδοξία απέρριψε την επεξεργασία των λειτουργικών μερών και τη σύμπραξη της οργανικής μουσικής στη λειτουργία. Έτσι, η βυζαντινή εποχή εξαφανίζει από όλη την Ελλάδα τη ρήση της πεντάφθογγης κλίμακας, με μόνη εξαίρεση την περιοχή της Βορείου Ηπείρου.³⁶² Ως αποτέλεσμα τα δημοτικά τραγούδια της ΕΕΜ να βασίζονται στην βυζαντινή και στην πεντατονική μουσική, βάσεις στις οποίες στηρίζονται και τα νεότερα τραγούδια. Πρόκειται για τραγούδια που είναι βγαλμένα από την ίδια τη ζωή και ακολουθεί το καθένα τη δική του ιστορία.³⁶³

Σύμφωνα και με τους Φωτίου και Λύτη τα παραδοσιακά τραγούδια της ΕΕΜ παρουσιάζουν «...δύο αξιοπρόσεκτα στοιχεία, την πολυφωνική αντίληψη και τη μουσική περιγραφή, στοιχεία που αποτελούν βασικούς παράγοντες της μουσικής τέχνης και επιστήμης...»³⁶⁴ Ενώ, όσον αφορά τη χρήση της πεντατονικής κλίμακας οι Φωτίου και Λύτης αναφέρουν πως: «...το βορειοηπειρωτικό τραγούδι με τον πενταφθογγικό χαρακτήρα του αναγνωρίζεται σαν μια από τις πιο παλιές μουσικές παραδόσεις της Ευρώπης. Κι είναι γνωστό ότι η πενταφθογγική κλίμακα βρισκόταν σε χρήση στην Ελλάδα απ' τον 7^ο π.Χ. αιώνα...».³⁶⁵

Τα Δροπολίτικα τραγούδια και γενικότερα τα τραγούδια της ΕΕΜ εντυπωσιάζουν και ξαφνιάζουν τον ακροατή με την μουσική τους ιδιορρυθμία. Είναι **πολυφωνικά** με απόκλιση προς το μελαγχολικό, το θρηνώδη και τον λυπητερό τόνο. Πρόκειται για ένα σπάνιο μουσικό φαινόμενο το οποίο δεν παρατηρείται πουθενά αλλού στον ελληνικό κι αλβανικό χώρο.

Τα πολυφωνικά τραγούδια παίρνουν χορωδιακή μορφή και για να τραγουδηθούν πρέπει να είναι οι τραγουδιστές το λιγότερο πέντε, τραγουδώντας ο καθένας μια διαφορετική μελωδία, εναρμονισμένη, όμως, προς μια «βασική και κυριαρχούσα μελωδία. Όσον αφορά τους τραγουδιστές, ο ένας λέγεται πάρτης ή παρτής, ο οποίος παίρνει, αρχίζει το τραγούδι τραγουδώντας την πρώτη, τη βασική και κυριαρχούσα μελωδία. Ο δεύτερος τραγουδιστής λέγεται γυριστής ή κλώστης, γιατί γυρίζει, τσακίζει το τραγούδι τραγουδώντας την δεύτερη μελωδία. Αυτός με έντεχνα γυρίσματα της φωνής ομορφαίνει το τραγούδι. Οι άλλοι τραγουδιστές, τρεις ή και περισσότεροι λέγονται ισοκράτες, γιατί βαστούν τον ίσο χρησιμοποιώντας φωνήεντα (όπως α, ε, ι, ο), «γεμίζουν το τραγούδι εκτελώντας την τρίτη μελωδία. Η σύνθεση αυτής της παρέας ή ομάδας που τραγουδάει είναι για όλα τα δροπολίτικα τραγούδια.»³⁶⁶

³⁶⁰ S. Baund-Bony, *Δοκίμιο για το ελληνικό δημοτικό τραγούδι*, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναύπλιο 2005, σ. 50.

³⁶¹ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *Λεύκωμα Β'*, Έκδοσις της Ενώσεως Δροπολιτών «Ο Δρίνος», Αθήναι 1980, σ. 57.

³⁶² Μενελάου Σ. Ζώτου, *Το Δημοτικό Τραγούδι της Βορείου Ηπείρου*, Ίδρυμα Βορειοηπειρωτικών Ερευνών, εκδ. Ιδρύματος Βορειοηπειρωτικών Ερευνών, Ιωάννινα 1978, σ. 21.

³⁶³ Παντελής Αντ. Γκιώκας, *ό.π.*, σσ. 85-86.

³⁶⁴ Παναγιώτης Σ. Φωτίου, Νίκος Β. Λύτης, *ό.π.*, σ. 31.

³⁶⁵ Παναγιώτης Σ. Φωτίου, Νίκος Β. Λύτης, *ό.π.*, σ. 31.

³⁶⁶ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σσ. 57-58.

Πράγμα που μας επιβεβαιώνει κι ο Κατσαλίδας ο οποίος αναφέρει πως «το τραγούδι έπρεπε να αποδίδεται από ταιριασμένη παρέα, που αποτελούνταν από τέσσερις μέχρι δέκα τραγουδιστές. Ο πρώτος (κορυφαίος) του τραγουδιού τραγουδάει την καθαυτού μελωδία, δηλαδή αρχινάει, «παίρει» το τραγούδι, γι' αυτό και έχει το όνομα του «πάρτη» ή του «σηκωτή». Σ' αυτόν απαντάει ο δεύτερος που «γυρίζει» ή «τσακίζει» το τραγούδι, ήτοι που κάνει τη μελωδική επανάληψη του τραγουδιού και που λέγεται «γυριστής» ή «τσακιστής». Ο τσακιστής με μια ιδιόμορφη φωνή κλώθει γύρω από τη μελωδία διάφορα μελίσματα. Την τονική της μελωδίας, ήτοι τον βαθμό του ύψους ή της έντασης του ήχου και ιδίως της φωνής, την κανονίζουν οι υπόλοιποι, οι «ισοκράτες», που από κοινού κρατούν τον «ίσο» και γεμίζουν το τραγούδι για να πηγαίνει στρωτό, «ένα το τραγούδι», όπως λένε οι Βορειοηπειρώτες, ήτοι ομαλό και κανονικό. Στην παρέα μπαίνει και ο «κλώστης» που κλωθογυρίζει το τραγούδι, προκαλώντας, έτσι, ιδιότυπους μουσικούς εξωραϊσμούς. Το τραγούδι, ο γυριστής και ο κλώστης το κόβουν απότομα στην υποτονική της μελωδίας, δημιουργώντας, έτσι, μαζί με τους υπόλοιπους τραγουδιστές μια δυνατή διφωνία (διάστημα 2ας), χαρακτηριστικό τούτο της πολυφωνικής μορφής, δίνοντας, έτσι, στο τραγούδι ένα ζέχωρο άκουσμα. Η ταξινόμηση των τραγουδιστών μέσα στην παρέα ακολουθεί κάποια αυστηρή ιεραρχία, που εξαρτάται από το όλο και την τεχνική του καθενός.»³⁶⁷

Κατά τον ίδιο, «τα Βορειοηπειρωτικά τραγούδια δείχνουν περίτρανα, με τον πλούτο και τη δύναμη που κλείνουν μέσα τους, τις γνήσιες, έγκυρες και αναμφισβήτητες μορφές της μουσικής μας παράδοσης. Πολλά από τα τραγούδια [...] τα συναντάμε και σε όλους τους Έλληνες της μητρόπολη και της διασποράς, πράγμα που δείχνει την ενότητα του λαϊκού πολιτισμού και της πολιτισμικής μας παράδοσης, όπως και τις κοινές ρίζες της Βορείου Ηπείρου με τον υπόλοιπο Ηπειρωτικό και Ελλαδικό χώρο.»³⁶⁸

Επιπλέον, ο Κατσαλίδας διακρίνει τα δημοτικά τραγούδια της ΕΕΜ σε δύο μμεγάλες ενότητες:

1. στα «περιγραφικά» ή «διηγηματικά» δημοτικά τραγούδια και
2. στα «κυρίως άσματα».

Σύμφωνα με τον ίδιο στα **Περιγραφικά ή Διηγηματικά τραγούδια** περιλαμβάνονται τα Ακριτικά, οι Θρύλοι και οι Παραλογές, τα Θρησκευτικά και τα Λατρευτικά, τα Ιστορικά και τα Κλέφτικα τραγούδια, ενώ στα **Κυρίως Άσματα** τα Ερωτικά ή της Αγάπης, του Γάμου ή της Χαράς, της Ξενιτιάς, τα Μοιρολόγια, τα Περιπαιχτικά ή Περιγελαστικά, τα Φυσιολατρικά, τα Γνωμικά, τα Νανουρίσματα ή Ταρνανίσματα, της Δουλειάς ή Εργατικά, τα Παιδικά και τα Διάφορα.³⁶⁹

Κι ενώ η μουσική παράδοση της Ηπείρου εξελίχθηκε, ιδιαίτερα, όταν στον χώρο εμφανίστηκε το βιολί και το κλαρίνο, στην ΕΕΜ η εξέλιξη αυτή άργησε. Τα γλέντια άρχιζαν συνήθως με **πολυφωνικά τραγούδια**, «της τάβλας» (καθιστικά), για να εξελιχθούν σε **φωνητικά**, «με το στόμα», **χορευτικά τραγούδια**, όπου αργότερα στη μουσικοχορευτική παράδοση της περιοχής ενσωματώθηκαν τα εξής μουσικά όργανα: το κλαρίνο, το βιολί, το ντέφι, το ακορντεόν και το λαούτο. Κι όσον αφορά τα τραγούδια της «**Τάβλας**» τραγουδιούνται από τους τραγουδιστές, ενώ είναι καθισμένοι γύρω από το τραπέζι και τα «**Χορευτικά**» τραγουδιούνται στο χορό (τα τραγουδούν με το στόμα και ταυτόχρονα τα χορεύουν).³⁷⁰

³⁶⁷ Γρηγόρης Ν. Κατσαλίδας, *ό.π.*, σσ. 10-11.

³⁶⁸ Γρηγόρης Ν. Κατσαλίδας, *ό.π.*, σ. 11.

³⁶⁹ Γρηγόρης Ν. Κατσαλίδας, *ό.π.*, σσ. 12-13.

³⁷⁰ Γρηγόρης Ν. Κατσαλίδας, *ό.π.*, σ. 10.

Σύμφωνα με τον Παντελή Γκιώκα η παραδοσιακή μουσική χωρίζεται σε πολυφωνικά τραγούδια, μοιρολόγια που είναι και τα πιο παλιά, επιτραπέζια, ηρωικά και κλέφτικα, ρυθμικά, ενώ οι οργανικοί σκοποί συνοδεύονται από μουσικά λαϊκά όργανα και χορεύονται από το λαό ανάλογα με το ρυθμό τους.³⁷¹

Γενικά, τα τραγούδια κι ο χορός αποτελούν το κορύφωμα της ομαδικής χαράς των ανθρώπων, όπου τα **τραγούδια της τάβλας**, τα **χορευτικά**, τα **λιανοτράγουδα** κι οι **Χοροί**, που είναι ιδιόρρυθμοι σεμνοί, μεγαλοπρεπείς κι αρχοντικοί ανταμώνουν τους ανθρώπους και τους ενώνουν ψυχικά.

Αξίζει να αναφέρουμε εδώ μερικά **τραγούδια της τάβλας ή καθιστικά (τραπεζιού)**, όπως «Σ' αυτή την τάβλα που είμαστε», «Φάτε και πιείτε, βρε παιδιά», «Η Μαργιόλα», «Μη με δέρνεις, μαύρη μάνα», «Κλαίνε οι πέτρες», «Η Χάιδω», «Οι κλέφτες», «Ο Νταβέλης» (κλέφτικο και χορευτικό), «Γιάννη μου το μαντήλι σου», «Άιντε Μάρω στο πηγάδι», «Στης Δερόπολης τον κάμπο», «Η Αναγνώσταινα» (και χορευτικό), «Ξενιτεμένο μου πουλί» (και χορευτικό), «Λιώσαν τα χιόνια» (και χορευτικό), «Τα κλεφτόπουλα» (και χορευτικό) κ.ά., **χορευτικά**, όπως «Ο Κώσταντας», «Η Αλεξάντρα», «Γκάντα» (Διπλή Γκάντα), «Η Βεργινάδα», «Η Βασιλαρχόντισσα», «Σήμερα είναι άσπρος ουρανός», «Ο Μενούσης», «Σου είπα μάνα πάντρεψέ με», «Το Φυσούνι», «Γκούνα - Καραγκούνα», «Την πέρδικα την πιάσανε», «Ελενάκι, Ελενάκι», «Σύρε μάνα, πες του Γιάννη» κ.ά., καθώς και χορευτικά **«Στα δύο»**, όπως «Σαράντα παλικάρια», «Το μαύρο το μαντήλι», «Μπαίνω μέσα στο αμπέλι», «Η Πανάγιω», «Στης πικροδάφνης τον ανθό» κ.ά. και **«Στα τρία»**, όπως «Κάτω στην άσπρη πλάκα», «Λυγαριά, λυγαριά», «Άσπρο τριαντάφυλλο», «Κλώσσα τα πουλιά», «Πώς στουμπίζουν το πιπέρι», «Τα τέσσερα, τα πέντε τα εννιάδερφα», «Μήλο μου, καλό μου μήλο» κ.ά., **λιανοτράγουδα**, όπως «Ζαλιάρικο, ζαλιάρικο», «Ζαλίζομαι, ζαλίζομαι», «Για σένα μαυρομάτα μου», «Στη σκάλα που ανεβαίνεις κυρά μου», «Είσαι γυαλένιος μαστραπάς», «Σταφύλι μου και μοσκοστάφυλο», «Γιαλό γιαλό πηγαίναμε», «Το φεγγάρι κάνει κύκλο», «Δε στο είπα χαλασιά μου», «Βασιλικός θα γίνω στο παραθύρι σου», «Εβγα στο παραθύρι», «Ο ήλιος βασιλεύει», «Πέρδικα που είσαι στη φτέρη», «Εγώ κρασί δεν έπινα», «Μανουσάκια, μανουσάκια», «Ποια ήταν αυτή που πέρασε», «Γεια σου Δημητρούλα μου», «Η καρακάξα», «Ο μπάριμπα Μυλωνάς», «Αέρας τα φυσάει τα πλατανόφυλλα», «Για σένα και για μένα γενήκαν οι καημοί», «Μη με στέλνεις μάνα» κ.ά. και **άλλα τραγούδια**, όπως «Τρώτε για να πίνουμε», «Σε τούτα σπίτια που ήρθαμε», «Μια όμορφη γειτόνισσα», «Μια ωραία βοσκοπούλα», «Μάγια μου έχεις καμωμένα», «Ξύπνα, μπιρμπιλομάτα μου», «Οι ντερτιλήδες», «Ψες είδα, μαύρα μάτια μου», «Η τρυγόνα», «Πάρε Μαριώ μου τη ρόκα σου», «Τούτον το χειμώνα θέλω να διαβώ», «Του Κίτσου η μάνα», «Μαύρα μου χελιδόνια», «Τα πήρανε τα πρόβατα», «Αλησμονώ και χαίρομαι» κ.ά.

Τα **τραγούδια του Γάμου** ή της **«Χαράς»**³⁷² ή τα **«Τραγούδια της Νύφης»** ή τα **«Νυφιάτικα»** που αναφέρονται στα ήθη και έθιμα του γάμου, ο λαός τα τραγουδάει με πάθος, πόνο και χαρά, διότι μέσα από το **δημοτικά τραγούδια** εκφράζει τις χαρές του, τους πόνους και τους καημούς του, τις ελπίδες και τα όνειρά του, αφού αυτά (τα δημοτικά τραγούδια) είναι γι' αυτόν οι στίχοι με τους οποίους γράφει ο ίδιος την ιστορία του.³⁷³ Γενικότερα, οι άνθρωποι ανταμώνουν «στους γάμους, στα βαφτίσια, στα πανηγύρια και στις ονομαστικές εορτές όπου και εκδηλώνουν τη χαρά τους με το

³⁷¹ Παντελής Αντ. Γκιώκας, *ό.π.*, σ. 86.

³⁷² Πολλά τραγούδια της «Χαράς» τα τραγουδούσαν στα χωριά της Δερόπολης και στους αρραβώνες και στους γάμους.

³⁷³ Γιώργος Δ. Παναγιώτου, *Δεν είμαστε κι εμείς Ρωμιοί!...*, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα 1994, σ. 12.

τραγούδι και το χορό. Πρόκειται για τραγούδια που είναι βγαλμένα από την ψυχή του λαού τα οποία ομορφαίνουν τον άνθρωπο και στολίζουν την ψυχή του με ευγένεια και καλοσύνη και αποτελούν πολύτιμη κληρονομιά της παράδοσης και του λαογραφικού πλούτου των προγόνων μας.

Ως γνωστόν, οι γιορτές, οι αρραβώνες, οι γάμοι και τα πανηγύρια πριν το 1920 γίνονταν **χωρίς τη συνοδεία λαϊκών μουσικών οργάνων**,³⁷⁴ επειδή τότε δεν υπήρχαν όργανα και μουσικοί και ο κόσμος γλεντούσε μόνον με δημοτικά τραγούδια (μονοφωνικά και πολυφωνικά) και χορούς, όπου ξεχώριζαν οι καλλίφωνοι και όσοι γνώριζαν τα περισσότερα τραγούδια (στίχους). Ενώ, από το 1920 και μετά τα τραγούδια και οι χοροί αυτοί άρχισαν να συνοδεύονται με παραδοσιακά μουσικά όργανα όπως το κλαρίνο, το βιολί, το λαούτο και το ντέφι, όπου στη Δερόπολη, μέχρι να αποκτήσει τους δικούς της μουσικούς, «έπαιζαν» μερικοί ερχόμενοι μουσικοί από το Δελβινάκι, τη Βοστίνα (σήμερα Πωγωνιανή), το Λόγγο, το Δέλβινο κ.ά.³⁷⁵ Στην πορεία, με το πέρασμα του χρόνου, βγήκαν και οι πρώτες **κομπανίες** (ζυγίες) μουσικών με τα παραδοσιακά όργανα (κλαρίνο, βιολί, λαούτο και ντέφι) που αποτελούνταν κυρίως από γύφτους (τσιγγάνους), οι οποίοι πρόσφεραν πάρα πολλά στη διατήρηση και προώθηση της δημοτικής παράδοσης της Δερόπολης, διότι εκείνη την εποχή, έπαιζαν στα «σκέτα», αφού ούτε ηλεκτρικό ρεύμα υπήρχε ούτε και «μικροφωνικές», ενώ αργότερα «βγήκαν» και οι τραγουδιστές, οι οποίοι ερμήνευσαν και ανέδειξαν πολλά τραγούδια, ηχογραφώντας τα σε δίσκους που τα έπαιζαν οι φωνογράφοι.³⁷⁶ Αργότερα, σαν η Δερόπολη απέκτησε τις δικές της κομπανίες με σπουδαίους καλλιτέχνες της παραδοσιακής μουσικής από την Δερόπολη, οι οποίοι παρά τις δύσκολες συνθήκες που επικρατούσαν, κατάφεραν να εδραιωθούν και να αναδειχτούν στο καλλιτεχνικό στερέωμα της Δερόπολης και γενικότερα της ΕΕΜ. Μερικοί κλαρινοπαίχτες³⁷⁷ της Δερόπολης που διέπρεψαν και ξεχώρισαν για το σπουδαίο μουσικό τους ταλέντο ήταν κατά τις δεκαετίες 1920 - 1940 ο Γιώργος Κώτσιας από το χωριό Βοδίνο, ο Κώστος Μαργαρίτης από την Κάτω Επισκοπής και ο Κίτσος Κυριάκης από τη Γλύνα, ο οποίος, μάλιστα, ηχογράφησε παραδοσιακά τραγούδια του τόπου μας τη δεκαετία 1920 - 1930 στην Αμερική. Ενώ από το 1940 έως το 1990 στα χωριά της Δερόπολης διακρίθηκαν οι εξής αξιόλογοι κλαρινοπαίχτες, ο Γιώργος Μάστορας και ο Βασίλης Μάστορας από το Λόγγο, ο Γιώργος Γκίζας από τις Βουλιαράτες, ο Θωμάς Μάντης από τη Γλύνα, ο Κώστας Οικονόμου από την Πέπελη και ο Βαγγέλης Μπούκαλης από την Πέπελη (1970-1987). Αργότερα, προστέθηκαν και άλλα μέλη στη μουσική παράδοση της Δερόπολης που έπαιζαν άρτια όλα τα μουσικά όργανα (όπως, κλαρίνο, ντέφι, λαβούτο και βιολί) μερικοί εκ των οποίων ζουν ακόμη. Επίσης, στη Δερόπολη κατά τη χρονική περίοδο 1960-2010 ξεχώρισαν και άλλοι αξιόλογοι κλαρινοπαίχτες, όπως ο Δήμος Δέδες από τη Δερβιτσιάνη, ενώ από το 1980 μέχρι και σήμερα ταλαντούχοι κλαρινοπαίχτες της Δερόπολης είναι ο Λευτέρης Γκιώκας από την Πέπελη, ο Παντελής Ζήσης από το Κλεισάρι, ο Κώστας Βέρδης από τις Βουλιαράτες, ο Σταύρος Ντέρος (ο οποίος απεβίωσε το 2018) από τις Γεωργουτσάτες, ενώ από το 2000 έως σήμερα ο Τάσος Μαγκλάρας από το Βοδίνο.

³⁷⁴ Τα παλαιότερα χρόνια οι γάμοι γίνονταν με τραγούδι που τραγουδιόταν με το στόμα, χωρίς «βιολιά». Κι όλοι ξημέρωναν τραγουδώντας στο τραπέζι (τάβλες) και στο χορό (όπου τραγουδούσαν και χορεύανε ταυτόχρονα).

³⁷⁵ Παντελής Αντ. Γκιώκας, *ό.π.*, σ. 12.

³⁷⁶ Παντελής Αντ. Γκιώκας, *ό.π.*, σσ. 104-105.

³⁷⁷ Κατά την χρονική περίοδο 1920-1940 έρχονταν διάφοροι κλαρινοπαίχτες από το Παγώνι των Ιωαννίνων, όπως ο Μπέκαρης, ο Μπατζής, ο Περικλής Χαλκιάς, οι Χαλιγιανναίοι κ.ά. και «έπαιζαν» σε γάμους και πανηγύρια στα χωριά της Δερόπολης.

Είναι σημαντικό να τονίσουμε εδώ πως κάθε συμπόσιο, κάθε διασκέδαση, κάθε γάμος θα άρχιζε με το γνωστό μοιρολόγι, όπου η ίδια η λέξη μαρτυράει το περιεχόμενο της μελωδίας. Πρόκειται για τη μελωδία που εκφράζει τον πόνο και το παράπονο, τη θλίψη και τον καημό, όπου τον λόγο σε αυτήν τη μελωδία τον έχει το κλαρίνο. Το μοιρολόγι συγκινούσε τον καθένα και μερικοί πιο συναισθηματικοί δάκρυζαν... Γιατί; Τι ήταν; Γάμος, διασκέδαση ή πένθος; Όχι, δεν επρόκειτο για πένθος, αλλά για τρικούβεργο ξεφάντωμα αισιόδοξων αισθημάτων, όπου στο κλαρίνο αντηχούσε ο ρυθμός του ντεφιού κι έπειτα, το κλαρίνο άρχιζε ένα βαρύ χορευτικό.

Ενώ όσον αφορά το δημοτικό τραγούδι της ΕΕΜ υπό την κυριαρχία του Κομμουνιστικού Κόμματος της Αλβανίας με πρωθυπουργό τον Εμβέρ Χότζα, δυστυχώς, παραποιούνταν και αλλοιώνονταν συστηματικά από τα πολιτικά στελέχη της κομμουνιστικής ιδεολογίας, που ακρωτηρίαζαν ή «πετούσαν» στίχους των δημοτικών τραγουδιών, «χρωματίζοντάς» τα πολιτικά, συνθέτοντας έτσι, «νέα τραγούδια» με απώτερο σκοπό τη διάπλαση του «δημοτικού ύμνου για το Κόμμα, τον σύντροφο Εμβέρ και την ευτυχισμένη σοσιαλιστική ζωή». Αποτέλεσμα, το δημοτικό τραγούδι να τραυματιστεί ανεπανόρθωτα, παρόλο που το καθεστώς Χότζα «διατυμπάνιζε» πως «οι μειονοτικοί πρέπει να διαφυλάξουν τη γλώσσα και τον πολιτισμό τους». Στην πραγματικότητα, η γραμμή του Κομμουνιστικού Κόμματος της Αλβανίας χρησιμοποιούσε υποχθόνια διάφορους μοχλούς και τεχνάσματα που αποσκοπούσαν στην αλλοίωση και στον αφανισμό τους (κι όχι στην ανάδειξή τους).³⁷⁸ Πράγμα που επιβεβαιώνεται κι από τους Παναγιώτη Φωτίου και Νίκο Λύτη στο βιβλίο τους με τίτλο «Δημοτικά τραγούδια της Βορείου Ηπείρου», όπου αναφέρουν χαρακτηριστικά πως από την ανακήρυξη της Λαϊκής Δημοκρατίας της Αλβανίας το 1946, απαγορεύονταν στους Έλληνες, τόσο σ' αυτούς που εντάχθηκαν μέσα στις περιοχές, που χαρακτηρίστηκαν ως μειονοτικές, όσο και σ' αυτούς που έμειναν απ' έξω, η χρήση των ιστορικών και θρησκευτικών τραγουδιών.³⁷⁹ Καθώς και απ' τον Μενέλαο Ζώτο ο οποίος αναφέρει στο βιβλίο του με τίτλο «Το Δημοτικό τραγούδι της Βορείου Ηπείρου» πως τα δημοτικά Βορειοηπειρωτικά τραγούδια από την πλευρά των αλβανικών αρχών μεταβάλλονταν σκόπιμα και συστηματικά για να αποδυναμωθούν οι δεσμοί του Βορειοηπειρωτικού λαού με την εθνική και πολιτιστική κληρονομιά και παράδοση.³⁸⁰ Με αποτέλεσμα όλων αυτών των πολιτικών γεγονότων ο λαός να ήταν «βουβός» και ανίκανος να τραγουδήσει και να χορέψει τα τραγούδια του. Ενώ αργότερα, με την αλλαγή του δικτατορικού, κομμουνιστικού καθεστώτος το 1991, τα τραγούδια αυτά άρχισαν να ξαναβρίσκουν τον αρχικό τους χαρακτήρα.

Τα τραγούδια της ΕΕΜ αποτελούν μια κληρονομιά αυτού του τόπου, η οποία γεννήθηκε, διαμορφώθηκε και αναπτύχθηκε στους αιώνες, συμβαδίζει παράλληλα με τον άνθρωπο «...που έχουν γίνει ένα με τη γη αυτή, που δεν μπορούν να ανασάνουν με την ανάσα της και να ρυθμίσουν τον παλμό τους με τον παλμό της.»³⁸¹

Τα Δεροπολίτικα τραγούδια και γενικά τα τραγούδια της ΕΕΜ εντυπωσιάζουν και ξαφνιάζουν τον ακροατή με την μουσική τους ιδιορρυθμία.

³⁷⁸ Γιώργος Δ. Παναγιώτου, *ό.π.*, σ. 15.

³⁷⁹ Παναγιώτης Σ. Φωτίου, Νίκος Β. Λύτης, *ό.π.*, σ. 17.

³⁸⁰ Μενελάου Σ. Ζώτου, *ό.π.*, σ. 8.

³⁸¹ Γιώργος Δ. Παναγιώτου, *ό.π.*, σ. 46.

7.2. Οι παραδοσιακοί χοροί

Οι παραδόσεις είναι όλος ο πλούτος της γνώσης των ανθρώπων και των τοπικών κοινωνιών, είναι μια αστείρευτη δεξαμενή ιδεών και πράξεων που αναβλύζουν απ' τα βάθη των αιώνων, εμπλουτίζονται με νέα στοιχεία των καιρών, συνεχώς ανακυκλώνονται, όμως παραμένουν πάντοτε στην επιφάνεια γνήσια και καθαρά και μεταδίδονται από γενιά σε γενιά, και όλος αυτός ο πλούτος, εκτός από τη γλώσσα, τα ήθη και τα έθιμα, τις ενδυμασίες κ.λπ. είναι και οι χοροί και τα τραγούδια, διότι η παράδοση είναι μια ανεκτίμητη κληρονομιά που δεν χάνει ποτέ την αξία της.³⁸²

Κύριος παράγοντας για τη δημιουργία και λειτουργία του **χορού** στην ΕΕΜ, στάθηκε η ανάγκη των κατοίκων της για αυτοέκφραση και επικοινωνία. Οι κινητικοί και μελωδικοί συνδυασμοί που περιβάλλουν αυτόν τον τόπο, διαμόρφωσαν **χορευτικά δρώμενα**, εκφραστικότητα, συντονισμό κινήσεων και τρόπους συσχετισμού των τραγουδιών με την κίνηση. Τα αποτελέσματα των διεργασιών αυτών, σε σχέση με τη μελωδία, το ρυθμό, τα ιστορικά και κοινωνικά δεδομένα καθόρισαν μια **χορογραφική δημιουργία**, η οποία διαμορφώθηκε και λειτούργησε ανάλογα με τους εθνοϊστορικούς, πολιτικοοικονομικούς παράγοντες και σύμφωνα με τις αισθητικές αντιλήψεις των ανθρώπων της περιοχής. Ο **λαϊκός χορός** στην ΕΕΜ, δεμένος άρρηκτα με το **τραγούδι**, αποτελεί μια μορφή λαϊκής τέχνης. Η τέχνη αυτή είναι χωροχρονική. Είναι, δηλαδή μια συνεχής ακολουθία δραστηριοτήτων, η οποία εξελίσσεται σε συνάρτηση με το χώρο και το χρόνο. Ο **χορός** ως λαϊκή δημιουργία κι έκφραση στην περιοχή μπορεί να μελετηθεί μέχρι το 1940 περίπου. Αργότερα υπήρξαν πολλές κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές στην Αλβανία οι οποίες είχαν αντίκτυπο στον εθιμικό βίο των Ελλήνων της ΕΕΜ.³⁸³

Ως **χορός** ορίζεται η νοηματική, συμβολική, αισθητική, κοινωνικά προσδιορισμένη και κωδικοποιημένη πράξη, που εκδηλώνεται δια μέσου της κινητικής και συμβολικής δραστηριότητας του σώματος. Πρόκειται για μια σύνθετη μορφή ανθρώπινης ενεργητικότητας και συμπεριφοράς, που εκφράζεται με ποικίλους κατά περίπτωση, συνδυασμούς χώρο/χρονικών σχημάτων και συνιστά αναπόσπαστο μέρος της τελετουργικής πρακτικής και της συνολικής δομής ενός πολιτισμικού επικοινωνιακού συστήματος.³⁸⁴

Η γενεσιουργός δύναμη της **χορευτικής λειτουργίας** των Ελλήνων της ΕΕΜ πηγάζει από την τάση για δημιουργία «γλεντιού», κοινής χαράς ενθουσιασμού και συγκίνησης που οδηγεί στην ένωση, τη συνύπαρξη και το συγχρωτισμό. Τα **χορευτικά γεγονότα** στη Δερόπολη καλλιέργησαν και ανέπτυξαν, καθώς και καλλιεργούν και αναπτύσσουν ακόμη και σήμερα διαπροσωπικές και κοινωνικές σχέσεις μέσα από τις οποίες προβάλλονται τα ελληνικά πολιτιστικά στοιχεία (θρησκεία, εθνικότητα, εθιμική ζωή, γλώσσα και οικογένεια).

Στο δημοτικό τραγούδι ο λαός της ΕΕΜ τραγούδησε τη σχέση χορού, έρωτα, ομορφιάς και αγάπης.

Εμπάτε αγόρια στο χορό,
κορίτσια στα τραγούδια,
να ιδείτε και να μάθετε πώς

³⁸² Παντελής Αντ. Γκιώκας, *ό.π.*, σ. 9.

³⁸³ Ίδρυμα Βορειοηπειρωτικών Ερευνών, *Πολυφωνικά τραγούδια Βορείου Ηπείρου*, Ιωάννινα 1996, σ. 38.

³⁸⁴ Βασιλική Τυροβολά, *Χορολογικά Θέματα Β'*, Περί χορού..., Για μία επιστημονική τεκμηρίωση του χορού. θέσεις, αντιθέσεις και συνθέσεις, εκδ. ΕΚΠΑ, Αθήνα, 2013, σ. 21.

πιάνεται η αγάπη!³⁸⁵

Οι χοροί των Ελλήνων της ΕΕΜ χωρίζονται σε δύο είδη:

1. τραγουδιστούς κι
2. ενόργανους.

Όσον αφορά τους **τραγουδιστούς χορούς** προέρχονται από τα πολύ παλιά χρόνια και χάνονται στα βάθη των αιώνων. Το αρχαίο τρίπτυχο (ποίηση, μουσική και χορός) δεν έχει χάσει την αξία του μέχρι και σήμερα. Μάλιστα, οι τραγουδιστοί χοροί διακρίνονται σε δύο κατηγορίες:

Εκδήλωση στο Μύλο Σελλειού, Άνω Δερόπολη, Σελλειό 2011.

α) Χορούς μόνο με τραγούδι, που είναι από τους αρχαιότερους σε μοτίβο, κίνηση και μελωδία. Οι ρίζες τους βρίσκονται στα αρχαία ποιητικά μέτρα που χρησιμοποιούσαν για την απόδοση των τραγουδιών, των ελεγείων και άλλων μορφών χωροχρονικών τεχνών. Είναι τυπικό φαινόμενο κυρίως της Άνω Δερόπολης.

Το χορευτικό σχήμα εντάσσεται στην τοπική χορευτική εθιμοτυπία. Η σειρά των χορευτών ή χορευτριών στον κύκλο του χορού, καθώς και η διαδικασία με την οποία οι συμμετέχοντες γίνονται κορυφίοι του χορού, εντάσσεται στη λειτουργία του. Η σειρά αντανακλά αξίες, στις οποίες στηρίζεται η κοινότητα, όπως ο σεβασμός στην ιεροσύνη του παπά, στα γηρατειά, τα τιμώμενα πρόσωπα, τις κοινωνικές διακρίσεις, το κληρονομικό δίκαιο που ισχύει στο χωριό, την κοινωνική θέση του άνδρα και της γυναίκας.

Το σχήμα αυτού του χορού, συνήθως είναι ανοιχτός κύκλος. Στην παραδοσιακή κοινωνία με την αρχέγονη κοινωνική δομή και τις αυστηρές ηθικές αξίες στήνονταν ξεχωριστοί χοροί (κύκλοι) ανδρών και γυναικών. Ποτέ δεν πιάνονταν στο χορό ανάμικτα τα φύλα. Εάν στο χορό συμμετείχαν άνδρες και γυναίκες, οι γυναίκες χόρευαν στο εσωτερικό του ομόκεντρου κύκλου.

Όσον αφορά τις θέσεις των χορευτών υπήρχε μια κοινωνική ιεράρχηση. Στο πιάσιμο των χορευτών έχουμε τη μορφή των «κλειστών» ή «θληκωτών» ή «μαζωχτών» χορών. Χαρακτηριστική είναι η κοντινή θέση του ενός χορευτή στον άλλον, οι οποίοι πιάνονται από τα χέρια με περασμένα τα δάχτυλα ο ένας στο χέρι του άλλου, πολύ κοντά στο σώμα ή πιασμένοι από τον βραχίονα.

Το κινητικό μοτίβο του χορευτικού γεγονότος το χαρακτηρίζει το αποφασιστικό βήμα αντρίκειου χαρακτήρα. Δώρα και λιτή κίνηση, «στα δυο» και «στα τρία» πάντα προς τα εμπρός.

Το «τέμπο» είναι μέτριο. Το τραγούδι ομοφωνικό, πάντα πολυφωνικό. Φορές - φορές στον ίδιο χορό, το τραγούδι εξελίσσεται σε δύο κλίμακες, όταν χορεύουν μαζί άνδρες και γυναίκες.³⁸⁶

Ο χορός έχει ζωντάνια και μεγαλοπρέπεια, στον οποίο τονίζεται η κορμοστασιά και υπογραμμίζεται το βαρύ πάτημα.

³⁸⁵ Ίδρυμα Βορειοηπειρωτικών Ερευνών, *ό.π.*, σ. 39.

³⁸⁶ Ίδρυμα Βορειοηπειρωτικών Ερευνών, *ό.π.*, σσ. 39-40.

β) Χορούς που συνοδεύονται με ορχήστρα. Από μελοποιητική, δομική και συγκινησιακή άποψη ταιριάζουν με τους τραγουδιστούς χορούς. Με τη συνοδεία της ορχήστρας έχουμε μεγαλύτερη καλλιτεχνική οργάνωση σε σχέση με το ρυθμό, τη μελωδία, το συμμετρικό και ισορροπημένο άνοιγμα και κλείσιμο. Με την εμφάνιση των μουσικών οργάνων (κλαρίνο, βιολί, λαούτο), η περίτεχνη δύναμη της λαϊκής επεξεργασίας έφτιαξε μελωδικά χορευτικά σχήματα, που έχουν ομοιότητες όχι μόνο στο ρυθμό αλλά και στη δομή και στη μελωδία με την αρχαία ελληνική μουσική.³⁸⁷

Ενώ, όσον αφορά τους **ενόργανους χορούς**, οι χοροί αυτοί εμφανίζονται σε δύο μορφές:

α) Στην πρώτη μορφή ανήκουν **εκείνοι που συνδέονται με ένα συγκεκριμένο περιεχόμενο**, καθώς και με **στίχους** που τραγουδιούνται χορεύοντας, φαινόμενο που συναντάμε και στην υπόλοιπο Ελλαδικό χώρο.

β) Στη δεύτερη μορφή συγκαταλέγονται οι **ενόργανες μελωδίες**, οι οποίες χαρακτηρίζονται από την πολυμορφία των παραλλαγών, την ευαίσθητη ιδιοσυγκρασία και το μελορρυθμικό πλάτος της ερμηνείας της ορχήστρας.

Η ονομασία έχει αφορμή όχι μόνο το περιεχόμενο (τσακιστός), αλλά και τις περιοχές που αποτελούν τυπικό φαινόμενο (Πωγωνίσιος).

Τα κινητικά μοτίβα του λαϊκού χορού στην ΕΕΜ είναι «στα δύο» και «στα τρία» στους απλούς ρυθμούς. Στους μικτούς ρυθμούς οι κινήσεις είναι μακρόσυρτες μπρος και πίσω.

Οι χοροί των νυφάδων ακόμη και σήμερα αποδίδονται τελετουργικά. Τα ζωνρά, βαριά, αντρίκεια, συχνά μετρημένα και μελετημένα βήματα κυριαρχούν στους χορούς των ανδρών.

Οι ενόργανοι χοροί «στα τρία» είναι λυρικοί και αισιόδοξοι και ρέπουν περισσότερο προς την κομψότητα των κινήσεων και τη φωνητική μελωδία. Ανήκουν πιο πολύ στο γυναικείο ρεπερτόριο.

Ο «Πωγωνίσιος» με τις παραλλαγές του, τότε φωνητικές και τότε ενόργανες είναι ο χορός με την ομορφιά και των παράξενων αυτοσχεδιασμών του κλαρίνου ή του βιολιού. Στους χορούς «στα δύο» η μελωδία είναι πιο οργανωμένη ρυθμικά χωρίς περισίσιους αυτοσχεδιασμούς.

Το «τέμπο» είναι πιο ευκίνητο και οι χορευτές με συλλογικό βήμα έχουν πιο αρμονικές κινήσεις, οι οποίες είναι προσαρμοσμένες στο «στητό» ηπειρωτικό ύφος. Τα ξεσπάσματα εδώ είναι πιο εμφανή και ακούγονται στην αρχή ή στο τέλος των χορών με μορφή «σουίτας», στην τελετή του γάμου σαν είδος πρελούδιου.

Οι χοροί ονομάζονται «στα δύο» και «στα τρία»³⁸⁸ από τον αριθμό των χορογραφικών κινήσεων και παίζονται στα διμερή μέτρα. Οι χοροί στα τριμερή μέτρα είναι πιο πεταχτοί και συχνά ονομάζονται «τσάμικοι». Οι χοροί σε μικτά μέτρα χαρακτηρίζονται από γρήγορες ελαστικές κινήσεις, όπως η «καρακάξα» και τα «μανουσάκια» που είναι σε εφτάσημο ρυθμό και το «πουλάκι» σε εννιάσημο. Πρόκειται για γιορτινούς και κινητικούς χορούς.

Άλλοι χοροί που αποτελούν τους βασικούς χορούς της μουσικοχορευτικής παράδοσης της ΕΕΜ είναι: ο «τσακιστός», ο «συρτός», ο «Πωγωνίσιος», το «Ελενάκι», ο «Κώ(ν)σταντας», οι «Κλέφτες Δερόπολης», η «κατιούσκα», η «καρακάξα», τα «μανουσάκια», το «πουλάκι», το «φυσούνι», η «γκάιντα μονή» και η «γκάιντα διπλή», η «Αλεξάντρα», η «Βεργινάδα», ο «Ζαγορίσιος» (παλιός και

³⁸⁷ Ίδρυμα Βορειοηπειρωτικών Ερευνών, *ό.π.*, σσ. 40-41.

³⁸⁸ Ο χορός «στα τρία» και «στα δύο» πρωταγωνιστεί στην εθιμοτυπία του γάμου.

καινούριος), η «Βασιλαρχόντισσα», ο «Αμάραντος», τα «μάτια του Δήμου», η «κλώσσα με τα πουλιά», η «Πέρδικα», η «Βλάχα», η «Πανάγιω», τα «Κλεφτόπουλα», η «Μαριώ», η «Καραγκούνα», ο «Μενούσης», η «Παπαλάμπραινα», ο «Ντελήπαπας» κ.ά. Αναφέρουμε εδώ αναλυτικά μερικούς απ' αυτούς, όπως τον χορό «**Κλέφτες Δερόπολης**», τον «**Πωγωνίσιο**», «**Στα τρία**», το «**Ελενάκι**», τον «**Κώ(ν)σταντα**» και την «**Κατιούσκα**»:

Ο χορός «Κλέφτες Δερόπολης»

Ο χορός αυτός «ανήκει» στη Δερόπολη (κατάγεται από τη Δερόπολη), η οποία θεωρείται για τους Έλληνες της Βορείου Ηπείρου η πνευματική τους πρωτεύουσα. Ως εκ τούτου, ο χορός «*Κλέφτες Δερόπολης*» συνδέεται με τη συμβολική αναπαραγωγή της τοπικής ελληνικής εθνο-πολιτισμικής ταυτότητας, των Ελλήνων της ΕΕΜ.

Ο χορός «Κλέφτες Δερόπολης» συνοδεύεται από οργανικό σκοπό, χωρίς τραγούδι, και παρουσιάζει διμερή εναλλασσόμενη χορευτική φόρμα. Η χορευτική φράση του πρώτου μέρους του χορού αποτελείται από είκοσι (20) κινήσεις που ολοκληρώνονται σε τέσσερα (4) κινητικά μοτίβα των πέντε (5) κινήσεων. Ο ρυθμός του πρώτου μέρους είναι εξάσημος (μουσικό μέτρο 6/8). Η χορευτική φράση του δεύτερου μέρους του χορού αποτελείται από έξι (6) κινήσεις, οι οποίες ολοκληρώνονται σε δύο (2) κινητικά μοτίβα των τριών (3) κινήσεων. Ο ρυθμός του δεύτερου μέρους είναι τετράσημος (μουσικό μέτρο 4/8).

Ο χορός «Πωγωνίσιο(ς)»

Ο κυρίαρχος χορός στο τοπικό ρεπερτόριο είναι ο *Πωγωνίσιο*ς ή το *Πωγωνίσιο*. Αποτελεί τον βασικότερο χορό σε κάθε «συμμετοχικό» χορευτικό γεγονός, καθώς «όλα αρχίζουν και τελειώνουν» με τον συγκεκριμένο χορό. Η χορευτική φράση του χορού αντιστοιχεί στη μορφολογική κατηγορία του αυτούσιου τύπου του «**Στα δύο**» και αποτελείται από έξι (6) κινήσεις, οι οποίες ολοκληρώνονται σε δύο (2) κινητικά μοτίβα των τριών (3) κινήσεων.

Οι μουσικοί διακρίνουν τα *Πωγωνίσια* σε «αργά», «μέτρια» και «γρήγορα». Το κριτήριο για τα «αργά» και τα «μέτρια» είναι η ρυθμική αγωγή (ταχύτητα) του μουσικού μέτρου των 4/4. Ωστόσο, τα «γρήγορα» αντιστοιχούν σε επτάσημο ρυθμό (μουσικό μέτρο 7/8, με εσωτερική διαίρεση 3+2+2), που αντιστοιχεί στο ρυθμικό σχήμα του «Καλαματιανού». Χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων «γρήγορων» *Πωγωνίσιων* είναι «*Τα Μανουσάκια*» και «*Ένα νερό κυρα-Βαγγελιώ*», τα οποία είναι ιδιαίτερα διαδεδομένα στον Ελλαδικό χώρο και ως εκ τούτου, η ενσωμάτωσή τους στο τοπικό μουσικοχορευτικό ρεπερτόριο της Δερόπολης συνδέεται με τη συμβολική αναπαραγωγή της «ενιαίας», ελληνικής εθνο-πολιτισμικής ταυτότητας.

Ο χορός «Στα τρία»

Ο επόμενος πιο «δημοφιλής» χορός, στο ρεπερτόριο της μουσικοχορευτικής παράδοσης της Δερόπολης, είναι ο χορός «**Στα τρία**». Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, ο χορός αυτός «πρωταγωνιστεί» και στην εθιμοτυπία του γάμου. Πλήθος τραγουδιών αφορούν στον συγκεκριμένο χορό, ο οποίος διακρίνεται από τους μουσικούς ανάλογα με τη ρυθμική αγωγή, σε «αργό» και «γρήγορο». Η αργή ρυθμική αγωγή αφορά κυρίως χορούς «**Στα τρία**» με τρίσημο (3/4) ή εξάσημο (6/8) μουσικό μέτρο, όπως για παράδειγμα ο «*Ντελή παπάς*» και το «*Μαρία λεν την Παναγιά*».

Ωστόσο, δεν λείπουν και αργά «Στα τρία» με τετράσημο ρυθμό (μουσικό μέτρο 4/4), όπως για παράδειγμα τα «Παιδιά της Σαμαρίνας».

Σε αντιδιαστολή με τα αργά, συναντούμε τα γρήγορα «Στα τρία», τα οποία αντιστοιχούν σε δίσημο ρυθμό (μουσικό μέτρο 2/4) και που αποδίδονται με πιο ζωνηρές κινήσεις.

Ο χορός «Στα τρία» αντιστοιχεί και στη μορφολογική κατηγορία του αυτούσιου τύπου του «Στα τρία». Η χορευτική φράση του χορού αποτελείται από έξι (6) κινήσεις που ολοκληρώνονται σε τρία (3) κινητικά μοτίβα των δύο (2) κινήσεων.

Ο χορός «Ελενάκι»

Οι χοροί «Πωγωνίσι(ς)» και «Στα τρία» αποτελούν τους βασικούς χορούς της μουσικοχορευτικής παράδοσης της Δερόπολης. Ωστόσο, ένας ακόμη ζωνηρός χορός που συνθέτει τον πυρήνα του τοπικού μουσικοχορευτικού ρεπερτορίου είναι το «Ελενάκι». Η χορευτική φράση του χορού αποτελείται από δεκαέξι (16) κινήσεις που ολοκληρώνονται σε τέσσερα (4) κινητικά μοτίβα των τεσσάρων (4) κινήσεων. Ο ρυθμός του χορού είναι εννιάσημος (μουσικό μέτρο 9/8, με εσωτερική διαίρεση 2+2+2+3).

Ο χορός αυτός αποτελεί την τοπική εκδοχή του χορού «Φυσούνι» που συναντούμε στην Πρέβεζα και του χορού «Μπαζαρκάνα» στα Ζαγοροχώρια.³⁸⁹ Το όνομα του χορού «Ελενάκι» προέρχεται από τους στίχους του τραγουδιού:

*Ελενάκι, Ελενάκι,
'σύ με πότισες φαρμάκι,
'σύ με πότισες φαρμάκι,
στην καρδιά και στο χειλάκι.
Ελενάκι, με τα μαύρα,
ώρε μ' άναψες φωτιά και λάβρα,
μ' άναψες φωτιά και λάβρα,
άιντε Ελενάκι, με τα μαύρα.*

Ο χορός «Κώ(ν)σταντας»

Ο χορός «Κώ(ν)σταντας» αποτελεί την τοπική εκδοχή του χορού «Ζαγορίσιος», τον οποίο συναντούμε με μικρές διαφορές στα Ζαγοροχώρια και σε άλλα χωριά της Ηπείρου, όπως για παράδειγμα στην περιοχή της Κόνιτσας και του Πωγωνίου.³⁹⁰ Η συγκεκριμένη εκδοχή του χορού στην Δερόπολη είναι παρόμοια με εκείνη της περιοχής της Κόνιτσας.

Η χορευτική φράση του χορού «Κώ(ν)σταντας» αποτελείται από δεκατέσσερις (14) κινήσεις οι οποίες ολοκληρώνονται σε τέσσερα (4) κινητικά μοτίβα. Ο ρυθμός του χορού είναι πεντάσημος (μουσικό μέτρο 5/4), ενώ το κυρίαρχο τραγούδι το οποίο δίνει και το όνομα στον χορό έχει τους ακόλουθους στίχους:

*Αχ, ο Κωσταντής, αχ, κι ο Κωσταντάς
κι ο Μικροκωσταντίνος, Κωσταντάκη μου,
κι ο Μικροκωσταντίνος, λεβεντάκι μου,
τρεις χρόνους επερπάτησε να βρει καλή γυναίκα,*

³⁸⁹ Η.Σ., Δήμα, *Η χορευτική παράδοση της Ηπείρου*. Αθήνα 1993.

³⁹⁰ Η.Σ., Δήμας, *Η χορευτική παράδοση της Ηπείρου*. Αθήνα 1993.

να βρει ψηλή, να βρει λιγνή, να βρει καγκελοφρύδα.
Βρίσκει ψηλή, βρίσκει λιγνή, βρίσκει της αρεσιάς του.

Ο χορός «Κατιούσκα»

Το όνομα του χορού «Κατιούσκα» συνδέεται με το ρωσικό λαϊκό-πολεμικό τραγούδι «Κατιούσα» (υποκοριστικό του γυναικείου ονόματος Αικατερίνη), το οποίο έγινε ύμνος του Σοβιετικού «Κόκκινου» Στρατού κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ενώ μεταφέρθηκε σε πολλές γλώσσες και αναδείχθηκε σε ένα από τα πιο δημοφιλή τραγούδια με επαναστατικό χαρακτήρα. Συγχρόνως, το όνομα «Κατιούσκα» θα μπορούσε να αποτελεί παράφραση του χορού «Μπαϊντούσκα» ή «Παϊτούσκα», τον οποίο συναντούμε στη Βόρεια Ελλάδα (Μακεδονία και Θράκη) και με τον οποίο παρουσιάζει κινητική συγγένεια.³⁹¹

Η χορευτική φράση του χορού αποτελείται από είκοσι (20) κινήσεις, οι οποίες ολοκληρώνονται σε δέκα (10) κινητικά μοτίβα των δύο (2) κινήσεων. Ο ρυθμός του χορού «Κατιούσκα» είναι τρίσημος ή εξάσημος (μουσικό μέτρο 3/4 ή 6/8).

Ο συγκεκριμένος χορός παρουσιάζει ξεχωριστό ενδιαφέρον, καθώς στην ίδια μελωδία συναντούμε τρεις διαφορετικές εκδοχές στίχων, με διαφορετικό περιεχόμενο και χαρακτήρα.

Η πρώτη εκδοχή έχει πολιτικό χαρακτήρα και αναφέρεται στο έργο του κομμουνιστικού καθεστώτος του Εμβέρ Χότζα στα χωριά της Νότιας Αλβανίας:

*Πόσα χρόνια καρτερούσες Δεροπολίτισσα νερό,
για να πιείς και να δροσίσεις τον ξερό σου τον λαιμό.
Περάσανε κυβερνήσεις και μεγάλες και μικρές, μα καμία δε σου 'πε τι έχεις
Δεροπολίτισσα και κλαις.
Η κυβέρνηση του Ζόγκου ήταν όργανο κακό,
του αγά και του εμπόρου, τυραννούσε τον λαό.
Η κυβέρνηση μας τώρα, με το κόμμα μας μαζί,
αποφάσισαν να φέρουν το νερό στη Δρόπολη.*

Η δεύτερη εκδοχή τραγουδιού έχει εθνικό-πατριωτικό χαρακτήρα:

*Απορώ μικρή μ' Ελλάδα, πώς βαστάς υπομονή,
για να βλέπεις τα παιδιά σου μέρα νύχτα στη σφαγή.
Απορώ μα τι να κάνω, είμαι αλυσοδετή
και δεν είμαι ελευθέρα για να σύρω το σπαθί.*

Τέλος, η τρίτη και νεότερη εκδοχή αποβάλλει τον προφανή πολιτικό ή εθνικό χαρακτήρα. Σε αυτήν την περίπτωση, η αναφορά στη Δεροπολίτισσα και στη Χριστιανική πίστη διατηρεί τη συμβολική αναπαραγωγή της τοπικής ελληνικής εθνοπολιτισμικής ταυτότητας των Ελλήνων της ΕΕΜ, ενώ τίγεται το ζήτημα της «ερήμωσης» των χωριών εξαιτίας της μετανάστευσης:

*Τόσα χρόνια καρτερούσες Δεροπολίτισσα νερό,
για να πιείς και να δροσίσεις τον στεγνό σου τον λαιμό.
Εδροσίσαν οι βρυσούλες σ' όλες τις βουνοπλαγιές,*

³⁹¹ Β. Καρφή, *Ελληνικός παραδοσιακός χορός: Δομή, μορφή και τυπολογία της ελληνικής παραδοσιακής «χορευτικότητας»* (Διδακτορική διατριβή 2018). Ανακτήθηκε από <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/object/2875719>.

*γιατί μου στεναχωριέσαι, γιατί κάθεσαι και κλαις;
Ερημάζαν τα χωριά μας κι έχω μείνει μμοναχή,
νύχτα-μέρα καρτεράω τον καλό μου για να 'ρθει.
Πες, χρυσή μου Παναγία κι εσύ, Χριστέ Πατέρα,
θα έρθει και για μένανε μια καλή-ν-ημέρα,
να πάψει πια το δάκρυ μου, να ανθίσει η αμυγδαλιά μου,
να έρθουνε τα νιάτα μου ζανά στην αγκαλιά μου;*

Γενικά, στους χορούς αυτούς τονίζεται η εθνοπολιτισμική ταυτότητα των Ελλήνων της ΕΕΜ, καθώς και η τοπική μουσικοχορευτική παράδοση της ΕΕΜ η οποία είναι συνυφασμένη με τα κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά γεγονότα που είχαν καθορίσει και θα καθορίζουν τη ζωή τους με τους χορούς να συνεχίζουν να πρωτοστατούν και να αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΩΟ

Η ΔΕΡΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΝΥΦΙΚΗ ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ

Ο γάμος ως σημαντικός σταθμός στη ζωή της γυναίκας αποτελεί το κρίσιμο σκαλοπάτι για το πέρασμά της από την κατηγορία της ελεύθερης στην κατηγορία της παντρεμένης: σταθμός που γενικά χαρακτηρίζεται από τη μεταβολή της κοινωνικής θέσης της γυναίκας και που προϋποθέτει ταυτόχρονα αλλαγή του οικογενειακού και κοινωνικού της περιβάλλοντος, καθώς και της σωματικής και βιολογικής της κατάστασης.

Στη δεροπολίτικη κοινωνία η αλλαγή της κοινωνικής κατάστασης της γυναίκας χαρακτηριζόταν ενδυματολογικά, από την αλλαγή της ενδυμασίας της γυναίκας τόσο χρωματικά όσο και στη διαφοροποίησή της σε ορισμένα βασικά εξαρτήματα. Χρωματικά η νυφική ενδυμασία χαρακτηριζόταν από το λευκό της χρώμα, σε αντίθεση με τα πολύχρωμα καθημερινά ή γιορτινά γυναικεία ενδύματα, καθώς και από την αλλαγή του κεφαλόδεσμου.³⁹²

Η γυναικεία μορφή της Δεροπολίτισσας μας οδηγεί με τον τρόπο της, στις ρίζες του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού και τις διαχρονικές του αξίες συσσωρεύοντας προς πάσα κατεύθυνση την ενέργεια και τη δύναμη της εθνικής ταυτότητας και της ορθόδοξης πίστης, τόσο που θα λέγαμε πως αυτός ο τόπος είναι η ψυχή της και η ψυχή της ο τόπος της.

Υπάρχουν δύο βασικές θεωρίες σχετικά με την καταγωγή της παραδοσιακής ενδυμασίας της Δεροπολίτισσας. Η μία σημειώνει ότι αποτελεί συνέχεια του Αρχαίου Ελληνικού Χιτώνα, διαδομένου στην Ήπειρο από τους Δωριείς για να εξελιχθεί στη συνέχεια και μέχρι τις ημέρες μας σε ανδρική και γυναικεία ενδυμασία. Η άλλη αναφέρει ότι προέρχεται από τη Θήβα. Βασικό στήριγμα αποτελεί η μυθολογία με το «Χρονικό της Δρόπολης», το οποίο εντοπίζει την καταγωγή των ιδρυτών της στα φύλα του Άτλας και του Ίφιτου, με καταγωγή από τη Θήβα.³⁹³

Η νύφη Ελεονώρα (Πόλιου) Γκίκα με τη νυφική στολή της Κάτω Δερόπολης από το γάμο της με τον Αχιλλέα Γκίκα το 1971.

³⁹² Εθνογραφικά, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, *Αναφορά στην Ήπειρο*, Ναύπλιο, 1995, Τόμος 10, σσ. 111-112.

³⁹³ Παναγιώτης Μπάρκας, «Δεροπολίτισσα – Η Αγιά – Σοφιά της Βορείου Ηπείρου», 13/10/2014 fdathanasiou.wordpress.com.

8.1 Η μορφή της νυφιάτικης ενδυμασίας

Πιο αναλυτικά η Δεροπολίτικη γυναικεία νυφιάτικη ενδυμασία αποτελείται από τα παρακάτω ενδύματα:

8.1.1 Φούστα - ρουτί ή φουστανέλα

Η φούστα (ή ρουτί) αποτελεί το βασικό εξάρτημα που χαρακτηρίζει τη φορεσιά της Δερόπολης και παρουσιάζεται τόσο στην καθημερινή και γιορτινή όσο και στη νυφική ενδυμασία. Είναι φτιαγμένη από πολλές σούρες ή πλισέ με πολλά λούκια³⁹⁴ (πιέτες) κι έφτανε ως τον αστράγαλο. Τα λούκια της φούστας ήταν κατασκευασμένα και σιδερωμένα σε 1 εκ. βάθος ή ανοιχτά, (τσακισμένα από σίδηρο). Στο πλάι ήταν πάντα ανοιχτή και έφερε ένα άνοιγμα 10-15 εκ. περίπου που έκλεινε με κόπιτσα, έτσι, ώστε να φορεθεί πιο εύκολα.

Το ρουτί στην παλαιότερη μορφή αποτελούσε ολόκορμο φουστάνι που έκοβε στη μέση με ραφή και σχημάτιζε από τη μέση και κάτω τα λαγκιόλια³⁹⁵ ή τις σούρες. Η χρωματική, όμως, διαφορά της φούστας καθόριζε την κοινωνική κατάσταση που φοριόταν.

Στη νυφική φορεσιά η φούστα είχε πάντοτε λευκό χρώμα. Αντίθετα, στην καθημερινή και γιορτινή της χρήση η φούστα είχε διάφορα χρώματα, όπως γαλάζιο, πράσινο, βυσσινί κ.ά.³⁹⁶

Νεόνυμφοι Παναγιώτης Κουτσός και Ανδρομάχη Κουτσού, Άνω Δερόπολη, Βόδριστα 1950.

8.1.2 Πουκάμισο

Το πουκάμισο της δεροπολίτικης ενδυμασίας μοιάζει πολύ με το ανδρικό πουκάμισο που μορφολογικά αποτελείται, συνήθως, από στενό όρθιο γιακά, μακριά στενά μανίκια με μικρό κέντημα μηχανής στις άκρες και κάθετο άνοιγμα στην τραχηλιά που κλείνει με μικρά κουμπιά περίπου μέχρι τη μέση του μήκους του.

Το νυφικό πουκάμισο με τα πλατυμάνικα μανίκια (κάτω από το πλατυμάνικο πουκάμισο, οι γυναίκες φορούν το στενομάνικο πουκάμισο ή τα στενομάνικα μανίκια ή προυμάνικα) ήταν, συνήθως, από μεταξωτό μπιμπιζάρι,³⁹⁷ σε αντίθεση με το καθημερινό πουκάμισο που ήταν φτιαγμένο από πολύχρωμο ή άσπρο βαμβακερό χασέ³⁹⁸ ύφασμα.³⁹⁹

³⁹⁴ λούκι: είδος πτυχή

³⁹⁵ λαγκιόλι: τρυγωνικό φύλλο υφάσματος

³⁹⁶ Εθνογραφικά, *ό.π.*, Τόμος 10, σελ. 117.

³⁹⁷ μπιμπιζάρι: αραχνούφαντο μεταξωτό ύφασμα

³⁹⁸ χασέ: βαμβακερό ύφασμα

³⁹⁹ Εθνογραφικά, *ό.π.*, σ. 117.

8.1.3 Γιλέκι (γελέκι) ή κατωγίλεκο

Το γιλέκι της δερπολίτικης ενδυμασίας είναι είδος κοντού αμάνικου επενδυτή. Φοριέται πάνω από το πουκάμισο. Κουμπωτό, ίσιο μπροστά, φτάνει λίγο πιο κάτω από τη μέση. Ο παλαιότερος τύπος γιλέκου ήταν το σταυρωτό γιλέκι, που κούμπωνε σταυρωτά και ήταν κεντημένο στην μπροστινή όψη, ενώ τα μανίκια ήταν κεντημένα με χρυσοκλωστή και μεταξωτά νήματα. Το ύφασμά του ήταν, συνήθως, από βελούδο ή σατέν ύφασμα. Η κατασκευή του από φθηνότερα υφάσματα όπως π.χ. από ντρίλι⁴⁰⁰ χρησιμοποιούνταν για καθημερινή χρήση.

Το νυφικό γιλέκι που φορούσε η νύφη, καθώς και το γιλέκι που χρησιμοποιούσαν στις γιορτές ήταν από βελούδο κόκκινο, βυσσινί ή μπλε χρώμα. Τα γιλέκια καθημερινής χρήσης είχαν διάφορα χρώματα όπως: γαλάζιο, πράσινο, ροζ, καφέ κ.ά.⁴⁰¹ Το γελέκι είχε πολλές σειρές με κουμπιά, το οποίο για να δώσει πιο λεπτή εμφάνιση στη νύφη το έσφιγγαν με το ζωνάρι που ήταν πλεγμένο στο χέρι. Εάν η νύφη προέρχονταν από πλούσια οικογένεια χρησιμοποιούσαν ασημοζώναρο με δύο μεγάλες ασημένιες ή φλωροκαπνισμένες πόρπες.⁴⁰²

8.1.4 Λαιμαριά ή τιρτίρα

Η λαιμαριά είναι εξάρτημα της νυφικής, αλλά και της γιορτινής ενδυμασίας. Αποτελεί είδος γιακά που κουμπώνει μπροστά με κόπιτσα ή κουμπί. Ήταν φτιαγμένη, συνήθως, από λεπτό μεταξωτό ύφασμα ή οργάντζα, αγορασμένη από την Κωνσταντινούπολη. Είχε 10 εκ. περίπου πλάτος και στις άκρες σχημάτιζε δαντέλες πλεγμένες με φάλτσο τιρτίρι (χρυσοκλωστή). Οι άκρες της στολίζονται με χάντρες και χρυσές και ασημένιες λάμπες (πούλιες) ή με διάφορα ασημένια ή επίχρυσα ψεύτικα νομίσματα.⁴⁰³

Νεόνυμφοι Βαγγέλης Παππάς και Σοφία Παππά, Άνω Δερόπολη, Βόδριστα 1956.

8.1.5 Προυμάνικα

Τα προμάνικα είναι εφαρμοστά πρόσθετα μανίκια που μπαίνουν κάτω από το πλατυμάνικο πουκάμισο ή πλατυμάνικα μανίκια. Κουμπώνουν στον καρπό του χεριού με κόπιτσες ή ζάβες.⁴⁰⁴

Ο παλαιότερος τύπος προμάνικων ήταν φτιαγμένος από βελούδο ή ρούχο (τσόχα)⁴⁰⁵ διαφόρων χρωμάτων, αγορασμένα συνήθως από την Κωνσταντινούπολη. Τα προμάνικα τα κεντούσαν ειδικοί ράφτες με χρυσά χάρτζια⁴⁰⁶ ή τεχρίλια⁴⁰⁷ ή με χρωματιστούς ουτράδες⁴⁰⁸ κοντά στον καρπό.

Ο νεότερος τύπος προμάνικου είναι φτιαγμένος από ντρίλι ή χασέ με λεπτό κέντημα στο χέρι ή στη μηχανή.⁴⁰⁹

⁴⁰⁰ ντρίλι: βιομηχανικό βαμβακερό ύφασμα

⁴⁰¹ Εθνογραφικά, ό.π., σ. 118.

⁴⁰² Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, ό.π., σ. 34.

⁴⁰³ Εθνογραφικά, ό.π., σ. 121.

⁴⁰⁴ ζάβες: κόπιτσες

⁴⁰⁵ τσόχα: μάλλινο ύφασμα

⁴⁰⁶ χάρτζια: νήματα από χρυσό και μετάξι

⁴⁰⁷ τεχρίλια: χρυσά νομίσματα

⁴⁰⁸ υτράδες: μάλλινα, βαμβακερά ή μεταξωτά νήματα

8.1.6 Ποδιά

«Απαραίτητο εξάρτημα της δεροπολίτικης ενδυμασίας (καθημερινής, γιορτινής, νυφιάτικης) είναι η ποδιά. Η ποδιά είχε μήκος 0,50 μ. και πλάτος 0,30 μ. και διάφορα υφαντά μοτίβα σε οριζόντια διάταξη. Η ποδιά μπροστά μέχρι το γόνατο περίπου ήταν ίσια. Από το γόνατο και κάτω σε ίσο περίπου μήκος με το πάνω τμήμα της, σχημάτιζε πιέτες, βάθους 1 εκ. Το τμήμα αυτό της ποδιάς το ονόμαζαν φραμπαλά ή στρουμπουλά. Η δεροπολίτικη ποδιά ήταν συνήθως διακοσμημένη με χάντρες, λάμπες (πούλιες) και δαντέλες και έδενε στη μέση, κάτω από το γιλέκι με υφασμάτινο λουρί. Για την κατασκευή της δεροπολίτικης ποδιάς παλαιότερα χρησιμοποιούσαν διάφορα υφάσματα όπως κατιφέ,⁴¹⁰ ρετσίνα⁴¹¹ κ.ά.

Στα πολύ νεότερα χρόνια τόσο στην καθημερινή όσο και στη γιορτινή φορεσιά είχε διάφορα χρώματα όπως κόκκινο, πράσινο, γαλάζιο, μαύρο κ.ά., τα οποία καθόριζαν την κοινωνική κατάσταση και ηλικία της γυναίκας.

Στη λευκή νυφική ενδυμασία η ποδιά ήταν από λευκό ή ροζ ή βυσσινί βελούδο ή ατλάζι.^{412»}⁴¹³

8.1.7 Διπλάρι

Το διπλάρι της δεροπολίτικης ενδυμασίας είναι μεσαίος μανικωτός επενδυτής από άσπρο βαμβακερό ύφασμα που φτάνει μέχρι τους γοφούς. Ανοιχτό μπροστά, με στενά, στρογγυλά μανίκια ως τον αγκώνα, το φορούσαν πάνω από το ρουτί και το γιλέκι και μέσα από το σαγιάκι.

Συνήθως, ήταν φτιαγμένο από χονδρό βαμβακερό ύφασμα πικέ⁴¹⁴ με ανάγλυφα σχέδια ή από ύφασμα τύπου κουσκουσε και το ονόμαζαν βλασταρωτό. Επίσης, μπορούσε να είναι φτιαγμένο από σεγκούνι⁴¹⁵ ή σαγιάκι.

Το διπλάρι στις άκρες ήταν διακοσμημένο με μαύρα γαϊτάνια, ενώ στα μανίκια είχε μεταξωτά γαϊτάνια ή βελούδο σε κόκκινο χρώμα.⁴¹⁶ Τα «απανωμάνικα», μεγάλα μανίκια ήταν κεντημένα με δαντέλες πλεκτές με το χέρι που έδιναν μια αέρινη εμφάνιση.⁴¹⁷

Νεόνυμφοι Δημήτρης Μαντέλλος και Γεωργία Μαντέλλου, Μαύρη Ρίζα, Άνω Επισκοπή 1965.

8.1.8 Σαγιάκι ή σίτα

Το σαγιάκι είναι είδος μεσαίου αμάνικου επενδυτή που φτάνει μέχρι τους γοφούς. Φτιαγμένο από χονδρό μάλλινο ύφασμα αποτελούσε απαραίτητο συμπλήρωμα της νυφικής γυναικείας δεροπολίτικης ενδυμασίας. Ανοιχτό μπροστά, έμπαινε πάνω από

⁴⁰⁹ Εθνογραφικά, ό.π., σ. 122.

⁴¹⁰ κατιφές: βελούδο

⁴¹¹ ρετσίνα: βαμβακερό ύφασμα από το εργοστάσιο του ρετσίνα

⁴¹² ατλάζι: μεταξωτό σατέν ύφασμα

⁴¹³ Εθνογραφικά, ό.π., σ. 122.

⁴¹⁴ πικέ: ανάγλυφο βαμβακερό ύφασμα

⁴¹⁵ σεγκούνι: δίμιτο μάλλινο ύφασμα της νεοτριβής

⁴¹⁶ Εθνογραφικά, ό.π., σ. 123.

⁴¹⁷ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, ό.π., σ. 34.

το διπλάρι και ήταν διακοσμημένο στις άκρες και στο κόψιμο της μασχάλης με μαύρα και κόκκινα μεταξωτά σιρίτια. Πίσω στο ύψος της μέσης ήταν στολισμένο με φούντες, ενώ μπροστά στο στήθος είχε διακόσμηση με ρούχο (τσόχα).

Το σαγιάκι ήταν κατασκευασμένο από ειδικούς ράφτες και αποτελούσε δανειστικό εξάρτημα της νυφικής ενδυμασίας.⁴¹⁸

Τη σίτα την έραβαν ειδικευμένοι ραφτάδες και τη φορούσε η νύφη συνεχώς για σαράντα μέρες μετά το γάμο της, έπειτα τη φορούσε μόνο στις μεγάλες γιορτές του χρόνου.⁴¹⁹

8.1.9 Φανέλα ή βρακί

Οι γυναίκες της Δερόπολης φορούσαν το βρακί και τη φανέλα (εσώρουχα).

Το βρακί ήταν μακριά κιλότα από άσπρο κάμποτο⁴²⁰ ύφασμα και το στερέωναν μέσα από τις κάλτσες.

Η φανέλα ήταν μάλλινη, πλεχτή με ή χωρίς μανίκια και είχε συνήθως άσπρο χρώμα.⁴²¹

8.1.10 Ζώνα ή ζουνάρι

Η ζώνα είναι μάλλινο ριγωτό ζουνάρι υφασμένο στον αργαλειό με διάφορα χρώματα (κόκκινο, άσπρο, μπλε, πράσινο) ή φτιαγμένο στο χέρι από ειδικό χτένι από τις ίδιες τις Δεροπολίτισσες. Έχει μήκος περίπου 2-3 μέτρα και πλάτος 0,10-0,15 εκ. και καταλήγει σε φούντες μακριές ή στρογγυλές. Το τύλιγαν στη μέση 3-4 φορές πάνω από το πουκάμισο και τη φούστα.

Στο πίσω μέρος άφηναν να πέφτουν ελεύθερα προς τα κάτω μερικά κλωνιά από τις φούντες.⁴²²

8.1.11 Ασημοζώναρο

Το ασημοζώναρο είναι ζώνη ασημένια φλωροκαπνισμένη, σπονδυλωτή, με συρματερή τεχνική που καταλήγει μπροστά σε συρματερό φιόγκο⁴²³ με θησανωτά εξαρτήματα στο κάτω άκρο. Έμπαινε στη μέση κάτω από το γιλέκι. Αποτελούσε απαραίτητο εξάρτημα της νυφικής ενδυμασίας. Ήταν πλεγμένη στους καλύτερους αργαλειούς και την αγόραζαν, συνήθως, από τα Γιάννενα ή το Αργυρόκαστρο.⁴²⁴

8.1.12 Τσαρούχια ή κοντούρες

Στα πόδια οι γυναίκες φορούσαν πόχες, τσαρούχια από δέρμα τελατίνι κόκκινο, με κόκκινες ή μαύρες φούντες.

Τα τσαρούχια γύρω-γύρω ήταν κεντημένα με χρυσά σιρίτια και στη «μύτη» έραβαν τη μεταξωτή φούντα.

---

⁴¹⁸ Εθνογραφικά, *ό.π.*, σ. 125.

⁴¹⁹ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σ. 34.

⁴²⁰ κάμποτο: βαμβακερό ύφασμα

⁴²¹ Εθνογραφικά, *ό.π.*, σ. 127.

⁴²² Εθνογραφικά, *ό.π.*, σσ. 127-129.

⁴²³ φιόγκο: τμήμα του ασημοζώναρου

⁴²⁴ ⁴²⁴ Εθνογραφικά, *ό.π.*, σσ. 129-130.

Οι πόχες αποτελούσαν εξάρτημα της νυφικής ενδυμασίας. Η τοποθέτησή τους τελετουργικά γίνονταν από τον βλάμη (αδερφοποιητό), όταν το ψίκι (γαμήλια πομπή) ερχόταν να πάρει τη νύφη για τη στέψη.

Στα πολύ νεότερα χρόνια τα τσαρούχια στην δεροπολίτικη ενδυμασία εξελίχθηκαν σε καθημερινό υπόδημα, ενώ η κοντούρες σε νυφικό και γιορτινό.⁴²⁵

Τις κόκκινες αυτές πόχες με την ωραία ή κόκκινη ή μπλε φούντα φορούσε η νύφη τη δεύτερη μέρα του γάμου όταν πήγαινε επίσκεψη σε συγγενικά πρόσωπα για να φάνε τηγανίτες με το μέλι και ρακή με το πεκμέζι.⁴²⁶

8.1.13 Κάλτσες, καλτσούνια και πατούνες

Οι κάλτσες της γυναικείας δεροπολίτικης ενδυμασίας είναι άσπρες βαμβακερές και φτάνουν λίγο πιο κάτω από το γόνατο μέχρι τη μέση του ποδιού. Κατασκευασμένες από τις ίδιες τις γυναίκες, είναι πλεχτές και στα πλαϊνά, στο ύψος του αστραγάλου υπήρχαν διάφορα σχέδια.

Οι κάλτσες αυτές αποτελούσαν εξάρτημα της γυναικείας ενδυμασίας. Στην καθημερινή τους χρήση οι κάλτσες αυτές έμπαιναν πάνω από τα καλτσούνια (κάλτσα χωρίς πατούσα).⁴²⁷

Στο Λεύκωμα «Η Δρόπολις της Βορείου Ηπείρου» αναφέρεται ότι οι κάλτσες ήταν πλεγμένες με το χέρι ή στον αργαλειό που έφταναν πάνω από το γόνατο και πάνω από αυτές τις κάλτσες φορούσαν τις πατούνες ή πατούσες, κεντημένες με λουλούδια ή πουλιά σε λευκό φόντο.⁴²⁸

8.1.14 Κεφαλόδεσμος

Ξεχωριστή θέση στην παραδοσιακή ενδυμασία της Δερόπολης κατέχει το κεφαλοστόλισμα της γυναίκας, το πόσι ή μονέτρα ή μαντίλι.

Ως πόσι ορίζεται επίσης και ο τρόπος δεσίματος του μακρόστενου μαντιλιού, το οποίο περίβαλε το κεφάλι με χάρη και κατέληγε σε σχήμα χωνιού. Το πόσι είχε 0,40-0,60 εκ. πλάτος και 2,00-3,00 μ. μήκος και ήταν φτιαγμένο από άσπρο λεπτό βαμβακερό ύφασμα «χασέ» με δαντέλα στις άκρες. Χρησιμοποιούνταν από τις γυναίκες όλων των κοινωνικών κατηγοριών (ελεύθερη, νύφη, ηλικιωμένη, γριά).

Στη νυφική ενδυμασία το πόσι, δηλαδή το δέσιμο του κεφαλόδεσμου γίνονταν με πιο επίσημο τρόπο. Στα νεότερα χρόνια χρησιμοποιούσαν για πόσι το φακίολι, μαντίλι από βαμβακερό ύφασμα τουλπάνι.⁴²⁹

Την ημέρα του γάμου η νύφη, για να φαίνεται ωραία η σκούφια με τα πολλά φλωριά δεν έδενε το κεφάλι με το πόσι, αλλά απλώς κάλυπτε το επάνω μέρος με μεταξωτό μαντίλι. Το επίσημο δέσιμο γινόταν την πρώτη Κυριακή μετά το γάμο, όταν η νύφη πήγαινε

Η νύφη Στέλλα (Ζώτου) Ντούτση με τη νυφιάτικη παραδοσιακή στολή της Άνω Δερόπολης στο πατρικό της σπίτι την ημέρα του γάμου της με τον Μιχάλη Ντούτση στη Βόδριστα τον Αύγουστο του 2001.

⁴²⁵ Εθνογραφικά, *ό.π.*, σσ. 130-131.

⁴²⁶ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σ. 34.

⁴²⁷ Εθνογραφικά, *ό.π.*, σσ. 131-133.

⁴²⁸ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σ. 34.

⁴²⁹ Εθνογραφικά, *ό.π.*, σσ. 133-135.

στην εκκλησία για να πάρει την ευχή από τον ιερέα του χωριού.⁴³⁰

Μια εύστοχη περιγραφή της λευκής μαντίλας κάνει ο Γεώργιος Δ. Καψάλης στο βιβλίο του «Αναζητώντας τα δύο αδέρφια» όπου αναφέρει τα εξής: «...σαν ανάλαφρα λευκά κυματάκια του Ιουνίου και του Αιγαίου οι άσπρες μαντίλες να ανεμίζουν, να στροβιλίζουν από την ανοιξιάτικη αύρα του Μάη.»⁴³¹

8.1.15 Σκούφια

Η σκούφια αποτελούσε απαραίτητο εξάρτημα της νυφικής ενδυμασίας. Φτιαγμένη από τσόχα, μάλλινο χονδρό ύφασμα ή από κατιφέ είχε συνήθως κόκκινο ή μαύρο χρώμα. Κάλυπτε το επάνω μέρος της κεφαλής και έφτανε μέχρι τη μέση του μετώπου. Κεντημένη σε όλο της το σώμα με χρυσά ή ασημένια σιρίτια ή με κίτρινα μεταξωτά γαϊτάνια, ενώ στο πίσω μέρος είχε μακριά μεταξωτά κρόσσια σε χρώματα κόκκινο και μαύρο, που έφταναν σχεδόν μέχρι τη μέση της γυναίκας.

Μπροστά η σκούφια είχε σε συμπαγή διάταξη επιραμμένα φλωροκαπνισμένα νομίσματα, τις σουλτες. Η κατασκευή της γινόταν από ειδικούς τεχνίτες, κυρίως, από το Αργυρόκαστρο, αλλά και σε άλλα μέρη.⁴³²

8.1.16 Μπούλωμα: το μπαρμπούλι

Το μπαρμπούλι ως εξάρτημα της νυφικής ενδυμασίας, ένα μεγάλο αραχνούφαντο μεταξωτό πέπλο κάλυπτε το πρόσωπο της νύφης και η αφαίρεσή του γινόταν τελετουργικά μετά τη γαμήλια τελετή.

Το μπαρμπούλι ήταν διαφανές και κάλυπτε τη νύφη από τη μέση μπροστά μέχρι τη μέση πίσω.⁴³³

8.1.17 Κοσμήματα

Κοσμήματα που συμπλήρωναν την δεροπολίτικη νυφική ενδυμασία ήταν η ζαβόκοσα, ένα αλυσιδωτό κόσμημα που αποτελείται από κεντρική ασημένια πλάκα με χυτή ή συρματερή τεχνική. Η κεντρική αυτή πλάκα συνδέεται στις δύο πλευρές της με 2-3 σειρές αλυσίδες που απολήγουν σε κάντζες, μικρούς γάντζους για να στερεώνεται το κόσμημα. Από τις αλυσίδες κρέμονται οι τετραμίδες, διακοσμητικά εξαρτήματα. Η κεντρική πλάκα του κοσμήματος στερεώνεται πάνω στην κόσα (κοτσίδα) μπροστά, ενώ οι δύο κάντζες στερεώνονται πάνω στη μονέτρα, στα πλάγια και προς τα πίσω, έτσι, ώστε οι τετραμίδες και οι αλυσίδες να στολίζουν το κεφάλι στους κροτάφους.

Άλλο κόσμημα της νυφικής στολής είναι τα σκουλαρίκια με χυτές ασημένιες πλάκες από τις οποίες κρέμονται διάφορα αλυσιδωτά. Είναι εξαρτημένα από τους γάντζους που στερεώνονται στη μονέτρα στο ύψος των αυτιών και δένονται μεταξύ τους με αλυσίδα που στερέωνε στο πίσω μέρος του κεφαλόδεσμου.

Τα φλετούρια ή τζιτζιφίλια ήταν επίσης κοσμήματα της νυφικής ενδυμασίας. Ήταν καρφίτσες ή παραμάνες, με χρωματιστό γυάλινο κεφάλι και σχημάτιζαν λουλούδια ή πουλιά, οι οποίες στερεώνονταν στις κόσες (πλεξούδες) για να συγκρατούν το πόσι.

Τέλος, η τραχηλιά αποτελούσε αλυσιδωτό κόσμημα, πάνω στο οποίο κρέμονταν διάφορα χρυσά ή φλωροκαπνισμένα νομίσματα.⁴³⁴

⁴³⁰ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σ. 35.

⁴³¹ Γεώργιος Δ. Καψάλης, *ό.π.*, σ. 89.

⁴³² Εθνογραφικά, *ό.π.*, σσ. 136-138.

⁴³³ Εθνογραφικά, *ό.π.*, σ. 138.

8.2 Η σημασία της νυφικής ενδυμασίας της Δερόπολης

Ο Δεροπολίτης επενδύει αισθητικά στην νυφική ενδυμασία. Τοποθετεί και εντάσσει στη νυφιάτικη στολή, φλουριά και κοσμήματα, ακριβά υφάσματα, δαντέλες και κεντήματα με χρυσά νήματα.

Νυφιάτικη παραδοσιακή στολή της Άνω Δερόπολης, Άνω Δερόπολη, Σωτήρα 2012.

Τα πραγματικά φλουριά στη σκούφια, στην τραχηλιά και τη ζώνη έδιναν, εκτός της αισθητικής και μία μεγάλη υλική αξία. Σε ανύποπτο χρόνο προστέθηκε πάνω από την παραδοσιακή σκούφια ένα δαντελένιο στεφάνι, που μαζί με το χρυσό διακοσμητικό περιεχόμενο της σκούφιας, δημιουργούν την εικόνα ενός φωτοστεφάνου.

Επίσης, στο άνοιγμα των χεριών της, η Δεροπολίτισσα νύφη «παριστάνει» έναν λαμπερό ορθόδοξο σταυρό σε κίνηση χορού.

Η Δεροπολίτισσα, μέσα από τη νυφική της ενδυμασία μετατρέπεται σε ένα ανεπανάληπτο ζωντανό πολιτιστικό μνημείο εθνικής ταυτότητας, για να δείξει τη δική του δύναμη, το μορφωτικό

επίπεδο, την καλοσύνη και την αισιοδοξία.

Η νυφική ενδυμασία της Δεροπολίτισσας μαρτυρεί το γεγονός ότι τα ανθρώπινα επιτεύγματα, ο Ηπειρώτης τα δανείζεται από τη φύση και τα εντάσσει στη φύση. Στη συνέχεια, τα αναβαθμίζει σε έργα με την έννοια της τέχνης. Μαρτυρεί τη σταθερή δημιουργική παράδοση, συνεχούς εμπλουτισμού και διατήρησης των υλικών και αισθητικών αξιών μιας κοινότητας.⁴³⁵

Την ομορφιά της δεροπολίτικης νυφικής ενδυμασίας την θαύμασαν Ρώσοι καλλιτέχνες όταν επισκέφτηκαν το Αργυρόκαστρο και τη Δερόπολη το 1948. Ενθουσιάστηκαν ιδιαίτερα από την εντυπωσιακή Δεροπολίτικη νυφική στολή και ο Εμβέρ Χότζα τους δώρισε μία στολή, η οποία εκτίθεται και σήμερα στο Μουσείο Λαϊκών Τεχνών της Βαλκανικής στη Μόσχα.⁴³⁶

8.2.1 Δεροπολίτισσα γυναίκα

Η Δεροπολίτισσα γυναίκα θεωρείται γυναίκα σύμβολο της Δερόπολης. Μια γυναίκα με δύναμη, με πυγμή και με αποφασιστικότητα. Είναι ένας

Νυφιάτικη παραδοσιακή στολή της Κάτω Δερόπολης, Αργυρόκαστρο 2018.

⁴³⁴ Εθνογραφικά, ό.π., σσ. 139-141.

⁴³⁵ Παναγιώτης Μπάρκας, «Δεροπολίτισσα – Η Αγία – Σοφία της Βορείου Ηπείρου», 13/10/2014 fdathanasiou.wordpress.com.

⁴³⁶ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, ό.π., σ. 35.

ανεκτίμητος θησαυρός που μας οδηγεί στην εθνική ταυτότητα και στις διαχρονικές αξίες του πολιτισμού της ΕΕΜ.

Τα προσόντα της Δεροπολίτισσας γυναίκας απηχούν και στο γνωστό δεροπολίτικο τραγούδι:

Το παλικάρι το καλό,
θέλει καλή γυναίκα,
να ξέρει ρόκα κι αργαλειό,
να ξέρει να κεντάει.⁴³⁷

Για τα προσόντα της εξωτερικής εμφάνισης της Δεροπολίτισσας μιλάει και το τραγούδι:

- Λένη και κυρά Λένη.
- Κι ορίστε αφέντη μου!
- Έβγα στο παραθύρι και κρέμασ' τα μαλλιά.
- Τ' έχεις με τα μαλλιά μου, βρε λεβεντόπαιδο;
- Μετάξι στο παζάρι δεν είχα δει ποτέ.⁴³⁸

---

⁴³⁷ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σ. 29.

⁴³⁸ Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου, *ό.π.*, σ. 29.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο θεσμός του γάμου είναι ένα κοινωνικό ζήτημα ευρείας σημασίας, γιατί σχετίζεται με πολλά ήθη και έθιμα, τα οποία αποτελούν μέρος της παράδοσης και του πολιτισμού μας.

Γενικό επιστέγασμα όσων προαναφέρθηκαν είναι η καθοριστική σημασία των εθίμων του γάμου στη ζωή των ανθρώπων, καθώς αποτελούν αναπόσπαστα στοιχεία παράδοσης και πολιτισμού, άρρηκτα συνδεδεμένα με την ιστορία του λαού μας. Επιπροσθέτως, συνδράμουν στη διαμόρφωση διαπροσωπικών σχέσεων, αφού η ύπαρξή τους προϋποθέτει την κοινωνική ενότητα.

Μέσα από την μεταπτυχιακή αυτή εργασία γίνεται αντιληπτό ότι τα ήθη και έθιμα του γάμου της Δερόπολης ήταν πολλά στο παρελθόν, ενώ σήμερα δεν εντοπίζονται στον ίδιο βαθμό. Τα περισσότερα από αυτά υπάρχουν ακόμη και σήμερα και εφαρμόζονται με ευλάβεια, ενώ μερικά απ' αυτά, όπως το μπαϊράκι, ο Τσέλιος, το μπούλωμα και το ξεμπαρμπούλωμα της νύφης κ.ά., έχουν χαθεί (ή αλλοιωθεί) με το πέρασμα των χρόνων, με γνώμονα τις τρέχουσες κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις.

Όλα τα έθιμα του παρελθόντος είχαν τη σημασία τους και σήμαιναν κάτι στην κοινωνία, γι' αυτό άλλωστε και οι άνθρωποι της εποχής εκείνης έδιναν μεγάλη σημασία στην εφαρμογή τους. Ωστόσο, η βαρυσήμαντη και διαχρονική αξία των εθίμων αυτών παραγκωνίζεται στη σύγχρονη κοινωνία είτε λόγω του ρηχού εντυπωσιασμού από νέα πρότυπα εκδήλωσης πολιτισμού είτε επειδή κανένας πρόγονος δεν φρόντισε να τα μεταφέρει.

Σήμερα, οι συνθήκες έχουν αλλάξει αρκετά και ο γάμος βιώνεται με διαφορετικό τρόπο. Υπάρχει η ιεροτελεστία και το μυστήριο, αλλά η διαδικασία των εθίμων πριν και μετά τον γάμο, στην οποία οι άνθρωποι έδιναν μεγάλη σημασία δεν εφαρμόζονται με μεγαλοπρέπεια και αυστηρή εθιμοτυπία. Ο γάμος παλιά κρατούσε περισσότερο γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, ενώ σήμερα ένα ζευγάρι μπορεί να κάνει έναν πολιτικό γάμο ή να τελέσει ένα μυστήριο που να συμπεριλαμβάνει την ίδια μέρα γάμο και βάπτισμα μαζί.

Λαμβάνοντας υπόψη όλα όσα αναφέρθηκαν στην παρούσα εργασία και κατανοώντας την σημασία της παράδοσης, των ηθών και εθίμων για έναν λαό ή ειδικότερα έναν τόπο, κρίνεται αναγκαίο οι νέες γενιές να δίνουν έμφαση στη σύναψη γάμου ακολουθώντας κατά μέγιστο δυνατό τα ήθη και έθιμα που υπάρχουν. Είναι σημαντικό να δίνεται προσοχή στην διατήρηση των παραδόσεων, με την προσαρμογή πάντα στις ισχύουσες συνθήκες ζωής, έτσι, ώστε οι γενιές που θα έρθουν στο μέλλον να διατηρήσουν την ταυτότητα των προγόνων τους και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που τους κάνουν να ξεχωρίζουν ανά τον κόσμο.

Αβίαστα, λοιπόν, συνάγεται το συμπέρασμα πως η παραμέληση των εθίμων, γενικότερα, οδηγεί στην αλλοίωση της εθνικής μας ιδιοπροσωπίας. Γι' αυτό κρίνεται αναγκαία η διατήρησή τους στη διάρκεια του χρόνου.

Παρόλο, που στην εποχή μας εξακολουθούν να υπάρχουν ήθη, έστω και αν πολλά από αυτά είναι διαφορετικά από εκείνα των παλαιότερων χρόνων, πάραυτα δε δημιουργούνται πια νέα έθιμα. Και ενώ και τα παλαιά συχνά σβήνουν, εξαιτίας του σύγχρονου τρόπου ζωής, ωστόσο, γίνεται αισθητή η τάση να αναβιώνουν ορισμένα τοπικά έθιμα, κυρίως τα πιο θεαματικά, συνήθως για ψυχαγωγικούς λόγους. Η αναβίωση αυτή, βέβαια, παραμένει επιφανειακή, καθώς η αρχική σημασία των

εθίμων έχει ξεχαστεί, όμως είναι γεγονός πως τα έθιμα αυτά επιζούν, γιατί αρέσουν και ευχαριστούν ακόμη και τον σύγχρονο άνθρωπο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Baund-Bovy S., *Δοκίμιο για το ελληνικό δημοτικό τραγούδι*, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναύπλιο 2005.
- Cohen L., Manion L. & Morrison K., *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*, (A Guide to Teaching Practice), εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2008.
- Kondis B., *The Greek minority in Albania*, 36/1 Balkan Studies, 1995.
- Kondis B., Manda E., *The Greek minority in Albania, A documentary record (1921-1993)*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1994.
- Mishler Elliot G., *Συνέντευξη έρευνας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996.
- Thompson Paul, *Φωνές από το παρελθόν, προφορική ιστορία*, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 2002.
- Ανδρούτσος Γιάννης, ελληνοδιδάσκαλος, *Η Βόδρυστα της Βορείου Ηπείρου*, Τοπογραφία-Ιστορία, Ιωάννινα 2008.
- Ανωγειανάκης Φ., *Ελληνικά λαϊκά μουσικά όργανα*, Εθνική τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1976.
- Αραβαντινού Παναγιώτη, *Χρονογραφία της Ηπείρου*, Τόμος Α', Εκ του Τυπογραφείου Σ. Κ. Βλαστού, Εν Αθήναις 1856.
- Βερέμης Θ., Κουλουμπής Θ., Νικολακόπουλος Η.,(επιμ.), *Ο ελληνισμός της Αλβανίας*, εκδ. Σιδέρης, Αθήνα 1995.
- Βούρη Σοφία, Καψάλης Γεώργιος Δ., *Ελληνόγλωσση εκπαίδευση στην Αλβανία, Ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη διασπορά*, Εργαστήριο Διαπολιτισμικών και Μεταναστευτικών Μελετών (Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ.), Ρέθυμνο 2003.
- Γενικό επιτελείο Ελληνικού Στρατού (1913). *Χάρτης Εθνογραφικός της Β. Ηπείρου (1913)*. ?.
- Γιανουλόπουλος Γ.Γ., *Η ευγενής μας τύφλωσις*, Εξωτερική πολιτική και εθνικά θέματα από την ήττα του 1897 έως τη Μικρασιατική Καταστροφή, Βιβλιόραμα, Αθήνα 1999.
- Γκατζώνης Κώστας, εκπαιδευτικός, *Τα ελληνικά σχολεία στο Αργυρόκαστρο (1633-1960)*, Επιμέλεια: Νίκος Θ. Υφαντής, Εκδόσεις Ιδρύματος Βορειοηπειρωτικών Μελετών, Ιωάννινα-Αργυρόκαστρο 2005.
- Γκέφου-Μαδιανού, Δήμητρα, *Πολιτισμός και εθνογραφία. Από τον εθνογραφικό ρεαλισμό στην πολιτισμική κριτική*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2011.
- Γκιώκας Παντελής Αντ., *Οι παραδόσεις μας και τα τραγούδια μου*, Γεγονότα και αναμνήσεις (Πέπελη-Δερόπολη), εκδ. Ελίκρανον, Αθήνα 2018.
- Δεύτος Θεόδωρος Ι., εκπαιδευτικός, *Ο Ηπειρώτικος γάμος*, Αθήνα 2004.
- Δήμας Η.Σ., *Η χορευτική παράδοση της Ηπείρου*, Αθήνα 1993.
- Διβάνη, Λ., *Η εδαφική ολοκλήρωση της Ελλάδας (1830-1947)*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2001.
- Ζαρμπαλάς Ανδρέας, *Ο άλλος χάρτης*, εκδ. Πολύτυπο, Αθήνα 2004.
- Ζιώζια Βασιλείου, Συνταγματάρχου Ε.Α.-Προέδρου (ΠΑ.ΣΥ.Β.Α.) Ν. Τρικάλων, *Βόρειος Ηπειρος, Χθες-Σήμερα-Αύριο*, Τρίκαλα, Ιανουάριος 2009.
- Ζώτου Μενελάου Σ., *Το Δημοτικό Τραγούδι της Βορείου Ηπείρου*, Ίδρυμα Βορειοηπειρωτικών Ερευνών, εκδ. Ιδρύματος Βορειοηπειρωτικών Ερευνών, Ιωάννινα 1978.

- Ζώτου Μενέλαου, Γιάνναρου, Χριστόφορου, *Η Πολύτσανη της Βορείου Ηπείρου, Τοπογραφία-Ιστορία*, Τόμος Α', εκδ. Ιδρύματος Βορειοηπειρωτικών Ερευνών, Ιωάννινα 1989.
- Ζώτου, Μολοσσού Β. Δ., *Ηπειρωτικά Μελέται*, Πρόδρομος της Βιβλιοθήκης του εν Κωνσταντινουπόλει Ηπειρωτικού Συλλόγου, Εν Αθήναι: Παρά τω εκδότη Κ. Αντωνιάδη 1875.
- Ίδρυμα Βορειοηπειρωτικών Ερευνών, *Πολυφωνικά τραγούδια Βορείου Ηπείρου*, Ιωάννινα 1996.
- Ιστορικοί Ελληνικοί Χώροι: *ΗΠΕΙΡΟΣ, 4000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού*, Επιμελητής: Σακελλαρίου Μ. Β., Εκδοτική Αθηνών 1997.
- Ιωσηφίδης Θεόδωρος, *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2008.
- Καλιβρετάτης, Λεωνίδας. *Η Ελληνική κοινότητα της Αλβανίας από την σκοπιά της ιστορικής γεωγραφίας και δημογραφίας*.
- Καλυβόπουλου Γ., Καλυβόπουλου Χ., «*Η Δερόπολη, Ήθη και έθιμα, Τα έθιμα του γάμου*», Να γνωρίσουμε την ιστορία μας, εφημερίδα «Λαϊκό Βήμα», (05.11.1992), (12.11.1992), (26.11.1992), (03.12.1992), (10.12.1992).
- Καρφής Β., *Ελληνικός παραδοσιακός χορός: Δομή, μορφή και τυπολογία της ελληνικής παραδοσιακής «χορευτικότητας»* (Διδακτορική διατριβή 2018). Ανακτήθηκε από <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/object/2875719>.
- Κατσαλίδα Γρηγορίου, *Η περιοχή Θεολόγου Αγίων Σαράντα*, Λαογραφικά-Εθνογραφικά-Ηθογραφικά, εκδ. Ιδρύματος Βορειοηπειρωτικών ερευνών, Ιωάννινα 1994.
- Κατσαλίδας Γρηγόρης Ν., *Δημοτικά τραγούδια από τη Βόρειο Ήπειρο*, Εισαγωγή-Επιμέλεια Καψάλης Δ. Γεώργιος, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2003.
- Καψάλης Γεώργιος Δ., *Αναζητώντας τα δύο αδέρφια*, εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα 2005.
- Κοκολάκης, Μιχάλης. *Η Τουρκική στατιστική της Ηπείρου στο σαλναμέ του 1895*.
- Κόντης Βασ. (επιμ.), *Ελληνισμός της Β. Ηπείρου και ελληνοαλβανικές σχέσεις. Έγγραφα από το ιστορικό αρχείο του Υπ. Εξωτερικών*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, τόμοι I, II, III, IV, Αθήνα 1997.
- Κόντης Βασ., Μαντά Ελ., *Η Ελλάδα και η Αλβανία: στο Ι. Χασιώτης*, (επιμ.), *Η Ελλάδα και οι γείτονές της*, ΙΜΧ, Θεσσαλονίκη 1995.
- Κόντης Βασίλης, *Εναισθητες Ισορροπίες*, Ελλάδα και Αλβανία στον 20^ο αιώνα, Εκδότης: Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1994.
- Κοντός Λ., *Καλημέρα Δρόπολη*, Εκδοτικός Οίκος «Νεράιδα», 2010.
- Λένης Η., *Η ρυθμική συγκρότηση της μουσικής της Ηπείρου*, 2009.
- Λεύκωμα Β', *Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου*, Έκδοση της Ενώσεως Δροπολιτών «Ο Δρίνος», Αθήναι 1980.
- Λεύκωμα, *Η Δρόπολις Βορείου Ηπείρου*, Έκδοσις της εν Αθήναις Ενώσεως Δροπολιτών «Ο Δρίνος», Έτος πρώτον 1965.
- Λιάβας Λ., «*Τα πολυφωνικά τραγούδια της Ηπείρου*» στο Περιοδικό: Άπειρος 1, Θεσπρωτικό έντυπο για τον πολιτισμό και το περιβάλλον, ²1998.
- Λουκάτου Δημητρίου Σ., *Εισαγωγή στην ελληνική λαογραφία*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα ²1978.
- Λύτης, Β., «*Το μοτίβο στο πολυφωνικό τραγούδι της Βορείου Ηπείρου*» στο Περιοδικό: Άπειρος 1, Θεσπρωτικό έντυπο για τον πολιτισμό και το περιβάλλον, ²1998.
- Λώλης Κ., «*Το Πολυφωνικό τραγούδι αρχαία και πρωτότυπη μουσική παράδοση*» στο Περιοδικό: Άπειρος 1, Θεσπρωτικό έντυπο για τον πολιτισμό και το περιβάλλον, ²1998.

- Λώλης Κ., *Το Ηπειρώτικο πολυφωνικό τραγούδι*, Ιωάννινα, 2006.
- Μάτσιας Χρήστος Μ., *Παγωνι-Δερόπολη: ήθη-έθιμα-τραγούδια*, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα-Γιάννινα 1988.
- Μερακλής Μιχαήλ. Γ., (2007), *Ελληνική Λαογραφία*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 2007.
- Μπαλτσιώτης Λάμπρος, Τέλλογλου Τάσος, Τσιτσελίκης Κωνσταντίνος, Χριστόπουλος Δημήτρης, *Η Ελληνική Μειονότητα της Αλβανίας*, 2001, Σύγχρονα θέματα, τεύχος 78-79 / 2001.
- Μπαλτσιώτης Λάμπρος, Τέλλογλου Τάσος, Τσιτσελίκης Κωνσταντίνος, Χριστόπουλος Δημήτρης, *Η Ελληνική Μειονότητα της Αλβανίας*, 2001, Σύγχρονα θέματα, τεύχος 78-79 / 2001.
- Μπάρκας Παναγιώτης Ν., *Τα Λαογραφικά*, εκδ. shblu, Τίρανα 2007.
- Μπάρκας Παναγιώτης, *Τα Λαογραφικά*, Εκδοτικός Οίκος του Πανεπιστημιακού Βιβλίου, Τίρανα 2003.
- Μπόλος Θανάσης, «*Ο γάμος στο χωριό μου*», Αποσπάσματα από μελέτη ενός μειονοτικού συνταξιούχου δασκάλου, Οι παραδόσεις μας, εφημερίδα «Λαϊκό Βήμα», Κυριακή 24.06.1984.
- Μπόλος Θανάσης, *Ο γάμος στο χωριό μου*, Δεκέμβρης 1983.
- Νιτσιάκος Β., Μάντζος Κ., *Πολιτικοποιώντας την παράδοση: Χρήσεις των πολυφωνικών τραγουδιών στην Ελλάδα και την Αλβανία* στο: Παρόν του παρελθόντος. Ιστορία, Λαογραφία, Κοινωνική Ανθρωπολογία, Εταιρία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Επιστημονικό Συμπόσιο 2002.
- Οικονομίδου Μιλτιάδη Α., «*Ηπειρωτικόν Ημερολόγιον 1914*», 1914.
- Οικονόμου Σπυρίδωνος Δημητριάδου, *Κώδης Εκκλησίας Αγίας Παρασκευής Χλωμού*, Τόμος Β', 1922.
- Παναγιώτου Γιώργος Δ., *Δεν είμαστε κι εμείς Ρωμιοί;!...*, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα 1994.
- Παπά Κατίνα, *Γαμήλια έθιμα της Βορείου Ηπείρου*, «Ελίκρανον» Εταιρεία Ερευνών του εν Αλβανία Ελληνισμού, (2019), «Επετηρίδα 2017», εκδ. Ελίκρανον, Αθήνα 2019.
- Παπαδόπουλος Γ., *Η Εθνική Ελληνική Μειονότητα εις την Αλβανίαν και το σχολικόν αυτής ζήτημα, 1921-1979*, Ίδρυμα Βορειοηπειρωτικών Ερευνών, Ιωάννινα 1981.
- Παπαδόπουλος, Νίκος (1970). *Η Δούβιανη της Δροπόλης Β. Ηπείρου*. Αθληνα. σελ. ?.
- Παπαδόπουλος, Νίκος (1976). *Η Δρόπολη της Βορείου Ηπείρου κατά την Τουρκοκρατίαν (1430-1913)*. Αθήνα.
- Παπαδόπουλου Νικολάου Κ., *Η Δρόπολις της Βορείου Ηπείρου κατά την Τουρκοκρατία (1430-1913)*, Έκδοσις εν Αθήναις 1976.
- Παππά Ευτυχία Αθ., *Η επαρχία της Δρυϊνουπόλεως της Β. Ηπείρου κατά τη Νεότερη περίοδο*, Θεσσαλονίκη 2009.
- Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, *Εθνογραφικά, Αναφορά στην Ηπειρο*, ΤΟΜΟΣ 10, Ναύπλιο 1995.
- Πετρίδου Αθανασίου, *Χρονικόν Δρυοπίδος*, Εκδότης: Φιλολογικός Σύλλογος Παρνασσός, Εν Αθήναις 1871.
- Πετρόπουλος Δημήτριος, *Οδηγίες για τη συλλογή Λαογραφικού υλικού*, Θεσσαλονίκη 1963.
- Πιτούλη-Κίτσου Χ., *Οι ελληνοαλβανικές σχέσεις και το βορειοηπειρωτικό ζήτημα κατά την περίοδο 1907-1914*, εκδ. Ολκός, Αθήνα 1997.
- Πόλιου Ολιέτα, *Τα έθιμα του γάμου της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας στην Αλβανία. Η περίπτωση των γαμήλιων εθίμων της Δερόπολης, του Παγωνίου και των*

- Αγίων Σαράντα*, Επετηρίδα 2 (2018), Εταιρεία Ερευνών του εν Αλβανία Ελληνισμού, Ελίκρανον, Αθήνα 2019.
- Πολίτη Νικολάου Γ., *Παραδόσεις*, τόμος 1, εκδ. Γράμματα, 1994.
- Πουκεβίλ, *Ταξίδι στην Ελλάδα*, Ήπειρος, Μετάφραση: Παναγιώτα Γ. Κώτσου, εκδ. Αφών Τολίδι, Αθήνα 1994.
- Σούκουρα Γιώργου, *Δροπολίτικος γάμος*, Λαογραφική μελέτη, 2005.
- Σούκουρας Γεώργιος Σ., *Καλογοραντζή και η ιστορία της Βορείου Ηπείρου γενικότερα*, Αθήνα 2003.
- Σούκουρας Γιώργος, *...Στης Δερόπολης τον κάμπο...* Λαογραφική μελέτη, Αθήνα 2005.
- Σούλη Χρ., *Ταξίδια Τούρκου περιηγητού στην Ήπειρο*, Ηπειρωτικά γράμματα 1944.
- Σπυριδάκη Γεωργ. Κ., Ακαδημία Αθηνών, *Οδηγία προς συλλογήν Λαογραφικής ύλης*, Εν Αθήναις 1962.
- Σύνδεσμος Συνταξιούχων Ελληνοδιδασκάλων Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας Βορείου Ηπείρου, *Λαογραφικά Σύμμεικτα της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας Βορείου Ηπείρου*, Αργυρόκαστρο 2004.
- Σύνδεσμος Συνταξιούχων Ελληνοδιδασκάλων Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας Νομού Αργυροκάστρου, *Τα πανάρχαια ελληνικά χωριά του Νομού Αργυροκάστρου*, Ιωάννινα 2009.
- Τάτσης Στέφανος, *Ταξίδι στον χρόνο 1974-2021*, Εκτύπωση - Gent Grafik, Τίρανα 2021. (Taci Stefan (Stefos), *Dy kohe, nje vend*, 1974-2021, Shtypi - Gend Grafik, Tirane 2021).
- Τσιτσελίκης Κ. και Χριστόπουλος Δ. (επιμ.), Μπαλτσιώτη Λ., Μπάρκας Π., Παύλου Μ., *Η Ελληνική Μειονότητα της Αλβανίας: Στιγμιότυπα αβεβαιότητας ως εθνικές αλήθειες στο Κ. Τσιτσελίκης, Δ. Χριστόπουλος (επιμ.), Η Ελληνική Μειονότητα της Αλβανίας*, ΚΕΜΟ, εκδ. Κριτική 2003.
- Τσούκας Πάνος, *«Απ' τα τραγούδια του γάμου»*, Λαογραφικές Σελίδες, εφημερίδα «Λαϊκό Βήμα», Κυριακή 14.11.1965.
- Τσούκας Πάνος, *«Χωριό μου, από τις πρώτες μου αγάπες και χαρές! Η Σωπική»*, εφημερίδα «Λαϊκό Βήμα», (09.05.1996), (16.05.1996), (23.05.1996).
- Τυροβολά Βασιλική, *Χορολογικά Θέματα Β'*, Περί χορού..., Για μία επιστημονική τεκμηρίωση του χορού. θέσεις, αντιθέσεις και συνθέσεις, εκδ. ΕΚΠΑ, Αθήνα 2013.
- Υφαντή Νικολάου Θωμά, *Ο Πωγωνήσιος Γάμος*, Λαογραφικές Συλλογές, Αριστοτέλη Ν. Ζωΐδη, Αθήνα 1972.
- Υφαντή Νίκου Θ., *Η Βόρειος Ήπειρος χθες και σήμερα*, Ι.Β.Ε., Ιωάννινα 1993.
- Υφαντής Νικόλας Θ., *Η Ελληνική Παιδεία στη Βόρειο Ήπειρο κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας και τα Νεότερα χρόνια*, Ιωάννινα 2006.
- Φιλολογικός Ιστορικός Λογοτεχνικός Σύνδεσμος (Φ.Ι.ΛΟ.Σ) Τρικάλων, *Τρικαλινά Ετήσιο Φιλολογικό Ιστορικό Λαογραφικό Περιοδικό Σύγγραμμα*, τόμος 24^{ος} Τρικαλινά 2004.
- Φωτίου Παναγιώτης Σ., Λύτης Νίκος Β., *Δημοτικά τραγούδια της Βορείου Ηπείρου*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1995.
- Χατζιωάννου Κ., *Λαογραφικά Κύπρου*, εκδ. Κ. Επιφανίου, Λευκωσία 1997.

Διαδίκτυο

- Διαδικτυακός τόπος: www.voyliarati Online.com
 Διαδικτυακός τόπος: www.borioipirotis.blogspot.com
 Διαδικτυακός τόπος: www.inews.gr
 Διαδικτυακός τόπος: www.vlahoi.net

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Παράρτημα 1. Κατάλογος πληροφορητών

Κατάλογος πληροφορητών με αλφαβητική σειρά από συνεντεύξεις της Νικηφόρας Πόλιου (Απρίλιος – Μάιος 2021)			
Όνοματεπώνυμο	Χρονολογία γέννησης	Τόπος καταγωγής	Τόπος διαμονής
Αθανάσιος Γκούντας	1951	Άνω Επισκοπή	Άνω Επισκοπή (πλέον Αθήνα)
Άλμα Μάλλιου	1974	Γράψη	Χάσκοβο (πλέον Γιάννενα)
Αναστασία Τάτση	1939	Βόδρυστα	Πέπελη (πλέον Τίρανα)
Βαγγελή Πόλιου	1961	Κακαβιά	Γράψη
Γιώργος Γκιντάνης	1952	Γράψη	Γράψη (πλέον Γιάννενα)
Ελένη Κουτσού	1956	Βόδριστα	Βόδριστα
Ελένη Λίτσιου	1966	Δερβιτσιάνη	Δερβιτσιάνη
Ελεονώρα Γκίκα	1949	Γράψη	Πολύτσανη (πλέον Φιέρι)
Ελευθερία Βάσου	1945	Γράψη	Άγιοι Σαράντα (πλέον Αθήνα)
Κωστάντω Πόλιου	1959	Χλωμό (Πωγωνίου)	Γράψη
Νίκος Τσόκας	1952	Κλεισάρι	Κλεισάρι (πλέον Βρυσερά)
Ξανθούλα Μήτση	1961	Κλεισάρι	Λοβίνα (πλέον Γιάννενα)
Παντελής Γκιόκας	1954	Πέπελη	Πέπελη (πλέον Γιάννενα)
Σεβαστή Ντούλε	1959	Σαρακίνιστα (Λιούντζη Αργυροκάστρου)	Γοραντζή (πλέον Γιάννενα)
Σταυρούλα Πόλιου	1966	Άνω Επισκοπή (Ριζά)	Γράψη (πλέον Αθήνα)
Φίλιππος Κότσας	1961	Βοδίνο	Βοδίνο (πλέον Αθήνα)
Φούλλα Μάλλιου	1959	Τεριαχάτες	Χάσκοβο (πλέον Ιωάννινα)
Χρυσάνθη Πόλιου	1961	Λόγγος	Γράψη

Χρυσσαυγή Γκιντάνη	1953	Κάτω Επισκοπή (Ριζά)	Γράψη (πλέον Γιάννενα)
<p>Κατάλογος πληροφορητών με αλφαβητική σειρά από το αρχείο των συνεντεύξεων της Δρ Ολιέτας Πόλιου, Λέκτορας του Τμήματος Ελληνικής Γλώσσας, Λογοτεχνίας και Ελληνικού Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Αργυροκάστρου, οι οποίες έλαβαν χώρα στην Δερόπολη του Νομού Αργυροκάστρου τον Απρίλιο-Ιούλιο του 2015 κατά την συνεργασία και συμμετοχή της στην γλωσσολογική έρευνα του γλωσσολόγου, Καθηγητή Αριστοτέλη Σπύρου για τα τοπικά διαλεκτικά στοιχεία (ντοπιολαλιές) της Δερόπολης</p> <p>(Απρίλιος - Ιούλιος 2015)</p>			
Ευδοξία Σίρμου	1953	Δερβιτσάνη	Δερβιτσάνη
Θανάσης Ανδρούτσος	1930	Βόδριστα	Βόδριστα
Θανάσης Μήτσης	1940	Βουλιάρατι	Βουλιάρατι
Θεοφάνης Κύρος	1932	Γεωργουτσάτι	Γεωργουτσάτι
Θοδωρής Ζήκος	1939	Βόδριστα	Βόδριστα
Λευκοθέα Τοσλούκου	1948	Δερβιτσάνη	Δερβιτσάνη
Μαργαρίτα Ανδρούτσου	1933	Βόδριστα	Βόδριστα
Μαρίκα Κύρου	1940	Βουλιάρατι	Γεωργουτσάτι
Μελπομένη Μπάκου	1938	Δερβιτσάνη	Δερβιτσάνη
Νικόλας Νίκας	1930	Βόδριστα	Βόδριστα
Πανωραία Σίρμου	1948	Δερβιτσάνη	Δερβιτσάνη
Σταυρούλα Λαχανά	1941	Βοδίνο	Βοδίνο
Χρήστος Λαχανάς	1935	Βοδίνο	Βοδίνο
Χρυσάνθη Μήτση	1944	Βουλιάρατι	Βουλιάρατι

Σημείωση: Τα παραπάνω στοιχεία παρατίθενται με τη συγκατάθεση των πληροφορητών.

Παράρτημα 2. DVD με το αρχείο των παραπάνω μαγνητοφωνημένων συνεντεύξεων

